T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA ÇALIŞMALARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE YUNANİSTAN'A YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: NEOKLASİK REALİST BİR ANALİZ

Tuğcan DURMUŞLAR

Danışman
Doç. Dr. İrem AŞKAR KARAKIR

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA ÇALIŞMALARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE YUNANİSTAN'A YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: NEOKLASİK REALİST BİR ANALİZ

Tuğcan DURMUŞLAR

Danışman
Doç. Dr. İrem AŞKAR KARAKIR

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Avrupa Birliği Sürecinde Yunanistan'a Yönelik Türk Dış Politikasının Dönüşümü: Neoklasik Realist Bir Analiz" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/07/2023
Tuğcan DURMUŞLAR

ÖZET

Doktora Tezi

Avrupa Birliği Sürecinde Yunanistan'a Yönelik Türk Dış Politikasının Dönüşümü: Neoklasik Realist Bir Analiz

Tuğcan DURMUŞLAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Çalışmaları Programı

Bu tez, Avrupa Birliği (AB) adaylık sürecinde Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını neoklasik realist teori ışığında ve 1999 ile 2011 ve 2012 ile 2022 yılları arasını kapsayan iki ayrı dönem içinde analiz etmektedir. Neoklasik realist araştırma tasarımında bağımsız değişken olarak uluslararası sistem, AB ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türk dış politikası üzerindeki etkisi üzerinden analize dahil edilmiştir. Uluslararası sistemin getirdiği kısıt ve fırsatları, kendi filtrelerinden geçiren müdahaleci değişkenler olarak Türk karar alıcıların algıları ve ülke içi faktörler belirlenmiştir. Müdahaleci değişkenlerin, uluslararası sistemin etkilerini, bağımlı değişkenler olan dış politika tercihlerine nasıl yansıttıkları analiz edilmiştir. Tezin temel iddiası, Türk karar alıcıların algılarının müdahaleci değişkenler olarak, Yunanistan'a yönelik dış politika oluşumunda belirleyici bir rol oynadığıdır. Bu doğrultuda, tezin cevabını aradığı birincil araştırma sorusu; sistemik sinyallerin, Türk karar alıcılar tarafından nasıl algılandığı ve bu algıların dış politika tercihlerine nasıl yansıdığıdır. Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik izlediği dış politika, sadece iki ülke arasındaki uyum veya anlaşmazlıklarla değil aynı zamanda büyük güçlerin politikalarıyla şekillenen bir ilişkiler örüntüsü üzerinde yürütülmektedir. Bu kapsamda, realist değerler sisteminin temel varsayımlarından ve neoklasik realizmin de birim düzeyli faktörlere verdiği açıklayıcı rolden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının, sistem düzeyli unsurlardan önemli ölçüde etkilendiği görülmüştür. Bununla beraber, Türk

karar alıcıların, ulusal çıkar tanımlamaları ve sistemik faktörlere dair algıları, dış politika tercihlerinin oluşturulmasında belirleyici rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Türk-Yunan İlişkileri, Avrupa Birliği, Dış Politika Analizi, Neoklasik Realizm.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The Transformation of Turkish Foreign Policy towards Greece during the European Union Process: A Neoclassical Realist Analysis

Tuğcan DURMUŞLAR

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of European Union

European Studies Program

This thesis analyzes Turkish foreign policy towards Greece during the European Union (EU) candidacy process comparatively based on two phases between 1999-2011 and 2012-2022 using a neoclassical realist theoretical framework. International system, as the independent variable of a neoclassical realist research design, has been utilized through the impact of the EU and the United States of America (USA). The perceptions of Turkish decision makers and domestic factors has been determined as the intervening variables that filter both the constraints and opportunities brought by the international system. The analysis has been conducted to decipher the role of intervening variables in transforming systemic impacts into foreign policy choices as the dependent variables. This thesis mainly argues that, the Turkish decision makers' perceptions play a central role in determining Turkish foreign policy towards Greece. Therefore, the primary research question of the thesis is as follows: How do the Turkish decision makers perceive the systemic signals and influence foreign policy outcomes based on their perceptions? Turkish foreign policy towards Greece has not been shaped by the existence of disputes between the two parties but also the politics of great powers. In this regard, the thesis adopts the fundamental assumptions of realism and utilizes unit level variables of neoclassical realism. The findings of this thesis puts forward that, Turkish foreign policy towards Greece, has been significantly influenced by the system level factors. However, Turkish decision makers' definition of the national interest and

their perceptions of the systemic factors, have played a determining role in the formation of foreign policy choices.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Turkish-Greek Relations, European Union, Foreign Policy Analysis, Neoclassical Realism.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE YUNANİSTAN'A YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: NEOKLASİK REALİST BİR ANALİZ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
TABLOLAR LİSTESİ xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ xv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK ÇERÇEVE: NEOKLASİK REALİST TEORİ VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ ÇERÇEVESİ

1.1. REALİST TEORİNİN GELİŞİMİ, KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ 9
1.1.1. Klasik Realizm 13
1.1.2. Neorealizm 17
1.1.2.1. Savunmacı Realizm 21
1.1.2.2. Saldırgan Realizm 23
1.1.3. Neoklasik Realist Teori 25
1.2. NEOKLASİK REALİST ARAŞTIRMA TASARIMI 30
1.2.1. Bağımsız Değişkenler 35
1.2.2. Müdahaleci Değişkenler 36
1.2.2.1. Karar Alıcıların Algıları 42
1.2.2.2. Ülke İçi Faktörler 47
1.2.2.3. Bağımlı Değişkenler 50

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ 54
2.1.1. Lozan Barış Konferansı ve Koşulları 57
2.1.1.1. Yeni Oluşturulan Sınırlar 57
2.1.1.2. Zorunlu Nüfus Değişimi ve Azınlıklar Kapsamındaki Sorunlar 59
2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE SİLAHLI ÇATIŞMADAN DİPLOMASİYE GEÇİŞ 63
2.2.1. Lozan Sonrası Değişen Diplomatik Dengeler 64
2.2.2. Balkanlarda Bölgesel İşbirliği 67
2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Geliştirilen İşbirliği Süreci 70
2.3. KIBRIS SORUNU VE GERGİNLEŞEN İLİŞKİLER 73
2.3.1. Kıbrıs Sorunun Ortaya Çıkışı 73
2.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Taraf Olması 75
2.3.3. Kıbrıs'ta Bağımsız Bir Devlet Yaklaşımı 76
2.3.3.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması 77
2.3.3.2. Toplumlar Arası Çatışmalar 78
2.3.3.3. Türkiye'nin Askeri Müdahalesi: Kıbrıs Barış Harekâtı 79
2.3.3.4. Johnson Mektubu 80
2.3.3.5. Cenevre Görüşmeleri 82
2.4. EGE DENİZİ İLE İLGİLİ ANLAŞMAZLIKLAR 84
2.4.1. Karasularının Genişliği 86
2.4.2. Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması 86
2.4.3. Hava Sahasının Paylaşımı 87
2.4.4. Doğu Ege Adalarının Askerileştirilmesi 87
2.4.5. Aidiyeti Belirsiz Adalar ve Kara Parçaları Sorunu 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1999-2011 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

3.1. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER 93
3.1.1 AB Koşulluğu 93
3.1.2. ABD ve NATO Faktörleri 96
3.2. MÜDAHALECİ DEĞİŞKENLER 98
3.2.1. Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Algıları 98
3.2.2. Ulusal Faktörler 102
3.2.2.1. Siyasal Partiler 102
3.2.2.2. Silahlı Kuvvetler 104
3.2.2.3. Medya 104
3.3. BAĞIMLI DEĞİŞKENLER 105
3.3.1. Türkiye'nin Ege Denizi Sorunlarına Yönelik Politikaları: Ege Sorunu Odaklı İstikşafı Görüşmeler 106
3.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikası 109
3.3.3. Türkiye'nin Yunanistan'ın PKK Lideri Öcalan'a Desteğine Tepkisi 113
3.3.3.1. PKK Sorununun Geçmişi 114
3.3.3.2. Yunanistan'ın PKK'ya Desteği 115
3.3.3.3. Öcalan Krizi 116
3.3.4. 1999 Deprem Felaketleri Sonrasında Türk ve Yunan Toplumları Arasındaki Yakınlaşma 118
3.3.5. Türkiye'nin AB Adaylığına Yunanistan'ın Desteği 121
3.3.6. Kosova Krizi: Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Öncülüğünde Diplomatik Diyalog Süreci 125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2011-2022 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

4.1. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER 132

4.1.1. AB Faktörü 132

4.1.2. ABD ve NATO Faktörleri 134

4.2. MÜDAHALECİ DEĞİŞKENLER 136

4.2.1. Türk Karar Alıcıların Algıları 136

4.2.2. Ulusal Faktörler 138

4.2.2.1. Siyasal Partiler 138

4.2.2.2. Silahlı Kuvvetler 140

4.2.2.3. Medya 141

4.3. BAĞIMLI DEĞİŞKENLER 142

4.3.1. Türkiye'nin Ege Denizi Kaynaklı Anlaşmazlıklara Yönelik Politikası 143

4.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikası 149

4.3.3. Türkiye'nin Suriye Krizi Kaynaklı Kitlesel Göç Sorununa Yönelik Politikası 153

4.3.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Egemenlik ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımına Yönelik Politikası 158

SONUÇ 165

KAYNAKÇA 171

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	Anavatan Partisi
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKUT	Arama Kurtarma Derneği
AP	Adalet Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
EOKA	Kıbrıs Milli Mücadele Örgütü
FIR	Uçuş Bilgi Bölgesi
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
KAK	Kuzey Atlantik Konseyi
KFOR	Kosova Barış Gücü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTFD	Kıbrıs Türk Federe Devleti
MC	Milletler Cemiyeti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PASOK	Panhellenik Sosyalist Hareket
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
SHAPE	Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THK	Türk Hava Kuvvetleri
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNCLOS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNMIK	Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dış Politika Analizine Dair Teorik Yaklaşımlar s. 26

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Neorealizmin Dış Politika Analizi Yaklaşımı s. 20
Şekil 2: Sistemik ve Ülke İçi Değişkenlerin Nedensel Önemleri s. 29
Şekil 3: Tip 1 ve Tip 2 Neoklasik Realist Dış Politika Modeli s. 31
Şekil 4: Tip 3 Neoklasik Realist Dış Politika Modeli s. 33
Şekil 5: Neoklasik Realizmde Müdahaleci Değişkenlerin Rolleri s. 39
Şekil 6: Düzenleyici Faktör Olarak Müdahaleci Değişkenler s. 40
Şekil 7: Tamamlayıcı Faktör Olarak Müdahaleci Değişkenler s. 40
Şekil 8: Birincil Sebep Olarak Müdahaleci Değişkenler s. 41

GİRİŞ

AB adaylık sürecinde, genelde Türk siyasetinin özelde ise Türk dış politikasının değişimini konu alan literatürde örnek olaylar üzerinden analizler yürütülmüştür. Diğer aday ülkelerin dış politikalarına kıyasla, Türk dış politikasının dönüşümünü inceleyen çalışmalar hem İngilizce hem de Türkçe literatürde niceliksel bir üstünlüğe sahiptir.[1] Bunun temel nedeni, Türkiye'nin AB adaylığı doğrultusundaki müzakere sürecinin esas olarak dış politika alanındaki gerekçeler nedeniyle aksamış olmasıdır. Söz konusu çalışmalar, AB'nin etkisini ortaya koyup, dış politika değişimini analiz ederken büyük ölçüde Avrupalılaşma kavramından yararlanmaktadır. AB adaylık sürecinin ve siyasal koşulluluk stratejisinin erken dönemde Türk dış politikası üzerindeki etkisini kurumsal mekanizmalar ve örnek politika başlıkları üzerinden açıklayan bu çalışmalar literatürde önemli bir temel oluşturmaktadır. Ayrıca müzakere sürecinin durakladığı devam eden süreçte de, Avrupalılaşmadan geri dönüşü analiz eden çalışmalar literatüre katkı sağlamıştır.[2] Bu durum, AB'nin diğer müktesebat başlıklarını konu alan çalışmalar içinde geçerlidir. Ne var ki, dış politika alanı, hem AB üyesi hem de aday ülkelerde, ulusal çıkar

[1] Literatürdeki mevcut çalışmalara dair örneklerden bazıları için bkz. Tarık Oğuzlu, "Turkey and Europeanization of Turkish Foreign Policy?", **Political Science Quarterly**, Cilt: 125, Sayı: 4, Kış 2010-2011, ss. 657-683; Meltem Müftüler Baç ve Yaprak Gürsoy, "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", **Turkish Studies**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2010, ss.405-427; Ufuk Alkan, "Türkiye'de Dış Politikanın Avrupalılaşması", **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 21, Sayı: 2, 2013, ss. 119-142; Mustafa Aydın ve Sinem Akgül Açıkmeşe, "Europeanization through EU Conditionality, Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Cilt: 9, Sayı: 3, 2007, ss. 263-274; Senem Aydın-Düzgit ve Nathalie Tocci, "Transforming Turkish Foreign Policy: The Quest for Regional Leadership and Europeanisation", **CEPS Commentaries**, 12 Kasım 2009; Fuat Canan, **The Impact of Europeanization on Turkish Foreign Policy**, VDM Verlag, 2009; Özlem Terzi, **The Influence of European Union on Turkish Foreign Policy**, Routledge, London, 2010; F. Seda Kundakçı, M. Murat Erdoğan, Hüseyin Bağcı**, Relations between Turkey & Greece and "Europeanization" A Survey based on Official Records of Turkish Grand National Assembly**, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, 2008; Ufuk Alkan, "Türkiye'nin Yunanistan ile İlişkilerinin Avrupalılaşması", **Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 2, 2021, ss. 111-129; Özlem Terzi "Europeanisation of Foreign Policy and Candidate Countries: A Comparative Study of Greek and Turkish Cases", **Politique Européenne,** Cilt: 3, Sayı: 17, 2005, ss. 113-136.

[2] Erol Kalkan "Turkish Foreign Policy towards Greece: From Europeanization to De-Europeanization", **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2021, ss. 299-319; Ali Şevket Ovalı, "From Europeanization to Renationalization Contextual Parameters of Change in Turkish Foreign Policy", **Studiea Europea**, Cilt: 57, Sayı: 3, 2012, ss.17-38; Nicos Christophis, "Securitizing the Aegean: de-Europeanizing Greek-Turkish Relations," **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 22, Sayı: 1, 2022, ss. 83-100; Alexis Heraclides ve Gizem Alioğlu Çakmak, **Greece and Turkey in Conflict and Cooperation, from Europeanization to de-Europeanization**, Routledge, New York, 2019.

kavramıyla ele alınan; siyasal karar alıcıların ve ülke içi faktörlerin etkilediği konumuyla ayrışmaktadır. Türk dış politikasını Avrupalılaşma kavramı ile inceleyen çalışmalarda da, Türkiye'nin ulusal çıkar kavramını nasıl belirlediği, sistemik unsurların çizdiği sınırların neler olduğu, ulusal karar alıcıların algılarının niye ve nasıl bir etkiye sahip olduğu, ülke içi diğer faktörlerin bu süreçte nasıl rol oynadığı üzerine odaklanan çalışmaların eksikliği tespit edilmiştir. Bu tez, literatürdeki söz konusu boşluğun kapatılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Realist düşünce okulunun bir parçası olan neoklasik realist teori her ne kadar sistemin getirdiği koşul ve fırsatları esas alsa da, birim düzeyli faktörlerin araştırma çerçevesine dâhil edilmesini olanaklı kılmaktadır. Çalışmada bu doğrultuda neoklasik realist teorinin analitik çerçevesinden yararlanılmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplini ve dış politika analizi alanında kullanılan neoklasik realist teoriyle, Türkiye'nin AB sürecinde Yunanistan'a yönelik dış politikasını açıklarken, dışsal sistemik faktörler yanında Türk siyasal liderliği ile ülke içi siyasal koşullar da araştırma kapsamında analize tabi tutulmuştur.

Türk dış politikası açısından en önemli konu başlıklarından birini Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Tarihsel arka plan bölümünde ayrıntılı olarak aktarılacağı üzere iki ülke arasındaki ilişkiler genel olarak uzlaşmaz ve kimi zaman da çatışmacı bir yapıda gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Kıbrıs sorunu dolayısıyla gerginleşen ilişkiler 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile çatışma noktasına ulaşmıştır. 1996 Kardak Krizi de bu gerginliklerin devam etmesine ortam hazırlamıştır. İlişkilerdeki gerilimin yumuşatılması için dönem dönem siyasal liderlerin girişimleri olsa da bunlar kalıcı çıktılara dönüşememiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler derin bir tarihsel arka plan üzerine kuruludur. Türklerin ve Yunanların 14. yüzyılda Anadolu'da gerçekleşen karşılaşmalarının iki halk arasındaki etkileri yüzyıllardır süren siyasi, ekonomik ve toplumsal etkileşimlerin doğması ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Antik çağlarda küçük Yunan şehir devletlerine ait olan batı Anadolu toprakları zaman içerisinde önce çeşitli Türk devletleri ve zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmiştir. 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u alması ile Bizans İmparatorluğu

yıkılmış ve Osmanlı, Yunan halkına daha da yaklaşmıştır. Yunanlar, *megali idea*[3] yaklaşımı doğrultusunda İstanbul'u da içeren şekilde Batı Anadolu'da Yunan egemenliği kurmayı hedeflemiş ve bu hedefin geçmişte kendilerine ait olmuş olan toprakları geri kazanma anlamına geldiğini savunmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden süreçte, Anadolu'daki Türk bağımsızlık mücadelesi Yunanistan'ın İzmir'i işgali ile şekillenmeye başlamıştır. Ege'nin doğu yakasındaki silahlı mücadele Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinin başat güçlerinin gölgesinde ancak iki tarafın silahlı kuvvetleri arasında yaşanmıştır. Bu çatışmaların sonrasında kurulan siyasal yapılar doğrudan toplumlar üzerinde etki etmiş ve yaklaşık yüz yıldır devam eden kısmen iş birliği ve büyük oranda anlaşmazlıklarla dolu ilişkilerin temellerini teşkil etmişlerdir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin AB bütünleşmesi içinde yer alma yönelimiyle yeni bir boyut kazanmış; AB üyesi büyük ülkelerin ve AB'nin doğrudan müdahil olduğu bir konu haline gelmiştir. Tarihsel olarak, büyük güçlerin siyasetinden etkilenen iki dost toplum arasındaki ilişkiler, küresel siyasetin etkisine açık bir şekilde ilerlemiştir. Bunun temel nedeni, ikili sorunların ele alınışı ve çözümü yönündeki politikaların sadece iki ülke tarafından değil aynı zamanda üçüncü ülkeler tarafından tasarlanmakta olmasıdır. Bu durum Yunanistan tarafından da, Türkiye ile arasındaki göreli güç farkının yarattığı ve Türkiye lehine olan maddi güç dengesini değiştirmek için kullanılmıştır. Büyük devletler, iki ülke arasındaki ilişkide Yunan tezlerine yakın konumlanmıştır. Bu durum, AB, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkide de devam etmiştir. Yunanistan bir yandan üye ülke olmanın avantajlarını kullanırken diğer yandan hem AB'nin bir bütün olarak hem de AB üyesi büyük güçlerin siyasal, ekonomik ve askeri desteğini yanına alabilmiştir. Söz konusu siyasal koşullar, çatışmacı ilişkilerin iyileştirilmesinden çok devamına neden olmuştur.

---

[3] Türkçe karşılığı büyük ülkü olan *megali idea* kavramı, 1844 yılında dönemin Yunan Başbakanı Ioannis Kolettis tarafından ortaya konulmuştur. Tarihsel olarak Bizans İmparatorluğu ile ilişkilendirilen coğrafyada egemenlik inşası, Yunan sınırlarının Anadolu'yu de içeren bir şekilde genişletilmesi ve İstanbul'un başkent ilan edilmesi hedeflerini içermektedir. Sevr Antlaşması sonrasında 1920 yılında gerçekleştirilmeye çok yaklaşan *megali idea*, Yunan ordusunun 1922 yılında Batı Anadolu'daki yenilgisi sonrasında fiilen son bulmuştur. Takip eden süreçte, bazı Yunan siyasetçiler tarafından sürekli gündeme getirilse de geniş bir toplumsal karşılık bulmamıştır. Kavramın, Türkçe ve İngilizce literatürde orijinal adıyla kullanılması nedeniyle bu tez çalışmasında da *megali idea* olarak anılacaktır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Ioannis N. Grigoriadis, **Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A Sacred Synthesis**, Palgrave Macmillan, New York, 2013, (Synthesis), ss. 21-23.

İki ülke ilişkilerini ve Yunanistan'a yönelik dış politikasını konu alan çalışmalar, bazı dönemsel olumlu gelişmelere atıfla AB sürecinin yapıcı etkilerini ön plana çıkarsa da, orta vadeli analizler de durum farklılaşmaktadır. Örneğin bu tez çalışmasının dönemsel ayrımı doğrultusunda ele alınan ilk dönem olan 1999-2011 yılları arası dönemde, ilişkilerde bir yakınlaşma ve artan iş birliği dikkat çekmektedir. Bununla beraber, iki tarafında da, aralarındaki anlaşmazlıkların tanımı noktasında dahi uzlaşamadığı görülmektedir. Tezin ele aldığı ikinci dönem olan 2011-2022 yılları arası süreçte ise, Arap Baharı, Irak'ın kuzeyindeki terör yapılanmaları, Suriye kaynaklı kitlesel göç gibi gelişmeler, Türkiye'nin büyük güçler ile ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Benzer durum Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası açısından da geçerli olmuştur. Özellikler 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında FETÖ terör örgütü üyeleri ve destekçilerinin Yunanistan'a sığınması ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin dış politikasında diplomasiden, askeri güç kullanımına doğru bir yönelim olmuştur. Söz konusu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlara yenileri eklenmiş; Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımı, Suriye kaynaklı göçün ikili ilişkilere etkisi ve Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklar gündemi oluşturmuştur. AB ve ABD'nin tutum ve politikaları ise, ikili ve çoklu sorunlarda Yunan tarafının siyasetini destekler yönde ilerlemiştir. Bu durum Türk karar alıcıların ulusal çıkar tanımlamalarıyla uyuşmamış; Türkiye ile Yunanistan ilişkileri kapsamında, AB ve ABD'nin müdahale veya yönlendirmelerine dair algılarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Tezin iddialarından ilki, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasında ilk dönemde yaşanan değişimin ardında AB adaylık sürecinin ve Türk siyasal liderliğinin algılarının rol oynadığıdır. Eş zamanlı olarak, ülke içi faktörler de, karar alıcılara elverişli bir iç siyasal ortam sağlamıştır. Adaylık süreciyle birlikte, Türkiye'nin mevcut politika ve yöntemlerini sürdürmesi durumunda, Yunanistan karşısında güç kaybedeceği ve ulusal çıkarlarını elde etme potansiyelinin gerileyeceğine yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci dönemde ise, adaylık sürecinde ilerleme sağlanamaması nedeniyle, karar alıcıların algıları tersine dönmüş ve Yunanistan'a yönelik bir yumuşamanın iç siyasal maliyeti de artmıştır. Bu dönemde, ABD'nin Yunan sınırları içerisinde askeri yapılanma faaliyetleri sürdürmesi, Türk tarafının hassasiyetlerini arttırmıştır. Bu iddialar doğrultusunda tezin üç temel varsayımı

bulunmaktadır. İlki, Türk-Yunan yakınlaşma sürecinde oynadığı rol ile bilinen Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Bakanlık görevini sürdüğü 5 yıllık dönem boyunca Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını yeniden yapılandırma ve karşılıklı iş birliği temelinde geliştirme hedefini takip etmiştir. Cem'in bu yönde bir değişimi gerekli görmesindeki temel faktör, Yunanistan'ın iki ülke arasındaki sorunları AB düzeyine yansıtması ve üyelik statüsünü Birliğin koşulluluk politikası aracılığıyla Türkiye'ye karşı bir kaldıraç olarak kullanma yönündeki stratejisidir. Bu strateji, sistemik faktörler kapsamında Türk dış politikasına yönelik bir takım kısıt ve teşvikler getirirken, ülkenin göreli gücünde de gerilemeye yol açmıştır. İkincisi, Türk dış politikasının Avrupalılaşmasıyla ilişkili faktörler, karar alıcılar tarafından nasıl algılandıklarına bağlı olarak uygulamaya aktarılmıştır. Üçüncüsü, Türk dış politikasının Avrupalılaşması süreci, karar alıcıların sistemik bir faktör olan AB koşulluluğunun getirdiği fırsat ve kısıtlamalara dair algılamaları üzerinden gerçekleşmiştir. AK Parti döneminde önce Başbakan ardından da Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın algılamaları, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını doğrudan belirlemiştir.

Tezin cevabını aradığı sorulardan ilki; Türk siyasal liderliği, Türk-Yunan yakınlaşması sürecinde nasıl ve neden belirleyici bir rol oynamıştır? İkincisi, çalışmanın kapsadığı süreçte, Türk siyasal liderliğinin, Yunanistan, Türk-Yunan ikili sorunları, AB adaylık süreci, Türk dış politikası üzerindeki siyasal koşulluluk gibi faktörlere yönelik algı ve tutumları neler olmuştur? Bu algı ve tutumların, iki ülke arasındaki yakınlaşma sürecine, TDP kararlarına niye ve nasıl etkisi olmuştur? Son olarak ise, Türk siyasal liderliği, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için söz konusu zaman aralığını neden tercih etmiştir? Bu gönüllü mü yoksa zorunlu bir tercih midir? Bu yönelim 2011-2022 arası dönemde neden değişmiştir?

Tezin ikinci grup soruları ise şunlardan oluşmaktadır: Türkiye'de dış politika alanındaki karar alıcılar, Türk-Yunan yakınlaşma sürecine hangi gerekçelerle olumlu yaklaşmış veya karşı çıkmışlardır? Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB adaylık sürecini destekleme ve ikili sorunları AB düzeyine yansıtma kararı hangi kapsamda hayata geçirilmiştir ve Türk dış politikası açısından nasıl bir sistemik etkiye yol açmıştır? Türkiye, 1996 yılındaki Kardak krizi sırasında doruk noktaya çıkan gerginliği nasıl ve niye aşmak istemiştir? Türkiye, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın

Kenya'daki Yunan Büyükelçiliği'nde gizlenirken yakalanması sonrasında, gerek Türk-Yunan ilişkilerini gerekse Batılı ülkelerle ilişkilerini nasıl bir değerlendirmeye tabi tutmuştur? Bu olayı takiben, Yunanistan'a karşı nasıl bir yaklaşım izlemiştir? Türk devlet aktörlerinin, Türkiye'nin göreli gücü ve iki ülke ilişkilerine yönelik algısı, bu değerlendirmede nasıl ve niye etken olmuştur?

Yukarıda aktarılmaya çalışılan kapsam doğrultusunda tezin birinci bölümünde araştırmanın çerçevesini oluşturan teorik anlayış aktarılacaktır. Tezin yararlanacağı neoklasik realist teorinin, öncülleriyle karşılaştırmalı olarak ortaya koyulabilmesi için realist düşünce sisteminin gelişimine de yer verilecektir. Bu bölümde, neoklasik realist teorinin çizdiği araştırma şablonu tanımlanacak ardından da tezin bağımlı, müdahaleci ve bağımsız değişkenlerine dair teorik plan sunulacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin tarihsel geçmişi aktarılacaktır. Bu sayede analize tabi tutulan yakın dönem ilişkilerin tarihsel bağlama oturtulması amaçlanırken, mevcut anlaşmazlıkların kökenleri hakkında da bilgi verilecektir. 20. yüzyılın başlangıcı itibariyle aktarılmaya başlanacak tarihsel geçmişin dönemsel özellikleri vurgulanacak ve ilişkilerdeki dalgalanmalar, sebepleriyle birlikte aktarılacaktır.

Üçüncü bölümde, tezin teorik çerçevesi ve iddiaları doğrultusunda analize tabi tutulacak değişkenler ele alınacaktır. Bu amaçla, bağımsız değişkenler, müdahaleci değişkenler ve bağımlı değişkenler tanıtılacak ve rolleri hakkındaki çerçeve sunulacaktır. Bağımsız değişken rolü verilen, AB ve ABD'nin rolleri, tutumları, tercih ve politikaları ortaya koyulacaktır. Müdahaleci değişken rolü verilen, Türk siyasal liderliğinin algıları ile ülke içi faktörlerin tutumları belirlenecektir. Bu sayede, tezin ele aldığı ilk dönem olan 1999-2011 arası için bağımlı değişken olan dış politika tercihlerinin aktarılması ve açıklanması amaçlanmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, tezin ikinci dönem olarak analize tabi tuttuğu 2011-2022 yılları arası için üçüncü dönemdeki kategorizasyon güncellenerek yeniden yapılandırılacaktır. Bağımsız değişken olan, AB ve ABD'nin rolleri, tutumları ve tercihleri aktarılacaktır. Müdahaleci değişken olan Türk karar alıcıların algıları tespit edilecektir. Yanı sıra, ülke içi faktörlerin, Yunanistan'a yönelik Türk dış politikası bağlamındaki tutum ve görüşleri ortaya koyulacaktır. Bu sayede bağımlı değişken olan

dış politika çıktılarının belirlenmesi ve analizi ile bölüm sonlandırılacaktır. Son olarak, elde edilen bulgular ışığında tezin sonuç bölümünde bir analiz yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK ÇERÇEVE: NEOKLASİK REALİST TEORİ VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ ÇERÇEVESİ

Uluslararası İlişkiler[4] teorileri, uluslararası siyasal gelişmelere dair ayırt edici açıklamalar getirmek ve siyasi etkileşimlere ilişkin öngörülerde bulunmak üzere örüntüler oluşturmayı amaçlar. Siyasal gelişmeleri tanımlamanın yanı sıra açıklama iddiası olan bir araştırma kapsamında analiz edilen konunun sınırlandırılabilmesi için teorik çerçeve belirleyici bir rol üstlenmektedir.[5] Neoklasik realizm, Uluslararası İlişkiler disiplini[6] içinde tarihsel ve felsefi açıdan oldukça derin bir kökeni olan realist düşünce sisteminde yer alan ve devletlerin dış politika yapımındaki rollerini, sistemik[7] unsurlar çerçevesinde araştırma çerçevesine dâhil etme iddiasıyla öne çıkan bir teoridir. Realist geleneğin köklü geçmişi açısından değerlendirildiğinde, literatürde ilk kez adlandırıldığı 1998 yılı itibariyle göreli olarak yakın döneme aittir. Araştırma çerçevesinde sistemik unsurları bağımsız değişken olarak konumlandıran neoklasik realizm, ülke içi faktörleri de müdahaleci değişken olarak ele alır ve bağımlı değişken olarak nitelediği dış politika çıktılarını analiz etme amacı taşır. Ardılı olduğu klasik realist ve neorealist düşünce sistemleriyle bazı ortak özellikleri paylaşmasına karşın ulusal dış politikaları analiz etmeye yönelik bakış açısıyla ayırt edici özelliklere sahiptir.

---

[4] Bu çalışmada, akademik bir disiplin olarak değinilirken "Uluslararası İlişkiler" ifadesi kullanılacaktır. Küresel siyasal, ekonomik, toplumsal ve hukuki etkileşim ve olgulara değinildiğinde ise "uluslararası ilişkiler", "küresel siyaset", "uluslararası siyaset" veya "devletler arası ilişkiler" ifadelerine yer verilecektir.

[5] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, (Analiz), ss. 71-73.

[6] Uluslararası İlişkiler, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından savaşın neden olduğu felaketin sebep ve sonuç ilişkisi içinde incelenebilmesi ve tekrarının önlenebilmesine yönelik araştırmalar yapılması amacıyla kurumsallaşma sürecine girmiş bir bilim alanıdır. Kendisinden önce var olan ve uluslararası politikanın analizinde yararlanılan; ekonomi, hukuk, siyasi tarih alanlarıyla ortak çalışma konularını da kapsayan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Birinci Dünya Savaşını takip eden ilk 10 yıl içinde Uluslararası İlişkiler alanında öncelikle personel yetiştirmek amacıyla eğitim faaliyetleri yürütmek üzere kurulan akademik birimlerin öncüleri Galler Üniversitesi Woodrow Wilson Uluslararası İlişkiler Kürsüsü, Georgetown Üniversitesi Edmund A. Walsh Dış Hizmet Okulu ve İsviçre Lisansüstü Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü olmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Scott Burchill ve Andrew Linklater, "Introduction", **Theories of International Relations**, (Ed. Scott Burchill ve diğerleri), 5. Baskı, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013, ss. 1-16.

[7] Bu çalışmada, "sistemik" ve "yapısal" nitelemeleri, uluslararası siyasete sistem düzeyinde değinirken, neoklasik teori literatüründe olduğu gibi kullanılacaktır.

Tez çalışmasının teorik çerçevesinin aktarılacağı bu bölümde, neoklasik realist teorinin inşasına giden süreçte realizmin geçirdiği dönüşümün ortaya koyulması; klasik realizm, neorealizm, savunmacı realizm ve saldırgan realizmin özelliklerinin aktarılması amaçlanmaktadır. Bölümün takip eden kısmında ise, neoklasik realist teorinin oluşum ve gelişim süreci aktarılacak, ardılı olduğu teorik bakış açılarıyla farkları vurgulanacak ve ulusal dış politika analizi açısından açıklayıcı üstünlüğü üzerinde durulacaktır. Bölümün son kısmında ise, tez çalışmasının konu aldığı, AB sürecinde Yunanistan'a yönelik Türk dış politikasının açıklanabilmesi için neoklasik realist bir araştırma çerçevesi sunulacaktır.

1.1. REALİST TEORİNİN GELİŞİMİ, KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ

Realizm, tarihsel süreç içinde gelişen farklı türevleriyle Uluslararası İlişkiler disiplininde en fazla yararlanılan teoridir. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru başlayan ve 1980'lerin ortasına kadar geçen sürede teorik düzlemde hâkim konumda yer almıştır.[8] Uluslararası İlişkiler disiplinindeki realist teoriye altyapı hazırlayan düşünsel katkıların ilki Yunan tarihçi Thucydides'in M.Ö. 5. yüzyıldaki Peloponezya Savaşı Tarihi adlı eseridir. Eser, güçlü ve zayıf taraflar arasındaki ilişki, savaşın analizi ve güç dengesi kavramı üzerine asırlar önce kaleme alınmış ve modern dönem siyasal ilişkilerin açıklanmasında dahi etkileri olabilecek niteliktedir.[9] Düşünsel olarak realizme etki eden diğer tarihsel katkı ise 16. yüzyılda Niccolo Machiavelli'den gelmiştir. Prens adlı eserinde Machiavelli, devletlerin kendi otorite alanı ve çıkarlarını netleştirmeleri, ahlaki kurallardan ziyade siyasetin gerekliliklerinin gözetilir hale gelmesi ve siyasal alanın laikleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu anlayış devletler arası ilişkilerin oluşumuna yön vermiştir.[10] Devletler arasındaki ilişkilere temel oluşturan bu felsefe ilerleyen süreçte Uluslararası İlişkiler teorilerine temel

[8] Aydın, Analiz, s. 34.
[9] Jeffrey W. Taliaferro ve diğerleri, "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy", **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**, (Ed. Steven E. Lobell ve diğerleri), Cambridge University Press, New York, 2009, ss. 1-7; Martin Wight, "Why is There No International Theory", **Diplomatic lnvestigations: Essays in the Theory of lnternational Politics,** (Der. Herbert Butterfield ve Martin Wight), George Allen and Unwin, London, 1966, s. 32'den aktaran A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Der. Atila Eralp), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 33.
[10] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkileri Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, (Gerçekçi), ss: 36-37; Yurdusev, ss. 41-43.

teşkil edecek iki dayanak noktasını da ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, devletin varlığı iken ikincisi de, karşılıklılık esasına göre işleyen bir uluslararası sistemin varoluşudur.[11] Machiavelli, kendisinden sonra gelen teorisyenler için bu iki temel üzerinde yükselecek olan bir çalışma alanı bırakmıştır.[12]

Realist teorik düşünce açısından ise daha özgül etkisi olan diğer bir felsefeci Thomas Hobbes olmuştur. Hobbes'a göre devletler arası ilişkiler "doğa hali"[13] içindedir. Doğa hali kavramı, insanlar arasındaki çatışma ortamına atıfla kullanılmaktadır. Esas olarak, birey ve toplumun özelliklerini tasvir etmek için kullanılan bu kavram ile hukuka dayalı adil bir toplumsal sistemin olmadığı koşullar betimlenmiştir. Bu düzende insan yaşamı da sınırsız bir bireysel güç ve güvenlik arayışı çevresinde şekillenir; ekonomik ve sosyal anlamda ilerleme kaydedilemez. Bu duruma sebep olarak; insanların kazanç, emniyet ve zafer elde etme hırslarının insan doğasının değişmez bir gerçeği olduğu varsayımı gösterilmektedir. Hobbes'a göre insanlar bu isteklerini diğer insanların pahasına gerçekleştirmeye çalışmakta herhangi bir beis görmezler ve olası kazanımlarına dair bir sınır olmadan sürekli olarak daha fazlasını elde etme peşinde olurlar. Bireyler arası ilişkilerde sürekli olarak bir çatışma hali olmasa bile, çatışmanın engellenmesi için herhangi bir teşvik, sınırlama veya düzen kurucu bir otorite olmadığına vurgu yapılmaktadır. Hobbes'a göre, bu halin ortadan kaldırılabilmesi için insanların bir üst otoriteye kendilerini bağlayıcı kurallara dayalı olarak yönetme yetkisi vermesi gerekmektedir. Bu sayede bireylerin çıkarlarının korunabileceği ve çatışmanın önüne geçilebileceği öngörülmektedir.[14]

Hobbes'un toplumsal doğa hali açısından bir tespit ve çözüm içeren görüşlerinde uluslararası ilişkiler için ise, temel bir tespitin dışında çözüm önerisi bulunmamaktadır. Leviathan adlı eserde, insanların kendilerini yönetmesi için bir üst otoriteye yetki devrinde bulunarak doğa halinden kurtulmaları öngörülürken, benzer bir çıkış noktası devletler arası ilişkiler için tarif edilmemiş; bir tür küresel kural

[11] P. Savigear, "European Political Philosophy and the Theory of International Relations", **Approaches and Theory in International Relations**, (Der. Trevor Taylor), Longman Group, London, 1978, ss. 37, 40'dan aktaran Yurdusev, s. 43.
[12] Yurdusev, s. 43.
[13] İngilizce literatürde "state of nature" olarak adlandırılan kavram, Hobbes'un 17. yüzyıldaki Leviathan adlı eserinin 13. Bölümünde detaylandırılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Charles Edward Merriam, "Hobbes Doctrine of the State of Nature", **Proceedings of the American Political Science Association**, Cilt: 3, 1906, s. 151.
[14] Yurdusev, ss. 43-45.

koyucu ve düzenleyici otorite önerilmemiştir. Yurdusev'e göre, Hobbes bu tercihi bilinçli olarak yapmıştır. Hobbes'un bakış açısına göre, devletlerin kendi çıkarlarının gereği olarak, egemenlik yetkilerini bireylerde olduğu gibi bir üst otoriteye devretmeleri, varlıklarını ve bağımsızlıklarını tehlikeye sokacaktır. Fiili çatışma olmasa bile uluslararası ilişkilerin içinde bulunduğu doğa hali, devletleri sürekli olarak bir güç rekabeti ve buna dayalı gelişme yarışı içinde tutmaktadır. Büyük güçler ve onları odağına alan uluslararası ilişkiler teorileri açısından da, göreli olarak zayıf devletlerin, güçlülerce kontrol edilmeleri oldukça olası olarak görülmekte ve büyük güçlerin zayıflarla egemenlik paylaşımına girmeyecekleri öngörülmektedir. Bu nedenle Hobbes ve kendisinin görüşlerini temel alan realistlere göre, uluslararası ilişkiler iyi niyet temelinde değil güç odaklı rekabet ve karşılıklı şüphe ile ilerletilmek durumundadır. Bireyin rekabetçi ve çatışmacı yönü ağır basan doğal özellikleri nedeniyle devletler de kendi aralarındaki ilişkileri dostluk değil rekabet temelinde yürütmek zorundadırlar. Bunu yaparken Hobbes'un toplumsal düzeni sağlayacağını öngördüğü bir tür üst otorite yaratmaları olası veya işlevsel görülmemektedir. Hobbes tarafından insan doğasına atfedilen ve değişmez olarak nitelenen olumsuz özellikler, realist teorisyenlerin temel aldığı hareket noktasını oluşturmaktadır.[15]

Realistler, bireylerin bencil doğaları uyarınca olumsuz özelliklere sahip olduğu görüşünü benimser ve devletlerin de bu doğrultuda sadece kendi çıkarlarını korudukları ölçüde var olabileceklerini kabul ederler. Devletlerin egemenlik hakları doğrultusunda herhangi bir yetki aktarımı yapmadıkları ve politika tercihleri açısından sınırlayıcı ve düzen koyucu bir mekanizmaya tabi olmadıkları için temel olarak anarşik[16] bir ortamda var olduklarını varsayarlar. Bu ortamda, kendi aralarındaki çıkar çatışmaları ve savaşlar kaçınılmaz olarak nitelenmektedir. Varoluşlarını sürdürebilme güdüsüyle yürüttükleri güç odaklı rekabet, siyasal amaçlarını elde edebilmeleri açısından temel belirleyicidir. Bu anlayışa göre, devletlerin sahip oldukları güç kapasitesi kaynağını savaşlarda elde edilen başarılardan alırken aynı zamanda etkisini de savaşlardaki başarılarla göstermektedir.[17] Realist düşünce, insan davranışlarına yönelik kötümser bir yaklaşım benimserken, tarihsel akışın önceden tayin edilmiş

[15] Yurdusev, ss. 44-46.
[16] Teorik literatürdeki "anarşi" kavramı, kural koyan ve denetleyen bir otoritenin olmayışına atıfla kullanılmaktadır.
[17] Aydın, Gerçekçi, ss. 37-38.

nihai bir sonu olacağı fikrine[18] karşı çıkmaktadır. Devletler arasında barışın hâkim olamayacağı varsayımını esas alır ve ahlaki değerlerin maddi güç ve çıkar ilişkisiyle şekillendiği görüşünü savunur.[19]

Sonuç olarak realist düşüncenin temel varsayımlarından ilki, insan doğasının olumsuz ve bencil özelliğinin ağır bastığı düşüncesidir. Aynı durum, devletler için de geçerlidir. Devletler, hukuki sınırlama veya ahlaki değerler çerçevesinde değil sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. İkinci olarak, ülke içi siyasal ve toplumsal koşullar, insanların kendilerini yönetme yetkisini devrettikleri üst otorite sayesinde anarşik halinden kurtulabilir ve doğa haline son verilebilir. Ancak aynı durum, ülkeler arası siyasette mümkün olamaz. Uluslararası siyaset, kendi çıkarının peşinde olan devletler arasında belirsizliğin egemen olduğu bir çıkar arayışı olarak görülmektedir.[20] Üçüncü varsayıma göre, uluslararası ilişkilerde başat rol devlete aittir. Devletin çıkarlarının korunması için gerekli olan ise güçtür. Maddi veya manevi güç unsurları üzerinde hâkimiyet kurma hedefi güden devletler, birbirlerinin niyetlerinden sürekli olarak kuşku duyarlar. Dördüncü ve son olarak ise, devletler arasındaki çıkar çatışmalarının savaş durumuyla sonuçlanacağı beklenmektedir. Devletlerin aralarındaki ilişkileri düzenleyecek bir üst otoritenin olmayışı nedeniyle, güç odaklı rekabet ve anlaşmazlıkların çözümü savaş yoluyla gerçekleşmektedir.[21]

Söz konusu yaklaşımlar açısından, realizmin literatürdeki farklı türevleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar, uluslararası siyasete verilen rol veya ülke içi ile uluslararası unsurların etkileşimi gibi konularda olmaktadır. Bu tez çalışmasının teorik çerçevesini oluşturan neoklasik realist teorinin aktarımı öncesinde realizmin gelişiminin geri planı aktarılırken sırasıyla klasik realist ve neorealist türevlere yer verilecektir.

---

[18] Literatürde "teleoloji", Türkçede "erek bilimi" olarak adlandırılan ve kökenini Yunanca "son" anlamına gelen "telos" kelimesinden alan düşünceye göre, tarihsel açıdan ilahi olarak tasarlanmış bir amaç ya da sonuç bulunmaktadır. Buna göre, siyasi gelişmeler nihai bir sonuca göre şekillenmektedir. Realist düşünce bu görüşe katılmamaktadır. Teleoloji hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ian Buchanan, **A Dictionary of Critical Theory**, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2010.

[19] Taliaferro ve diğerleri, ss. 1-7.

[20] Randall L. Schweller, "Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict over Scarce Resources,", **Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War**, (Ed. Ethan B. Kapstein ve Michael Mastanduno), Columbia University Press, New York, 1999, ss. 319-352'den aktaran Taliaferro ve diğerleri, s. 28; Aydın, Gerçekçi, s. 38.

[21] Robert G. Gilpin, "No One Loves a Political Realist", **Realism: Restatements and Renewal**, (Ed. Benjamin Frankel), Frank Cass, London, 1996, ss. 3-26'dan aktaran Taliaferro ve diğerleri, ss. 28-29; Aydın, Gerçekçi, ss. 38-39.

1.1.1. Klasik Realizm

Bilimsel bir araştırmanın objektiflik ve tekrar edilebilirlik kriterleri sağlaması için her ne kadar değer yargılarından izole edilmesi gerekli olsa da hem kişisel bakış açıları hem de dönemsel olarak ön plana çıkan yaklaşımlar Uluslararası İlişkiler teorilerine ilişkin literatüre etki etmektedir. Örneğin 1930'lu yıllarda normatif düzlemde realistler ve idealistler[22], devletler arası siyasal sistemin karakteristik özellikleri üzerine ayrışan görüşleriyle ön plana çıkmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takiben 1960'lı yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplinin araştırma yöntemleri tartışılmıştır. 1980'ler itibariyle ise, geneli itibariyle sosyal bilimler, özel olarak da Uluslararası İlişkiler açısından epistemolojik ve ontolojik temelde görüşler yarışmıştır. Realist düşünürler, 20. Yüzyılın ilk yarısında Uluslararası İlişkiler disiplininin teorik gelişim sürecinde bilimsellik açısından ilerleme kaydedilemediğini ve bunun temel nedeninin idealist tartışmalar ve normatif yaklaşımlar olduğunu iddia etmişler ve ampirik çalışmaların gerekliliğine vurgu yapmışlardır. İlerleyen süreçte bu tartışma bilimsellik unsuru temelinde gelenekselci ve davranışsalcı ekoller arasında ilerlemiştir. Realistler, iki dünya savaşının yaşanmış olması nedeniyle idealizmin analitik ve ampirik açıdan geçerliliğini yitirdiğini iddia etmiştir.[23]

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu olumsuzlukların tekrarlanmamasına yönelik değerlendirmeler, teorik ayrışmaların belli bir sistematiğe oturtulmasına da

[22] Literatürde özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi döneme atıfla, "idealist", "moralist" veya "ütopyacı" şeklinde adlandırılan yaklaşım aslında sadece 20. yüzyıl tartışmalarının ürünü değildir. Realizmin ütopyacı olarak nitelediği yaklaşımlardan çok daha köklü bir düşünsel temeli bulunmaktadır ve Immanuel Kant'ın 1795 tarihli "Ebedi Barış" adlı eserine dayandırılabilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, "neoliberalizm" (neoliberal kurumsalcılık), "ticari liberalizm" ve "demokratik barış teorisi" türevleriyle literatürde yer bulan liberalizm; devletlerin çatışma riskinden uzaklaşıp barış odaklı ilişkileri nasıl kurabilecekleri üzerine odaklıdır. Devletler arasında çatışma olasılığını ortadan kaldırmanın ve küresel refahı arttırmanın mümkün olduğu idealinden ilham alan liberalizm, "iyi devlet" ve "kötü devlet" şeklinde bir ayrım yapar. Realizmin aksine güç kazanımı odaklı siyasetin, küresel sistemin barışçıl politikalarıyla "iyi devlet" olarak nitelenen üyeleri tarafından takip edilmediğini ve önemli olanın siyasi ve ekonomik hedefler olduğunu savunur. "Kötü devlet" olarak nitelediği ülke yönetimlerinin ise amaçlarına ulaşmak için askeri güce başvurma eğilimleri olduğunun altını çizer. Realist teorinin neorealist türevinin aksine, devletlerin iç siyasetlerine belirleyici rol atfeder. Uluslararası kurumların ve hukukun; barışın inşası, sürdürülmesi ve refahın arttırılması hedeflerine yönelik rolünün ön plana çıkartıldığı liberal teori açısından devletler arasında kural temelli iş birliği yoluyla savaşların önüne geçilebilir. Uluslararası İlişkiler'de idealizm-liberalizm tartışmaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jonathan Cristol, "Liberalism", **Oxford Bibliographies**, https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0060.xml, (13.05.2022).

[23] Aydın, Analiz, ss. 75-93.

imkân vermiştir. Öne çıkan ilk fikirlerin sahibi olan idealistler, ortak bir güvenlik alanı kurulması yoluyla çatışmanın önüne geçilebileceğini; devletlerin ortak çıkarlarını ön plana çıkaran hukuksal düzenlemeler yapılmasını, siyasal liderlerin dış politika alanında daha demokratik mekanizmalar ile kontrol edilmesini ve Milletler Cemiyeti'nin[24] kurulması gerektiğini savunmuşlardır. Klasik realizm ise, idealizm ile realizm arasındaki görüş karşıtlığının sonucunda ortaya çıkmıştır. İdealizm karşıtı görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koyan Edward Hallett Carr'ın öncü çalışmasıyla literatüre kazandırılmaya başlanmıştır.[25] Uluslararası İlişkiler disiplinin başlı başına bir bilim alanı olarak değerlendirilmeye başlandığı 20. yüzyılın ilk yarısında, realist teorisyenlerin uluslararası siyasal gelişmeleri açıklama ve öngörüyü de içeren çıkarımlar yapmaya yönelik düşünsel çabaları yoğunlaşmıştır. Söz konusu dönem Carr'ın tanımlamasıyla Uluslararası İlişkiler çalışmalarının emekleme dönemidir. Bu girişimler[26] literatüre kazandırıldıkları süreçte ve devamında nesnellik ve bilimsellik temelinde fen bilimleri ve ekonomi bilimiyle kıyaslamalar da içeren bir takım eleştirilerle karşılaşmış ve gelişimlerini sürdürmüşlerdir.[27]

Carr, Uluslararası İlişkilerin bir bilim dalı olarak görülmeye başlanmasını temel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği yıkımın yarattığı toplumsal farkındalık ile ilişkilendirmiştir. Bunun sonucunda savaşın tekrarının önlenmesi ve barışın tesis edilebilmesi için fikirlerin ortaya koyulmaya başladığını vurgulamıştır. Bununla beraber, erken dönemdeki bu çalışmaların nihai hedef olarak gözettikleri savaşın önlenmesi amacına yoğunlaşmalarının, akademik bir disiplinin ihtiyacı olan analitik yaklaşımdan uzak kalınmasıyla sonuçlandığını savunmuştur. Carr, uluslararası politikanın bilimsel olarak sorunlu bir şekilde incelendiğini savunmuş ve idealistlerin analizlerinin gerçeklikten uzak olduğunu iddia etmiştir. Bu durumu ütopya ile gerçeklik arasında fark olduğu iddiasıyla aktarmıştır.[28] Albert

[24] Cemiyet-i Akvam olarak da adlandırılan Milletler Cemiyeti, devletlerarasında barışın sağlanabilmesi amacı ile iş birliği ve hukuk temelli liberal bir küresel siyasal yapı oluşturulması amacıyla 10 Ocak 1920'de kurulmuştur. Dönemin idealist düşünce akımlarının somut bir yansıması olan kuruluş ortak güvenlik sağlama amacına ulaşamamış ve İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleşmesine engel olamamıştır. Yerini 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler'e bırakmıştır. **Britannica**, "League of Nations", https://www.britannica.com/topic/League-of-Nations, (23.04.2022).
[25] Burchill ve Linklater, ss. 8, 9.
[26] Edward Hallett Carr dışında Hans Joachim Morgenthau, Henry Kissinger ve Arnold Wolfers klasik realistler olarak literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır.
[27] Edward Hallett Carr, **The Twenty Years' Crisis 1919-1939 An Introduction to the Study of International Relations**, MacMillan & Co. Ltd., London, 1946, ss. 1-13.
[28] Carr, ss. 4-11.

Sorel'in ifadesiyle bu tespit "dünyayı, politikalarıyla uyumlu olacak şekilde hayal edenlerle, politikalarını dünyanın gerçeklerine uyumlu şekilde düzenleyenler arasındaki ebedi ihtilaf" olarak da nitelenmiştir.[29]

Siyasal gelişmelerin esasen, tarihsel olgular arasındaki neden ve sonuç ilişkisinden oluştuğunu savunan Carr, bilimsel analizlerin hedeflenen hayali bir dünya düzeni üzerinden değil ancak bu ilişki silsilesi doğrultusunda yapılabileceğini savunmuştur. Teori geliştirmenin, hayalî bir şekilde barışı tesis edemeyeceğini ancak somut olgularla teori geliştirmenin mümkün olabileceğini vurgulamıştır.[30] Uluslararası ilişkilerde gücün temel belirleyici olduğunu savunan Carr, ülkelerin sahip oldukları güç kapasitesinin ve kendi aralarındaki güç dengesinin, siyasal olguları açıklayabilmek için göz önünde bulundurulması gereken öncelikli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmasıyla birlikte devletlerarasındaki ilişkilerde güç unsurunun belirleyici rolünün baskılanacağı yönündeki beklentilerin gerçekleşmediğine dikkat çekmiştir.[31]

Carr öncülüğünde filizlenen klasik realist teorinin görüşlerinin daha sistematik bir hale getirilip geliştirilmesi ise Hans Joachim Morgenthau'nun 1948 yılında yayınlanan Uluslar Arasında Siyaset[32] adlı eseriyle gerçekleşmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki 20 yıllık dönemde idealistler ile realistler arasındaki tartışmanın izleri ön plana çıkmış ve sonrasında realizmin Soğuk Savaş boyunca teorik açıdan sürecek başat rolü belirginleşmeye başlamıştır.[33] Morgenthau, realizmin insan doğasına bencil ve çıkarcı olmak şeklinde olumsuz özellikler atfeden ve güç odaklı siyaseti uluslararası ilişkilerde ön planda tutan görüşlerini desteklemiştir. Ulusal çıkar kavramını, kendine has özellikleri olan öncelikli ve üstün bir noktada konumlandırmış; zamanla değişebileceğine dikkat çekmiş ve devletlerin, ahlaki esaslara göre değil, ulusal çıkarı koruma amacıyla hareket ettiğini savunmuştur.[34] Morgenthau'nun özellikle vurguladığı ulusal çıkar kavramı aynı zamanda devletlerin politika tercihlerinin anlaşılabilmesi açısından da açıklayıcı temel bir faktör olarak

[29] Albert Sorel, **L'Europe et la Révolution Française**, Plon, Paris, 1903, s. 474'den aktaran Carr, s. 11.
[30] Carr, s. 64.
[31] Carr, ss. 102-103.
[32] Morgenthau'nun eseri Türkçe, "Uluslararası Politika" adıyla iki cilt halinde yayınlanmıştır.
[33] Burchill ve Linklater, s. 10.
[34] Aydın, Gerçekçi, ss. 39-46.

nitelendirilmiştir. Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, Morgenthau'nun, devletlerin, ulusal çıkarlarını koruyabilmek için sahip oldukları güç kapasitesinin farkında hareket etmeleri gerektiği yönündeki vurgudur. Buna göre, siyasal liderler akılcı tercihler yapmalı; devletin gücü ile çıkarları arasında uyum ve dengeyi gözetmelidirler.[35]

Devletlerarasındaki güç odaklı mücadeleyi detaylı olarak analiz eden Morgenthau'ya göre, iç siyaset ile uluslararası siyaset arasında bir ayrım vardır. Ancak siyasette güç faktörü açısından hiçbir ayrım yapılmaksızın geçerli üç tip durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki, statükocu siyaset olarak nitelendirilmiştir. Buna göre, dış politika hedefleri açısından güç dengesini kendi lehine dönüştürmek yerine korumayı hedefleyen devletler, statükocu bir dış politika izlemektedir. Morgenthau'ya göre ikinci durumda ise, sınırlarının ötesinde bir güç yansıtma hedefi güden bir devlet varsa, yayılmacı bir dış politika izlediği şeklinde yorumlanabilir. Üçüncü olarak ise, sahibi olduğu gücü korumak veya arttırmak üzere ispatlayıcı bir şekilde göstermeye çalışan devletler ise, itibar ve saygınlık odaklı bir dış politika izlemektedir.[36]

Morgenthau, Uluslararası İlişkiler ile Siyaset Bilimi disiplinleri arasındaki ayrımın belirlenmesi açısından da literatürde öncü rol oynamıştır. Bunu yaparken yine güç ilişkileri üzerinden ilerlemiş ve Siyaset Bilimi disiplini kapsamında ulusal yapı; Uluslararası İlişkiler disiplini kapsamında da devletler arası yapının analiz edilebileceğini ortaya koymuştur. Morgenthau'ya göre, Carr tarafından literatüre kazandırılan idealizm karşıtı görüşlerde yer verildiği gibi, söz konusu akademik çalışmalar, normatif bir bakış açısıyla idealize edilenleri değil mevcut olanları incelediği ölçüde ve bilimsel olabilecektir.[37]

Klasik realistler, temel özne olarak aldıkları devletin, çıkarları ve güvenliğinin sağlanması üzerinde durmuşlardır. Klasik realizm, askeri gücün, güvenliği sağlama konusunda öngörülen kesinlikte bir garanti sağlamadığı, ekonomik ve sosyal süreçlerin siyasi alanda önem arz etmeye başladığı ve devletin sadece uluslararası

[35] Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Der. Atila Eralp), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 72-75.
[36] Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace**, Alfred A. Knopf, New York, 1948, ss. 74-76.
[37] Eralp, s. 76.

siyasetteki rolüyle değerlendirilemeyeceği yönünde eleştireler almıştır.[38] 1960 sonrasında, davranışsalcı ekol tarafından, yöntem temelinde yetersiz ve göreli olarak da normatif bulunan klasik realistler, gelenekselci olarak nitelenmiştir. Davranışsalcılar, bilimsel bilgi üretiminin, insan doğasını belirleyici olarak alan bir anlayışa göre değil ancak olgusal incelemeler yoluyla teori geliştirilmesi sayesinde olabileceğini savunmuştur.[39] Burada önemle dikkat çekilmesi gereken nokta, uluslararası siyasetin dönüşen koşulları karşısında temel savlarını savunmaktan geri durmayan realist teorisyenler, eleştirileri, felsefelerini geliştirmek üzere kullanabilmeyi her dönemde başarmışlardır. Bu durumu en iyi yansıtan gelişme neorealizmin literatürde kendisine yer bulması olarak nitelendirilebilir.[40]

1.1.2. Neorealizm

Klasik realizme yöneltilen eleştirilere karşı verilen yanıtlarla gelişimini sürdüren realist teori, neorealizm[41] tartışması ile birlikte sistemi odağına almış ve realist düşüncenin temel iddialarının geçerliliğini sürdürdüğünü yeniden ispatlamaya yönelmiştir. Bu durum bir yandan neorealistlerin geliştirdikleri iddialarla literatüre güncel katkılarda bulunmasına, diğer yandan da aslında realizmin temel aldığı görüşlerin büyük ölçüde savunulmaya devam edildiğinin anlaşılmasına yol açmıştır.[42] Neorealist teori, 1979 yılında Kenneth Neal Waltz tarafından realist teorinin bir türevi olarak literatüre kazandırılmıştır. Kökenini klasik realizmden almakla birlikte selefine yöneltilen bilimsellik temelindeki eleştirileri takiben daha rasyonel bir bakış açısı

[38] Aydın, Gerçekçi, ss. 44-49.
[39] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Der. Atila Eralp), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 149.
[40] Eralp, ss. 82-83.
[41] Neorealist teori, literatürde "yapısal realizm" adıyla da anılmaktadır. Bununla birlikte belirtilmelidir ki, yapısal realizm aslında, neorealist teoriye yöneltilen eleştiriler doğrultusunda bir takım geliştirmeler yapma amacı taşıyan çalışmaların adıdır. Yapısal realizm, yapısal faktörlere neorealizm kadar kesin bir belirleyici özellik yüklemek yerine, yapının oluşumunda rol oynayan unsurların da göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Kavramsal bir algı sorununa yol açmamak için bu çalışmada, yukarıda anılan her iki adlandırma, neorealist teoriye atıfla kullanılacaktır. 1993 yılında yayınlanan "The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism" adlı eserleriyle Barry Buzan, C. Jones ve Richard Little tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Yalvaç, ss. 137-138.
[42] Aydın, Gerçekçi, ss. 43-51; Eralp, s. 82.

sunma iddiası taşımaktadır.[43] Neorealizm, devletleri kendi aralarında iş birliğinden alıkoyan koşullar, güç arayışına yönlendiren faktörler ve savaşların nedenleri gibi konularda bilimsel bir yöntem ile nedensel bağları ortaya koymayı hedeflemektedir. Uluslararası sistemi anarşik olma özelliğiyle temel bir unsur olarak değerlendiren neorealizm, devletler arası güç dengesini belirleyici değişken olarak ele alarak büyük devletlerin siyaseti ve sistemik sonuçlarına dair açıklayıcı çıkarımlarda bulunur.[44] Neorealist teori, devletler arası etkileşimler sonucunda oluşan gelişmeleri incelemekte ve devlet tercihlerinin ardında yatan koşulları derinlemesine analiz etmeyi amaç edinmemektedir.[45] Odak noktası olarak uluslararası siyaseti alması nedeniyle, devletlerin birbirleriyle etkileşimlerine dair genel varsayımlar üretebilmesine karşın bunları detaylı olarak inceleme ve münferit olayları açıklama iddiası taşımamaktadır.[46]

Waltz, birey ve ulusal düzeye odaklanan uluslararası siyaset teorilerini indirgemeci olarak nitelemiştir. Bu görüşe göre indirgemeci olarak tarif edilen yaklaşımlar, uluslararası siyasal sonuçların ulus ya da ulus altı düzeydeki faktörler tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Ayrıca, ulus veya ulus altı faktörlerin, yapısal özelliklerin oluşum sebebi olduğu iddia edilmektedir. Bu açıdan yapısal özellikler, aslında sebep değil sadece sonuç olarak değerlendirilmektedir.[47] Neorealist teori ise, realizmin, devleti merkeze alan odağını yapısal unsurlar üzerine taşımıştır.[48] Waltz, devlet ve birey düzeyinde analiz yapan çalışmaları indirgemeci olarak nitelese de, literatürde, salt yapısal faktörler üzerinden analiz yapan ve devlet ile birey düzeyini göz ardı eden çalışmalar için de "indirgemeci yapısalcı yaklaşımlar" nitelemesine rastlanmıştır.[49]

Waltz'a göre, nedensellik ilişkisini yapısal düzeyde arayan açıklayıcı yaklaşımlar sistemik veya bütüncül teoriler olarak sınıflandırılabilir. Uluslararası siyasetin betimlenmesine yönelik herhangi bir teorik çerçevenin sistemik olarak

---

[43] Kenneth Neal Waltz, **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, (Politics), ss. 19-36.
[44] Taliaferro ve diğerleri, s. 17.
[45] Shibley Telbami, "Kenneth Waltz, Neorealism, and Foreign Policy", **Security Studies**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2002, ss. 160-161.
[46] Rose, s. 165.
[47] Waltz, Politics, ss. 18-19.
[48] Yalvaç, ss. 136-138.
[49] Selçuk Demirkılınç, "Politik Psikoloji ve Dış Politika Analizi: Dış Politik Psikoloji", **Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)**, (Ed. Şenol Kantarcı), Nobel Yayınevi, Ankara, 2020, s. 61.

nitelendirilebilmesi için sistem düzeyinde bir müktesebattan yararlanıyor olması gerekmektedir.[50] Sistemik yaklaşım, Waltz'un analitik olarak adlandırdığı ve bütünü parçalarına bölerek inceleyen ve aralarındaki etkileşimleri gözeten yaklaşımlardan farklıdır. Buna göre, sistem, birbirleriyle etkileşen birimler ve yapının bir araya gelişiyle tarif edilmektedir. Waltz bu noktada, bu birimlerin aralarındaki etkileşimleri ve bütünü birbirinden ayırt etmektedir.[51] Yapı, kendisini oluşturan birimlerin etkileşiminden ayrı bir düzeyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Birimlerin sistem içindeki düzenlenişi yapıyı oluşturur. Waltz'a göre, yapıyı tanımlarken birimlerin siyasal liderleri, kurumları, ideolojileri, kültürel ve ekonomik özellikleri göz önünde bulundurulmamalıdır. Bu açıdan yapı, sistemi oluşturan parçaların düzenlenişi ve düzenlenişe ilişkin ilkesel kurallara atıfla kullanılan soyut bir kavramdır.[52] Waltz'un sisteme atfettiği temel özellikler ise; davranışlarında benzerlik bulunan ve etkileşim halinde olan birimlerden meydana gelmiş olması, birimlerin yeteneklerinin güç temelinde farklılık göstermesi ve hiyerarşik olmayan ancak anarşik olan bir düzen barındırmasıdır.[53] Uluslararası yapı, anarşik olma özelliği ve sistemdeki büyük güçlerin varlığıyla ölçülen yetenekler dağılımıyla tanımlanmaktadır.[54]

Neorealist teoriye göre, devletlerin kabiliyetlerinde yaşanan değişimler ve uluslararası siyasetin anarşik ortamı, sistemik olarak güç dengesinin[55] tekrarlayan bir şekilde yapılanmasına yol açmaktadır. Bu düzen dâhilinde, devletlerin bireysel olarak nasıl bir dengeleme izleyecekleri büyük güç olarak nitelendirilen devletlerin kabiliyetleriyle ilişkilendirilmektedir.[56] Waltz'un yararlandığı yegâne bağımsız değişken olan yapısal güç dağılımı, küresel siyasette kutup veya hegemon olarak

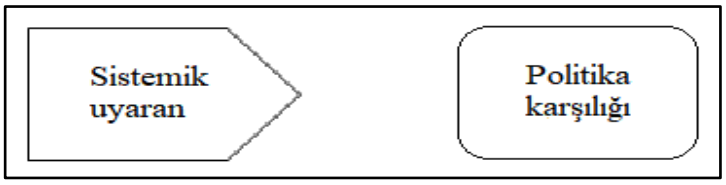
---

[50] Waltz, Politics, s. 50.
[51] Waltz, Politics, ss. 40-41.
[52] Waltz, Politics, ss. 79-80.
[53] Robert Keohane, "Realism, Neorealism and the Study of World Politics", **Neorealism and Its Critics**, (Ed. Robert Keohane), Columbia University Press, New York, 1986, s. 14.
[54] Steven E. Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, (Structural), 22.12.2017, https://oxfordre.com/-internationalstudies-/view/10-1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-304, (18.10.2022), s. 3.
[55] Waltz'un literatüre kazandırdığı "güç dengesi" kavramı İngilizce literatürde "balance of power" olarak adlandırılmaktadır. Teorik tartışmalarda geniş bir şekilde yararlanılan bu kavram, büyük devletler arasındaki maddi ve askeri güç unsurlarının sürekli ve karşılıklı olarak dengelenmesi yönündeki girişimleri ve bu durumun sonuçlarını nitelemek ve açıklamak için kullanılır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Steven E. Lobell, "Balance of Power Theory", **Oxford Bibliographies**, (Balance of Power), https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/ob9780199743292/obo-9780199743292-0083.xml, (13.09.2022).
[56] Waltz, ss. 117-120.

nitelenebilecek büyük güçlerin varlığıyla analiz edilmektedir. Neorealist teori, sistemik faktörler ve bunların yol açtığı koşulların devletler üzerindeki etkilerini göz önünde bulundururken, klasik realizm ve neoklasik realizmin aksine devletlerin iç siyasetlerini göz ardı etmektedir.[57]

Realist teorinin devletler arası ilişkilerde savaş kavramına verdiği özel önem açısından değerlendirildiğinde ise, Waltz'un savaşın nedenlerini açıklamak için kullanılan üç farklı analiz düzeyine yer verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki, realizmin, insanların doğuştan getirdiklerini savunduğu olumsuz özellikleri temel alan görüşlerdir. İkincisi, devletlerin yönetim şekillerinin aralarındaki çıkar çatışmalarına yönelik müdahale tarzlarını belirlediğini savunan yaklaşımdır. Üçüncü ve Waltz tarafından öncelikli olarak benimsenen yaklaşım ise, savaşların nedenlerini devletler arası sistem boyutunda aramakta; herhangi bir düzen koyucu otoritenin olmayışı nedeniyle savaş olasılığının kaçınılmaz hale geldiğini savunmaktadır.[58]

Şekil 1: Neorealizmin Dış Politika Analizi Yaklaşımı

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, s. 19.

Neorealizmin güç temelindeki ilişkileri sabit nitelikte değerlendirdiği ve değişimi açıklama yetisi içermediği yönünde eleştiriler gelmiştir. Robert Keohane, Waltz'un neorealizmine yönelttiği eleştirisinde, devletler arası sistemin içerdiği ekonomik faaliyetlerin ve uluslararası kurumların göz ardı edildiğini savunmuş ve değişimi açıklamada eksik kaldığına dikkat çekmiştir.[59] Benzer şekilde Richard K. Ashley tarafından da neorealizmin sistemi değişmez bir yapı olarak ele almasını eleştirmiş; yapıyı oluşturan birimler arası etkileşim yoluyla gerçekleşebilecek sosyalizasyon olasılığının dışlandığını vurgulamıştır.[60] Sonuç olarak, neorealizmin,

[57] Taliaferro ve diğerleri, s. 17.
[58] Yalvaç, s. 150.
[59] Keohane, s. 18.
[60] Richard K. Ashley, "The Poverty of Neorealism", **Neorealism and Its Critics**, (Ed. Robert Keohane), Columbia University Press, New York, 1986, s. 258.

Soğuk Savaş'ın fiili bir çatışma durumu olmadan ve Sovyetlerin iç siyasal unsurlarının tercih ettiği politikalar sonucunda bitişini öngörememiş olması, realist gelenek içinde yeni görüşlerin filizlenmesinin önünü açmıştır. Neorealist teori içinde, savunmacı realizm[61] ve saldırgan realizm[62] olarak adlandırılan iki rakip yaklaşım türemiştir. Sıradaki kısımda söz konusu yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

1.1.2.1. Savunmacı Realizm

Savunmacı realizm, saldırgan realizm ile birlikte neorealist teorisyenler arasındaki görüş farklılıklarının sonucunda oluşan iki ayrı yaklaşımdan biridir. Neorealist teori kapsamında konumlandırılır ancak bir takım ayırt edici iddiaları bulunmaktadır.[63] Savunmacı realist görüşlere göre, uluslararası yapı, devletlere, var olan güç dengesinin ötesinde ek bir güç kazanımı zorunluluğu dayatmamaktadır. Dolayısıyla güç kapasitesinin arttırılmasından ziyade korunması temel amaç olarak değerlendirilmektedir. Literatürde bu durum, "saldırı ve savunma dengesi"[64] olarak tarif edilmektedir. Bu doğrultuda, büyük güçler açısından savunmanın, saldırmaya kıyasla daha avantajlı olduğu ve zaferin olası görünmediği durumlarda, daha fazla güç elde etmek için mücadele etmek yerine var olanın korunmasının ilk tercih olacağı öngörülmektedir. Bu durumun aksine, saldırının ilk tercih olarak niteleneceği koşulların varlığı halinde ise, savaş durumu kaçınılmaz olacaktır. Savunmacı realistler, saldırı ve savunma dengesinin genellikler savunma tarafında ağır bastığını ve askeri güç kullanımı seçeneğinin geri planda kaldığını iddia etmektedir.[65]

Michael Mastanduno'ya göre devletler, diğer devletler ile ilişkilerinde çıkarlarını azami ölçüde ilerletme amacı taşımazlar. Bunun yerine, diğer bir devletin yararına olabilecek bir durum gördüklerinde, bunu kendi çıkarlarına uygun olacak

[61] Savunmacı realizm yaklaşımı, İngilizce literatürde "defensive realism" olarak adlandırılmaktadır. Bazı Türkçe kaynaklarda, "savunma odaklı realizm" veya "defansif realizm" şeklindeki adlandırmalara da rastlanmaktadır.
[62] Saldırgan realizm yaklaşımı, İngilizce literatürde "offensive realism" veya "positional realism" olarak adlandırılmaktadır. Bazı Türkçe kaynaklarda "saldırı odaklı realizm", "atak realizm" veya "ofansif realizm" şeklindeki adlandırmalara da rastlanmaktadır.
[63] Lobell, Structural, s. 1.
[64] Kavram, İngilizce literatürde, "offense-defense balance" olarak adlandırılmaktadır.
[65] John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, W. W. Norton & Company, New York, 2001, (Great Power), ss. 20-21.

şekilde dönüştürmeye çalışırlar.[66] Bu varsayıma göre, güç mücadelesi devletler için sadece güvenlik sağlama ve var oluşlarını mevcut konumlarıyla birlikte sürdürme gayretinden ibarettir.[67] Uluslararası ilişkilerde, üstünlük kurma, rekabet etme ve saldırganlık gösterme gibi eylemlerin güvenlik ikilemine yol açacağı; devletin güvenlik endişelerinin artmasına dolaylı olarak etki edeceğini iddia eden savunmacı realizm, ılımlı ve itidalli politikaları ön plana çıkarmaktadır.[68] Waltz'un neorealizmi de, güvenliğin sağlanmasının devletler için nihai amaç olduğunu belirtmiş ve ancak bu hedefe ulaşılması sayesinde güç ve kazanç arayışına girebileceklerini vurgulamıştır.[69]

Savunmacı realist teorisyenlere göre, saldırgan ve yayılmacı politikalar izleyen devletlerin karşılaşması muhtemel bir takım tehlikeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, saldırgan politikalara karşı saldırgan bir karşılığın olacağı ve saldırganlığa maruz kalan devlet veya devletlerin muhtemelen bir ittifak oluşturma yönelimine gireceği varsayılır. Bunun sonucunda başlangıçta olduğundan daha kırılgan bir güvenlik durumunun oluşacağı öngörüsüdür. İkinci olarak, yayılmacılık, faydadan daha fazla maliyet içeren bir dış politika tercihidir. Bunun da ötesinde, sistemik koşulların, devletleri yayılmacılığa zorlayan bir dayatmaya yol açması beklenmemektedir. Yayılmacı bir dış politika genellikle birim düzeyinde faktörlerin bir tercihi olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü olarak, saldırı ve savunma dengesi, savunmada kalan devletler açısından daha olumlu sonuçlar vermektedir. Son olarak ise, hegemonya kurma hedefi güden güçlü devletler, göreli olarak zayıf devletleri karşıt bir dengeleme siyaseti izlemek zorunda bırakmaktadır. Bu durum, güçlü devletlerin beklediği şekilde, zayıf devletlerin kendi yanlarında yer almasının tam tersi bir sonuç doğurmaktadır.[70]

---

[66] Michael Mastanduno, "Do Relative Gains Matter? America's Response to Japanese Industrial Policy", **International Security**, Cilt: 16, Sayı: 1, 1991, s. 79'dan aktaran Jack Donnely, "Realism", **Theories of International Relations**, (Ed. Scott Burchill ve diğerleri), 5. Baskı, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013, s. 44.
[67] Waltz, Politics, s. 126.
[68] Lobell, Structural, ss. 2-9.
[69] Waltz, Politics, s. 126.
[70] Lobell, Structural, s. 10.

1.1.2.2. Saldırgan Realizm

John J. Mearsheimer, neorealizm kapsamında kendi yaklaşımını tanıttığı ve saldırgan realizm olarak adlandırdığı teorisini, büyük güçlerin dünya siyasetindeki hedeflerini ve bunların sonuçlarını analiz etmek için kullanmıştır. Saldırgan realizm, devletlerin güvenliklerini sağlamak için gereken güç miktarını kesin olarak tespit edemeyecekleri ve göreli olarak mümkün olan en yüksek maddi güç kapasitesine ulaşmanın güvenliklerini sağlamak için gerekli olduğu görüşünü savunur. Devletler, anarşinin egemen olduğu koşullarda varlıklarını sürdürebilmek için sahip oldukları gücü azami ölçüde arttırmaktır.[71]

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte oluşan ve büyük güçler arasındaki güvenlik rekabetinin sonlandığını varsayan iyimser ve barışçıl yaklaşımın gerçeği yansıtmadığı anlayışını esas alır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılması sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile aralarındaki tehlikeli rekabetin ortadan kalkmasına rağmen, büyük güçler arasındaki ilişkiler için iyimser bir bakış açısının olası olmadığını savunur.[72]

Mearsheimer'ın teorisi, neorealizm gibi yapısalcı bir bakış açısına sahiptir ve savunmacı realizm ile bazı ortak varsayımlara sahiptir. Buna göre, devletler kendilerini birbirlerinden koruyacak bir mekanizma ile sınırlandırılmadıkları için varoluşlarını sürdürebilmek amacıyla güç odaklı siyasi yönelimler göstermektedir. Ne var ki, saldırgan realizmin savunmacı realizmden ayrıştığı nokta, güç odaklı yönelimin sınırlı olmadığı ve nihai hedefin hegemon güç konumuna yükselmek olduğu şeklindeki görüşüdür.

Saldırgan realizme göre, güç kazanımına yönelik hiç eksilmeyen bir şekilde süren arayış, büyük güçleri saldırgan olma konumunda kalmaya zorlamaktır. Bunun için sürekli maliyet analizleri yapmakta ve çıkarlarını en az zararla ilerletecekleri uygun koşulların arayışında olmaktadırlar. Mearsheimer, bu durumun kök nedenini uluslararası sistemin yapısına dayandırmaktadır. Büyük güçlerin ve devletlerin birbirlerinden çekindiklerini savunmakta ve dünya siyasetinin üç temel özelliği olarak gördüğü varsayımları ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, devletleri karşılıklı olarak

[71] Lobell, Structural, s. 3.
[72] Mearsheimer, Great Power, ss. 1-3.

birbirlerinin saldırganlığından koruyacak bir merkezi otoritenin eksikliğidir. İkincisi, devletlerin daimi olarak bir miktar saldırgan askeri kapasiteleri olduğudur. Üçüncüsü ise, devletlerin birbirlerinin niyetlerinden emin olmalarının imkânsız olduğu varsayımıdır. Saldırgan realizm, bu varsayımlar doğrultusunda, özellikle büyük devletlerin, varoluşlarını sürdürebilmek için güçlerini arttırma ve hatta yayılmacı hegemon güç haline gelme hedefini takip etmekten başka seçenekleri olmadığını iddia eder.[73] Söz konusu yayılmacı politikalar; siyasal, askeri, ekonomik ve coğrafi kazanımlar şeklinde olabilir. Yayılmacılığı teşvik edeceği iddia edilen sistemik koşullardan ilki, saldıran devletin askeri teknoloji açısından üstün olmasıdır. İkincisi, yayılmacı eylem sonucunda saldıran devletin gücünün artması durumudur. Üçüncüsü, saldırgan devletin göreli gücünün azalması ihtimalinin, söz konusu devleti önleyici savaş başlatma yönünde harekete geçirmesidir. Son olarak ise, çok kutuplu bir düzenin varlığı ve göreli güç dağılımı konusunda kesin bilgiye sahip olunamaması gelmektedir. Savunmacı realistlerin aksine, uluslararası sistemin, yayılmacı politikalar izlemeleri için güçlü devletlere teşvikler sunduğu şeklinde özetlenebilecek bir felsefeye sahiptir.[74]

Sıradaki kısımda, realizmin ana akım türevleri olan klasik realizm ve neorealizmin varsayımlarını reddetmeyen ancak yeni bir takım iddialarla analiz çerçevesini genişleten neoklasik realist teori aktarılacaktır. Neoklasik realizm, birim ve sistem düzeylerine bakış açısı itibariyle kendine has bir yaklaşım geliştirmiş ve daha derin ve kapsamlı bir analitik çerçeve hedeflemiştir. Klasik realizmin, devlet odaklı yaklaşımı ile neorealizmin, sistem ve yapı unsuruna adadığı odağını bir tür sentezleme ile bütünleştiren neoklasik realist teori, realizmin diğer bir ana akım üyesidir. Hem klasik realizm hem de neorealizmin varsayımlarından yararlanan, neoklasik realist teorinin kapsamı ve özellikleri aktarılırken, özellikle dış politika analizi için önerdiği çerçeve ve farklı değişkenlerin rolleri üzerinde durulacaktır. Bu sayede, çalışmanın, analitik çerçevesinin dayanağının açıklanması hedeflenmektedir.

[73] Mearsheimer, Great Power, ss. 3-18.
[74] Lobell, Structural, ss. 4-5.

1.1.3. Neoklasik Realist Teori

Neoklasik realizm adlandırması literatürde ilk olarak Gideon Rose'un 1998 yılında yayınlanan makalesiyle yer bulmuştur. Bununla beraber, Rose'un teorinin ismini koymuş olduğu makalesi, önceden yayınlanmış belirli çalışmaların neoklasik realist düşünce sistemi içinde konumlandırılabilecek ortak varsayımlarını ortaya koyma amacı taşımaktadır. Neoklasik realizm, neorealizmin uluslararası sisteme öncelikli ve belirleyici bir özellik atfeden yaklaşımı ile klasik realizmin iç siyasal yapının aktörleri, kurumları ve lider algılamalarına önem veren tutumunun bir araya getirilmesi anlayışıyla oluşturulmuştur.[75] Neoklasik realizm, sistemik koşulları açıklama özelliği bulunan realist teorik felsefeye, devletlerin, ulusal dış politika yapımındaki işlevleri ve ülkelerin dış politikaları arasındaki farklılıkları analiz yeteneği kazandıran bir teoridir. Uluslararası ilişkilerin anarşik doğasının belirleyici rolünü teyit ederken, birey ve devlet düzeyli unsurları kendine has bir analitik yaklaşımla analiz çerçevesine dâhil etmektedir.[76] Neoklasik realizm, neorealist düşünceden doğan; uluslararası sisteme öncelik veren, devletlerin dış ve güvenlik politikalarını sistemin anarşik olması gerçeğine göre tasarladıklarını ve ulusal güvenliklerine zarar gelmemesi için politikalar geliştirdiklerini kabul eden bir teoridir. Bu kapsamda, realizmin temel ilkelerinden bir ayrışma göstermemektedir.[77]

Neoklasik realist teori, neorealizmden farklı olarak devletlerarası sistemi değil doğrudan ulusal dış politikaları analiz etme amacı taşımaktadır. Uluslararası sistemin getirdiği fırsat ve kısıtları bağımsız değişken olarak ele alırken, birim düzeyli unsurları da müdahaleci değişken olarak nitelemektedirler. Bu açıdan, birim düzeyli faktörlerin, sistemik etken ve dış politika davranışı arasında aracılık yaptığı bir analitik çerçeve sunma özelliğiyle diğer realist yaklaşımlar arasında ayırt edilmektedir.[78] Müdahaleci değişken olarak nitelenen ülke içi faktörlerin literatürdeki neoklasik realist

[75] Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics,** Cilt: 51, Sayı: 1, 1998, ss. 145-151.
[76] Seçkin Barış Gülmez ve Didem Buhari Gülmez, "Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar", **Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem**, (Ed. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 32.
[77] Ripsman ve diğerleri, ss. 179-180.
[78] Elias Götz, "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", **Foreign Policy Analysis**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2021, s. 2.

çalışmalarda farklı kullanımları olsa da, teori, esas itibariyle bağımsız değişkenler ve müdahaleci değişkenler arasında net bir ayrım yapmaktadır.

Neoklasik realist anlayışa göre, teorinin temel varsayımlarından biri devletlerin sahip oldukları güç kapasiteleriyle dış politika uygulamaları arasında aracısız olarak doğrudan işleyen bir aktarım kuşağının bulunmadığıdır. Neoklasik realistler dış politikanın öncelikli ve esas olarak, ilgili devletin uluslararası düzende güç temelinde oluşmuş olan konumu yoluyla şekillendiğini ancak bu etkinin dolaylı olarak pratiğe aktarıldığını savunmaktadır. Buna gerekçe olarak da, dış yapı kaynaklı değişkenlerin ancak ülke içinde bulunan ve müdahaleci değişken görevi gören faktörler yoluyla işlerlik kazanabildiği gösterilmiştir.[79]

Tablo 1: Dış Politika Analizine Dair Teorik Yaklaşımlar

Teori	**Uluslararası Sistem**	**Birimlere Bakışı**	**Nedensel Mantık**
Ülke İçi Odaklı Teoriler	Önemsiz	Çok farklılaşmış	İç Faktörler ⇨ Dış Politika
Savunmacı Realizm	Nadiren önemli	Çok farklılaşmış	Sistemik Teşvikler veya İç Faktörler ⇨ Dış Politika
Saldırgan Realizm	Çok önemli; Hobbesçu anarşi	Benzer	Sistemik Teşvikler ⇨ Dış Politika
Neoklasik Realizm	Önemli; belirsiz anarşi	Farklılaşmış	Sistemik Teşvikler (bağımsız değişken)⇨ İç Faktörler (müdahaleci değişkenler) ⇨ Dış Politika

Kaynak: Rose, s. 154.

Rose, neoklasik teorinin ayırt edici özelliklerinin ortaya koyulabilmesi için farklı teorilerin, devletlerin dış politikalarının açıklanmasına yönelik yaklaşımlarını karşılaştırmıştır. Bunu yaparken üç teorik yaklaşım üzerinden gitmiş ve öncelikle ülke içi odaklı teorilerin[80] iddialarına yer vermiştir. Dış politikanın ülke içi unsurlar tarafından şekillendirildiğini savunan yaklaşıma göre; ulusal siyasi, ekonomik ve

[79] Rose, ss. 146-147.

[80] Ülke içi faktörler, İngilizce literatürde, "domestic politics", "internal factors" veya Rose'un makalesinde kullanılan ve Almanca kökenli bir kelime olan "Innenpolitik" ifadeleri ile adlandırılmaktadır.

ideolojik özellikler, dış politikanın belirleyicisi olmaktadır. İkinci olarak, saldırgan realizmin yaklaşımına göre dış politika, devletlerin göreli yetenekleri ve dış çevreleri uyarınca şekillenmektedir. Üçüncü olarak, savunmacı realistlerin görüşlerine göre ise, ulusal dış politikalar, sistemik unsurlara verilen yanıtlar niteliği ile tanımlanmaktadır. Ne var ki, savunmacı realistler, sistemden gelebilecek ve bir karşılık gerektirebilecek etkilere oldukça az sayıda koşulda rastlanabildiğini savunmaktadırlar.[81]

Farklı teorilerin, dış politika analizi yaklaşımlarına dair karşılaştırmaya neoklasik realist teorinin de eklenmesiyle, teorinin ayırt edici yaklaşımı netleşmektedir. Rose, ülke içi unsurlara odaklanan teorilerin, benzer özellikteki devletlerin neden farklı dış politikalar yürüttüklerini veya farklı özellikteki devletlerin neden benzer dış politikalar yürüttüklerini açıklayamadıklarını belirtmiştir.[82] Saldırgan realistler ise, devletler arası sistemin oldukça anarşik olduğunu ve birimlerin güvenliklerini sağlama düşüncesiyle çatışmayı da göze alacak dış politikalar izlediklerini varsayarken, ülke içi faktörleri denklemin dışında bırakmaktadırlar. Devletler arası sistemin, saldırgan realistlerin iddia ettiği kadar tehlikeli ve baskılayıcı olmadığını düşünen savunmacı realistler de, ülke içi faktörlere doğrudan bir rol vermemektedirler. Buna göre, ülke içi faktörler, uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin doğal olarak nedensellik ilişkisinin gösterilemediği durumlarda; ikincil önemdeki faktörler arasında yer bulabilmektedir. Neoklasik realizme göre, sistemik kısıt ve fırsatlar ulusal dış politikanın yegâne belirleyicisi değildir ve dış politika analizinin yalnızca başlangıç noktasıdır.[83]

Sistemin yanı sıra, devlet ve birey düzeylerinin belirleyici rolleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu denklem, Waltz'un düzey sınıflandırmasını[84] oluşturan sistem, devlet ve birey imajlarının tamamını teorik çerçevenin sınırları içine dâhil etmektedir. Bu aynı zamanda Waltz'un ortaya koyduğu neorealist teorinin yapısal yaklaşımından

[81] Rose, ss. 149-151.
[82] Rose, ülke içi odaklı teorilere getirdiği eleştiriyi benzer şekilde yapı odaklı teorilere de yöneltmektedir. Benzer yapısal konumları olan ülkelerin, benzer dış politikalar izlediği şeklinde bir iddiada bulunmanın pek mümkün olmadığı gerçeğine vurgu yapmaktadır.
[83] Rose, ss. 149-150.
[84] Birinci imaj, birey; ikinci imaj, devlet; üçüncü imaj ise, devletlerarası sistem düzeylerini ifade etmektedir. Waltz, birey ve devlet düzeyini küresel siyasetteki güçler olarak tanımlarken, üçüncü imajı ise, uluslararası politikanın teorik öngörülerle analiz edilmesini de sağlayan kapsayıcı bir çerçeve olarak nitelemektedir. Waltz tarafından literatüre kazandırılan üçlü sınıflandırma hakkında daha fazla bilgi için bkz: Kenneth N. Waltz, **Man, the State and War A Theoretical Analysis**, Columbia University Press. New York, 1959, (Analysis), ss. 16-187.

ve sistem düzeyli odağından da ayrışmayı gösteren bir özelliktir.[85] Benzer şekilde, Robert Putnam[86] tarafından 1988 yılında yayınlanan eseriyle ortaya koyulan iki düzeyli yaklaşım, Uluslararası İlişkiler literatüründe ülke içi unsurların gözetilebilmesine olanak sağlayan liberalizm, sosyal inşacılık ve neoklasik realizm gibi teorik bakış açılarının gelişimine katkı sağlamıştır.[87] Neoklasik realizm, ulusal dış politikayı sebep ile sonuç arasındaki ilişki içinde ele alırken; sistemik ve bölgesel faktörler ile güç dağılımının yanında ülke içi unsurları da analize dâhil etmektedir. Sistem kaynaklı koşullar ancak ülke içi siyasete dair fırsat ve kısıtlar ile lider düzeyli filtrelemelerin ardından politika çıktılarına dönüşmektedir. Ülkelerin dış politikalarının açıklanabilmesi açısından, lider ve elitlerin algıları, ideolojileri ve hedeflerinin teorik çerçevede yer bulması, analizin açıklayıcı gücünün artmasına imkân sağlamaktadır.[88]

Neoklasik realist teorisyenlerin ortaya koydukları değerler dizisi, sosyal inşacı ve liberal yaklaşımlara bir alternatif içermekle birlikte temel olarak realist düşünce okuluna dayanmakta ve neorealizmin yetersiz kaldığı noktalara yönelik bir telafi amacı taşımaktadır.[89] Bu yaklaşıma göre, dış politika analizinde sistemin, devletin, bireyin ve psikolojik unsurların tek başına belirleyici olmadığı savunulmaktadır. Bunun yanı sıra, neoklasik realizmin birden fazla seviye ve faktörü sistematik olarak analiz etme özelliğine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıdan, ontolojik ve epistemolojik olarak bütünleştirici bir yapıya sahip olan neoklasik realizm, uluslararası ve bölgesel sistemik faktörleri, devlet ve birey düzeyleriyle birlikte ele alırken araştırma tasarımı içinde her birine ayrı roller vermektedir. Bunu yaparken karşılıklı etkileşimlerini göz önünde bulundurmaktadır.[90]

---

[85] Hakan Mehmetçik ve Emel Parlar Dal, "2000'li Yıllar Sonrası Türkiye'nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden Anlamak", **Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar**, (Ed. Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun), 2019, Nobel Yayınevi, Ankara, ss. 30-31.

[86] Robert D. Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", **International Organization**, Cilt: 42, Sayı: 3, 1988, (Two-Level), ss. 427-460.

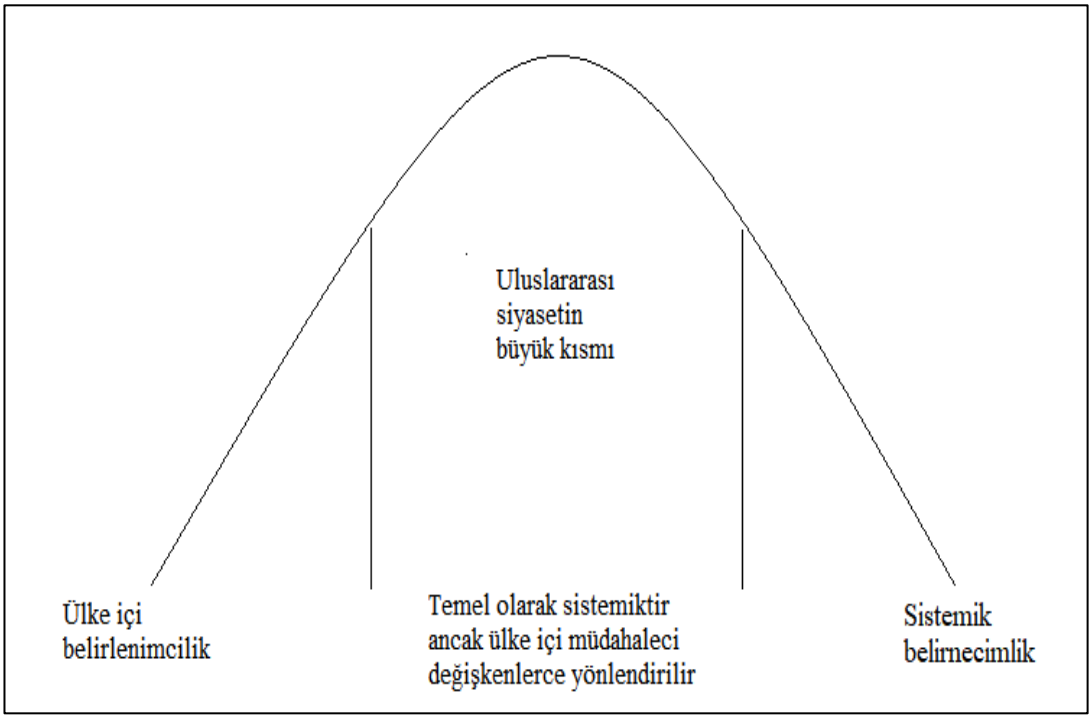
[87] Emre Erdoğan, "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", **Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem** (Ed. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 44.

[88] Mehmetçik ve Parlar Dal, ss. 30-32.

[89] Norrin M. Ripsman ve diğerleri, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, Oxford University Press, New York, 2016, s. 8.

[90] Demirkılınç, s. 77.

Şekil 2: Sistemik ve Ülke İçi Değişkenlerin Nedensel Önemleri

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, s. 5.

Neoklasik realist araştırmalar, dış politika analizini salt dış veya ülke içi faktörlere dayandırarak yürüten analizlerin kısıtlılıkları olduğunu savunmaktadır. Buna göre, bazı kriz durumlarını istisna sayarak, iç ve dış faktörlerden herhangi biri ile yapılan analizlerin açıklayıcı özelliğinin eksik kalacağı vurgulanmaktadır. Teorinin araştırma modeli, felsefi temelleri ve bağımsız değişkenleri açısından realist geleneğe dayansa da, sosyal inşacıların yapısal realizme yönelttiği eleştirilerden ve iç siyaset odaklı teorik yaklaşımlardan da beslenmektedir. Bunun bir yansıması olarak, araştırma çerçevesine müdahaleci değişken rolüyle dâhil ettiği ülke içi faktörler gösterilebilir. Sistemik ve ülke içi faktörlerin ayrı ayrı ve tek başlarına temel belirleyici olduğu göreceli olarak oldukça az sayıda durum olduğunu savunan Ripsman ve diğerlerine göre, uluslararası siyasal ilişkilerin büyük bir kısmı her iki düzlemin de etkisinde şekillenmektedir. Neoklasik realizmin ise, kısa süreli krizler ve uzun dönemli büyük strateji dönüşümlerini de içeren geniş bir yelpazedeki dış politika davranışlarını

açıklama yetisine sahip olduğu belirtilmektedir. Neoklasik realizm bu açıdan, yapısal realizm, liberalizm ve sosyal inşacılıktan daha güçlü bir açıklayıcı işleve sahiptir.[91]

Uluslararası İlişkiler literatüründe 1990'ların sonları itibariyle neoklasik realizm adlandırmasıyla gittikçe artan bir şekilde yer bulan teorinin gelişimi, sadece örnek olaylara uygulanmasıyla ilerlememiştir. Yanı sıra, Ripsman ve diğerlerinin öne çıkan teorik katkıları ve yaptıkları sınıflandırma sonucunda üç farklı türe ayrılmıştır. Sıradaki kısımda neoklasik realizmin, üç ayrı türü, farklı analiz birimlerini araştırma çerçevesine nasıl dâhil ettiği ve karşılaştırıldığı teorilerden farklı olarak çeşitli değişkenleri hangi kategorik roller altında değerlendirdiği aktarılacaktır. Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının belirlenmesi ve uygulanması açısından, müdahaleci faktörler arasında öncelikli bir rolü olan lider algılarının ve ayrıca ülke içi faktörlerin analiz çerçevesindeki yerini netleştirebilmek için, müdahaleci değişken sınıflandırmasına detaylı olarak yer verilecektir. Bu amaçla, müdahaleci değişken türleri üzerine literatürdeki son gelişmelere yer verilecektir.

1.2. NEOKLASİK REALİST ARAŞTIRMA TASARIMI

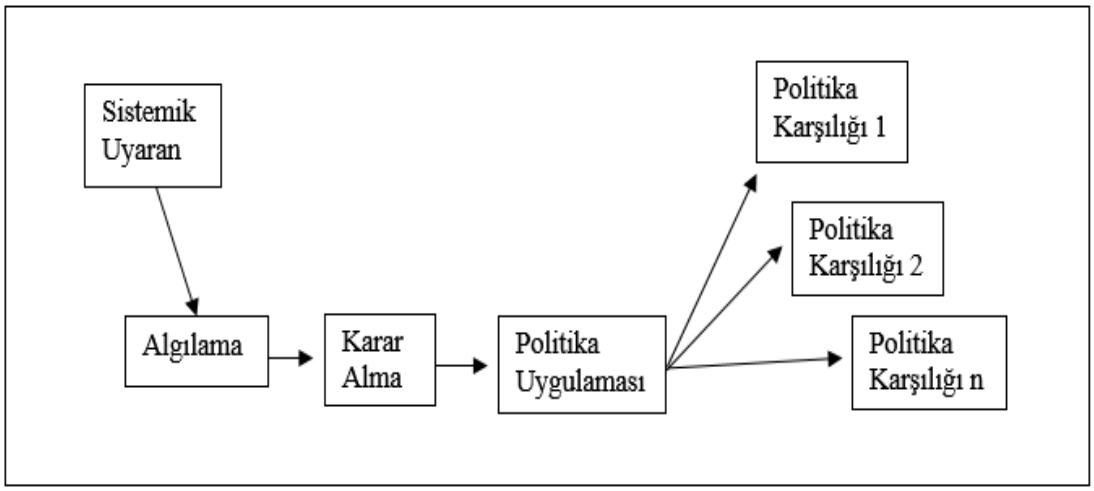
Neoklasik realizm adlandırmasını literatüre kazandırdığı eserinde, Rose, teorinin önceki süreçte de benzer yaklaşımlarla farklı teorisyenler tarafından nasıl kullanıldığını aktarmaktadır. Söz konusu çalışmalar, neoklasik realizmin temel özelliği sayılabilecek olan ülke içi unsurlar ve lider algılarının, yapısal kısıtlar ve politika tercihleri arasındaki etkileşimlerini realist düşünce kapsamındaki bir dış politika analizi teorisinde kullanma konusunda görüş birliği içindedirler. Söz konusu görüş birliği, neorealizmin sistem odaklı bakış açısıyla yapılamayan dış politika analizinin, neoklasik teori ile yürütülebilmesini sağlamıştır. Ne var ki, neoklasik realist teorisyen ve yazarlar, teoriyi örnek olaylara uygularken, konu özelinde bir takım müdahaleci değişkenler tayin ederek araştırma tasarımlarında yararlanmışlardır. Bu durum bir taraftan literatürde neoklasik realist teorinin sınırları üzerine bazı eleştirel görüşlerin[92] yer almasına neden olurken, diğer taraftan da teorinin ardılı olduğu

[91] Ripsman ve diğerleri, ss. 1-11.

[92] Stephen M. Walt, "The Enduring Relevance of Realist Tradition", **Political Science: State of the Discipline**, (Ed. Ira Katznelson ve Helen V. Milner), 2002, W. W. Norton, New York, s. 211; Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", **International Security**, Cilt: 24, Sayı:

neorealizmin kısıtlarını aşmasına imkân sağlamıştır. Söz konusu tartışmalar, neoklasik teorinin doğal gelişim süreci içinde, Ripsman ve diğerleri tarafından gözden geçirilmiş ve literatürde üç farklı tür neoklasik realist teorinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.[93] Bu üçlü sınıflandırma, araştırma tasarımına dâhil edilen müdahaleci değişkenlerin süreç içinde çeşitlenmesi ve ayrıca teorinin açıklayıcı özelliğinin kapsamının genişletilmesiyle oluşmuştur.

Şekil 3: Tip 1 ve Tip 2 Neoklasik Realist Dış Politika Modeli

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, s. 31.

Literatürde Tip 1 olarak anılan neoklasik realist dış politika modeli, temel olarak devletlerin dış politikalarında, sistemik baskıların gerektirdiğinden farklı ve beklenmedik şekilde davrandıkları durumları açıklamak için kullanılmaktadır. Bu tür durumlar, devletlerin sistemik baskılara zamanında veya öngörüldüğü şekilde politika karşılığı üretmedikleri örneklerden oluşmaktadır. Literatürde, Japonya'nın 1941'de ABD'ye yönelik uzlaşmaz bir dış politikayla karşılık vermesi ve Irak'ın 1990'da yine ABD tarafından kendisine yöneltilen teklifleri reddedip kendisini savaş durumuna sokması bu tür örnekler arasında gösterilmektedir.[94] Söz konusu örneklerde ve diğer benzer durumlarda, devletlerin uluslararası sistemin dayattığı yönde tercihlerde

2, 1999, ss. 28-41; Colin Elman, "Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?", **Security Studies**, Cilt: 6, Sayı: 1, 1996, ss. 38-42'den aktaran Ripsman ve diğerleri, s. 60.

[93] Ripsman ve diğerleri, ss. 80-188.

[94] Jeffrey W. Taliaferro, **Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery,** Cornell University Press, New York, 2004, ss. 123-131'den aktaran Ripsman ve diğerleri, s. 27.

bulunmayışı, ülke içi faktörlere dayandırılarak açıklanmaktadır. Birinci tür neoklasik realizme göre, sistemin devletlere yaptığı yönlendirmeler sadece lider algıları ve ülke içi siyasetin filtrelerini geçtikten sonra politika yanıtlarına dönüşebilmektedir.[95]

Neoklasik realizmin ikinci türü ise, birinci tür ile açıklanan beklenmedik dış politika tercihlerini açıklama iddiasının yanı sıra devletlerin dış politika tercihlerini ve hatta uzun vadeli büyük stratejilerini de kapsama alanına almakta ve neorealizmin açıklarını kapamaktadır.[96] Bu yaklaşıma göre devletler, bazı az sayıdaki durum dışında, sistem tarafından reçete edilen dış politika tercihleri ile karşı karşıya kalmamaktadır. Bu nedenle, politika tercihlerini yapabilecekleri geniş bir hareket alanları ve seçenek listeleri bulunmaktadır. Alternatifler arasında devletler tarafından yapılabilecek tercihler, siyasal liderliğin tutumları ve ülke içi koşullar tarafından etkilenmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Almanya'nın herhangi bir zorunluluk yokken Büyük Britanya'ya karşı savaş ilanında bulunması bu duruma örnek gösterilmektedir. Alman siyasal liderliğinin değerlendirme ve öncelikleri bu kararın alınmasında başat rolü oynamıştır. Bununla beraber, dönemin çok kutuplu güç dengesi savaşın tercih edilmesinde önemli bir faktör olmuştur. İkinci tür neoklasik realizm ayrıca, tercih olasılıklarının göreli olarak kısıtlandığı ve politika yanıtlarının sadece zamanlama ve tarz bakımından ulusal unsurlara kaldığı koşulları da kapsama alanına almaktadır.[97] Literatürdeki neoklasik realist dış politika analizlerinin büyük çoğunluğu ikinci tür sınıflandırmasında yer almakta ve teorinin kendine has özelliklerini örnek olay açıklamalarına yansıtabilmektedir.[98] Neoklasik realist teorinin birinci ve ikinci türleri, aralarında iç siyaset, lider algıları, devlet yapısı, gücü ve kapasitesinin de olduğu bir müdahaleci değişken havuzundan yararlanmaktadır.

Birinci tür ve ikinci tür neoklasik realizm, neorealist bir temelin üzerine ülke içi siyasal ve algısal müdahaleci süreçleri eklemeyi başarmıştır. Ripsman ve diğerlerinin geliştirdiği üçüncü tür neoklasik realizm ise, Şekil 4'de gösterildiği üzere

---

[95] Ripsman ve diğerleri, ss. 28-29.

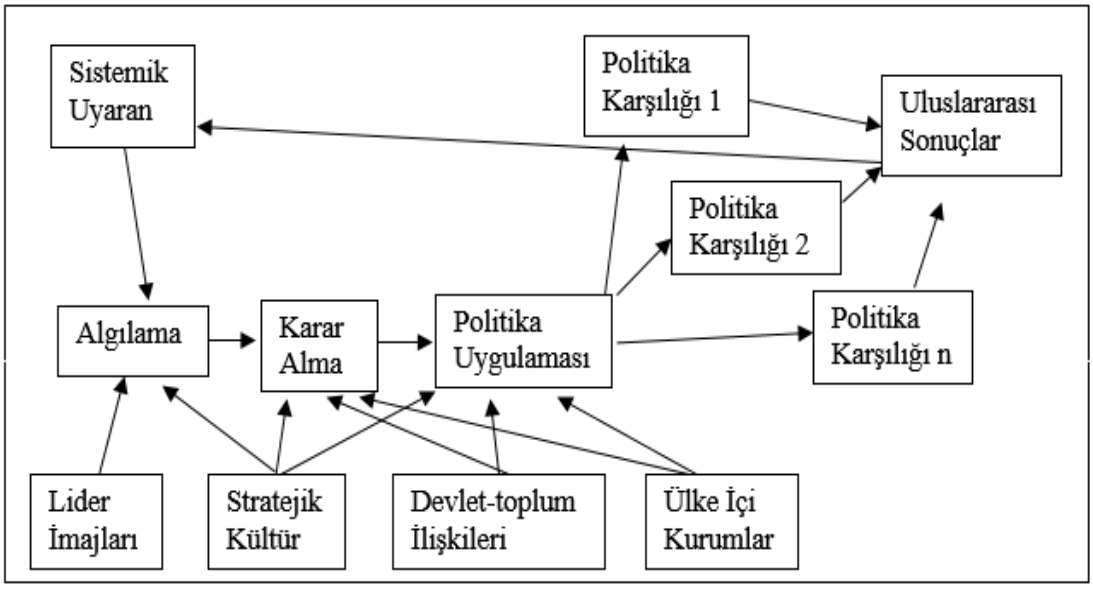
[96] Brian Rathbun, "A Rose by any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", **Security Studies**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, ss. 295-300.

[97] Sistemik baskılar ile ülke içi tutumların ilişkisi açısından, dış politika yürütücülerinin fikirleri ile uluslararası kısıtların etkileşimine vurgu yapan bir çalışma olan Kitchen'ın eseri, bu konuda oldukça yol göstericidir. Nicholas Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", **Review of International Studies**, Cilt: 36, Sayı: 1, 2010, ss. 117-143.

[98] Ripsman ve diğerleri, ss. 30-31.

teorinin kapsama alanını detaylandırırken aynı zamanda da genişletmiştir. Tip 3 neoklasik realizmin, sadece devletlerin dış politikalarını açıklamakla kalmayan ayrıca uluslararası siyaseti de kapsayan açıklayıcı özelliğe sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu görüşe göre, neoklasik realizm bir dış politika teorisi olma iddiasından daha fazlasını ortaya koyma potansiyeline sahiptir; sadece ulusal dış politikaları değil aynı zamanda uluslararası sistemin doğasını da açıklama yeteneği olduğu önerilmektedir.[99]

Şekil 4: Tip 3 Neoklasik Realist Dış Politika Modeli

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, s. 34.

Üçüncü tür neoklasik realizmin araştırma çerçevesine eklediği müdahaleci değişkenler 4 temel başlık altında kategorize edilerek; liderlerin imaj ve algıları, stratejik kültür, devlet ile toplum arasındaki ilişkiler ve ülke içi kurumlar olarak düzenlenmiştir.[100] Birinci tür ve ikinci tür ile karşılaştırıldığında, müdahaleci değişken havuzunun detaylandırılması dikkat çekmektedir. Yanı sıra, bağımlı değişken olan politika çıktıları ile sistemik uyaran arasında önceki türlerde olmayan yeni bir ilişki düzlemi önerilmektedir. Buna göre, devletlerin politika tercihleri, uluslararası sonuçlar doğuran ve sonuç olarak sistemik etkiler gösterebilecek unsurlar olarak tanımlanmıştır. Meibauer, neoklasik realizmin Ripsman ve arkadaşları tarafından

[99] Ripsman ve diğerleri, s. 82.
[100] Ripsman ve diğerleri, s. 58.

önerilen üçüncü türünün, uluslararası sistemdeki devlet davranışlarının örüntüsüne dair açıklama yetisine sahip olduğunu belirtmektedir.[101]

Neoklasik realist dış politika analizi; birim düzeyli faktörlerin, sistemik koşullar ve dış politika tercihleri arasındaki etkileşim üzerinde nasıl, niye ve hangi koşullarda müdahil olabildiği sorusuna yanıt vermektedir. Seçili dış politika örneklerinin analizine yönelik çok düzeyli, sınırları çizilmiş ancak aynı zamanda araştırma konusu özelinde uyarlanabilen[102] bir çerçeve önermektedir. Sistemik düzeydeki imkân ve kabiliyetleri bağımsız değişken olarak tanımlarken; birim ve birim altı düzeydeki dış politika yapıcısının algıları, ideolojik faktörler, kurumlar ve ulusal kaynaklar gibi unsurları da müdahaleci değişken olarak nitelemektedir. Bu sayede sistem düzeyli teorik yaklaşımlara kıyasla daha fazla açıklayıcı özelliğe sahip olmaktadır. Birim düzeyli dış politika analizi teorilerinin aşağıdan yukarıya doğru yaklaşımlarının[103] açıklama iddiası taşımadıkları bu etkileşimi analiz edebilmekte ve karşılaştırmalı olarak bir üstünlük sağlamaktadır.[104]

> *(…) Neoklasik realizm açık bir şekilde ülke dışı ve ülke içi değişkenleri bir araya getirirken, klasik realist düşünceden alınan belirli anlayışları günceller ve sistemli hale getirir. Savunucuları, bir ülkenin dış politikasının kapsam ve amacının öncelikle ve her şeyden çok uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle görece maddi güç yetenekleri ile yönlendiğini iddia ederler. Realist olmalarının nedeni budur. Ne var ki, bunun da ötesinde, sistemik baskıların birim düzeyindeki bağımsız değişkenler üzerinden nakledilmesinin zorunlu olması nedeniyle dış politikaya dair söz konusu güç yeteneklerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu iddia ederler. Bu nedenle neoklasik realistlerdir.*[105]

Neoklasik realizm, devletlerin dış güvenlik politikası tasarımlarında uluslararası sistemik faktörlerin beraberinde getirdiği koşulları öncelikli ve temel olarak değerlendirdiklerini kabul etmektedir. Bu durumun devletlerin politika

---

[101] Gustav Meibauer, "Neorealism, Neoclassical Realism and the Problem(s) of History", **International Relations**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2023, s. 354.

[102] Neoklasik realist teorinin önerdiği araştırma çerçevesinde, müdahaleci değişkenlerin tespiti ve kullanımı açısından literatürdeki mevcut çalışmalarda farklılıklar görülmektedir. Bu açıdan, geniş bir müdahaleci değişken havuzundan yararlanılmakta ve konu özelinde esneklikler olabilmektedir. Ne var ki, uluslararası sistemin, neorealizmin öngördüğü gibi öncelikli ve olası baskılayıcı ya da olanak sağlayıcı rolü değişmemekte ve her üç tür tarafından da kabul edilmektedir.

[103] "Aşağıdan yukarıya doğru yaklaşımlar" ifadesi, İngilizce literatürdeki "bottom-up approaches" teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır.

[104] Michiel Foulon, "Neoclassical Realist Analyses of Foreign Policy", **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.-0001/acrefore-978-0190228637-e-387, (25.04.2022), s. 5.

[105] Rose, s. 146.

geliştirmeleri açısından belirleyici özellikte olduğunu savunmaktadır. Neoklasik realistler, yapısal realistlerin sistemik faktörlerin kısıtlayıcı olması görüşüne sadık kalmakla birlikte belirlenimci ve doğrusal bir yaklaşımı benimsememektedir.[106] Neoklasik realist teori iki belirgin amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bunlardan ilki, sistemik faktörlerin ulusal dış politika yapımı üzerine getirdiği teşvik ve kısıtlamaların belirlenmesiyken; ikincisi, ülke içi birim düzeyindeki faktörlerin sistemin getirdikleriyle dış politika çıktıları arasında nasıl bir bağdaştırıcı rol oynadıklarının ortaya koyulmasıdır.[107] Tezin sıradaki kısmında, teorinin önerdiği araştırma çerçevesinin aktarılabilmesi için sırasıyla; bağımsız, müdahaleci ve bağımlı değişken sınıflandırması üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Bağımsız Değişkenler

Neoklasik realist teori, neorealizmin aksine, yapısal etmenlerin, araştırmanın sonu değil başlangıç noktası olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda, devlet davranışını etkileyen yapının, ulusal politika açısından çizdiği sınırların tanımlanmasının ardından karar alıcıların, söz konusu sınırları nasıl kavradıkları ve bunun sonucunda ne yaptıkları üzerinde durulmasını önermektedir.[108] Stratejik dışsal koşullar, araştırma şablonunda bağımsız değişken rolüyle yer bulmaktadır. Dolayısıyla, neoklasik realist bir araştırma tasarımı, uluslararası sistemin, analize tabi tutulan ülkenin dış politikası açısından ne tür kısıt veya fırsatlar sunduğunun belirlenmesi ile başlamaktadır. Bu kısımda, uluslararası yapının, neoklasik realist teori açısından ifade ettiği anlama ve role yer verilecektir.

Ulusal dış politika hedeflerinin belirlenişi ve uygulamaya yansıtılışı, ilgili ülkenin uluslararası sistemde sahip olduğu konum ve göreli güç düzeyi ile yakından ilgilidir.[109] Ripsman ve diğerleri, uluslararası sistem kavramını neoklasik realist teorinin gelişimi açısından tanımlarken devletleri başat aktörler olarak nitelemiş ve esas etki sahiplerinin büyük güçler olduğunu vurgulamışlardır. Bununla beraber,

[106] Ripsman ve diğerleri, ss. 10-11.
[107] Brian Rathbun, "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", **Security Studies**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s. 296.
[108] Aaron L. Friedberg, **The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905**, Princeton University Press, Princeton, 1988'den aktaran Rose, ss. 155-156.
[109] Rose, s. 146.

Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler, uluslararası hükümet dışı kuruluşlar ve hatta uluslararası terör ağları, uluslararası sistemde rol oynayan diğer unsurlar olarak tarif edilmektedir. Ripsman ve diğerleri, söz konusu unsurların, uluslararası sistemde kayda değer bir rol oynaması için ise, büyük devletlerin desteğini almalarının bir ön koşul olduğu savunulmaktadır. Uluslararası sistem ifadesi ile 16. Yüzyıldan itibaren Avrupanın önce sömürgecilik ardından da teknolojik ilerleme ve yayılım politikaları oluşan ve küresel bir devletler arası sistem haline gelen yapı kastedilmektedir.[110]

Waltz, uluslararası sistemin devletlerin bireyselliği önceleyen özellikleriyle bir arada var olarak oluşturduğu bir yapı olduğunu belirtmiş ve üç temel özelliğini vurgulamıştır. Bunlardan ilki, sistemi oluşturan birimler olan devletlerin birbirleriyle ilişkili olarak nasıl sıralandıklarıdır. İkincisi, birimler arasındaki farklılaşma düzeyi olarak görülmektedir. Üçüncü olarak ise, imkân ve kabiliyetlerin birimler arasındaki dağılımı gelmektedir. Bu karakteristik özellikleri taşıyan bir uluslararası sistem, bir yandan devletler arasında bir sosyalizyon süreci olarak adlandırılan etkileşimin gerçekleşmesine yol açarken diğer yandan da rekabetçi bir ilişki düzeni geliştirmektedir. Uluslararası sistem, devletler üzerine uymakla zorunlu oldukları koşullar ortaya koymaktadır.[111] Neoklasik realizm, devletler arası sistemin, birimler üzerindeki baskılayıcı, kısıtlayıcı ve olanak sağlayıcı rolünü teyit etmektedir. Bununla beraber, sistemin getirdiği baskıların ancak birim düzeyindeki filtreler olan karar alıcıların algıları ve ülke içi faktörlerin yönlendirmesiyle etki edebileceğini savunmaktadır. Bu nedenle, sıradaki kısımda araştırma tasarımında müdahaleci değişkenler başlığı altında yer verilecek olan unsurlar aktarılacaktır. Birim ve birim altı düzeydeki bu unsurların neoklasik realizm açısından önemleri ve rolleri üzerinde durulacaktır.

1.2.2. Müdahaleci Değişkenler

Neoklasik realist teori açısından ülke içi müdahaleci değişkenler, sistemik değişkenleri kendi filtrelerinden geçiren ve yönlendirici etkiye sahip olan faktörlerdir. Klasik realizm, yapısal realizm, liberal, sosyal inşacı yaklaşımlar ve dış politika analizi

[110] Ripsman ve diğerleri, ss. 34-35.
[111] Waltz, Politics, ss. 76, 128.

teorileri ile neoklasik realizmi birbirinden ayıran en temel özellik; ülke içi müdahaleci değişkenlere atfedilen roller ve önemdir. Neoklasik teori kapsamında müdahaleci değişkenler, dışsal uyaranın yol açabileceği sonuçları filtre etme ve yönlendirme yetisine sahip olarak tanımlanmaktadır.[112] Bu kapsamda, müdahaleci değişkenlerin neoklasik realizm içindeki fonksiyonu, araştırma tasarımı açısından belirleyici bir rol oynadığı kadar, teorinin öncüllerinden ve rakibi olan teorilerden ayrıştığı temel noktayı oluşturmaktadır.

Neoklasik realist teori doğrultusunda araştırmaya işlerlik kazandıran sorular, düşünsel faktörlerin dış politika çıktıları açısından geçerlilikleri veya yapısal faktörlerin baskın olma durumları değildir. Neoklasik realizm, yapısal unsurların nedensel açıdan baskın konumlarını kabul eder ancak birim temelli düşünsel faktörlerin sistemin zorlamaları ile dış ve güvenlik politikası uygulamaları arasında hangi koşullarda müdahaleci bir etkiye sahip olduğunu araştırır.[113] Neoklasik realizmin literatüre yaptığı en belirgin katkılardan biri; birim ve alt birim düzeyinde tanımladığı müdahaleci değişkenlerdir. Etki eden ve etkilenen arasındaki nedensel ilişkinin müdahaleci değişkenler aracılığıyla açıklanması amaçlanmaktadır. "Neoklasik realist yazarlar, inşacılara benzer bir şekilde, devleti yönetenlerin tehdit algılarının dış politikalarına yön verdiğini savunur. Yani uluslararası sistem anarşik de olsa, ulusal algıların filtresinden geçtiği için uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarına etkileri farklılık gösterir."[114]

Müdahaleci değişkenler, neoklasik realist bir araştırmada etkileri bakımından merkezi bir role sahiptir.[115] Neoklasik realist düşünce okulunun gelişim sürecinde, müdahaleci değişkenlerin hangileri olduğu ile bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi nasıl etkiledikleri sorusuna dair cevaplar aranmıştır. Literatürde, neoklasik realist perspektif, geniş bir müdahaleci değişken havuzundan yararlanmaktadır. Örneğin Rose'un 1998'de yayınlanan öncü çalışmasında müdahaleci değişken olarak karar alıcıların algıları ve devlet yapısı üzerinde durulmuştur.[116] Dyson'un 2009'da yayınlanan çalışmasında, önceki dönem İngiliz Başbakanı Tony Blair'in lider psikolojisine odaklanılmıştır. Irak'ın 2003 yılındaki

[112] Ripsman ve diğerleri, s. 11.
[113] Ripsman ve diğerleri, s. 158.
[114] Gülmez ve Gülmez, s. 33.
[115] Götz, ss. 1-11.
[116] Rose, s. 152.

işgali sırasında, Blair'in psikolojik özelliklerinin, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyondan gelen baskılarla birleşip İngiltere'nin, işgal hareketinde nasıl ve niye yer aldığı neoklasik bir füzyon ile aktarılmıştır.[117] Ripsman ve diğerleri'nin 2016'da yayınlanan ve teorik önermelerden oluşan eserinde Şekil 4'de aktarıldığı üzere; lider imaj ve algıları, stratejik kültür, devlet ile toplum arasındaki ilişkiler ve ulusal kurumlar müdahaleci değişkenler olarak yer almıştır.[118] Foulon'un 2017'de yayınlanan çalışmasında, dış politika yürütücülerinin algıları, devletin gelir elde etme kapasitesi, ulusal kurumlar ve ideoloji iç siyasal müdahaleci faktörler olarak tanımlanmıştır.[119] Byman ve Pollack'ın eserinde siyasal liderlerin kişilik özelliklerin, devletler arası ilişkiler üzerindeki etkileri vurgulanmıştır.[120] Meibauer 2023 yılında yayınlanan çalışmasında, neoklasik realizmin birim üstü, birim ve birim altı değişkenlere yüklediği rolleri değerlendirmiş ve neoklasik realizmin sistemik unsurları devlet davranışlarıyla ilişkilendirdiği analitik çerçeveye tarih boyutunun eklemiştir.[121]

Götz'e göre tüm bu detaylı sınıflandırmalara karşın, neoklasik realist teori kapsamında müdahaleci değişkenlere, sebep ve sonuç ilişkisinde verilen rolün kavramsal bir yaklaşımla ortaya konulması gerekmektedir. Bu sayede, nedensellik ilişkisinin açıklanması açısından teorinin faydasının artacağı belirtilmektedir. Benzer bir ihtiyacın, Uluslararası İlişkiler literatürünün geneli için de var olduğunu iddia eden Götz, literatürde müdahaleci değişkenlerin belirlenmesi ve nasıl kullanılacağı açısından eksiklik olduğunu savunmaktadır.[122] Literatürde, neoklasik realizmi analitik bir çerçeve olarak kullanan çalışmalarda, müdahaleci değişken kavramı merkezi konumunu korurken, araştırmanın hedef ve özelliklerine göre farklı nedensel roller yüklenen faktörleri nitelendirmektedir. Götz'ün çalışmasında, müdahaleci değişken

[117] Stephen Benedict Dyson, **The Blair Identity Leadership and Foreign Policy,** Manchester University Press, Manchester, 2009, ss. 1-161.
[118] Ripsman ve diğerleri, s. 60.
[119] Foulon, s. 6.
[120] Daniel L. Byman ve Kenneth M. Pollack, "Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In", **International Security**, Cilt: 25, Sayı: 4, 2001, ss. 107-146.
[121] Meibauer, ss. 348-369.
[122] Gary Goertz, **International Norms and Decision Making: A Punctuated Equilibrium Model**, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003, s. 61'den aktaran Götz, ss. 1-2.

türlerine dair detaylı bir analiz sunulmaktadır. Bu unsurlar; düzenleyici faktörler[123], tamamlayıcı faktörler[124] ve birincil nedenler[125] olarak tanımlanmaktadır.[126]

Şekil 5: Neoklasik Realizmde Müdahaleci Değişkenlerin Rolleri

Kaynak: Götz, s. 9.

Şekil 5'te, neoklasik realizmde müdahaleci değişkenlere verilen roller ve bunun sonucunda realist düşünce sistemi içinde nasıl konumlandırıldıklarına dair teorik bir bakış açısı sunulmaktadır. Düzenleyici faktör olarak kullanılan müdahaleci değişkenler, genellikle beklenmedik dış politika davranışlarının açıklanmasında kullanılmakta ve neorealizmin temel varsayımlarına daha yakın olarak değerlendirilmektedir. Tamamlayıcı faktör olarak yer verilen müdahaleci değişkenler ise, neorealizm ile klasik realizm arasındaki teorik hattın ortasında konumlanmaktadır. Birincil neden olarak kullanılan müdahaleci faktörler ise, birim ve birim altı unsurlara, klasik realizme daha benzer şekilde belirleyicilik atfeden bir araştırma denkleminde kullanılabilmektedir.[127]

Şekil 6'ta düzenleyici faktörlerin, devletlerin karşılaştıkları sistem kaynaklı zorunluluklar ve dış politika davranışları arasındaki etkileşimi koşullandıran unsurlar olduğu gösterilmektedir. Bu görüşe göre, düzenleyici faktörler, bağımsız değişkenin etkisinin gücüne müdahil olabilmektedir. Düzenleyici faktörler, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini koşullandırarak; devletlerin, sistemik zorunluluklara zamanında ve etkin karşılık verebilme durumunu belirlemektedir. Bu açıdan, düzenleyici faktörler, bağımsız değişkenin yanında ikincil öneme sahiptir.[128]

[123] Düzenleyici faktörler İngilizce literatürde, "moderating factors" olarak adlandırılmaktadır.
[124] Tamamlayıcı faktörler İngilizce literatürde, "complementary factors" olarak adlandırılmaktadır.
[125] Birincil sebepler İngilizce literatürde, "primary factors" olarak adlandırılmaktadır.
[126] Götz, s. 2.
[127] Götz, ss. 8-10.
[128] Götz, ss. 1-4.

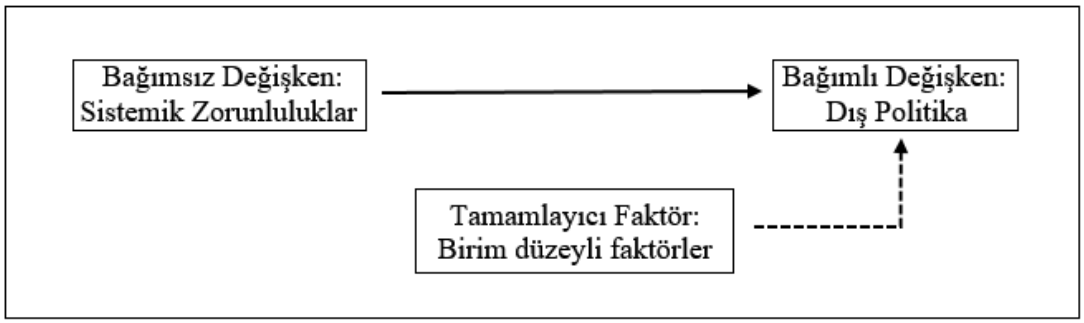
Şekil 6: Düzenleyici Faktör Olarak Müdahaleci Değişkenler

Kaynak: Götz, s. 3.

Tamamlayıcı faktörler, Şekil 7'de gösterildiği üzere, devletlerin dış politika çıktılarında sistemik kısıt veya avantajlar üzerinden yapılan analizler sonrasında nedensellik bağında geri kalan farklılıkları[129] açıklamak üzere kullanılan kısmı açıklayan unsurlardır. Tamamlayıcı faktörler, devletlerin dışarıdan gelen kısıt ve imkânlara verdikleri yanıtları açıklarken doğrudan araştırma çerçevesine dâhil edilen ve birim ile birim altı unsurların rollerini gözeten bir çerçevenin vazgeçilmez üyeleridir. Bağımlı değişkende, bağımsız değişken etkisi ile anlaşılamayan artık değişimi açıklamaktadır. Devletlerin, sistemik faktörlerin yol açtığı hedef ve gerekliliklere yönelik araç ve taktiklerini belirlemektedir.[130]

Şekil 7: Tamamlayıcı Faktör Olarak Müdahaleci Değişkenler

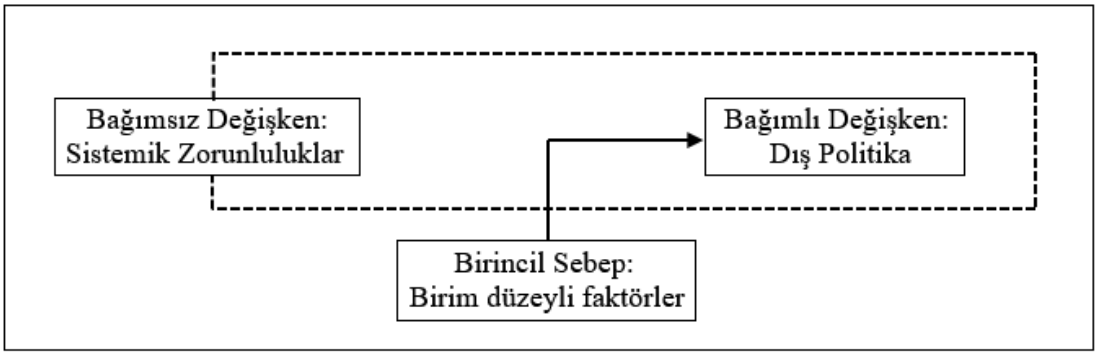
Kaynak: Götz, s. 5.

Üçüncü sırada ise, Şekil 8'de aktarıldığı üzere, sistemik kısıtların göreli olarak geri plana düştüğü ve uyum baskısının azaldığı veya ortadan kalktığı durumlarda

[129] Türkçe'ye "geri kalan farklılıklar" olarak çevrilebilen durum, İngilizce literatürde "residual variance" olarak adlandırılmıştır.
[130] Götz, ss. 1-3.

devlet davranışlarına yön veren birincil sebepler gelmektedir. Bu tür bir durumun temel özelliği, sistem kaynaklı unsurların, analize tabi tutulan devletin dış politikasındaki hareket kabiliyetini kısıtlamayışı veya olanak sağlayıcı olmasıdır. Kısıtlayıcı olmayan durumlarda, birim düzeyli faktörler olan karar alıcıların algıları ve ülke içi siyasal ve ideolojik koşullar göreli olarak daha belirleyici bir konum almaktadır. Bağımlı değişkeni açıklayabilmek için söz konusu birim düzeyli faktörler özellikle sistemik açıdan belirsiz koşullarda ön plana çıkmaktadır.[131]

Şekil 8: Birincil Sebep Olarak Müdahaleci Değişkenler

Kaynak: Götz, s. 7.

Wohlforth'a göre neoklasik realizm, realist düşünce sisteminin genel önermeler içeren yaklaşımı içinde belirgin bir istisna oluşturmaktadır. Özel analizler yapabilmek için gereken hassas bir bileşim öneren yaklaşımıyla hem kendine has katkısı sunmakta hem de realist okulun temel varsayımlarını sürdürebilmektedir.[132] Neoklasik realist düşüncenin, yapısal realist teoriden farklı olarak araştırma tasarımına dâhil ettiği müdahaleci değişkenlerin tanımlanması ve rollerinin tespit edilmesi, tez çalışmasının araştırma tasarımı açısından önem taşımaktadır. Neoklasik realizmin, farklı değişkenlere verdiği rollerin detaylandırılması yoluyla, tezin analiz kısmında kullanılacak olan araştırma şablonunun gerekçelendirilmesi ve netleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, müdahaleci değişkenlerin rollerine dair aktarılan teorik ve kavramsal tartışmanın ardından, sıradaki kısımda, birim ve birim altı düzeyli unsurların neler olduğu üzerinde durulacaktır. Literatürde, müdahaleci değişken kullanımına dair belirlenmiş olan ana hatlar dışında çok kesin sınırlamalar olmamasına

[131] Götz, ss. 1-5.
[132] William C. Wohlforth, "Realism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories Actors Cases**, (Ed. Steve Smith ve diğerleri), 3. Baskı, Oxford University Press, New York, 2016, ss. 42.

karşın, bu çalışmada Türk karar alıcıların algıları ve belirli ülke içi faktörlerden yararlanılacaktır.[133] Bu sayede, Yunanistan'a yönelik Türk dış politikası özelinde, müdahaleci değişkenlerin ve özellikle karar alıcıların, sistemik faktörler ve politika çıktıları arasında oynadıkları rollerin açıklanması hedeflenmektedir.

1.2.2.1. Karar Alıcıların Algıları

Literatürde neorealizmin de aralarında bulunduğu yapısal teorilerin yapıyı odağına alan yaklaşımları süreç içinde bazı geliştirmelere tabi tutulmak zorunda kalmıştır. Bu gerekliliğin nedeni, aynı sistemik faktörlerin farklı devletler üzerinde değişen politika davranışlarına yol açtığının ortaya koyulmuş olmasıdır. Siyasal liderlerin güçler dengesine yönelik algıları, söz konusu farklılaşmanın nedenleri arasında öne çıkarılmaktadır. Keller, "yapı temeli üzerine kurulu mevcut ve hâkim teorilerin aksine, herhangi bir siyasal çevredeki potansiyel kısıtlamalar, siyasal davranışı etkilemeden önce liderlerin yanıt verebilirliği tarafından etkin hale getirilmelidir" şeklindeki ifadesiyle, karar alıcıların rolüne dikkat çekmiştir.[134] Hudson ise, uluslararası güç dengesinin devletleri büyük stratejileri açısından kısıtlamasına karşın, ulusal dış politikayı yürütenlerin durum değerlendirmeleri ve uygulamaya yönelik tercihlerinin, sistem düzeyinde analiz yoluyla ortaya koyulamayacağını savunmuştur.[135] Dyson da, neoklasik realist araştırma çerçevesinin, bireyler olmadan güç siyasetinin ve güç siyaseti olmadan bireylerin analiz edilmeye çalışılmasının yol açtığı sorunları aşmada oldukça etkili olduğunu vurgulamıştır.[136] Harold ve Margaret Sprout, dış politika yapımını etkileyen faktörler üzerine yayınladıkları öncü çalışmalarında, çevresel faktörlere[137] dikkat çekmişlerdir. Liderlerin algıları, fiilen var

---

[133] Rose, s. 152'de aktarıldığı üzere neoklasik realist çalışmalar temel olarak karar alıcıların algıları ve ülke içi devlet yapısını müdahaleci değişken olarak kullanmaktadır.

[134] Jonathan W. Keller, "Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan", **Political Psychology**, Cilt: 26, Sayı: 6, 2005, ss. 836-837.

[135] Valerie M. Hudson, "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", **Foreign Policy Theories Actors Cases**, (Ed. Steve Smith ve diğerleri), 3. Baskı, Oxford University Press, New York, 2016, s. 32.

[136] Dyson, s. 17.

[137] Bir isim olan çevre kelimesi, sosyal bilimler alanındaki kullanımı itibariyle kültürel, sosyal ve ekolojik faktörlerin geneline atıfla kullanılmaktadır. Harold Sprout ve Margaret Sprout'un öncü çalışmasında ise, "çevre" (environment) ve Fransızca kökenli "milieu" kelimeleri farklı anlamlar atfedilerek kullanılmıştır. Buna göre; "milieu" kelimesi fiziksel ve sosyal çevre ile kişiler ve olayların tamamını kapsar biçimde ortam anlamında kullanılırken; "çevre" kelimesi ise, fiziksel, sosyal,

olan gerçeklik ile tamamen uyumlu olmayabilir. Buna rağmen, dış politika yapımında belirleyici olan, liderin neyi nasıl algıladığıdır. Mevcut olan gerçeklik, bu anlamda ikincil planda yer almaktadır.[138]

Dış politika analizi açısından karar alıcıların ve liderlerin rolünü inceleyen literatür, neoklasik realizmden bağımsız olarak gelişmiştir. Liderlik analizlerinin erken dönemlerinde, liderin özel ve üstün özellikleri üzerine odaklanan çalışmalar, süreç içinde liderler ile dış politika arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.[139] Dış politika analizinin genellikle devlet düzeyinde yapılması, bireysel özelliklere ilişkin faktörlerin açıklayıcı potansiyelinden yararlanılmaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bireysel farklılıklardan kaynaklanan faktörler olan; kişisel özellikler, inançlar ve tutumlar devletlerarası ilişkilerin açıklanmasında diğer analiz düzeyleri ile karşılıklı olarak etkileşim içinde olmalarına karşın realist düşünce sisteminde yapısal faktörlere kıyasla ihmal edilmiş noktalardır. Devlet düzeyinde yapılan dış politika analizi sadece bu alan dâhilindeki değişkenler üzerine yoğunlaştığı için dış politika eylemlerini kısıtlı bir bakış açısıyla ele almakta ve lider ile karar alıcı faktörlerini gözden kaçırmaktadır.[140]

Dış politika yapımında yetki sahibi olan karar alıcıların tercihleri, devletlerinin göreli gücüne dair algılamaları doğrultusunda şekillenmektedir. Kısa ve orta vadeli dış politika tercihleri bakımından söz konusu algılar, ilgili devletin sahip olduğu güç düzeyinden daha ön plandadır. Bununla birlikte, siyasal liderlerin, ulusal dış politikayı belirleme konusunda toplumsal ve siyasal koşullardan bağımsız hareket edemeyecekleri kabul edilmektedir. Analizlerin tüm bu faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Neoklasik realizm, devletlerarası ilişkilerde ülkelerin göreli güçlerinin, ulusal dış politikalar üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu anlayışını temel almaktadır. Bununla beraber, bağımsız değişken olan yapısal

psikolojik ve operasyonel olmak üzere çeşitli ayrımların yapılması amacıyla tercih edilmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Harold Sprout ve Margaret Sprout, "Environmental Factors in the Study of International Politics", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1957, ss. 309-325; Meaning of Milieu, **Cambridge Dictionary**, https://dictionary.cambridge.-org/dictionary-/english/milieu, (08.02.2019)

[138] Sprout ve Sprout, s. 318.

[139] Thomas Preston, "Leadership and Foreign Policy Analysis", **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, 22.12.2017, https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore-/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-255, (13.12.2022), s. 1.

[140] Cengiz Erişen ve Barış Kesgin, "Dış Politika ve Psikolojik Unsurlar: Türk-Yunan İlişkilerinin Analizi", **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, (Ed. Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı), Cilt 1, Nobel Yayın, Ankara, 2012, ss. 552.

faktörlerle bağımlı değişken olan dış politika çıktıları arasındaki nedensel bir analizde, siyasal karar alıcıların öznel algılarının nasıl bir rol oynadığının cevabını aramaktadır. "Sistemik faktörlerin etkisi (...) belirli bir zamanda devlet yöneticilerinin değerlendirebileceği dış politika seçeneklerini içeren menüyü belirgin bir şekilde kısıtlarken, menüde bulunan ögeler arasında belirli bir tanesinin diğerine tercih edilmesini zorunlu kılmaz".[141]

Dış politika tutumları analiz edilirken, kişisel faktörler dışında yer alan ve kişiler üstü değişkenler olarak adlandırılan nedensel etmenlerle, kişisel faktörler birbirleriyle etkileşim içinde yer alırlar. Bu nedenle analizler, uluslararası sistem ile başlasalar dahi siyasal karar alıcıları da kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Dış politikayı açıklarken, karar alıcıların algıları, uygulamaya dair tutumları belirleyen bir değişkendir.[142] Sistem kaynaklı zorunluluk veya teşviklerin herhangi bir aktarım kuşağı olmadan ilerlediğinin varsayılması, neoklasik realist düşünceye aykırıdır. Söz konusu aktarım kuşağı, karar alıcıların algı ve tercihleri olarak görülmektedir. Teorinin açıklayıcı gücünden yararlanılarak yürütülecek bir örnek olay araştırmasında; siyasal aktörlerin algılarının ve düşünsel kurgularının anlaşılması için, ilgili bireylerin ana diline hâkimiyet ve arşiv taraması ön koşul teşkil etmektedir.[143]

Temel olarak algıların ve olası yanlış algılamaların, karar alıcılar açısından yol açabileceği sorunlara değinen Jervis'in literatürde önemli bir yeri olan çalışmasında, dış dünyadan gelen kısıtlayıcı veya olanak sağlayıcı tüm uyaranların, dış politikayı yürütenlerin ve özellikle nihai karar alıcı olan siyasal liderin bilişsel filtrelerinden geçtikten sonra uygulamayı etkileyebileceğinin altı çizilmiştir. Bu filtreler, liderin dışsal faktöre dair algısını oluşturmaktadır.[144] Erişen ve Kesgin'e göre de, bireysel algılar; kişilik, bilgi düzeyi ve tarihsel gerçekler tarafından şekillendirilir. Bu nedenle, liderlerin ve karar alıcıların olaylar hakkındaki değerlendirmeleri ve politika tercihleri kişisel özelliklerinin etkisiyle şekil alır. Ne var ki, bireysel özellikler[145], tıpkı devlet ve

---

[141] Rose, s. 147.
[142] Dyson, ss. 9-10.
[143] Rose, ss. 157-167.
[144] Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton University Press, Princeton, 1976, s. 42-62.
[145] Dış Politika Analizi literatüründe, liderlerin kişilikleri, inanç ve düşünceleri gibi faktörleri analiz ederek psikolojik özelliklerinin dış politika tutumlarını nasıl etkilediğini inceleyen ve sağlam bir bilimsel temele oturan çalışmalar bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında ise, karar alıcıların algıları, bir aktarım kuşağı rolü verilerek müdahaleci değişken olarak konumlandırılmıştır. Psikolojik unsurların, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere dair belirleyici bir rol verilerek incelendiği nadir bir çalışma

sistem düzeyindeki analizlerin tekil bir biçimde analiz edilmeleri durumunda kısıtlı bir açıklayıcı güce sahip olacakları gibi, tek başlarına yeterli açıklama getirme imkânından yoksundurlar. Kapsamlı analizler ancak çeşitli düzeylerdeki değişkenlerin kendi aralarındaki etkileşimlerini göz önüne alarak gerçekleştirilebilirler.[146]

Liderler, bir konuda veya büyük strateji kapsamında ulusal çıkarın ne olduğunu tanımlayabilmektedirler. Bunu yaparken, bir taraftan devletin göreli gücüne dair algıları ve diğer devletin niyetlerini gözetirken, diğer taraftan da ülke içi kısıtlamalara tabi olmaktadırlar. Ülke yöneticileri, ulusal çıkarı tanımlama ve koruma aşamalarında belirli bir sosyal grubun öncelik veya çıkarlarına değil toplumun tamamına karşı sorumluluk taşımaktadırlar. Ulusal çıkara yönelik tehlikeleri değerlendirirken ve politikalarını uygulamaya dönüştürürken toplumsal uzlaşmayı da göz önünde bulundurmak durumundadırlar. Ülke yönetimi, uluslararası veya bölgesel baskılara dair, diğer kurumsal ve toplumsal paydaşlara göre her açıdan daha fazla bilgi ve istihbarat sahibi bir konumda yer almaktadır. Buna ek olarak, liderler, devlet hiyerarşisinde dış politika yapımı açısından en üst noktada yer almaktadırlar. Kısa ve orta vadeli güvenlik gereksinimlerini karşılamanın yanında uzun vadeli büyük stratejileri de belirleme ve uygulama yetkisine sahiptirler.[147]

Karar alıcılar her ne kadar, politika çıktılarını oluşturacak bilgiye sahip olsalar da, düşünsel özellikleri ve fikirleri de önem taşımaktadır. Kitchen, sistemik kısıtlar ile ülke içi düşünsel unsurların analizine dair literatürde sıklıkla yararlanılan çalışmasında, maddi çıkarlar ile normatif unsurların bilimsel bir analize nasıl yansıtılacakları üzerinde durmuştur. Buna göre, yapısal realizm[148], normatif görüşleri yok sayıp çıkarlara odaklanırken, sosyal inşacılık da, çıkarları yok sayıp, normatif görüşleri esas almaktadır. Dolayısıyla, fikirlerin ve çıkarların nasıl bir araya gelebileceği sorusuna dair bir cevap sağlayamamaktadırlar. Ülke içi fikirler, siyasal liderlerden sivil toplum örgütlerine kadar geniş bir yelpazede yer alsa da, sonuca etki

için bkz. Erişen ve Kesgin, ss. 553-580. Bunun yanı sıra, Dış Politika Analizi literatüründe liderlerin analizine yönelik yaklaşım ve yöntemler için bkz. Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**, 2. Baskı, Rowman&Littlefield, Maryland, 2014, ss. 3-6.

[146] Erişen ve Kesgin, ss. 554-555.

[147] Taliaferro ve diğerleri, ss. 23-56.

[148] Bu noktada, klasik realizm ve neorealizmin düşünsel unsurlara dair yaklaşımlarındaki belirgin farka vurgu yapmak gerekmektedir. Klasik realizmin, insan doğasının olumsuz özellikleri kapsamında geliştirdiği iddiaları, sadece maddi unsurlara değil, aynı zamanda düşünsel faktörlere de dayanmaktadır. Güç kavramı, insan doğasına dair temel varsayımlar üzerine konumlandırılmaktadır. Neorealizm ise, düşünsel unsurlara odaklanmamaktadır. Bu ayrıma dair daha fazla bilgi için bkz. Kitchen, s. 123.

bakımından yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir sıralamaya sahiptirler. Dolayısıyla, karar alıcıların düşünsel dünyaları, politika çıktıları açısından göreli olarak üstün bir belirleyiciliğe sahiptir. Fikirlerin ülke içinde geniş kabul gören ve stratejik kültürün bir parçası olan özelliğe sahip olması halinde, bu fikirlere uyum göstermeyen politika seçenekleri siyasal düzlemin dışında kalacaktır.[149]

Kitchen, neoklasik realizmin, maddi güç unsurları ile fikirleri birbirleriyle analitik bir rekabete sokmadan, araştırma şablonunda birlikte konumlandırdığına dikkat çekmiştir. Dış politika süreçleri sadece dışsal faktörler ve güvenlik arayışıyla değil aynı zamanda ideoloji, ülke içi siyasal unsurlar ve baskın fikirlerce belirlenmektedir. Ülkenin çıkarları ve güvenlik önceliklerinin tespitinde, yapısal unsurlar genel çerçeveyi ortaya koysa da, devlet davranışı ile sistem kaynaklı baskıların ilişkisi ülke içindeki düşünsel yapı üzerinden gerçekleşmektedir.[150]

İspanya'da demokrasiye geçiş sonrası göreve gelen liderlerin, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (*North Atlantic Treaty Organization*-NATO) ve AB'ye yönelik geliştirdikleri politikalarda, fikirlerinin ve ulusal çıkar algılarının nasıl bir araya geldiğine dair eserinde Marks, karar alıcıların bilgilerindeki olası boşlukların, fikirsel unsurlarla doldurulabileceğini savunmuştur.[151] Bunun da ötesinde, fikirler, çıkarların oluşturulması ve uygulamaya yansıtılması açısından gereken çerçeveyi de sağlayabilmektedirler. Goldstein ve Keohane'e göre de, bireylerin dünyayı algılayış şekilleri ve düşünsel özellikleri, belirli görüşleri tercih etmelerine yol açabilmektedir.[152]

Karar alıcılar, devletin büyük stratejisini ve uzun dönemli güvenlik çıkarlarını da belirlemekle sorumludurlar. Büyük stratejinin özelliklerinden birincisi, siyasal ve ekonomik unsurların askeri kabiliyetler ile bir arada gözetilmesidir. İkincisi, hem barış zamanı hem de olası bir savaş zamanı için, imkânlar ve hedefler doğrultusunda geliştirilmesidir. Son olarak ise, on yıllar sonrasını kapsayan uzun vadeli

[149] Kitchen, ss. 123-141.
[150] Kitchen, ss. 123-133.
[151] Michael P. Marks, **The Formation of European Policy in Post-Franco Spain: The Role of Ideas, Interests, and Knowledge**, Aldershot, Avebury, 1997, s. 28'den aktaran Kitchen, s. 129.
[152] Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change** Cornell University Press, Ithaca, 1993, ss. 8-10'dan aktaran Kitchen, s. 129.

planlamalardan oluşması gelmektedir.[153] Liderler, dış ülkelerin güç kapasitelerini oluşturan koşullardaki değişimi yakından takip etmektedirler. Bu koşullarda gerçekleşmesi muhtemel ve sistemik veya alt sistemik güç dengesini etkileyebilecek değişiklikleri, temkinli bir şekilde gözetmek zorundadırlar. Yabancı bir devletin göreli gücündeki artış veya eksilmenin, kendi devlet güçleriyle ilişkili olarak oluşturacağı üstünlük veya avantajın olası sonuçlarını değerlendirmektedirler.[154]

Neoklasik realist düşüncede, karar alıcıların algıları, dışsal faktörlerle nihai politika çıktıları arasındaki temel belirleyicilerden biridir. Liderlerin rolü yanında diğer ülke içi faktörler olan siyasal koşullar, kamuoyu ve medya gibi müdahaleci değişkenlerin de gözetilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, sıradaki kısımda söz konusu ülke içi faktörlere ve dış politika çıktıları açısından neoklasik realist teori kapsamındaki konumları aktarılacak ve araştırma şablonundaki rolleri açıklanacaktır.

1.2.2.2. Ülke İçi Faktörler

Uluslararası yapıyı temel alan ve büyük güçlerin göreli kapasitelerine odaklanan neorealizm, ülke içi unsurlar hakkında bir önermede bulunmamaktadır. Ne var ki, neoklasik realist teori, kamuoyuna, siyasal partilere, medyaya ve bazı durumlarda silahlı kuvvetlere dış politika üzerinde etki sahibi olabilecek; teşvik veya maliyetler doğurabilecek birer konum vermektedir. Kamuoyunun görüşleri, ulusal meclislerdeki temsilcileri aracılığıyla dış politika yapım süreçlerine yansıtılmaktadır. Siyasal partiler, hem seçmenlerinin görüşlerini hem de parti politikalarını, dış politika yürütücülerini yönlendirecek çıktılara dönüştürebilmektedir. Medyanın dış politika konularında benimseyeceği tavır da benzer şekilde ve aynı zamanda karar alıcılar üzerinde baskı unsuru olabilmektedir. Devletin yönetim şeklinin demokratik olup olmaması, ülke içi faktörlerin hükümetler üzerindeki etkisini belirleyen bir koşul olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bununla beraber, demokratik ilkeler bakımından en sorunlu ülkelerde özellikle ordu ve ekonomik çıkar grupları, karar alıcılar üzerinde etki edebilmektedir.[155]

---

[153] Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model", **Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy**, (Ed. Steven E. Lobell ve diğerleri), Cambridge University Press, New York, 2009, (Assessment), s. 61.
[154] Lobell, Assessment, s. 70.
[155] Ripsman, Domestic, s. 170.

Lobell'e göre, ülke içi aktörlerin dış ve güvenlik politikalarına dair yönlendirmede bulunma girişimleriyle, dış politika yürütücülerinin politika belirleme çalışmaları arasında temel bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre, dış politika yürütücüleri, uluslararası kısıt ve imkânları, kişisel algıları, sahip oldukları stratejik bilgi ve konumları doğrultusunda ele almaktadırlar. Ülke içi unsurlar ise, devletin güvenliğini gözetseler bile söz konusu koşulları, genellikle kişisel, göreli olarak dar ve kısıtlı bir bakış açısıyla değerlendirmektedirler. Siyasal partiler açısından, iktidar veya muhalefet konumlarında olmanın getirdiği bir takım sonuçlar bulunmaktadır. Dış politika görüşleri açısından, yetki sahibi olanlar ile olmayanlar arasında sadece sorumluluk paylaşımı açısından değil aynı zamanda stratejik devlet politikalarının ele alınışı bakımından da ayrışmalar olabilmektedir. Ripsman'a bu duruma örnek olarak, ABD'nin Çin'e karşı George H. W. Bush yönetiminde yürüttüğü yapıcı ilişki temalı politikasına[156], Başkanlık görevine gelene kadar itiraz eden Bill Clinton'un tutumunu göstermiştir. Clinton, ABD Başkanı seçildikten sonra, kendisinden önce Bush yönetimince uygulanan politikaya devam etme yönünde bir tercih göstermiştir.[157] Rose da, ülke içi faktörlerin, siyasal liderlerin dış ve güvenlik politikası oluşturmalarına müdahil olabildiklerine dikkat çekmiştir.[158] Ülke içi siyasetin özellikle savaş kararı alınmasındaki rolünü araştıran Jack S. Levy ise, " siyaset bilimcilerce, ülke içi faktörlere yönelik daha kapsamlı bir farkındalığın, teorilerinin açıklayıcı gücünü arttıracağını bireysel savaşların tarihsel analizine dair daha yararlı kavramsal çerçeveler sağlayacağına"[159] vurgu yapmıştır. Ülke içi faktörlerin hem bir aktarım noktası olması hem de karar alıcıların tercihlerine etki etmeleri açısından belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, bazı durumlarda dış politikanın sadece sahne arkasında yer almayıp, ayrıca hedefinde de yer alabilmeleridir. Levy, bu durumu açıklarken ülke içi kamuoyunun, dış politika yapıcılar tarafından etkilenmesi, tatmin edilmesi ve hatta siyasi kazanım amacıyla gözetilmesine atıf yapmıştır. Kimi liderlerin, iktidarlarını koruyabilmek amacıyla, muhalefetin etkinliğini azaltacak ve toplumu ulusal çıkar

[156] Bu örnek hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ramon H. Myers ve diğerleri (Ed.), **Making China Policy: Lessons from the Bush and Clinton Administrations**, Rowman and Littlefield, Lanham, 2001.
[157] Ripsman, Domestic, s. 172.
[158] Rose, ss. 150-160.
[159] Jack S. Levy, "Domestic Politics and War", **Journal of Interdisciplinary History**, Cilt: 18, Sayı: 4, 1988, ss. 653'den aktaran Ripsman, Domestic, s. 176.

etrafında bir araya getirecek dış politika kararları alabileceğini iddia etmiştir.[160] Ne var ki, kısa vadede artan bir toplumsal destek sağlayabilecek radikal dış politika kararları, orta ve uzun vadede olası maliyetleri nedeniyle, seçmen desteğinde bir düşüşe neden olabilmektedir. Örneğin askeri yöntemlere başvurulan durumlarda, savaş veya çatışmanın ülke ekonomisine getireceği maliyetlerin vatandaşlara artan vergi maliyetleri olarak yansıması, izlenen dış politikanın sorgulanmasına yol açacaktır.[161]

Benzer şekilde, söz konusu politikaların medya organlarınca nasıl yansıtıldığı da, dış politika kararları açısından etki sahibi olarak değerlendirilmektedir. Ulusal çıkarın ve milli güvenlik konusu olarak değerlendirilen hususların medyadaki tanımları da dâhil olmak üzere nasıl ele alındıkları, karar alıcıların elini güçlendiren veya tam tersi yönde etki eden ülke içi faktörlerdir. Özellikle Amerikan siyasetinde etken olan düşünce kuruluşları da bu açıdan medya organlarıyla benzer etkiye sahip olarak değerlendirilmektedir. Dış İlişkiler Konseyi[162] ve Brookings Enstitüsü[163], Amerikan dış politikasının düşünsel arka planı ve uygulanışı açısından etkinlikleri siyasi çevrelerde kabul edilmiş kuruluşlardır.[164] Medyanın kamuoyu oluşturmadaki rolü, siyasi iktidarın görüşlerine olan mesafesiyle şekillenebilmekte; dış politika kararlarının karşısında veya arkasında konumlanabilmektedir.

Son olarak, ülke içi faktörlerin, karar alıcılar ve dolayısıyla dış politika tercihlerine yönlendirebilmesi bakımından belirtilmesi gereken bir diğer özellik ise, bağlamsal olarak değişen etki düzeyleridir. Bir devletin, göreli olarak barışçıl ilişkilere sahip olduğu komşularla çevrili olması ve fiili ile algılanan dış tehdit düzeyinin düşük seyretmesi, ülke içi faktörlerin etki düzeylerini doğrudan yükseltecek koşullardır. Diğer yanda, devletin bekasının söz konusu olduğu ve ulusal çıkarın tehlikeye girdiği koşullarda, karar alıcıların hata yapma olasılıkları düşmekte ve ülke içi unsurların görüşleri ikincil plana düşebilmektedir. Diğer bir anlatımla, düşük tehdit içeren çevresel koşullar, ülke içi faktörlerin etkinliğini arttırırken; yüksek tehdit içeren çevresel koşullar ise aksi yönde bir etki göstermekte ve karar alıcıların bağımsızlığını

[160] Levy, ss. 133-153'den aktaran Ripsman, Domestic, s. 176.
[161] Ripsman, Domestic, ss. 179-180.
[162] Kuruluşun İngilizce dilindeki orijinal adı "Council on Foreign Relations" olarak anılmaktadır.
[163] Kuruluşun İngilizce dilindeki orijinal adı "Brookings Institute" olarak anılmaktadır.
[164] Ripsman, Domestic, ss. 180-185.

pekiştirmektedir.[165] Bu özellikleri itibariyle ülke içi faktörler, karar alıcılar üzerinde etki etmekte ve neoklasik realist teorinin araştırma tasarımında yer almaktadır.[166]

Neoklasik realizm, ülke içi faktörlere herhangi bir rol vermeyen neorealizm ile bağımsız değişken rolü veren teorik yaklaşımların ortasında yer alarak; söz konusu unsurların dış politikayı müdahaleci değişkenler olarak etkileyebileceğini savunmaktadır. Sıradaki kısımda ise, yapısal unsurların çizdiği çerçevede, karar alıcıların algıları ve ülke içi faktörlerin etkisiyle şekillenen ve bağımlı değişken olarak adlandırılan dış politika çıktıları üzerinde durulacaktır.

1.2.2.3. Bağımlı Değişkenler

Neoklasik realist teorinin araştırma şablonunda bağımlı değişkenler, bağımsız ve müdahaleci değişkenler tarafından şekillendirilen unsurlardır. Birinci ve ikinci tür neoklasik realist teoriye göre, ulusal dış politikalar, bağımlı değişkenleri oluşturmaktadır. Teori, ulusal dış politikaları, kriz durumlarına verilen tepkileri ve ileriye yönelik planlamalar içeren büyük strateji hesaplamalarını açıklama iddiası taşımaktadır. Ripsman ve diğerlerinin literatüre kazandırdığı üçüncü tür neoklasik realizmin, devlet davranışlarının uluslararası sistem üzerindeki etkilerini de açıklama iddiası bulunmaktadır.[167] Ancak bu çalışmada, literatürde birinci ve ikinci tür olarak sınıflandırılan neoklasik realist teori türevleri kullanılacaktır. Bu sayede, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını açıklarken, sistemik faktörlerin, birim düzeyli faktörler üzerindeki yönlendirici etkisinin dış politika çıktılarına nasıl yansıdığı ortaya koyulurken müdahaleci değişkenlerin oynadıkları rol açıklanabilecektir.

Bağımlı değişken olarak nitelenen dış politika çıktıları, bir ülkenin büyük stratejisini de içermektedir. Neoklasik realizm, büyük stratejileri de açıklama kapasitesiyle, sadece kısa dönemli kriz durumları ve dış politika çıktılarını değil, devletlerin uzun vadeli stratejik planlarını da analiz kapsamına alabilmektedir. Lobell ve diğerlerine göre, büyük strateji, bir devletin dış dünya ile ilişkilerini düzenleyen ilkesel kurallar bütünüdür.[168] Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası

[165] Ripsman, Domestic, ss. 186.
[166] Rose, s. 148.
[167] Ripsman ve diğerleri, ss. 80-82.
[168] Steven E. Lobell, Jeffrey W. Taliaferro ve Norrin M. Ripsman, "Introduction: Grand Strategy Between the World Wars", **The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken**

açıklanırken, tehdit ve fırsat algılamalarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, neoklasik realizmin büyük stratejiyi de araştırma şablonuna dâhil etmesi yoluyla analiz yapılabilecektir.

Neoklasik realizm, realist kurama devletlerin ulusal dış politika yapımındaki işlevlerini inceleme imkânı vermektedir ve birey ile devlet düzeyli unsurları analiz çerçevesine dâhil etmektedir. Neoklasik realizm, neorealizmden farklı olarak sadece devletlerarası sistemi incelememekte, ayrıca doğrudan ulusal dış politikaları analiz etmektedir. Bir yandan uluslararası sistemin getirdiği fırsat ve kısıtları bağımsız değişken olarak ele alırken, diğer yandan birim düzeyli unsurları da müdahaleci değişken olarak ele almaktadır. Böylece, birim düzeyli faktörlerin, sistemik etken ve dış politika davranışı arasında aracılık yaptığı bir analitik çerçeve sunabilmektedir.

Balance between the World Wars, (Ed, Jeffrey W. Taliaferro, Norrin M. Ripsman ve Steven E. Lobell), Cambridge University Press, Cambridge, 2012, ss. 1-36'dan aktaran Ripsman ve diğerleri, s. 84.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI

Osmanlı İmparatorluğu'nun 14. yüzyılın başında Anadolu'nun kuzey batısında başlayan kuruluş dönemi, egemenlik alanının genişlemesi ve çeşitli etnik unsurların hâkimiyeti altına dâhil edilmesi ile devam etmiştir. İstanbul'un 1453'de Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinden Osmanlı yönetimi altına girmesi ve ardından sırasıyla 15. yüzyılda Mora yarımadasının ve bir ortaçağ Yunan devletinin bulunduğu Trabzon'un sınırlara katılmasıyla Yunanlar Osmanlı yönetimi altında yaşamaya başlamıştır. Yunanların yaşadığı adalar olan Kıbrıs 1571'de Girit ise 1669'da Osmanlı egemenliğine geçmiştir.[169]

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile İmparatorluk sınırlarında yaşayan Ortodokslara iş hayatına dair bazı ayrıcalıkların yanı sıra çeşitli hak ve özgürlükler tanınmıştır. Osmanlı yönetimi altında yaşamak istemeyen Yunanlılar 1571 İnebahtı Deniz Savaşı, 1684-1699'daki Mora Savaşı ve Rusların başlattığı 1770 Orlov İsyanında olduğu gibi Osmanlı'ya karşı çıkan ayaklanmalarda Osmanlı'nın karşısında yer almışlardır. Bu dönemde Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin merkezi İstanbul'da yer almaya devam etmiştir. Yunanların, Osmanlılara karşı 1821 yılında başlattıkları bağımsızlık hareketini takiben, Osmanlı Yönetimi 18 Eylül 1829 tarihli Edirne Barış Antlaşması ile Ege'nin batı yakasında bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşunu kabul etmiştir. 1832 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Yunanlılar Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. [170]

Ege Denizi'nin yeniden belirlenen siyasi sınırlarını tasarlayanlar da Yunanistan'ın bağımsızlık yolundaki destekçileri olan Rusya, İngiltere ve Fransa olmuştur. 1912 yılına kadar batı ve güney-batı Ege Adaları Yunanistan, doğu ve kuzey Ege Adaları ile Girit adası ise Osmanlı yönetimi altında kalmıştır. İlgili literatürde

---

[169] Dimitris Keridis, **Historical Dictionary of Modern Greece**, The Rowman&Littlefield Publishing, Maryland, 2009, (Modern Greece), s. 124.

[170] Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1878- 1952)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2018, ss. 33-40; "Greek War of Independence" **New World Encyclopedia,** https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Greek_War_of_Independence, (21.08.2019).

sonraki aşamayla kıyaslandığında dengeli olarak değerlendirilen bu bölüşüm, 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları ile değişime uğramıştır. Önce İtalya ardından ise Yunanistan'ın Ege Adaları üzerinde hâkimiyet kurmaları bu dönemi takiben gerçekleşmiştir. Yunanistan'ın Ege Denizi'nin büyük bir bölümü ve Türk tarafındaki kıyıların çok yakınındaki adaları da içeren bölge üzerinde egemenlik inşası, Yunan ve Türk tarafları arasındaki birçok ihtilaflı konunun kaynağı olarak nitelendirilmektedir.[171]

Yunanistan'ın bağımsızlık inşası, Osmanlı'nın imparatorluk sınırları ile karşılaştırıldığında görece küçük bir alan üzerinde gerçekleşmiş olsa da, bu bölgenin Osmanlı açısından hayati önemde bir deniz yolunu içermesi bölgenin coğrafi kapsamından daha büyük etkiye sahip olması sonucunu doğurmuştur.[172] Ayrıca, Osmanlı yönetimi, Yunan bağımsızlık hareketinin Osmanlı idaresinde yaşayan farklı etnik kökenli topluluklar için örnek oluşturmasından endişe etmiştir. Çok uluslu bir etnik yapıya sahip olan Osmanlı'nın sınırları içinde yaşayan Rumların dışında Arnavut, Bulgar, Sırp, Romen ve Arap kökenli vatandaşların da ulus devletler altında bir oluşuma yönelmeleri İmparatorluğun bölünmesi anlamına geleceğinden önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Diğer taraftan ise, Rum nüfusun sadece Mora'da değil başta Ege Adaları ve Batı Anadolu olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamakta oldukları gerçeği, Yunan ayaklanmasının yayılmacı bir etkiye sahip olabileceği şeklinde kaygılara yol açmıştır.[173]

Yunanların, dönemin milliyetçi akımlarının etkisi altında 1830'da Osmanlıya karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri sonrasında dahi Osmanlı sınırlarındaki nüfuslarının yarısından fazlası Yunan egemenliğinin kurulduğu bölgelere göç etmemişlerdir. Ancak milliyetçiliğin neden olduğu çatışmaların Osmanlı sınırları içindeki etkisinin Balkan Savaşları ile yıkıcı bir niteliğe bürünmesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkılan Osmanlı İmparatorluk yönetimi ile birlikte Yunan nüfusun çok

[171] Şimşir, ss. VIII-XXI.
[172] Afif Büyüktuğrul, "Osmanlı-Yunan Deniz Silahlanma Yarışı", **Belleten**, Cilt: 39, Sayı: 156, 1975, s. 727'den aktaran Bilal Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler (1912-1913),** 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 1, XVI. Dizi, Sayı: 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. XXI.
[173] Şimşir, s. XXI.

büyük bir bölümü Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinden göç etmek durumunda kalmıştır.[174]

2.1. TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreci İmparatorluk sınırları içinde var olan düzenin değişmesine neden olmuştur. Savaşın bitiminden hemen önce 1918 yılı Ekim ayında savaşın galip gelmesi beklenen taraflarından Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Ateşkes Sözleşmesi, Anadolu'nun geleceğini şekillendiren koşul ve hükümler içermiştir. Bu düzenlemeler, Osmanlı idaresinde yaşayan Ermeni, Kürt ve Rum nüfusun bağımsızlık hareketleri için bir işaret fişeği görevi görmesinin[175] yanı sıra Müttefiklere de Osmanlı egemenliğindeki toprakları işgal etme imkânı sağlamıştır. Savaş koşullarının şekillendirdiği küresel ve bölgesel siyaset denkleminde Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin yanında yer almış ve Osmanlı topraklarından hak talep etmiştir. Bu süreç Türklerin bağımsızlık ve ulus devlet kurma mücadelesinde Yunanlara karşı savaşmalarına ve hem tarihsel hem de güncel Türk-Yunan ilişkilerini şekillendiren bazı faktörlerin oluşumuna yol açmıştır.[176] Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sürecinde farklı cephelerde bağımsızlık mücadelesi sürdürmekte olan Türkler, 1922 yılında nihai aşamada Yunanistan'a karşı kazandıkları savaşın ardından 29 Ekim 1923 tarihinde kendi ulus devletlerini, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.[177]

Yunanistan, Osmanlı toprakları üzerindeki egemenlik taleplerini Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini takiben barış koşullarının kurumsal temellerinin oluşturulması amacıyla 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansı'nda[178] ortaya koymuştur.[179]

---

[174] Keridis, (Modern Greece), ss. 124-125.
[175] Melek Fırat, "1919-1923 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar** (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, (1919-1923), ss. 178-179.
[176] Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 23, Güz 2009, (Venizelos), s. 92.
[177] Yılmaz, (Incomplete), s. 302.
[178] Paris Barış Konferansı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Margaret MacMillan, **Paris 1919 Six Months That Changed the World,** Random House Publishing Group, London, 2001.
[179] Geo A. Finch, "The Peace Conference of Paris 1919", **The American Journal of International Law**, Cilt: 13, Sayı: 2, 1919, ss. 160-179.

Yunan silahlı kuvvetleri 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e ulaşmıştır. Yunanistan'ın hak talep ettiği topraklara asker çıkarması, Türk-Yunan ilişkilerinin sadece iki ülke arasında değil üçüncü tarafların etkin müdahaleleriyle şekillendirilmesine dair tarihsel bir örnek olaydır. Dönemin İngiliz Başbakanı Lloyd George, bu askeri girişimi gerçekleştirilmesi için, Venizelos'a yönlendirme ve destek sağlamıştır.[180] Venizelos da, Yunan topraklarını Anadolu'ya doğru genişletme politikasını gerekçelendirirken söz konusu dönemin nüfus verilerine atıf vermiş ve İzmir'de Atina'da olduğundan daha fazla sayıda Yunan'ın yaşadığını vurgulamıştır.[181]

İzmir'e Yunan askerlerinin girmesi Türk tarafında toplumsal bir karşı çıkışın doğmasına yol açmıştır. Bu gelişme, Mustafa Kemal'in ulusal düzeyde bir direnişin liderliğini yapmak üzere harekete geçmesini tetiklemiştir. Anadolu'nun savunulmasına yönelik örgütlenme bu sayede başlamıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasıyla Anadolu'daki mücadele hareketi diplomatik alanda da bir muhatap olma özelliğini kazanmış ve İstanbul Hükümeti'nin 10 Ağustos 1920'de imzalamak zorunda kaldığı Sevr Antlaşması'nı tanımayacağını açıklamıştır. Sevr ile Yunan hâkimiyetine geçen Trakya, İzmir ile çevresi ve On İki Ada gruplandırması dışındaki Ege adalarının tamamını geri alma hedefiyle Türk ordusunun Yunan ordusuyla ilk doğrudan çatışması Birinci İnönü Muharebesi'yle gerçekleşmiştir. İsmet İnönü komutasındaki Türk tarafının Yunan ordusunun Anadolu'daki ilerleyişine karşı önleyici bir güç haline gelmesi, İkinci İnönü Muharebesi ve Sakarya Muharebesi ile mutlak bir seviyeye ulaşmıştır. Bu sayede Ankara, Müttefikler açısından zorunlu bir diplomatik muhatap haline gelmiştir.[182] Yunan Hükümeti ise Anadolu'daki mücadele karşısında Müttefiklerin desteğini yanında tutabilmek amacıyla, Türklerin Sevr koşullarını kabul etmeleri için yegâne etkenin Yunanistan'ın Türk direnişi karşısındaki olası askeri kazanımları olduğunu savunmuştur.[183]

---

[180] [180] Fırat, 1919-1923, ss. 179-182.

[181] Eugene Rogan, "World War I and the Fall of the Ottomans: Consequences for South East Europe", **Balkan Legacies of the Great War: The Past is Never Dead**, (Ed. Othon Anastasakis, David Madden, Elizabeth Roberts, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2016, s. 63.

[182] Fırat, 1919-1923, ss. 182-188.

[183] Andrew Hyde, **Jihad: The Ottomans and the Allies 1914-1922**, Amberley Publishing, Gloucestershire, 2017, s. 60.

Bu süreçte Türk tarafının başlattığı karşı saldırıyı takiben 30 Ağustos tarihi itibariyle Yunan ordusu büyük ölçüde etkisiz duruma gelmiştir. Yunan askerleri 9 Eylül 1922'de Türk ordusu tarafından İzmir'den çıkarılmıştır. Bunu takiben İzmir'de yerleşik Rum nüfusun da bir bölümü yakın çevredeki Ege Adaları'na ulaşmak amacıyla şehri terk etmişlerdir. Bu süreçte yaşanan kargaşa ortamında, failleri hakkında birbirinden farklı değerlendirmeler olan büyük yangın felaketi yaşanmış ve şehrin merkezindeki tarihi yapılar yanmıştır. Türk ordusu İzmir'in ardından Bursa ile çevresine de ulaşmış ve Çanakkale'ye yönelmiştir**.** Türk-Yunan silahlı mücadelesi 1922 yılının Ekim ayında Mudanya Silah Bırakışması ile sona ermiştir. Fırat'ın ifadesiyle, "Çokuluslu Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için Anadolu'ya gelen Yunan orduları, çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak ulusal devlet kurmak amacıyla savaşan Türk orduları karşısında yenilmiştir."[184]

Türk-Yunan silahlı çatışmasının sonlanması ve Yunan ordularının Anadolu'dan çıkmaları, Yunanistan'ın ulusal tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bazı Yunan tarihçiler bu sonucu Küçük Asya Felaketi olarak adlandırmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan siyasi koşullarda, Ege Denizi'nin tamamı üzerinde hâkimiyet kurma ve tarihsel olarak kaybedilen toprakları geri alma şeklinde tanımlanabilecek bir siyasetin sonu olan süreç, Yunan toplumunda siyasal, ekonomik ve kimlik temelli kalıcı etkilere neden olmuştur. Siyasal olarak, yenilgiden sorumlu tutulan iktidarlar değişmiş, daha gerçekçi dış politika hedeflerine yönelim gösterilmiştir. Ekonomik olarak ise Yunan topraklarına göç edenlerin oluşturduğu potansiyel yükler ve kazançlar üzerine odaklanılmıştır. Nispeten düşük maliyetli ancak iyi eğitimli bir işgücünü oluşturan göçmenler, bir sanayileşme dalgasını olanaklı hale getirmişlerdir.

Yunanistan'daki sosyal ve kültürel ortam çoğunluğu şehirli olan göçmenlerin katkılarıyla zenginleşmiştir. Ne var ki, söz konusu dönemde nüfusu 5.000.000 civarında olan Yunanistan'ın, yeni gelen yaklaşık 1.000.000 göçmene barınma, istihdam ve altyapı sağlama konusundaki yetersizliği, ülkeyi terk etmek zorunda kalan Müslüman Türk nüfusun geride bıraktıklarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Askeri olarak yenilginin sorumluluğu ise Yunan Kralı I. Konstantin'e ve dönemin hükümetine yüklenmiştir. Yunan çıkarları açısından değerlendirildiğinde, Sevr ile elde edilen

[184] Fırat, 1919-1923, ss. 179-193.

kazanımların, İngiliz Başbakanı'nın da yönlendirmesiyle Anadolu'nun işgali sonrasında kaybedildiği sonucuna varılmıştır. Kral tahttan indirilmiş ve Cumhuriyetin ilanına giden süreç başlamıştır. Yunan Kralı'na başkaldıran askerlerin eylemleri sonucu Venizelos yeniden iktidara gelmiştir.[185]

2.1.1. Lozan Barış Konferansı ve Koşulları

1922 yılı Kasım ayında Müttefikler tarafından İsviçre'nin Lozan şehrinde barışın inşa edilmesi hedefiyle Lozan Barış Konferansı olarak bilinen diplomatik görüşmeler süreci başlatılmıştır. Lozan'da görüşmelerin ilk aşaması duraklamış ancak 1923 yılı Nisan ayında devam etmiştir. Barış Antlaşması nihai olarak 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır. Bu zaman zarfında Konferans görüşmeleri kapsamında, Türk ve Yunan tarafları arasında 30 Ocak 1923'de Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanmıştır.[186] Lozan Barış Konferansı'nda Türk-Yunan ikili ilişkileri açısından ele alınan konular üç ana başlık altında yer almaktadır. Bu başlıklardan ilki sınır anlaşmazlıklarını, ikincisi toplumsal konuları, üçüncüsü ise savaş tazminatına dair talepleri içermektedir.[187]

2.1.1.1. Yeni Oluşturulan Sınırlar

20. yüzyılın başında henüz Anadolu'daki Türk-Yunan silahlı mücadelesi başlamadan önce İmparatorluk sınırlı içindeki bazı bölgelerin egemenliği Yunan tarafına geçmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları sürecinde Batı Trakya ve Selanik ile Limni, Taşoz, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam, Gökçeada, Bozcaada, Girit ve Nikarya adaları Yunanların hâkimiyeti altına girmiştir.[188] Lozan görüşmeleri kapsamında Türk ve Yunan temsilci heyetlerinin sınır anlaşmazlıklarına dair müzakere ettikleri başlıklar iki taraf arasındaki Trakya sınırını ve Kuzey Ege adalarını

[185] Keridis, Modern Greece, ss. Xli-16.
[186] Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1993**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, ss. 35-37.
[187] Melek Fırat, "1923-1939 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar** (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, (1923-1939), ss. 325-326.
[188] Oğuz Kalelioğlu, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 41, 2008, ss. 110-111.

kapsamıştır. Türk tarafı, Trakya sınırı olarak Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı ve Bulgaristan arasında imzalanan 1913 İstanbul Antlaşması ile tespit edilen topraklardan feragat etmeden Meriç Nehri'nin batısını da kapsar şekilde toprak talep etmiş olsa da, Yunan heyeti ve Müttefiklerin önerisi geçerli olmuş ve Meriç sınır olarak tespit edilmiştir. Türk heyeti, Batı Trakya konusunda talep ettiği yönde bir kazanım elde edememiştir.

Kuzey Ege Adaları ise, Türk tarafınca Anadolu ana karasının uzantıları olarak nitelendirilmiş ve iki gruba ayrılmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde şu görüşler savunulmuştur: 1) Türk karasuları içinde kalan ve ana karaya çok yakın konumlanan adaların egemenlik altına alınmasının hukuki bir hak ve güvenlik açısından da bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. 2) Coğrafi açıdan büyük olarak nitelendirilen İmroz ve Bozcaada'nın Türk hâkimiyetinde olduğunun 14 Şubat 1914 tarihindeki yabancı ülke notalarıyla tescillenmiş olduğu; Semadirek Adası'nın Türk Boğazlarına yakın olması nedeniyle hâkimiyet altında tutulması gerektiği; Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının ise Yunan egemenliğine bırakılmasının kabul edilemez olduğu savunulmuştur. Türk tarafı ayrıca adaların silahsızlandırılması görüşünü de Lozan'da ortaya koymuştur. Yunan tarafı ise, adaları kendi içlerinde; Yunan hâkimiyeti altında bulunanlar ve hukuken henüz aidiyeti belirlenmemiş olanlar olarak iki guruba ayırmıştır. Bu adaların çoğunda nüfusun büyük ölçüde Yunanlardan oluştuğunu savunarak egemenlik talebine gerekçe sunmuştur.[189]

Görüşmeler kapsamında Venizelos tarafından ifade edilen bir görüşe göre Ege Adaları, gerek coğrafi konumları gerekse ticari ilişkileri açısından Anadolu'nun uzantısı niteliğine sahip oluşumlardır. Gürel'e göre bu söylemin arkasında Yunan tarafının, Anadolu'da o dönemde yaklaşık 14.000.000 Müslüman ve 1.250.000 Rum Ortodoks tarafından oluşturulan nüfus dengesinin, Adalardaki Rum Ortodoks nüfus varlığı ile dengeleme amacı bulunmaktadır. Ne var ki, Venizelos tarafından dile getirilen Ege Adalarının doğal olarak Anadolu'nun uzantısı olduğu görüşü, sonraki tarihsel dönem bölümünde aktarılacağı üzere, Cumhuriyet döneminin ileriki aşamalarında iki taraf arasındaki Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklara dair görüşmelerde, Türk tarafının temel görüşlerinden biri olarak savunulmuştur.[190]

[189] Fırat, 1923-1939, ss. 327-328.
[190] Gürel, s. 34.

Lozan Barış Antlaşması'nın 12. Maddesi uyarınca Doğu Akdeniz adaları, Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları 1913 tarihli Londra ve 1913 tarihli Atina Antlaşmalarının ilgili maddeleri doğrultusunda önceden belirlendiği üzere Yunan egemenliğine bırakılmış ve silahsızlandırılması kararlaştırılmıştır. Lozan'ın 12. Madde'si ile Asya kıyısına 3 milden daha yakın olan adaların Türk egemenliğinde kalması kararlaştırılmıştır. 13. Madde'de Sakız, Sisam ve Nikarya adalarının silahsızlandırılması, Yunan askeri uçaklarının Anadolu sahilleri üzerinde, Türk askeri uçaklarının da bu adalar üzerinde uçmalarının yasaklanması öngörülmüştür. Aynı Madde, ayrıca Yunan güvenlik güçlerinin bu adalarda bulunma şartlarına dair düzenlemeler içermektedir. Madde 14 ise, İmroz ve Gökçeada'da Türk egemenliğinde ancak Müslüman olmayan yerleşik nüfusun hayati güvenlik ve haklarını korumak üzere özel bir yönetimin kurulmasını öngörmüştür ancak uygulamada bu şart gerçekleştirilmemiştir.[191]

Diğer taraftan Türk tarafı, Lozan'daki görüşme başlıklarından bir diğeri olan savaş zararlarının karşılanması konusunda talepkâr davranmış ancak Müttefikler ve Yunanistan ise tazminat isteğinde bulunulmaması yönünde ortak bir irade göstermişlerdir. Türk tarafı tamirat isteğini, Yunanistan'ın Anadolu'da sebebiyet verdiği zararların karşılığı olarak talep ettiğini açıklarken, Yunan tarafı ülkenin içinde bulunduğu ekonomik yetersizlik ortamı nedeniyle tazminat taleplerini karşılayamayacağını savunmuştur. Nihai olarak iki taraf, Edirne'de üzerinden tren yolu geçen Karaağaç'ın Türk tarafına bırakılması karşılığında tazminat konusunda anlaşma sağlamışlardır.[192]

2.1.1.2. Zorunlu Nüfus Değişimi ve Azınlıklar Kapsamındaki Sorunlar

19. yüzyılda Avrupa kıtasındaki devletlerin önemli bir bölümü tarafından halkların ayrışması yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım özellikler Balkanlarda siyasi sınırların değişmesinin düşünsel altyapısını oluşturmuştur. Benzer şekilde Türk ve Yunan tarafları arasındaki toplumsal sorunların arkasında da karşılıklı olarak azınlık olarak nitelendirdikleri nüfuslarının varlığı bulunmaktadır. Osmanlı

[191] Fırat, 1923-1939, ss. 328-329.
[192] Fırat, 1923-1939, ss. 335.

döneminde Rumlar, İmparatorluk sınırlarında yaşayan Müslüman olmayan azınlık nüfus arasında yer almışlardır. 1830 sonrası dönemde Yunanistan'ın sınırlarını genişletme mücadelesinin temelini Osmanlı sınırlarındaki Rum vatandaşların bağımsızlık eylemleri oluşturmuştur.[193]

Yakın dönemli kitlesel ve zorunlu göç hareketlerine örnek, 1877-1878 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusya'nın yayılmacı siyasetine engel olarak gördüğü Balkanlardaki Müslüman nüfusun yaşamlarını sürdürebilmek üzere Anadolu'ya doğru göç etmiş olmaları gösterilebilir. Söz konusu dönemde henüz Osmanlı bünyesinde yer alan Yunanistan'ın İmparatorluğun aleyhinde bir tutum takındığı savaş sonrasında Balkanlardaki Türk nüfus azınlık haline dönüşmüştür.[194] Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1912-1913 tarihlerinde Balkan Savaşları sonrasında hâkimiyetini kaybettiği bölgelerde yaşayan nüfus varlığını kaybetmesi ve yanı sıra yaşanan zorunlu göçler nedeniyle nüfusu yaklaşık 4.000.000 kişi eksilmiştir. Yeni oluşan siyasi sınırlar sonucunda çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Trakya'nın batısında Yunan egemenliği, nüfusun büyük oranda Yunan ve Bulgar kökenlilerden oluştuğu Trakya'nın doğusunda ise Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmiştir.[195]

Anadolu'daki Türk bağımsızlık mücadelesinin sürdüğü dönemde henüz Lozan görüşmeleri başlamadan önce dönemin Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek 1922 yılı Nisan ayında Ankara'da Meclis'te kapalı bir oturumda yaptığı konuşma ile Türkiye'nin olası bir nüfus değişimi konusuna yaklaşımını ortaya koymuştur. Konuşmasında Türkiye'deki Rum azınlığı Avrupalı ülkelerce kullanılabilecek bir tehdit unsuru haline getirildiğini ve bu varlığın Anadolu'yu Yunan hâkimiyetine katma yönünde bir hedefi takip etmesinden endişe duyulduğunu açıklamıştır.[196] Yunan tarafı ise bir taraftan İstanbul'daki Rum nüfusun yerlerinde kalmasını ve bu sayede *megali idea* hedefinin cazibesini sürdürülebilmesini diğer taraftan da Yunanistan'a göç eden Anadolu Rumları için yeni iş ve konut imkânları sağlanması ve Müslüman azınlığın Anadolu'ya gönderilmesi temel hedeflerini eş zamanlı gerçekleştirecek bir siyaset

[193] Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Özel Sayı, Ocak 2014, s. 10.
[194] Nükhet Eltut, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları", **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10-15.09.2007, s. 119.
[195] Bozdağlıoğlu, s. 11.
[196] Serab Sezer, **Lozan ve Mübadele**, İstanbul Kültür Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20'den aktaran Bozdağlıoğlu, s. 14.

takip etmiştir. Müttefikler ise İstanbul'daki ticari bağlantılarını sürdürmek amacıyla burada yerleşik Rum nüfusun yerlerinde kalmalarını ancak iki ülke arasında bir nüfus değişiminin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır.[197]

1922 yılında Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesi sonrasında gerek Anadolu'daki Rum gerekse Yunanistan'daki Müslüman varlığı sonucunda ortaya çıkan konular Lozan Konferansı'nda toplumsal sorunlar başlığında ele alınmıştır. Bu sorunlar altındaki görüşmeler Türk ve Yunan tarafları arasındaki karşılıklı nüfus değişimi ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin konumu konuları üzerinde yürütülmüştür.[198]

Türk ve Yunan taraflarının karşılıklı olarak uzlaşmaların yanı sıra Lozan Konferansı'na katılan diğer ülkelerin de destekleriyle 30 Ocak 1923 tarihinde Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol imzalanmıştır. Sözleşmeye göre İstanbul'da yerleşik Rumlar ve Batı Trakya'da yerleşik Müslümanlar dışında Türk topraklarındaki Rum Ortodoks dini mensubu Türk vatandaşlarıyla, Yunan topraklarında yerleşik Müslüman Yunan vatandaşlarının değişimi şart koşulmuştur. Zorunlu bir şekilde yapılacak bu mübadelenin 1 Mayıs 1923 tarihi itibariyle başlaması kararlaştırılmıştır. Katolik ve Protestan Rumlar nüfus değişiminin dışında tutulmuşlardır. Her iki tarafın resmi olarak izin vermemesi halinde bu göç hareketinin geri dönüşünün olmaması kararlaştırılmıştır. Yunanistan'ın Anadolu'dan çıkmasını takiben göç eden yaklaşık 1.000.000 Rum kökenlinin ardından, bu anlaşmayla 350.000 civarında Müslüman ile 200.000 civarında Rum zorunlu olarak yer değiştirmişlerdir. Mübadele Protokolü'nün hayata geçirilmesi uygulamada insani açıdan büyük sorunlara, devletlerarası ilişkiler bakımından da gerilimlere neden olmuştur.[199] Nüfus değişiminden, egemenlikleri İtalya'ya ait olduğu için Rodos ve Kos Adalarında yaşayan Müslüman Türkler muaf tutulmuşlardır.[200]

Diğer taraftan, Lozan sonrası dönemde taraflar arasında sözlü bir uzlaşı ile Patrikhane'nin İstanbul'daki varlığını siyasal yetkileri olmadan sadece bir din kurumu olarak sürdürmesi yönünde bir karar alınmıştır. Türkiye, Patrikhane'nin Türk

---

[197] Fırat, 1923-1939, ss. 330-332.
[198] Bozdağlıoğlu, ss. 9-11.
[199] Bozdağlıoğlu, ss. 9-11; Fırat, 1923-1939, ss. 333-335.
[200] Ioannis N. Grigoriadis, "Reciprocity as Race to the Bottom in Religious Freedom", **In the Long Shadow of Europe Greeks and Turks in the Era of Postnationalism**, (Ed. Othon Anastasakis, Kalypso Nicolaidis, Kerem Öktem), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009, (Reciprocity), s. 179.

topraklarındaki görevinin sona erdiğini ve bu nedenle ülke dışına taşınması gerektiğini savunsa da Müttefik ülkeler ve Yunanistan bu talebe karşı çıkmıştır. Türk tarafı, Patrikhanenin ulusal bir kurum olduğunu ve yönetimi konusunda ülke dışından müdahalede bulunulmasına izin vermeyeceğini ilan etmiştir. Ayrıca, Patrik olarak görev yapan Metaxakis'in, Ankara Hükümetini tanımaması nedeniyle Lozan sonrası dönemde görevden alınmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Yunanistan konuyu Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na[201] taşımayı tercih etmiştir. Ancak Divan, sorunu iki ülkenin kendi aralarında uzlaşarak çözmesi yönünde öneride bulunmakla yetinmiştir. Varılan uzlaşıyla 1925 yılı Mayıs ayında Türk tarafının karşı çıktığı Patrik'in yerine Yeorgiadis görevlendirilmiştir.[202]

Lozan'ın hemen ardından iki taraf, nüfus değişimi sonrasında yerleşiklerin tanımlanması ve mübadillerin sahip oldukları taşınmazların durumları gibi sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. Nüfus değişimine dair üzerinde anlaşılan resmi metnin Fransızca olması ve TBMM'de onaylanmak üzere Türkçeye tercümesi esnasında *etablis* kelimesinin, 'sakin bulunmuş' anlamında aktarılması sonucu bu tanım altına giren nüfus üzerinde bir uyuşmazlık doğmuştur. Erim'e göre kelimenin Türkçeye tercümesinin daha doğru bir çeviri olan, 'yerleşmiş olanlar' şeklinde yapılmaması, tarafların anlaşmazlığa düşmesine yol açmıştır. Bu iki farklı anlam çıkarımı sonucunda İstanbul'da kalmaya ehil sayılacak veya değişime tabi tutulacak Rum nüfusun sayısı değişkenlik göstermiş olduğundan, anlaşma maddesi üzerinde Türk ve Yunan Hükümetleri farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Türk tarafı İstanbul'da kalacak Rum nüfusunda bir artış olmaması düşüncesiyle hareket etmiştir. Yunanistan, bu nedenle Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na başvurmuş ve kendi tezlerini büyük ölçüde destekler bir sonuç almıştır.[203]

Yaşanan nüfus değişimi sonrasındaki süreçte, Türkiye'de ekonomiyi millileştirme çabalarına ağırlık verilmiştir. Bağımsızlık mücadelesinden çıkan ülkenin

---

[201] Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını takip eden yıllarda, ilgili tarafların başvurusu halinde uluslararası nitelikli anlaşmazlıklara yönelik hüküm verebilecek bir mahkemenin varlığına yönelik ihtiyaç belirgin hale gelmiştir. Mahkeme, bu yönde bir kurumun oluşturabilmesi için yapılan çalışmalar sonucunda Milletler Cemiyeti bünyesinde 1921 yılında kurulmuştur. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Manley O. Hudson, "The Permanent Court of International Justice", **Harvard Law Review,** Cilt: 35, Sayı: 3, 1922, ss. 246-249.

[202] Fırat, 1923-1939, ss. 334-342.

[203] Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 1978, ss. 62-72.

yeni kurulan yönetim sistemiyle ekonomik temellerinin inşası sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Yunanistan'dan Anadolu'ya gelen Müslüman Türklerin çoğunun kısıtlı eğitim düzeylerine sahip olması ve kırsal kesimden göçmüş olmaları ekonomik kalkınma açısından zorlaştırıcı bir faktör olmuştur. Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rumların ise çoğunlukla kentsel bölgelerde yaşayan eğitimli nüfus olduğu vurgulanmalıdır.[204] Yunanistan'da ise 25 Mart 1924 tarihinde Cumhuriyet yönetimi ilan edilmiştir. Ne var ki, 1925 yılında General Pangalos tarafınca iki yıl süren bir diktatörlük yönetimi kurulmuş ve yönetimde istikrarın kurulamadığı bu dönemde ülke gündeminde ekonomik ve siyasal sorunlar egemen olmuştur.[205]

21 Haziran 1925 tarihli Ankara Antlaşması ile nüfus değişimi sonrası ortaya çıkan sorunlara dair düzenlemeler getirilmiş olsa da General Pangalos'un Lozan hükümlerini değiştirme yönünde bir siyaset izlemesi nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. Buna karşın Antlaşma sonrasında Ankara, Atina'ya ilk büyükelçi görevlendirmesini gerçekleştirmiştir. 1926 Ağustos'unda iktidarın değişmesiyle ülkeler arasındaki mevcut sorunlara dair görüşmeler sürdürülmüş ve 1 Aralık 1926 tarihli Atina Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, mübadele sonrası doğan mali sorunların çözümüne yönelik düzenlemeler içermiş olsa da, uygulama sırasında yeni anlaşmazlıklar oluşmuştur.[206]

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE SİLAHLI ÇATIŞMADAN DİPLOMASİYE GEÇİŞ

1920'lerin sonlarından itibaren, Türk-Yunan ilişkileri yakın geçmişin çatışmacı hafızasından sıyrılmaya başlamıştır. Geçmiş yılların aksine bu dönemde her iki ülke de karşılıklı güvensizlik ortamına ve nüfus değişimi sonrasında oluşan yeni sorunlara karşın görece daha ılımlı ve olumlu bir düzleme oturmuştur. Bu yakınlaşmanın arka planındaki yapısal etkenler arasında her iki ülkenin de iç siyasal gündemlerinin ekonomik kalkınmayı önceleyen bir değişime uğraması ile Balkanlardaki giderek artan komünizmin yayılmasının ortak dış tehdit algısı olarak

[204] Elçin Macar, "The Lausanne Treaty Emigrants Foundation", **Voices for the Future Civic Dialogue Between Turks and Greeks**, (Ed. Taciser Ulaş Belge), İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2004, s. 26.
[205] Keridis, Modern Greece, ss. xxvii
[206] Fırat, 1923-1939, ss. 343-345.

alınması sayılabilir. Yine aynı dönemdeki siyasal liderler olan Atatürk ve Venizelos'un barış ve iş birliğini mümkün kılan girişimleri de belirtilen yumuşamaya belirgin katkıda bulunmuştur.[207]

2.2.1. Lozan Sonrası Değişen Diplomatik Dengeler

1930'ların başında, silahlı çatışmadan yeni çıkmış ve kitlesel olarak nüfus değişiminde bulunmuş her iki ülkenin, ilişkilerin normal seyri açısından değerlendirildiğinde beklenmedik olarak nitelenebilecek bir dostluk ve iş birliği sürecine girdikleri görülmektedir. Türk ve Yunan liderlerin söz konusu dönemde Bulgaristan'ın revizyonist[208] bir dış politika izlemesini kendi içlerinde birbirlerine yönelik olarak taşıdıkları tehdit algısından daha tehlikeli olarak nitelemeleri yakınlaşma sürecinin tetikleyicisi olmuştur. Her iki ülkede de dönemin liderlerinin tercihleri yakınlaşmanın mümkün olmasında doğrudan etken olmuşlardır.[209] Öniş ve Yılmaz bu dönemi, 20. yüzyılda iki ülke ilişkilerindeki ilk yumuşama dönemi olarak tanımlamışlardır.[210]

Bu süreçte iki taraf arasında önceki dönemlerin aksine çatışmacı değil işbirlikçi bir ilişkiler bütününün oluşmasına katkıda bulunan dışsal faktörlerden ikincisi İtalya'nın bölgeye yönelik izlediği politikalar olmuştur. İngiltere'nin de yönlendirmesiyle dönemin İtalya'sının kendi liderliğinde Balkanlarda tasarladığı bütünleşme girişimlerine dâhil olmayı tercih etmemişlerdir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde iki tarafın da, İtalya'nın başını çektiği revizyonist devletler

[207] Damla Demirözü, "The Greek-Turkish Rapprochement of 1930 and the Repercussion of the Ankara Convention in Turkey", **Journal of Islamic Studies**, Cilt: 19, Sayı: 3, 2008, (Rapprochement), ss. 314-318. Mustafa Aydın, "Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities", **Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in the Aegean**, (Ed. Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis), Routledge, London, 2004, (Contemporary), ss. 25-26.

[208] Revizyonist devletler, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşturulmakta olan uluslararası sistemin yapısal özelliklerinde değişiklikler yapmayı hedeflemişlerdir. Bu değişiklikler ekonomik, siyasi ve ticari ilişkiler örgüsünü içerdiği gibi coğrafi egemenlik alanlarında yeni bölüşümler yapılması hedefini de kapsamıştır. İtalya, Almanya ve Bulgaristan bu ülkeler arasında yer almışlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Jason W. Davidson, "The Roots of Revisionism: Fascist Italy, 1922-39", **Security Studies**, Cilt: 11, Sayı: 4, 2002, ss. 126-155.

[209] Gürel, ss. 34-39.

[210] Ziya Öniş, Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?", **Political Science Quarterly**, Cilt: 123, Sayı:1, 2008, ss. 124-125.

arasına katılmamayı tercih etmeleri yakınlaşmaya olumlu etki eden bir diğer faktör olmuştur.[211]

Karşılıklı ilişkilerin dostluk temelinde geliştirilmeye başlanmasında diğer bir faktör olan Yunan siyasetindeki değişim, Venizelos'un 1928 yılında yeniden iktidara gelmesi ve *megali idea* hedefini terk ederek Yunan topraklarını genişletme amacı güden dış politikasını sonlandırmasıdır. Venizelos'un dönemin Türk Başbakanı İnönü'ye hitaben: "Sayın Başkan, (…) Sizi temin etmek isterim ki benim en büyük arzum, iki ülke ilişkilerinin düzenlenmesi ile yakın bir dostluğun sağlanması ve bunu bu sefer mümkün olan en geniş şekli ile bir dostluk antlaşması, saldırmazlık ve hakemlik antlaşması ile resmileştirmektir."[212]

Bu girişime Türk tarafı da olumlu karşılık vermiştir. İnönü'nün cevabi nitelikteki mektubunda, Türk ve Yunan devletleri arasında siyasi sorunlar bulunmadığı, ikili sorunların sadece nüfus değişimi sonrası ortaya çıkan konulardan oluştuğu vurgulanmıştır. Karşılıklı gönderilen mektuplar sonrasında Yunanistan ve Türkiye arasında dış politika hedefleri açısından bir uyum oluşmuştur. Bunu takiben 23 Eylül 1928'de Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması imzalanmıştır. Benzer bir Antlaşma aynı yılın Mayıs ayında Ankara ile Roma arasında da imzalanmış olup, ek olarak Anadolu Kıyısı ile Meis Adası Arasındaki Deniz Sınırına İlişkin Sözleşme ile de desteklenmiştir.[213]

İlişkilerde yaşanan yumuşamayı takiben Lozan sonrası dönemin sorunlu konu başlıkları olan yerleşiklerin konumları, Patrikhane'nin varlığı ve mübadillerin zorunlu göç sonrasında geride bıraktıkları varlıkları üzerinde çözüm odaklı görüşmeler yeniden başlamıştır. 1930 yılı Haziran ayında Ankara Sözleşmesi[214] ile mübadillerin bıraktıkları tüm varlıkların terk edilen ülkenin varlığı olarak değerlendirilmesine ve bunların her iki ülkede de eşit miktarda oldukları varsayımında bulunulmasına karar

---

[211] Mustafa Aydın, "Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities", **Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in the Aegean**, (Ed. Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis), Routledge, London, 2004, ss. 25-26.

[212] Damla Demirözü, "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 35-36, 2005, (Venizelos), ss. 292-303.

[213] Fırat, 1923-1939, s. 345.

[214] 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan söz konusu anlaşmalar dizisi, "Ahali Değişimi Hakkındaki 30 Ocak 1923 Tarihli Lozan Antlaşması ile 1 Aralık 1926 Tarihli Atina Antlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunların Kesin Surette Çözümlenmesine Dair Sözleşme" başlıklı resmi metinlerden oluşmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fırat, (1923-1939), ss. 346-347.

vermiştir. Ayrıca kimlerin yerleşik sayılacaklarına dair uyuşmazlık konusu da çözüme ulaştırılmıştır. Bu çözüme göre tarih ve doğum yeri kriteri kaldırılmış, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri ayrım yapılmaksızın yerleşik sayılmışlardır. Türk tarafının homojen bir ulus devlet inşası açısından engel olarak gördüğü yerleşiklerin sayıları bu uzlaşı sonunda artmıştır.[215]

Ege'nin iki tarafında gözlemlenmeye başlanan ılımlı ilişkileri kapsamında, Venizelos 1930 yılında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yıldönümü olan 29 Ekim tarihinde milli bayram kutlamalarına katılmıştır. Venizelos ayrıca Patrikhane'yi de ziyaret etmiştir ve bu duruma ev sahibi ülke tarafından karşı çıkılmamıştır.[216] Ziyaret kapsamında imzalanan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşmaları sonrasında ikili ilişkiler geçici bir barış dönemine girmiştir. Aynı ziyaret esnasında iki ülke Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ile İkamet, Ticaret ve Seyrüseferin Antlaşması da imzalanmıştır.[217] Bu adımlar Venizelos'un ilişkileri geliştirme yönündeki kuvvetli iradesinin ve Atatürk'ün Yunanistan'a yönelik barışçı tutumunun açık göstergeleri olarak değerlendirilmiştir.[218] Soysal, bu anlaşmalar neticesinde iki ülkenin, aralarında doğabilecek bir anlaşmazlık durumunda öncelikli olarak diplomasi, ardından uzlaştırma ve son başvuru noktası olarak da yargısal çözüm yolunu tercih edeceklerini kayıt altına almış olduklarını vurgulamıştır.[219]

Dönemin Türk ve Yunan hükümetleri bu anlaşmalar sayesinde, üçüncü bir ülkenin dâhil olduğu olası çatışma durumlarında birbirlerine karşı tarafsız kalınması üzerinde uzlaşmışlardır. Ayrıca, 1929 ekonomik buhranı ile savaş sonrası ekonomilerindeki sorunların daha da büyümesi nedeniyle, kalkınmalarına engel teşkil eden silah harcamalarını kısmayı ve iki ülke vatandaşlarının karşılıklı olarak her iki ülkede ticari faaliyette bulunmalarını ve mülk edinmelerini olanaklı kılan düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir. Türk ve Yunan liderler ülkeleri arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına altyapı teşkil edecek düzenlemeler

[215] Gürel, s. 40.
[216] Demirözü, Rapprochement, s. 310.
[217] Yılmaz, Incomplete, s. 302.
[218] Erdem, Venizelos, s. 92.
[219] İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, ss. 391-392'den aktaran Gürel, s. 41.

yapmışlardır. Bu yönde ekonomik bütünleşme girişimleri ancak 1950'leri takiben Avrupalı devletler tarafından Avrupa ekonomik bütünleşmesinin temellerini oluşturan aşamalardan biri olarak gerçekleştirilmiştir. Venizelos'un Başbakanlık görevini devretmesine rağmen, 14 Eylül 1933 tarihinde "Türkiye ile Yunanistan Arasında Samimi Anlaşma Belgesi"[220] imzalanmıştır. Varılan bu uzlaşı ile her iki ülke, dönemin revizyonist ülkesi Bulgaristan'dan ulusal egemenliklerine yönelik gelebilecek olası bir saldırıya karşı iş birliği yapılmasını ve ayrıca sınırlı temsil durumunun geçerli olduğu uluslararası toplantılarda bir tarafın diğer tarafı da temsil edebilmesini olanaklı hale getirmişlerdir. Bu Anlaşma ile Türk ve Yunan tarafları ortak sınırlarının karşılıklı olarak değişmezliğini güvence altına almışlardır. Söz konusu dönemde öngörülen iş birliği düzeyi iki ülke ilişkilerinde tarihsel olarak en üst aşama özelliğini taşımaktadır. İlişkilerdeki bu eğilim 1934 yılında Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesiyle devam etmiştir.[221]

2.2.2. Balkanlarda Bölgesel İşbirliği

İki ülke liderlerinin geliştirdiği dostluk süreci, 1930'larda İtalya'nın Akdeniz'de Ankara ve Atina için ortak bir tehdit algısı oluşturması sonrasında bölgesel boyutlu iş birliği girişimleriyle devam etmiştir. Esas olarak Yunanistan'ın Bulgaristan'dan gelebilecek bir saldırı olasılığına karşı ortaya koyduğu, Balkan devletleri arasında barış ve güvenlik temelinde iş birliği yapılması fikrine Türkiye'de destek vermiştir. Bu kapsamda Birinci Balkan Konferansı, 1930 yılı Ekim ayında Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla düzenlenmiştir. Türk ve Yunan liderleri, Balkanlarda iş birliği yoluyla katılımcı ülkeler arasında askeri güç kullanımını bir seçenek olmaktan çıkarılmasını ve dışarıdan kendilerine yönelebilecek bir saldırıda dayanışma sağlanmasını hedeflemişlerdir. 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Antantı Paktı'nı oluşturmuşlardır. Balkan Antantı ve Ek Protokolü kapsamında, imzacı ülkeler kendilerini herhangi bir Balkan ülkesinden gelebilecek olası bir saldırıya karşı koruma altına almışlardır. Her ne kadar Balkan Paktı'nın temel

[220] Bu Antlaşma, İngilizce literatürde "Pact of Cordial Entente" olarak adlandırılmaktadır.
[221] Gürel, ss. 42-43; Fırat, (1923-1939), ss. 347-350.

amacı imzacı ülkelerin sınır bütünlüklerinin başka bir Balkan ülkesinden gelmesi olası bir tehdide karşı güvence altına alınması olsa da, bu tehdit algılamasına neden olan Bulgaristan revizyonist siyasetini sürdürmüş ve bu iş birliğine katılmamıştır.[222] Türk tarafı, Paktın sadece Balkan ülkelerinden gelebilecek bir saldırıya karşı değil aynı zamanda bölge dışı ülkelerin tehditlerine karşı da güvence oluşturmasını talep etmiş ancak bu görüş Yunan tarafından destek bulmamıştır.[223]

Balkan Antantı, İkinci Dünya Savaşı ile değişen koşullar neticesinde güvenliği sağlamada yetersiz kalmış ve 1941 yılında işlerliğini yitirerek geçersiz kalmıştır. Buna karşın, Türk ve Yunan liderleri arasında gelişen güven ortamında Yunan tarafı, Batı Trakya'da yaşayan Ankara karşıtı bir takım Müslüman din adamlarını ülke dışına göndermiş, Türkiye'nin bölgeye verdiği eğitime destek kapsamlı faaliyetlere imkân sağlamıştır. Türk tarafı İstanbul'a gelen Yunan siyasilerin Patrikhane ziyaretlerine izin vermiş, Rumlara ait eğitim kurumları ve derneklere yönelik kısıtlayıcı tedbirlerini uygulamadan kaldırmıştır. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1936 yılı Temmuz ayında TBMM'de yaptığı bir konuşmada Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Yunanistan'ın Limni ve Samotra Adalarının askerden arındırılmış statüsü üzerinde değişiklik yapma hakkı elde ettiğini ifade etmiştir. Lozan'a göre söz konusu adaların silahsızlandırılmasının karara bağlanmış olduğu göz önüne alındığında bu uzlaşıya aykırı ve Yunan tezlerine uygun olan bir söylemde bulunulmuş olması vurgulanmaya değerdir. Konuya ilişkin Türk tezlerine aykırı olan söz konusu açıklamalar Ege sorunlarının bir ayağını oluşturan adaların silahsızlandırılması konu başlığı açısından Yunan tarafınca 21. yüzyılda dahi bir dayanak noktası olarak kullanılmaktadır.[224]

Bu dönemde iki tarafın liderleri arasında istikrarlı bir şekilde iş birliğini hedefleyen çalışmalar yürütülmüş olsa dahi, Yunan kamuoyu, literatürde Anadolu yenilgisi olarak da adlandırılan Türk bağımsızlık savaşı sonrası dönemde iki ülkenin yakınlaşmasına şüpheyle yaklaşmış ve bazı durumlarda iş birliğine karşı çıkmıştır. İki tarafın toplumsal düzeyde karşılıklı olarak bir güven ortamının eksikliği etkisinde yürüttüğü ilişkiler süreci de bu gerçeklikten etkilenmiştir. Bu süreçte Türk Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Aras, Yunan kamuoyunun hassasiyetlerini anlayışla

[222] Mustafa Türkeş, "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States 1930-1934", **Middle Eastern Studies**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1994, ss. 136-138; Gürel, s. 43.
[223] Gürel, s. 44.
[224] Fırat, 1923-1939, ss. 349-356.

karşıladıklarına dair beyanatlar vermiştir. Benzer şekilde iki ülke liderleri, ilişkilerin kamuoylarının etkisinden bağımsız olarak yürütülmesi için bazı görüşmelerin içeriklerinin ifşa edilmemesini ve siyasal liderliğin kararlı bir duruş sergilemesi gerektiğini vurgulamışlardır.[225] Bu durum, 20. yüzyılın son 10 yılında başlayan ve sonrasında da devam eden, Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıkların çözümü amaçlı istikşafi[226] görüşmelerin içeriğinin kamuoyundan gizlenmesi ile benzer bir nitelik taşımaktadır.

1930'ların ikinci yarısında Yunanistan'da iç siyasal ortamın değişkenliği General Metaksas'ın diktatörlük yönetimi ile devam etmiştir. Metaksas iç siyasetteki baskıcı tutumunu Yunan Meclisi'ni kapatmasıyla ortaya koyarken, dış politikada da yeni bir Yunan uygarlığı kurma hedefi takip edeceğini açıklamıştır. Metaksas'a göre, Yunan uygarlıkları sırasıyla Eski Yunan ve Bizans çatısı altında tarihte yer alırken, kendi iktidarı döneminde bunların devamını oluşturacak yeni bir dönem başlamıştır.[227] İkinci Dünya Savaşı öncesi süreçte, Avrupa'da özellikle İtalya ve Almanya örneklerinde görülen dikta anlayışına sahip bir Yunan liderliğinin iktidara gelmiş olmasına karşın, Türk-Yunan ikili ilişkilerinin olumlu seyri, bölgesel güvenlik beklentileri doğrultusunda korunmuştur. 27 Nisan 1938 tarihinde "Türkiye ile Yunanistan Arasındaki 1930 Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması ve 1933 Samimi Pakta Ek Antlaşma" imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile iki taraftan herhangi birine saldırı olması durumunda diğerinin egemenlik alanını saldıran devlete kapalı tutacağı ve tarafsız kalacağı teminat altına alınmıştır. Ayrıca iki taraf da, bir diğerine yönelik güvenlik sorunu oluşturabilecek veya hükümet yönetimini değiştirmeyi amaçlayan kişilerin kendi topraklarında bulunmasına izin vermeyeceklerini garanti etmişlerdir. Bu dönemde dostluk ortamına rağmen iki ülke arasında 21. yüzyılda dahi devam edecek bir takım ihtilafların temelleri de atılmıştır. 6 Eylül 1931'de Atina Hükümeti Yunan hava sahasının mevcut 3 mil olan genişliğini 10 mile çıkarmıştır. 17 Eylül 1936 tarihinde ise Metaksas, Yunan karasularının var

[225] Nilüfer Uğurlu Şenel, "1930 Yılı Türk-Yunan Dostluk Çabaları", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 21, 2012, ss. 140-141.
[226] Arapça kökenli olan ve "araştırma ya da açınsama" anlamına gelen "istikşafi" kelimesi, İngilizce literatürde ve iki taraf arasındaki resmi metinlerde "exploratory" olarak kullanılmaktadır. Ne var ki, son dönemdeki resmi metinlerde yine Arapça kökenli olan ve "danışma amaçlı" anlamına gelen "iştişari" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.
[227] Gürel, ss. 43-48.

olan 3 millik genişliğini 6 mile çıkardığı açıklanmıştır. 1931 yılındaki hava sahası genişletme kararının sadece bir ay sonrasında İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü'nün Atina'yı ziyaret etmelerine karşın, Yunanistan'ın karasularını ve hava sahasını genişletmesine Türk tarafından bir itiraz gelmemiştir.[228]

Liderlerin bu yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesi yönünde attıkları önemli adımları kişisel liderlik algılarıyla açıklamak mümkündür. Ancak, neoklasik realist teorinin vurguladığı gibi aynı yıllarda en az lider algısı kadar önemli olan yapısal faktörlerin de siyasetçilerin algılarını ve davranışlarını belirlemede belirgin bir rol oynadığı düşünülebilir. Her iki ülkeyi de etkileyen Balkanlardaki artan siyasi gerginlikler ve diğer ülkelerin yayılmacı dış siyaseti, ardından uluslararası ekonomide dönüm noktasını oluşturan Büyük Buhran ve ardından adım adım yaklaşan 2. Dünya Savaşı bu dönemde yer alan lider davranışını doğrudan etkileyecek önemli sistemik faktörler arasında sayılabilir. Burada sistemik faktörlerle lider davranışlarının metodolojik anlamda içsellik barındırıp barındırmadığı önemli bir olasılıktır. Ancak bu çalışmanın kapsamında çözülemeyecek kadar karmaşık olduğu gerekçesiyle değerlendirilmeye alınmamıştır.

2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Geliştirilen İşbirliği Süreci

1939 yılı Eylül ayında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle Ankara ve Atina arasındaki yakın ilişkiler dış faktörlerin baskın bir rol oynamaya başladığı savaş koşullarının oluşması nedeniyle bir süreliğine duraklamıştır. İkinci Dünya Savaşına giden süreçte her iki ülke de İngiltere ve Fransa ile iş birliği anlaşmaları yapmış ve Avrupa'daki siyasal denge açısından tercihlerini belli etmişlerdir. Türk tarafı, savaş dışı kalma politikasını sürdürmeyi başarmıştır. Savaşın başlamasını takiben Ege'nin iki tarafında da istenmeyen bir gelişme olan İtalya'nın savaşa dâhil oluşu gerçekleşmiştir. Yunanistan, önce İtalyan ardından da Alman işgaline uğramış; silahlı kuvvetleri teslim olduktan sonra Kral ve Hükümet ülkeyi terk etmiştir. Yunan direnişi sol siyasal eğilimli çeşitli örgütlenmelerin gerilla türünde mücadeleleriyle yürütülmüştür. Bu durum, savaşın son aşamasında bu örgütler arasında bir iç savaşın başlamasına neden olmuştur. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) lideri

[228] Fırat, 1923-1939, ss. 353-356.

Roosevelt ve Sovyet lideri Stalin ile Balkanlarda yeni oluşturulacak olan etki alanları üzerinde uzlaşarak Yunanistan'ı etkisi altına aldıktan sonra, ülkedeki sol örgütlere karşı sağ siyasal eğilime sahip Kral yanlılarını destekleyerek iktidara getirmiştir.[229] Bu süreç, Türk-Yunan ilişkilerinde, iki kutuplu dünya düzeninin etkilerinin oluşacağı yeni sürecin ilk işareti olarak değerlendirilebilir.

Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya tarafından işgale uğradıktan sonra ülkelerine Türkiye'nin yardım etmediğini ve Balkan Antantı Paktı'nın sınırları ortaklaşa olarak güvence altına alan hükmünün çiğnendiğini savunmuştur. Türk tarafı bu görüşe cevaben, Pakt'ın sadece Balkan ülkelerinden gelen saldırılara karşı koruma hükmü içerdiğini, ancak Yunanistan'ın İtalyan işgaline uğraması sırasında Bulgaristan veya başka bir Balkan ülkesinin işgal hareketine ortak olmaması nedeniyle koşulların oluşmadığını savunmuştur.[230]

Türkiye, savaş sonrasında kurulacak yeni düzende Batı İttifakı'na dâhil olma yoluyla kapitalist sistemde hem ticari hem de askeri ilişkiler bakımından bir yer edinme yönünde bir siyasi hedefi takip etmiştir. Bu yönelim, Türk ve Yunan tarafları arasında Ege adaları bağlamında yeni bir dönemin başlamasına yönelik düzenlemelere karşı kabullenici bir siyasete yol açmıştır. İtalya, savaşın mağlup tarafları arasında yer almasını takiben, 1900'lerin başında Osmanlı İmparatorluğu'ndan alarak hâkimiyet sağladığı On İki adalardaki yönetimini sonlandırmak zorunda kalmıştır. Adalarda nüfusun çoğunluğunu oluşturan Rum Ortodoks sakinlerin Yunanistan'a bağlanma talepleri, ülkedeki sağ iktidarı güçlendirmek isteyen İngiltere tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve desteklenmiştir. Türk tarafı ise, özellikle Rodos ve İstanköy'de Türk nüfusun da yaşaması ve Sömbeki ile Meis gibi bazı adaların Türk kıyılarına çok yakın olmalarından ötürü bu taleplere karşı çıkmıştır. Türkiye'nin görüşü, coğrafi olarak Anadolu'ya çok yakın adaların Türk tarafına verilmesi, diğer adalara özerklik tanınması ve silahtan arındırılmasının gerektiği yönünde olmuştur. Bununla birlikte, söz konusu dönemde Sovyetlerden gelebilecek olası bir tehlikeye karşı Batılı müttefikleriyle ters düşmek istemeyen Ankara, bu durumun İngiltere tarafından da bir pazarlık konusu yapılması sonucunda On İki adaların Yunanistan'a verilmesine karşı çıkamamıştır. 1947 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 14.

[229] Gürel, ss. 48-49.
[230] Gürel, ss. 44-45.

Maddesi ile On İki adalar Yunanistan'ın hâkimiyetine girmiş ve askerden arındırılmalarına hükmedilmiştir.[231]

Bunlara ek olarak, Savaş sonrası dönemde Batı İttifakı tarafından Soğuk Savaş şartları doğrultusunda Ege'nin iki yakasına coğrafi konumlarının da etkisiyle stratejik roller verilmiştir. Bu süreçte Türkiye ve Yunanistan'a yüklenen Sovyet tehdidine karşı durma sorumluluğunun destekçiliği İngiltere'den ABD'ye geçmiştir. Kurulmakta olan yeni dünya düzeninde, dönemin Amerikan Devlet Başkanı Truman'ın kendi adıyla anılan doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye 1947 yılı itibariyle Amerikan askeri yardımı aktarılmaya başlanmıştır. 1950 yılındaki Kore Savaşı'nı takiben küresel bir siyasi güç rolüne bürünen ABD'nin Sovyetleri çevreleme siyaseti kapsamında verdiği destekle, her iki ülkenin NATO üyelikleri gerçekleşmiştir.[232]

Türkiye'de 1950 yılında gerçekleştirilen seçimler ile çok partili siyasi hayata geçiş sağlanmış ve Demokrat Parti, Başbakan Menderes liderliğinde yönetimi devralmıştır. Yunan tarafında ise Başbakan Karamanlis'in öncülüğündeki yeni yönetim istikrarsız bir sürecin ardından iktidara gelmiştir. Her iki ülke de kalkınma programlarını temel olarak Amerikan ekonomik desteği yoluyla sürdürme siyasetini izlemişler ve gerek ulusal çıkar algılamaları gerekse dış politika gündemleri açısından ABD ile eşgüdümlü hale gelmişlerdir. Bu süreçte tıpkı 1930'ların başında yaşanmaya başlanan türden bir yakınlaşma Yunan Başbakanının Türkiye ziyareti sırasında Türk-Yunan Daimi Karma Komisyon'unun kurulmasıyla tekrar etmiştir. Bu Komisyon aracılığıyla yürütülecek görüşmeler yoluyla; iki ülkenin ortaklaşa tütün ihracatı yapmaları, Ege'de iki ülkenin karasularında deniz ürünlerinin ortaklaşa avlanması, vize uygulamalarına son verilmesi, bir gümrük birliğine yönelik altyapı hazırlanması ve savunma iş birliği konularında çalışmalar yapılmıştır. Dönemin Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlığı nedeniyle, iki tarafın tek bir ülke gibi oldukları yönünde bir açıklama yapmıştır.[233] Bu dönemin en önemli iş birliği örneği 1954 yılında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında yeni bir Balkan İttifakı'nın kurulmuş olmasıdır. Bu İttifak işlerliğini yitiren Balkan Paktı'nın yerine

[231] Fırat, 1923-1939, ss. 580-586.
[232] İlter Turan ve Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, (Ed. Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 153; Gürel, ss. 47-50.
[233] Fırat, 1923-1939, ss. 585-588.

geçmesi için tasarlanmış ancak 1955 sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması neticesinde sonlanmıştır.[234]

2.3. KIBRIS SORUNU VE GERGİNLEŞEN İLİŞKİLER

Kıbrıslı Rumların İngiliz hâkimiyetinden ayrılarak Yunanistan ile birleşme yönündeki eylemleri ile başlayan Kıbrıs sorununa Türkiye'nin de taraf olmasıyla, Türk-Yunan ilişkilerinde istikrarın ortadan kalkmaya başladığı ve gerek siyasi liderler gerekse toplumlar arasında olumsuz algıların ön plana geçtiği bir dönem başlamıştır. Sorunun ortaya çıkışının ilk yıllarından başlayarak 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar olan süreçte Türk ve Yunan Hükümetleri, NATO bütünleşmesi altındaki ilişkilerine zarar gelmemesi hedefiyle uzlaşmacı bir politika izlemiş ve gerginlikten uzak kalabilmişlerdir. Ne var ki, 1960 sonrasında Kıbrıs sorunu odaklı anlaşmazlıklar iki ülke ilişkilerinin başat belirleyicisi haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren ikili ilişkilerin ortak gündemi olan bölgesel iş birliği ve ortaklık çalışmaları yerini Kıbrıs sorununa ve oluşan toplumsal hassasiyetlerin karşılıklı olarak azınlıklara da etki eden sonuçları üzerine yönelmiştir. Kıbrıs sorunu ile başlayan ve süreç içinde Ege Denizi temelli anlaşmazlıkların da eklenmesiyle süren "kronik uyuşmazlık" dönemi ilişkilerin temel belirleyicisi olmaya başlamıştır.[235]

2.3.1. Kıbrıs Sorunun Ortaya Çıkışı

Akdeniz'de Anadolu'nun güney kıyısında bulunan Kıbrıs Adası, tarih boyunca coğrafi konumunun farklı siyasi hedeflere yönelik sağladığı avantajın da etkisiyle çeşitli medeniyetlerin egemenlik yarışına sahne olmuştur. Ada üzerinde hâkimiyet kuran medeniyetler kronolojik sırasıyla; Mikenler, Fenikeliler, Asurlular, Mısırlılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Frenkler, Venedikliler, Osmanlılar ve İngilizler olmuştur. 1571 yılında Venedik hâkimiyetinden Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dâhil edilen Kıbrıs yaklaşık üç yüzyıl süren bu dönemin ardından yeniden hâkimiyet değiştirmiştir. 1878 yılında, Osmanlı'nın Rusya karşısında güç kaybetmesi

[234] Gürel, ss. 44-45.
[235] Öniş ve Yılmaz, ss. 123-124; Gürel, ss. 50-52.

sonucunda İngiliz desteğini elde etmek için Ada geçici olarak İngiliz egemenliğine devredilmiştir. Ne var ki, Osmanlı'nın yıkılış döneminde, Birinci Dünya Savaşı sürecinde, İngiltere Ada'yı ilhak etmiştir. Bu fiili durum Lozan Barış Antlaşması ile resmiyet kazanmıştır.[236] Adanın Osmanlı egemenliğinde kaldığı zaman zarfında nüfusu Ortodoks Rum ve Müslüman Türk vatandaşlardan oluşmuştur. İmparatorluk Yönetimi altında Müslüman Türklerin nüfusu sayıca artmıştır; Anadolu'dan Adaya yerleşmek üzere gönderilen Türkler ve fetih sırasında savaşan askerlerin bazıları Venediklilerin ayrıldıkları bölgelere yerleşmişlerdir.[237]

Kıbrıs halkını oluşturan iki toplumdan biri olan Rumlar, Lozan sonrası süreçte çeşitli siyasal örgütlenmeler altında sömürge statüsünden çıkma, bağımsızlıklarını kazanma ve Yunanistan'a bağlanma yönünde çalışmalar yapmışlardır. Bu girişimler 20. yüzyılın başlarında İngiltere tarafından kabul görmemiştir. İngiltere söz konusu dönemde, Akdeniz'de Mısır'daki askeri varlığının tehlikeye girmesinin de etkisiyle, stratejik olarak kritik önem verilen Kıbrıs adasındaki hâkimiyetini sürdürmeyi tercih etmiştir. İngiliz siyasetçiler, Kıbrıs'ın kontrol edilmesinin, Hindistan'ın kontrol edilmesine alt yapı hazırlayacak kadar önemli olduğu şeklinde değerlendirmeler yapmışlardır. Yunanistan ise temel olarak ittifak ilişkisi kurduğu İngiliz Hükümetinin tercihlerine ters düşmemeyi tercih etmiştir. Kıbrıslı Rumlar, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan BM'nin yeni uluslararası sisteme ilişkin düzenlemeler içeren Şartı'nın sömürge toplumlara kendi kaderlerini tayin hakkı tanıması doğrultusunda, İngiliz hâkimiyetinden çıkma ve bağımsızlık elde etme yönündeki çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. 1950 yılının başında Rum Ortodoks Kilisesi önderliğinde dini bir ayinin hemen ardından düzenlenen halk oylamasında %96 oranında bir çoğunlukla Rumların enosis[238] fikrini destekledikleri ortaya çıkmıştır. Oylamanın bir Pazar ayini çıkışında yapılması nedeniyle, Müslüman Kıbrıslı Türklerin geçerli bir temsil veya söz hakkı olamamıştır. Bu süre zarfında, Yunan tarafının Kıbrıs'taki egemenlik planlarını gerek bölgesel dengeler gerekse başat güç olan İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle

[236] William Mallinson, **Cyprus A Modern History**, I.B. Tauris, London, 2005, ss. 9-15.
[237] Gürel, s. 53
[238] "Enosis" Yunan dilinde birlik anlamına gelmektedir. Bazı Yunan ve Kıbrıslı Rum siyasal örgütlenmeler tarafından izlenen, Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirme yönündeki hedefe verilen addır. Güney Kıbrıs'ta Kilisenin desteklediği "enosis" yaklaşımına Kıbrıslı Türklerin yanı sıra Türkiye tarafından da karşı çıkılmaktadır. Türkçe literatürün genelinde olduğu gibi bu tez çalışmasında da kelime orijinal hali ile kullanılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Keridis, ss. 62-63.

gizlediği dönem, önce iktidar değişikliği ardından da yeni başat güç olan ABD'nin, İngiltere'nin aksine, Ada'nın Yunanistan'a katılmasını onaylayan tutumu nedeniyle sonlanmıştır. Göreve gelen yeni Yunan Başbakanı Papagos, 1954 yılında BM Genel Sekreterliğine Kıbrıs adası halkına kendi kaderini belirleme hakkı verilmesi için müracaat etmiş ancak BM Genel Kurulu başvuruyu gündemine almayı reddetmiştir. Kilisenin Başpiskoposu olan Makarios, BM'den destek alınamaması üzerine, silahlı mücadeleyi yürütecek gerilla örgütlenmesinin altyapısını oluşturmaya başlamıştır. Bu yolla önce Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türkler arasında silahlı çatışmaya varan, ardından da Türkiye'nin soruna taraf haline gelmesiyle iki ülke ilişkilerini yörüngesine alan sürecin başlangıcı gerçekleşmiştir.[239]

2.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Taraf Olması

1950'lerin başında Türk tarafı, Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğinin sürmesinin kendileri açısından tercih edilebilir olduğunu savunmuş ve *enosis* fikrine karşı çıkmıştır. Türk ve İngiliz Hükümetlerinin ortak görüşü, tarih boyunca Kıbrıs adasında hiçbir zaman Yunan hâkimiyetinin olmadığı ve dolayısıyla, Yunanistan'ın müdahalesinin yersiz olduğu ile Kıbrıslı Türklerin varlığının göz ardı edildiği temelinde geliştirilmiştir. Kıbrıs'ta söz konusu dönemde nüfusun % 80'ini oluşturan Rumların siyasi ideolojiler temelinde ayrışan ancak *enosis* fikri bağlamında örtüşen siyasi örgütlenmeleri karşısında nüfusun % 20'sini oluşturan Kıbrıslı Türklerin girişimleri ideoloji temelinden yoksun ve büyük ölçüde tepkisel güvenlik kaygıları üzerinde ilerlemiştir.[240]

Türk tarafının Kıbrıs'ın geleceği konusundaki gelişmelere yönelik olarak Türk-Yunan yakınlaşmasını öncelikli tutan yaklaşımı 1955 yılı itibariyle değişmeye başlamıştır. 1950'lerin ilk yarısında, Kıbrıs'taki gelişmelerin Türk-Yunan iş birliğine gölge düşürmeyeceğini ifade eden Başbakan Menderes, Yunanistan'ın *enosis* yanlısı politikasına karşı olduğunu açıklamıştır. İngiltere'nin Türk ve Yunan hükümetlerinin katılımlarıyla düzenlediği 29 Ağustos 1955 tarihinde başlayan Londra Konferansı'nda,

---

[239] Melek Fırat, **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997, (Kıbrıs), ss. 56-58.

[240] Melek Fırat, "1939-1945 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar** (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, (1939-1945), ss. 596-599.

Kıbrıs sorununa taraf olan üç ülke pozisyonlarını ortaya koymuştur. İngiltere, Ada'nın tamamı üzerinde egemenlik haklarını sürdürmeyi; Yunanistan, Kıbrıs halkına kendi kaderini belirleme hakkı tanınmasını ancak Ada'daki İngiliz askeri varlığının devamını; Türk tarafı ise, Kıbrıs'ta mevcut durumun devamını tercih etmiş, bir değişiklik olasılığında ise Ada'nın önceki hâkimiyet sahibi olarak Türkiye'ye devri gerektiğini şart koşmuştur. Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs Adası ile coğrafi, Türk nüfus ile ise kültürel ve ekonomik ilişkileri bulunduğunu gerekçe olarak göstermiş ve Anadolu'nun güvenliği açısından Yunanistan'ın, Ege Adaları ve Kıbrıs'ı tek başına hâkimiyetinde bulundurmasının sorunlara yol açacağını savunmuştur. İngiltere bu talepleri yönetebilmek için Londra Konferansı görüşmeleri kapsamında Kıbrıs Valisi Winster'ın hazırladığı görece özgürlükçü ve bağımsızlık olasılığına kapı açan yeni bir anayasa taslağı çalışmasını gündeme sunmuş ancak öneri Rum tarafınca reddedilmiştir. Yunan tarafı, öneriyi yetersiz bulurken, Türk tarafı kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. Aynı gün Türkiye'de yaşanan ve "6-7 Eylül Olayları"[241] olarak adlandırılan kitlesel şiddet içeren tepki eylemlerinin de etkisiyle Londra Konferansı çözümsüz bir şekilde dağılmıştır. [242]

2.3.3. Kıbrıs'ta Bağımsız Bir Devlet Yaklaşımı

1957 yılında açıklanan ABD Devlet Başkanı Eisenhower'ın kendi adını taşıyan Doktrini ile Doğu Akdeniz'de Batı Bloğunun temsilcisi olma görevinin İngiltere'den ABD'ye devrolması sonrasında, İngiliz Hükümeti Kıbrıs'ta kendi kaderini tayin hakkının uygulanabilmesi için bölünme olasılığının tercih edilebilir duruma geldiğini açıklamıştır. Bu ciddi politika değişikliği üzerine Türkiye, mevcut hâkimiyet

[241] 1955 yılında İstanbul ve İzmir'de yaşanan 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıslı Rumların kendi kaderlerini tayin hakkı ve *enosis* yönündeki taleplerinin Kıbrıs'taki Türk azınlığa yönelik şiddet kullanımını da içeren bir boyuta yükselmesi ve bu durumun Türkiye kamuoyu nezdinde yol açtığı gerilimin neticesinde yaşanan eylemlerdir. Eylemlerin farklı sosyo-ekonomik nedenlerle gerçekleştirildiğine dair değerlendirmeler olsa da, fitili ateşleyen gelişme, Türk kamuoyunun 6 Eylül'de İstanbul Ekspres isimli gazete aracılığıyla, Atatürk'ün Selanik'te bulunan evine bir patlayıcı ile sabotaj yapıldığı haberi olmuştur. İstanbul'da Kıbrıs Türktür Derneği'nin düzenlediği miting faaliyeti Rum vatandaşların kendilerine, dini ve eğitim kurumları ile işyerlerine yönelik yıkıcı hasar verilen bir toplumsal şiddet eylemine dönüşmüştür. Yaşanan can ve mal kayıpları sonrasında Kıbrıs Türktür Derneği kapatılmış, üyeleri ve eyleme katılan diğer kişiler tutuklanmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Fırat, (1939-1945), s. 601; Emre Kaya ve Ayşe Elif, "Bir Trajediye İktidar ve Muhalefet Cephesinden Bakışlar: 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", **İletişim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 84-100.

[242] Fırat, 1939-1945, ss. 601-602.

durumunun sonlandırılması durumunda Kıbrıs'ta egemenliğin Türkiye'ye devredilmesi yönündeki politikasını değiştirmiş ve Ada'da Türk ve Yunan tarafları arasında bölüşülecek bir egemenlik yapılanmasına gidilmesini savunmaya başlamıştır. Süreç içinde, Kıbrıslı Rumlar ve İngiliz Yönetimi arasındaki anlaşmazlık, Rumlar ve Türkler arasındaki bir düşmanlığa doğru değişmiş ve şiddet eylemleri artmıştır. 1958'de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuş ve Türkiye'den gönderilen edilen silahlarla bir direniş örgütü olarak çalışmıştır. Kıbrıslıların Türk Mücadele Örgütü (EOKA) Rumlar adına TMT ise Türkler adına çatışma ortamının başat aktörleri olmuşlardır. Rumlar silahlı mücadele ile kendini yönetme ve *enosis*, Türkler ise Ada'daki varlıklarını koruma amacıyla taksim hedefini takip eder duruma gelmişlerdir.[243]

Bu dönemde Amerikan Yönetimi Kıbrıs'ta yeni ve bağımsız bir devlet kurulmasını tercih ettiğini ilan etmiştir. ABD'nin Kıbrıs Adası'nın siyasi geleceğine yönelik tutumu var olan dengeleri değiştirmiş ve paydaş ülkeleri de kendi siyasetine destek olma yönünde etkilemiştir. Yunanistan ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte askeri, ekonomik ve siyasi olarak Batı İttifakı ve NATO örgütlenmesi içinde bulunmalarını, destek taleplerine gerekçe olarak gösteren ABD, aksi bir durumda Ege'de istenmeyen bir çatışma sürecinin başlayabileceği uyarısında bulunmuştur. Bunun üzerine Türk ve Yunan Hükümetleri, Kıbrıs'ta bağımsızlık esası üzerinde yeni bir devlet kurulması üzerinde çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Türkiye bu yolla, taksim fikrini savunmaktan vazgeçmiştir.[244]

2.3.3.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

Ankara ve Atina hükümetleri arasında 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Zürih Antlaşması ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması kapsamında yürütülen görüşmeler yoluyla Kıbrıs'taki iki ayrı etnik yapı üzerine kurulu bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması amaçlanmıştır. Söz konusu anlaşmalar ile Britanya, gözlemci statüsü edinmiş ve ayrıca Kıbrıs Adasında varlığı halen devam eden bir askeri üs bulundurma ayrıcalığını elde

[243] Tozun Bahcheli, **Greek-Turkish Relations Since 1955**, Westview Press, 1990, ss. 244-250.
[244] Robert Holland, **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959**, Oxford University Press, London, 1998, ss. 78-84; Fırat, 1939-1945, ss. 604-614.

etmiştir. Antlaşmalar yoluyla; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu, garantör ülkelerin uzlaşıları ve Kıbrıs Anayasası'nın hayata geçirilmesi için yapılacaklara dair düzenlemeler üzerinde uzlaşılmıştır. Türkiye 4 Mart 1959'da TBMM'de yapılan oylama ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik uzlaşıyı onaylamıştır.[245]

Zürih ve Londra Antlaşmaları ile üzerinde görüş birliğine varılmasının ardından, 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulduğu ilan edilmiştir. Bu Antlaşmalar, tarafları olan Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin imzaları ile Lefkoşa Antlaşmaları adını almıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti aynı yıl içinde BM üyesi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamını Başpiskopos Makarios alırken, Türk nüfusun temsilcisi Fazıl Küçük Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmuştur.[246]

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını takip eden süreçte her iki toplum arasında vergi gelirleri, ordunun inşası, kamusal ve yerel yönetime dair hizmetler başlıkları altında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Makarios, yönetimsel sorunların kaynağının anayasa olduğu iddiasıyla yeni bir anayasa hazırlanması gerektiğini savunurken, Türk tarafı olası bir anayasa değişikliğinin 1960 yılında kurulan toplumlar arası dengeyi Türk nüfus aleyhine değiştireceği yaklaşımıyla muhalif bir tutum göstermiştir.[247]

2.3.3.2. Toplumlar Arası Çatışmalar

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, yeni kurulan yönetim sistemini oluşturan antlaşmaların uygulaması aşamasında doğan ihtilaflar nedeniyle, iki toplum arasındaki anlaşmazlıklar sürmüştür. Bu çatışmacı ortamın şiddet eylemlerini de içeren bir hal almasına neden olan gelişme; 21 Aralık 1963'te Lefkoşa'da iki Kıbrıslı Türkün Rum polisler tarafından öldürülmeleri olmuştur. Bu olayın ardından, Kıbrıslı Rum askeri kuvvetlerinin, Türklerin yaşadıkları bölgelerde dışarıyla ilişkilerini kesme çabaları üzerine, Kıbrıslı Türk askeri kuvvetleri de kendi kontrolleri altına aldıkları bir bölgeyi Rumların erişimine kapatarak süreç içinde başkenti ikiye bölecek tarihi Yeşil Hat ayrışmasını başlatmışlardır. Kıbrıs Hükümeti'nin onayıyla Adaya konuşlandırılan

[245] Fırat, 1939-1945, ss. 593-595.
[246] Gürel, ss. 55-58.
[247] Fırat, 1939-1945, s. 723.

BM Barış Gücü'nün varlığına rağmen iki taraf arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Bu durum üzerine TBMM, 1964 yılında Hükümeti'ne Kıbrıs'a yönelik askeri müdahale yürütme yetkisi vermiştir.[248]

Çatışmaların devam etmesi sonucunda toplumlar arasındaki güven ortamı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kıbrıs Türk tarafı, Kıbrıs'ta coğrafi olarak iki taraflı ve iki toplumlu federal bir devlet kurulmasını ve sorunların önüne geçmek için nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesini savunmuştur. Rumlar ise, çoğunluğun çıkarlarının gözetileceği ve uygulanması daha kolay olan yeni bir anayasa hazırlanması hedefini takip etmişlerdir. Makarios'un Yunan Başbakanı Papandreu ile birlikte izlediği politika 1960'ların ortasından itibaren tamamen enosis odaklı olmuştur.[249]

2.3.3.3. Türkiye'nin Askeri Müdahalesi: Kıbrıs Barış Harekâtı

Soğuk Savaş koşullarının 1960'larda değişmeye başlaması ve Batı ile Doğu Blokları arasında Yumuşama sürecinin oluşması; her iki Blok içindeki ülkelerin daha önceden Blok lideri ülke tarafından baskılanabilen birbirleriyle çatışma potansiyellerinin görece kontrol dışı kalmasına neden olmuştur. Uluslararası politikanın bu değişen özelliği Türk-Yunan ilişkileri özelinde Kıbrıs'ta yaşanacak askeri müdahalenin önünü açmıştır.

Bu dönemde iki ülkenin ortaklaşa paylaştığı bir siyasal gerçeklik olarak; istikrarsız iç siyasal ortamlarında meşruiyet kazanan askeri yönetimler tekrar eden bir şekilde ülkelerin yönetimlerini ele geçirmişlerdir. Ankara'da 1960'ta gerçekleşen ve DP iktidarına son veren askeri darbe sonrası süreçte ordunun siyasete müdahalesi rutin bir hal almıştır. Türk Hükümetleri, Kıbrıs'taki toplumlar arası çatışmalar nedeniyle azınlık durumundaki Kıbrıslı Türklerin içinde bulundukları duruma müdahale edilmesi amacıyla ilk aşamada İngiliz ve Yunan muhatapları, devamında ise Kuzey Atlantik İttifakı nezdinde diplomatik görüşmeler yürütmüşlerdir. Hatta bu süreçte, çatışmaların sonlandırılması için askeri seçeneklerin değerlendirildiğini gündemde tutmuşlardır.[250] 1965 yılında başlayan Adalet Partisi (AP) iktidarı, Başbakan

[248] Gürel, s. 59.
[249] Ulvi Keser, Münevver Ata, "27 Mayıs 1960 Darbesinin Kıbrıs'a Yansıması; TMT ve Nacak Gazetesi Örneği", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 31, s. 421.
[250] Fırat, 1939-1945, ss. 716-734.

Süleyman Demirel liderliğinde Yunanistan'daki Albaylar Cuntasının Başbakanı Kollias ile görüşmeler yürütmüşlerdir. Bu görüşmelerde Yunan tarafının tutumu, Türkiye ile barışçıl ilişkileri sürdürme şartıyla *enosis* hedefinin gerçekleştirilmesi yönünde olmuştur. Demirel ise, *enosis* girişimine karşı olduklarını ve Kıbrıs'taki iki toplum arasında yönetime eşit katılım sağlanmasını savunduklarını tekrar etmiştir.[251]

2.3.3.4. Johnson Mektubu

Ankara'nın, ABD'den Rum ve Yunan taraflarına sorunun çözümü için baskı yapması yönündeki talepleri karşılık bulmamış hatta beklenmedik bir karşılık almıştır. Dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından Başbakan İnönü'ye gönderilen 5 Haziran 1964 tarihli mektup, Türk tarafının ABD ve NATO desteğinden mahrum olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Johnson Mektubu; Türk tarafının askeri müdahale seçeneğine yönelmesi durumunda, operasyonda ABD tarafından sağlanmış olan askeri teçhizatı kullanamayacağı, olası bir SSCB saldırısına maruz kalması halinde Kuzey Atlantik İttifakı üyelerinin Türkiye'yi savunma konusunda kararsız kalacaklarına dair uyarı niteliğindeki mesajlar içermiştir.[252] Johnson ve İnönü görüşmesinde ABD'nin vurguladığı bir diğer önemli nokta ise, Kıbrıs'ta barışın tesis edilmesine dair görüşmelerin BM himayesinde yürütüleceği olmuştur. Bu vurgu ile NATO'nun sorunun ele alınmasına dair bir rolü olmayacağı ortaya konulmuş olmuştur.[253] Türkiye'nin, bir NATO üyesi olarak gerçekleşmesini talep ettiği ittifak ilişkisine yönelik beklentileri boşa çıkmıştır.[254]

Diğer taraftan Rumların, Kıbrıs'ta Türklerin yaşadığı bölgelerden biri olan Erenköy'e giriş ve çıkışları yasaklamaları üzerine Ankara, Türk Hava Kuvvetleri'nin (THK) Kıbrıs adası üzerinde önce uyarı uçuşları yapması ardından da Rum Ulusal Muhafız Birliği'ne yönelik sınırlı bir hava saldırısı yapmasına karar vermiştir. Türkiye, 8 Ağustos 1964'te Kıbrıs'a ilk silahlı müdahalesini gerçekleştirmiştir. Bu

[251] Ulvi Keser, Münevver Ata, "27 Mayıs 1960 Darbesinin Kıbrıs'a Yansıması; TMT ve Nacak Gazetesi Örneği", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 31, s. 421.
[252] Jacob M. Landau, "Johnson's 1964 Letter to İnönü and the Greek Lobbying at the White House", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Cilt: 14, 1974, s. 46.
[253] "Johnson Warns İnönü on Cyprus", **The New York Times**, 06.06.1964, https://www.nytimes.com-/1964/06/06/johnson-warns-inonu-on-cyprus.html, (23.10.2017).
[254] Fırat, 1939-1945, ss. 726-729.

gelişmeyi takiben Rumlar, Kıbrıslı Türklere karşı ekonomik ambargo uygulama siyasetini yürütmüşlerdir. 1967 Ekim ayındaki çatışma ortamı nedeniyle Demirel, askeri müdahaleyi tercih ettiğini açıklamış ancak Türk Deniz Kuvvetleri'nin çıkarma yapmak için gerekli donanıma sahip olmaması nedeniyle operasyon yapılamamıştır. 1967 yılının sonunda Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi, Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş liderliğinde kurulmuştur. Bu Yönetim Kıbrıslı Türklerin, Ankara'nın askeri müdahalede bulunamaması üzerine Rumlarla müzakerelerde bir muhatap olabilmiştir. Ayrıca, federe bir devletin öncül adımı olarak da değerlendirilmiştir.[255]

12 Mart 1971 tarihinde ordunun muhtırası nedeniyle görevinden istifa eden Demirel Hükümetinin yerine geçici bir ara rejim kurulmuştur. Bu ara rejim döneminde Ankara, ABD'nin ekseninde hareket etmiş ve Kıbrıs konusunda sessiz kalmıştır. 1973 yılında yapılan seçimlerde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ve Milli Selamet Partisi (MSP) iktidarı kurulmuş ve Türkiye'nin Birinci Kıbrıs Harekâtını gerçekleştirecek siyasal liderlik yönetimi ele almıştır. Bülent Ecevit emperyalizm karşıtlığı, Necmettin Erbakan ise Batı karşıtlığı bağlamında ABD'nin Türkiye üzerinde uyguladığı Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmama yönündeki baskılarına karşı gelmişlerdir. Türkiye'nin askeri müdahalesini tetikleyen gelişme ise 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan subaylar tarafından komuta edilen Rum Muhafızların, Makarios'un içinde bulunduğu Başkanlık Sarayı'nı bombalaması ve hemen ardından *enosis* yanlısı bir EOKA üyesi olan Nikos Samson'un başkanlığında Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunun ilan edilmesi olmuştur.[256] Ankara bu gelişmenin, Kıbrıs'taki anayasal sistemi sonlandıran ve Yunanistan tarafından gerçekleştirilen bir askeri darbe olduğu yönündeki değerlendirmesine İngiltere tarafından da destek bulmuştur. Ancak 17 Temmuz'da Londra'ya giderek İngiliz ve Amerikan taraflarında ortak bir askeri operasyon konusunda iş birliği talep eden Ecevit, olumlu bir yanıt alamamıştır. Türk Hükümeti, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a askeri bir çıkarma gerçekleştirildiğini ilan etmiştir. Türk Hükümeti'nin askeri müdahalesinin etkisiyle Atina'da Albaylar Cuntası devrilmiş ve yönetimi Konstantin Karamanlis almıştır.[257]

[255] Fırat, 1939-1945, ss. 734-738.
[256] Fırat, 1939-1945, ss. 739-743.
[257] Asım Bezirci, **Türk-Yunan Dostluk ve Barışı**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s. 33.

2.3.3.5. Cenevre Görüşmeleri

BM Güvenlik Konseyi'nin harekâtın hemen ardından 20 Temmuz'da 353 sayılı kararı ile ateşkes çağrısında bulunmasının ardından, 25-30 Temmuz 1974 tarihlerinde Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, İngiliz ve Yunan mevkidaşlarıyla İsviçre'de düzenlenen Birinci Cenevre Konferansı'nda bir araya gelmiştir. Türk tarafı, tüm taraflarca imzalanan Cenevre Protokolü ile Kıbrıs Türklerinin özerkliğini resmi olarak kayda geçirmiştir. Bu diplomatik başarının arkasındaki en büyük faktör, Türkiye'nin askeri müdahalesinin, garantör ülke olarak üstlendiği hak ve sorumluluklar kapsamında gerçekleştirilmiş olmasıdır. Türk Hükümeti, 12 Ağustos 1974 tarihindeki İkinci Cenevre Konferansı'nda ise kantonlardan oluşan bir federasyon önerisini savunmuş ancak Rumlar tarafından kesin bir değerlendirme yapılmadan Ankara'dan gelen ikinci askeri operasyon kararı sonrasında görüşmeler sonlandırılmıştır. 14 Ağustos 1974'de Türk Ordusu, Girne, Lefkoşe, Maraş ve Magosa bölgelerini kontrol altına alarak ilk harekâta göre genişletilmiş bir bölgeyi ele geçirmiş olmuştur. Yunanistan'da Albaylar Cuntasının lideri Ioannides, harekât nedeniyle, Trakya'da Türkiye'ye karşı bir savaş başlatma kararı almış ancak üst düzey Yunan Subayları bu emri yerine getirmemişlerdir. Yunan Subayları aynı tepkiyi, Karamanlis Hükümeti'nin Ege ve Akdeniz'de Türkiye'ye karşı askeri bir müdahalede bulunma emrine karşı da tekrarlamışlardır.[258]

İkinci askeri müdahale sonrasında Türk-Yunan ilişkileri, 21. yüzyılda dahi devam eden bir anlaşmazlıklar sarmalına bürünmüştür. 1975 yılının başında Amerikan Kongresi, meşru görmediği Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Bu kararın hemen ardından 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin (KTFD) kurulduğu ilan edilmiştir.[259]

Türkiye'nin ilk askeri çıkarması, Yunan destekli darbe ve *enosis* girişimine karşı yapılmış olduğundan uluslararası kamuoyu nezdinde haklı olarak nitelendirilmiştir. Kısa bir zaman diliminin ardından gelen ikinci askeri müdahale sonrasında ise; Atina'da sivil yönetime geçilmesine rağmen yapılması, İkinci Cenevre Konferansı'nın tamamlanması beklenmeden gerçekleştirilmesi ve yeni sınır hattı

[258] Gürel, ss. 60-65.
[259] Bezirci, ss. 32-35.

sonrasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal egemenlik alanını değiştirmesi nedeniyle benzer bir destek oluşmamıştır. Türkiye'nin ikinci operasyonunun, Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesi uyarınca, Kıbrıs'taki anayasal düzeni yeniden kurmak yerine farklı bir düzen kurmuş olması müdahaleyi bir işgal girişimi olarak niteleyen kesimlerce kullanılan temel gerekçe olmuştur. Yunanistan, Kıbrıs'ı gerekçe göstererek Ege Adalarını silahlandırırken, bunun karşılığında Türkiye'de İzmir'de Dördüncü Ordu'yu kurmuştur.[260]

Yunanistan'da Cunta yönetimi sonrasında iktidara gelen sivil siyasal liderlik, ülkenin Avrupa bütünleşmesi içinde yer alması için başarılı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Fırat'a göre Türk ve Yunan hükümetlerinin 1974 sonrası ayrışan siyasal yönelimleri 1950'den beri oldukça benzer ilerlemiş olan ekonomik ve siyasi sorunlarının nihai gelişimlerini doğrudan etkilemiştir. Yunanistan, dönemin Avrupa Topluluğu içinde yer bulurken Türkiye bütünleşmenin dışında kalmıştır. Yunanistan'da Karamanlis iktidarı, Kıbrıs Barış Operasyonu sonrasında Batılı ülkeleri protesto etmek için ülkesini NATO'nun askeri kanadından çıkarmıştır. Bununla birlikte Avrupa bütünleşmesi içinde yer alan başat aktörlerle ilişkilerini geliştirmiş ve istikrarlı bir demokratikleşme sürecini ilerletmiştir. Bu durum Avrupa bütünleşmesi içindeki ülkelerin iki ülke ilişkilerini derinden etkileyen Kıbrıs ve Ege sorunlarına yaklaşımlarını etkileyecek bir faktör olmuştur. [261]

Kıbrıs sorunun Türk kamuoyunda yarattığı hassasiyet, ülkedeki Rum azınlığı da etkilemiştir. Toplumsal düzeyde Rumlara ve sahip oldukları mal varlıklarına yönelik tepkiler oluşmuştur. Türk hükümeti, Yunanistan ile var olan 1930 tarihli İkamet, Ticaret ve Seyrüseferin Antlaşması'nı tek taraflı olarak sonlandırmış ve Türkiye'deki mevcudiyetleri bu Antlaşmanın sağladığı yasal zemin üzerine inşa edilmiş olan 8000 civarında Yunan vatandaşı ülkeden ayrılmak durumunda kalmışlardır. Diğer taraftan, iki ülkenin azınlıklara yönelik tutumlarındaki karşılıklı denge bozulduğu için, Atina hükümeti de Batı Trakyalı Türklere yönelik baskıcı politikalar izlemeye başlamıştır. Yunanistan'da 1967'de yönetimi ellerine geçiren Albaylar Cuntası, Türklere ait toprakları kamulaştırmıştır.[262] İki ülke hükümetleri,

[260] Fırat, 1939-1945, s. 745.
[261] Gürel, ss. 64-65; Fırat, 1939-1945, ss. 718-748.
[262] Fırat, 1939-1945, ss. 732-733.

azınlıklarına yönelik olumsuz koşullar oluşturma konusunda karşılıklı olarak bozulan ilişkilerini fırsat olarak kullanmışlardır.

Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs Adası'nda yerleşik Kıbrıslı Rumları korumak üzere Antlaşmalarla kendisine verilen garantör ülke statüsü çerçevesinde gerçekleştirdiği askeri müdahaleler sonrasında, Kıbrıs konusu Türk ve Yunan tarafları arasındaki başlıca sorun haline gelmiştir. Bu sorun Türkiye'nin Batı İttifakı ve özellikler Avrupa bütünleşmesi ile ilişkilerinde bir engel niteliğine bürünmüştür. Bunun yanı sıra bu tarihten itibaren iki devlet arasındaki Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklar ve Batı Trakya Türklerine ilişkin sorunlar da çeşitlenmiş ve ön plana çıkmışlardır.[263]

2.4. EGE DENİZİ İLE İLGİLİ ANLAŞMAZLIKLAR

İki ülke arasında 20. yüzyılda ortaya çıkan ve 21. yüzyılda da devam etmekte olan başlıca ikili sorunlar arasında Ege Denizi kaynaklı olanlar bulunmaktadır. Heraclides, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin geçmişini "uzun süreli çatışmacı" ilişkiler olarak nitelendirmektedir.[264] Coğrafi olarak Akdeniz'in içinde yer alan Ege Denizi, 19. yüzyılın başlarında Yunan bağımsızlık girişimlerine kadar siyasi olarak Osmanlı İmparatorluğu kontrolünde olmuş ve hatta bir Osmanlı gölüne benzetilmiştir. Ardından 1829-1832 yılları arasında Ege Denizi'nin İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Yunanistan'a sağladıkları destekle Türk ve Yunan tarafları arasında paylaşılmasıyla beraber ise Yunanistan kurulmuştur. Bu açıdan ele alındığında, Ege Denizi'nin odak noktasında olduğu sorunların başlangıcının Yunan ulus devletinin kurulması sonrasındaki coğrafi bölüşüm olduğu değerlendirmesine varılabilir. Ege'nin güney batısında Yunanistan, kuzey ve doğusunda ise Osmanlı İmparatorluğu konumlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyılın başı itibariyle Ege Adaları'ndaki hâkimiyet çekişmesine ve değişen dengelere karşı tepki göstermiştir. Bu tepkinin arkasındaki nedenlerin ilki Adalar'ın Anadolu'nun ayrılmaz uzantıları olarak

[263] Gürel, s. 65.
[264] Alexis Heraclides, **The Greek-Turkish Conflict in the Aegean Imagined Enemies**, Palgrave Macmillan, London, 2010, s. 3.

nitelendirilmeleri, ikincisi ise Boğazların korunması açısından Ege'nin bir tür güvenlik koridoru olarak değerlendirilmesidir.[265]

Bahri Yılmaz'ın "arkadaş olmayan komşular" olarak adlandırdığı iki ülkenin 21. yüzyılda dahi aralarındaki ihtilafların sürüyor olmasının tarihsel arka planında Ege Adaları'nın paylaşımı önemli rol oynamaktadır.[266] Türkiye ve Yunanistan arasında 1974 yılından bugüne Ege Denizi'nde egemenlik odaklı ikili uyuşmazlıklar düşmanlıkları sürekli kılmıştır. Ege sorunları şu şekilde sıralanabilir: Yunan karasularının genişliği, hava sahası kontrolü, kıta sahanlığı üzerinde egemenlik, Doğu Ege Adaları'nın yeniden silahlandırılması, aidiyeti tartışmalı adacıklar ve Türkiye'nin Ege Ordusu'nun konumlandırılması.[267] Yunanistan, kıta sahanlığı sorununu tek anlaşmazlık konusu olarak değerlendirmekte ve diğer sorunlara dair müzakere yürütmeyi kabul etmemektedir. Diğer yandan Türkiye ise, anlaşmazlıkların tamamının tek bir paket içinde yer aldığı ikili müzakereler yoluyla çözüm bulunmasını tercih etmekte ve Ege Denizi'nin kendine özgü anormallikleri olduğunu iddia etmektedir. 1994 yılında, TBMM tarafından alınan bir karar uyarınca, Yunanistan'ın karasularını 12 mil sınırına genişletmesinin bir savaş nedeni olarak değerlendirileceğinin ilan edilmesi[268] ilişkilerin gerginliğini arttıran bir diğer faktör olmuştur. 1996 yılında Doğu Ege'de yer alan Kardak/Imia Adacıkları olarak bilinen, aidiyeti Türk tarafınca tartışmalı olarak değerlendirilen ve sadece 4.000 metre kare yüzölçümüne sahip, üzerinde yaşam bulunmayan kayalıkların yasal konumu üzerinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki egemenlik temelli uyuşmazlık nedeniyle iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir.[269]

---

[265] Şimşir, ss. VIII-XXI.
[266] Bahri Yılmaz, "Incomplete Peace Relations Between Turkey and Greece", **Turkey's Accession to the European Union Political and Economic Challenges**, (Ed. Belgin Akçay ve Bahri Yılmaz), Lexington Books, Maryland, 2013, (Incomplete), s. 302.
[267] Sule Kut, "On Challenge, Threat and Violation in Turkish-Greek Relations", **Turkish Review of Balkan Studies**, Annual 1998-99, s. 95; Panayotis J. Tsakonas ve Thanos Dokos, "Greek-Turkish Relations in the Early Twenty First Century: A View From Athens" **The Future of Turkish Foreign Policy,** (Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis), Harvard University Press, Cambridge, 2004, ss. 102-103; İnan ve Acer, 2006, s. 128.
[268] Othon Anastasakis, "Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry?", **Greek-Turkish Relations in an Era of Détente,** (Ed. Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin), Routledge, Oxon, 2005, s. 50.
[269] Bahar Rumelili, "Transforming Conflicts on EU Borders: The Case of Greek-Turkish Relations", **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2007, s. 117.

2.4.1. Karasularının Genişliği

Lozan Antlaşması ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki karasularının genişliğinin 3 deniz mili olacak şekilde belirlenmiştir. Ne var ki, bu kural Yunanistan tarafından 1936 yılında esnetilmiş ve 6 deniz miline çıkarılmıştır. Bu dönemin belirleyici özelliği, iki ülke arasında göreli olarak dostane ilişkilerin geliştirilmekte olmasıdır. Türk tarafınca yaklaşık 30 yıl boyunca bir karşılık verilmeyen bu genişlemeye 1964 yılında, Kıbrıs sorunu nedeniyle gerginleşen ilişkiler sonrasında bir karşılık verilmiş ve Türkiye de karasularının genişliğini 6 deniz miline çıkarmıştır.[270] Karasularının genişliği sorunu konusunda Yunanistan 1970'li yıllarda mevcut sınırlamaları da aşarak 12 deniz miline ulaşacak yeni bir genişleme isteğinde olmuş ancak bu durum Türk tarafının 27 Şubat 1974'de verdiği bir nota ile karşılık bulmuştur. Türkiye'nin temel iddiası, Yunanistan'ın 12 deniz mili genişliğine sahip karasularına sahip olması durumunda, Türk tarafının açık denizlere doğrudan erişim hakkının ortadan kalkacak olmasıdır.[271]

2.4.2. Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması

Ege'nin iki yakası arasında kıta sahanlığı[272] odaklı anlaşmazlık Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Deniz Hukuku Komisyonu tarafından düzenlenen Cenevre Konferansı'nda alınan kararlar uyarınca 1964 yılında yürürlüğe giren Kıta Sahanlığı Sözleşmesi sonrasında ortaya çıkmıştır. Kıta sahanlığı terimi, coğrafya bilimi tarafından sıklıkla kullanılmasına karşın uluslararası hukuk sisteminde ancak 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yer bulmuştur. Kavramın uluslararası siyaset içinde öne çıkması, 1945 yılında ABD Başkanı Truman'ın yayınladığı ve ülkesinin sahillerine bitişik kıta sahanlığında bulunan doğal kaynakların Amerikan Hükümeti'nin yetki alanına girdiğine ilişkin açıklama ile gerçekleşmiştir. Kavramın gündeme geldiği ilk dönemde, ülkelerin deniz yatağı ve altının yanı sıra deniz yüzeyinde de egemenlik

[270] Cihan Dizdaroğlu, **Turkish-Greek Relations: Foreign Policy in a Securitisation Framework**, Edinburgh University Press, 2023.
[271] Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 85.
[272] İngilizce literatürde "continental shelf" olarak ifade edilen kıta sahanlığı kavramı bazı Türkçe kaynaklarda "kıta eşiği" olarak da adlandırılmaktadır.

hakkına sahip olup olamayacağına dair ayrışan görüşler savunulmuştur. Cenevre Sözleşmesi ile yapılan tanıma göre kıta sahanlığı; sahillere bitişik ancak karasularının dışında kalan ve işletmeye olanaklı olan derinliğe kadar deniz yatağı ile toprak altını kapsamaktadır. Sözleşme'de adaların da kıta sahanlığına sahip olacağına yer verilmiş ve 68. Madde ile kıyıdaş devletin kıta sahanlığında egemenlik hakları gereğince keşif ve işletme yapabileceği belirtilmiştir. 2. Madde'ye göre bu tür faaliyetlerin alanına giren doğal kaynaklar, madenler, canlı olmayan kaynaklar ve sabit deniz ürünlerini kapsamaktadır. Aynı Madde ayrıca, sahildar devletin rızası olmadan başka hiç kimsenin kıta sahanlığında keşif ve işletme faaliyeti yapamayacağını veya hak iddia edemeyeceğini hüküm altına almıştır. Sözleşmenin 3. Maddesi, kıta sahanlığının varlığının, üstündeki suların açık deniz olma konumunu değiştirmeyeceği gibi hava sahasına ilişkin düzenlemeleri de etkilemeyeceğini belirtmektedir.[273]

2.4.3. Hava Sahasının Paylaşımı

İki ülke arasındaki hava sahasının paylaşımına dair sorun esas olarak uçuş faaliyetlerinin operasyonel anlamda yönetilmesi amacıyla tanımlanmış olan uçuş bilgi bölgesi (*Flight Information Region*-FIR) [274] temelinde gerçekleşmektedir. FIR hattı, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (*International Civil Aviation Organization*-ICAO) tarafından, uluslararası hava sahalarındaki sivil uçuşlara hizmet etmeye yönelik geliştirilen bir uygulamadır. Ege Denizi üzerindeki uluslararası hava sahasında FIR uygulamasına dair yetki 1952 yılı itibariyle Yunanistan tarafından üstlenilmiştir.[275]

2.4.4. Doğu Ege Adalarının Askerileştirilmesi

Türkiye'nin konuya ilişkin temel savı, egemenliği Yunanistan'a ait olan ancak uluslararası anlaşmalarla silahtan arındırılmış konumda olmaları gereken Doğu Ege Adalarının, hukuka aykırı şekilde askerileştirilmekte olduğudur. Türk tarafınca ortaya koyulan bu iddia, 1913 tarihli Londra Antlaşması, 1923 tarihli Lozan Barış

[273] Seha L. Meray, "Kıta Sahanlığı Hakkında Cenevre Sözleşmesi"**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 4, 1958, ss. 81-86.
[274] İngilizce'de Flight Information Region
[275] Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, "Air Space Related Problems", https://www.mfa.gov.tr/air-space-related-related-problems.en.mfa, (08.03.2020).

Antlaşması, 1936 tarihli Montrö Konvansiyonu ve 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile desteklenmektedir. Yanı sıra, 1914 yılında Fransa, Büyük Britanya, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan tarafından alınan karar uyarınca Yunanistan'a devredilen adaların silahtan arındırılmış olarak kalması koşul olarak belirlenmiştir.[276]

2.4.5. Aidiyeti Belirsiz Adalar ve Kara Parçaları Sorunu

Yunanistan ile Türkiye arasında bulunan Ege Denizi, coğrafi özellikleri itibariyle çok sayıda ada, adacık ve kaya parçaları içermektedir. Yunanistan, bu coğrafi oluşumlar üzerinde, uluslararası anlaşmalarla herhangi bir egemenlik yetkisi belirlenmemiş olmasına karşın hak iddiasında bulunmaktadır. Türk tarafı ise, uluslararası anlaşmalarla aidiyeti belirlenmeyen söz konusu unsurlar üzerindeki Yunan egemenliğine karşı çıkmaktadır. Temel olarak bu sorunu pekiştiren bir etmen ise, iki taraf arasında deniz yetki sınırlarına dair bir uzlaşının bulunmayışıdır.[277]

Türkiye'nin 1999'dan 2022'ye kadar Yunanistan'a yönelik izlediği dış politikayı açıklayabilmek için, söz konusu döneme arka plan teşkil eden tarihsel geçmişi de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu anlayışla, tezin ikinci bölümü Türk Kurtuluş Savaşı ve Lozan Anlaşması ile başlayarak, iki dünya savaşı arasında Balkanlar'daki iş birliği ve ayrıca İkinci Dünya Savaşı esnasındaki ilişkiler üzerinde durmuştur. Daha sonra 1950'li yıllarda başlayan, 1970'li yıllar ile birlikte giderek artan ve özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile kızışan ve günümüzde hala devam etmekte olan Kıbrıs sorunu incelenmiştir. İki ülkenin de kıyısı bulunduğu Ege Denizi konusundaki anlaşmazlıkları da karasularının genişliği, kıta sahanlığının sınırlandırılması, hava sahasının paylaşımı, Doğu Ege adalarına asker yerleştirilmesi ve aidiyeti belirsiz adalar ile kara parçaları temaları altında aktarılmıştır.

[276] Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, "Militarization of Eastern Aegean Islands Contrary to the Provisions of International Agreements", https://www.mfa.gov.tr/militarization-of-eastern-aegean-islands-contrary-tp-the-provisions-of-international-agreements.en.mfa, (08.03.2020).
[277] Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, "Islands, Islets And Rocks in the Aegean Which Were Not Ceded To Greece By International Treaties", https://www.mfa.gov.tr/islands_-islets-and-rocks-in-the-aegean-which-were-not-ceded-to-greece-by-international-treaties.en.mfa, (08.03.2020).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1999-2011 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

1999 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Yunan Büyükelçiliği'nde yakalanması ile Türk-Yunan ilişkileri ciddi bir hasar almıştır. Ancak bu olumsuzluğa rağmen, Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu ile kurduğu dostane diyalog bu durumu tersine çevirmeyi olanaklı kılmıştır. Bu dönemde, Türkiye ve Yunanistan ilişkileri tarihinde az görülen bir yakınlaşma ve gelişme başlamıştır. Eski hasmane ilişkiler, dostane ilişkiler haline dönüşmüşlerdir. Bu yumuşamada iki tarafın dışişleri bakanları yanısıra Başbakan Bülent Ecevit ile Başbakan Kostas Simitis'in de katkıları bulunmaktadır. Ayrıca bu başlatılan ılımlı dostane ilişkiler Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) döneminde de bir süre devam etmiştir.

1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında hem ülkelerin iç siyasal dengeleri hem de bölgesel gelişmeler yakınlaşmayı olanaklı kılacak şekilde ilerlemiştir. Türkiye'nin AB adaylık süreci, Yunanistan'da 1996 ile 2004 yılları arasında Başbakan olarak görev yapan Kostas Simitis'in Türkiye'nin AB ile ilişkilerine yönelik Yunan dış politikasında değişime gitmesi bunlardan biridir. Diğeri, Öcalan krizini takiben Yunan Dışişleri Bakanlığı görevine Yorgo Papandreu'nun getirilmesidir. Sonrasında da, Türk Dışişleri Bakanlığı görevinde İsmail Cem'in bulunması ve iki ülke dışişleri bakanları arasında kurulan dostane diyalog belirleyici faktörler olmuştur.

1990'ların sonundan itibaren önceki dönemlerin gergin ve çatışma riski yüksek ilişkiler yerini ılımlı ilişkilere bırakmıştır.[278] 2000'li yılların başında iki ülke, aralarındaki gerginliği azaltma konusunda geçmişe göre çok başarılı olmuşlardır. Ege'nin iki yakası arasında, ikinci dereceden öneme sahip konulara dair yürütülen iş birliği bu ılımlaşmayı kolaylaştırmıştır. Kıbrıs ve Ege Denizi gibi yüksek siyaset konuları üzerinde fazla durulmadan daha çok düşük siyaset konuları üzerinde durularak "karşılıklı temaslar, ortak çalışma grupları, sivil toplum örgütleri

[278] Tarık Oğuzlu, "How Encouraging is the Latest Turkish-Greek Reconciliation Process?" **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2004, s. 93.

faaliyetleri, ortak projeler, Türk ve Rum azınlıklara yönelik bazı demokratik açılımların" iki ülke arasındaki ilişkilerin açılımı ve yumuşaması konusunda ilerleme sağladığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Baskın Oran bu dönemi "ihtiyatlı yakınlaşma" süreci olarak adlandırmıştır.[279]

Bu dönemdeki yatışma, yakınlaşma, açılım ve yumuşama süreci olarak tarif edilen 1999 sonrası Türk-Yunan ilişkilerinin gelişimi birbirlerini destekler nitelikte ancak ayrı düzlemlerde ilerleyen üç temel konu başlığı altında gerçekleşmiştir. Bunlar sırasıyla Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 1997 yılından itibaren iki ülke ilişkilerini geliştirme yönündeki çabaları ve Öcalan krizi sonrasında, Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu ile aralarında kurulan dostane diyalog ortamıdır. İkinci olarak 1999 yılı Ağustos ve Eylül aylarında her iki ülkede yaşanan deprem felaketleri sonrasında Türk ve Yunan toplumları arasında gözlemlenen dayanışmadır. Üçüncü olarak ise, 1999 yılı Aralık ayı itibariyle Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke konumunu elde etmesi konusunda Yunanistan'ın desteğidir.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in, Öcalan krizi sonrası Türkiye'de Yunanistan'a karşı tepkinin yoğunlaştığı bir dönemde 24 Mayıs 1999 tarihinde, muhatabına iyi komşuluk ilişkileri öneren bir mektup iletmesi ilişkilerin bir miktar yumuşamasına etki etmiştir. Bu mektupta Cem, Türkiye ve Yunanistan arasında terör konusunda iş birliği yapılmasını önermiştir. Böyle bir iş birliğinin iki ülke arasındaki güveni inşa edeceğini belirtmiştir. Cem, ilişkilerin dostane yöne gitmesi ile Ege Denizi'nde olası bir krizi engellemeyi ve Yunan hükümetinin Türkiye'nin AB adaylığına yönelik vetosundan vazgeçmesini hedeflemiştir. Yunan Dışişleri Bakanı Papandreu bu mektubu olumlu karşılamış ve 25 Haziran 1999'taki cevap mektubunda terörle mücadelenin yanı sıra turizm, kültür, çevre konularında da iş birliğine açık olduklarını yazmıştır. Ayrıca organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve suçla mücadelede ortak hareket edilebileceğini de belirtmiştir.[280] Bu karşılıklı mektuplardan sonra Türkiye ve Yunanistan heyetleri işbirliğ yapmayı planladıkları konular üzerine çalışmalara başlamışlardır.

---

[279] Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, 2001-2012,** Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 560; Alexis Heraclides, "Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation", **The Review of International Affairs**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, (Detente), s. 19.

[280] İsmail Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya Birinci Cilt Strateji, Yunanistan, Kıbrıs**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 128.

17 Ağustos 1999 tarihinde Ankara'dan İzmir'e kadar geniş bir alanda hissedilen ve 18,000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine 48,000'den fazla kişinin yaralanmasına neden olan Marmara depremi iki ülke toplumlarının yakınlaşmasına neden olmuştur. Dönemin Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis Yunan Hava Kuvvetlerine ait bir nakliye uçağı ile doktorlardan, acil tıbbi yardım ekiplerinden ve teknik uzmanlardan oluşan bir ekibi Türkiye'ye göndermiştir. Simitis, Başbakan Ecevit'e başsağlığı telgrafı göndermiş ve kurtarma çalışmalarında her türlü yardımı yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Papandreu'da tatilini yarıda keserek Türk Dışişleri Bakanı Cem'i arayarak yardım önerilerini ve taziyelerini bildirmiştir.[281] Hemen sonrasında, 7 Eylül 1999 tarihinde Atina'da yaşanan depremi takiben Türkiye de kurtarma çalışmalarına destek vermiştir. İki ülkenin de arka arkaya deprem felaketleri yaşaması sonucu birbirlerine verdikleri desteklerle kamuoylarındaki olumsuz eğilimler bir miktar değişime uğramıştır.[282] Siyasi çerçeveden başlayan iş birliği depremler sonrası kamuoyu boyutunda da gerçekleşmeye başlamıştır.

Yakınlaşmaya temel oluşturan bir diğer gelişme de Yunanistan'ın 1999 Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adaylığına karşı yıllardır uyguladığı vetosunu kaldırması olmuştur. Yunanistan geleneksel olarak Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmıştır. Ancak Simitis hükümeti tam tersi politika uygulayıp Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemiştir. Bu değişimin ardındaki temel nedenler; Türkiye'nin askeri üstünlüğünün siyasi olarak dengelenmek istenmesi ve ikili sorunların AB düzeyine yansıtılması ile Birliğin bir kaldıraç olarak kullanılabilmesidir.

2000'li yılların başında Papandreu ve Cem karşılıklı ziyaretlerde bulunarak ortak çıkarlar esasında uzlaşmanın mümkün olduğu düşük politika alanlarında çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Balkanlar'da Türkiye ve Yunanistan arasında rekabet devam etse de bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarı için ortak girişimlerde de bulunulmuştur. Ege Denizi'ne ilişkin sorunları diyalog yöntemi ile çözmek için

[281] "Yardım Yağıyor", **Hürriyet**, 18.08.1999, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yardim-yagiyor-39096785, (08.11.2019).
[282] Fuat Aksu, "Turkish-Greek Relations: From Conflict to Détente the Last Decade", **Turkish Review of Balkan Studies**, V. 1, Annual 2001, ss. 198-200.

çalışma grubu kurmuşlardır. Ancak Kıbrıs sorununu hemen gündeme getirmemişlerdir.[283]

İki ülke arasında ilişkilerin yumuşama süreci Kasım 2002'de iktidara gelen AK Parti döneminde de devam etmiştir. AK Parti, ılılmlı ilişkileri devam ettirip, pek çok karşılıklı ziyaretlerde bulunarak ilişkilerin siyasi ve ekonomik boyutunu geliştirme çabasına girmiştir. Bu dönemde ekonomik ilişkilere önem verilmiş ve enerji, finans ve turizm sektörlerinde anlaşmalar yapılmıştır. Türk-Yunan ilişkilerindeki tüm bu önemli gelişmelere rağmen Kıbrıs sorunu gibi yüksek politika konularında pek bir ilerleme kaydedilmemiştir.

2000 yılında ikili anlaşmalar çerçevesinde, bir Türk-Yunan Ekonomik Konseyi kurulmuştur. 2000'lerde iki ülke arasındaki ticaret hacmi ve yatırımlar artmıştır. 1990 yılında 644 milyon dolar olan ticaret hacmi 2003'te 1,3 milyon dolara çıkmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'a 1999'da 407 milyon dolar olan ihracatı, 2004 yılında 1 milyar dolara ve 2007 yılında 2,2 milyon dolara çıkmıştır. Yunanistan'ın doğrudan yabancı yatırımı Türkiye'ye göre daha fazla olmuştur. Türkiye'deki en büyük Yunan yatırımı bankacılık sektöründedir; 2006 yılında Finansbank'ın hisselerinin %47'si ve Tekfenbank'ın hisselerinin %70'i Yunan bankaları tarafından satın alınmıştır.[284]

Türk-Yunan ilişkilerindeki çözülmenin bir diğer önemli göstergesi de her iki ülkenin askeri harcamalarındaki düşüştür. Mart 2001'de Yunanistan 5 milyar avroluk 60 adet Eurofighter uçağının alımını en az dört yıl süreyle askıya almıştır. Bir sonraki ay Türkiye de 23 milyar avro değerindeki askeri alımları askıya almıştır.[285] 2006 yılında Yunan pilotun ölümü ile sonuçlanan ve it dalaşı olarak adlandırılan uçuşlar azalmıştır.[286]

2000'li yıllarda akademi, turizm, müzik ve sanat alanlarındaki ortak projeler aracılığıyla kültür alışverişi teşvik edilmiştir. Özellikle turizmde karşılıklı önemli bir artış yaşanmıştır. Türkiye'ye gelen Yunan ziyaretçi sayısı 2001'de 197.258, 2003'te 393.517 ve 2006'da 413.000 iken Yunanistan'a gelen Türk ziyaretçi sayısı 2001'de

---

[283] Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya,** s. 152.
[284] Sule Chousein, "Turkish-Greek Relations: 1999-2010", **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 1, Temmuz 2014, s. 18.
[285] Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?", **Political Science Quarterly,** Cilt: 123, Sayı: 1, 2008, s. 142.
[286] Harry, Anastasiou, "Changing Greek-Turkish Relations: Past, Present and Future, 50. ISA Toplantısında sunulmuş bildiri *"Exploring The Past, Anticipating The Future*", New York Marriott Marquis, New York City, NY, USA, Feb 15, 2009, s. 22.

114.354, 2002'de 139.018 olmuştur. Akademik iş birliği her iki tarafta da teşvik edilmiştir. Erasmus Programı'nın yanı sıra, Türk-Yunan öğrenci değişimi, Yunanistan Avrupa ve Dış Politika Vakfı ile düzenli olarak iş birliği yapan Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi gibi kurumların bireysel girişimleriyle de desteklenmiştir. Ortak medya etkinlikleri, filmler ve televizyon yapımları da kültürel değişime katkıda bulunmuştur. Örneğin, *Politiki Kouzina* (Bir Tutam Baharat) adlı Yunan-Türk ortak filmi ve Türk yapımı Yabancı Damat adlı TV dizisi hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da büyük ilgi görmüştür.[287]

3.1. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Neoklasik realist düşünce sisteminde, uluslararası sistemin oluşturduğu bağımsız değişkenler, müdahaleci değişkenlerin filtresinden geçerek bağımlı değişken olan politika çıktılarına yansımaktadır. Yapısı itibariyle anarşik uluslararası siyasal ortamın ve güç dağılımı ile şekillenen devletlerarası ilişkilerin, ulusal dış politikalar üzerinde hareket sınırlarını tanımlayacak kadar belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Bununla beraber, yapısal unsurların çizdiği sınırlar içinde, devletlerin hareket serbestisi bulunmakta ve politika tercihlerini belirleyebilmektedirler. Bu tez çalışmasının konusu olan Türkiye'nin Yunanistana yönelik dış politikası da, söz konusu analiz şablonu çerçevesinde incelenirken, bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Türkiye'nin politika tercihlerine dair çerçeveyi oluşturan bağımsız değişkenler, AB ve ABD'nin, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkilere dair tutum, kısıt ve tercihlerinden oluşmaktadır.

3.1.1 AB Koşulluğu

AB tarafından aday ve komşu devletlerin davranışlarını etkilemek için kullanılan iki strateji 'normatif baskı' ve 'siyasal koşulluluk'tur. Normatif baskı genellikle bir hükümete belirli bir politika yönü hakkında verilen tavsiye ve öneriler şeklinde olurken, koşulluluk politika değişikliklerini doğrudan bir teşvike bağladığı

[287] Chousein, Turkish-Greek Relations: 1999-2010, s. 19.

için daha çok bir 'havuç ve sopa politikası'dır.[288] Buna göre, aday devletler, fayda-maliyet hesaplamalarına dayanarak AB tarafından dayatılan kuralları benimsemeyi ya da benimsememeyi seçerler; burada fayda ya da teşvik AB üyeliğidir ve maliyetler, egemenlikten ve hatta bazı ulusal çıkarlardan fedakârlık gerektiren davranış değişikliğiyle ilişkili olanlardır. Koşulluluk, Türkiye de dâhil olmak üzere aday ülkeler için kuralların benimsenmesinde en etkili araç olarak tanımlanmaktadır.[289]

2001-2004 yılları arasında gerçekleştirilen uyum paketleri ve tarihte ilk kez Kıbrıs'a yönelik dış politika yönelimindeki değişim, AB'nin Türkiye üzerindeki baskılarının kapsam ve etkinliğindeki açık değişime işaret etmektedir. Aday ülkeler için AB üyeliğinin gerçekleşmesi Kopenhag Kriterlerine bağlılık, topluluk müktesebatının benimsenmesi ve dış politika davranışlarının kolektif bir Avrupa ortak dış ve güvenlik politikasıyla uyumlaştırılması gibi bir dizi gerekliliğin yerine getirilmesini gerektirmektedir. Ancak kolektif bir Avrupa ortak dış ve güvenlik politikasına uyumlaştırılması Kopenhag Kriterlerine bağlılık ve Topluluk müktesebatının benimsenmesi kadar güçlü bir koşul olarak dayatılmamıştır. AB, aday ülkelerin komşularıyla olan ihtilaflarının çözümünü siyasi bir koşul olarak resmen talep etmemektedir. Ancak, özellikle Türkiye için, bu alandaki gelişmeler her yıllık ilerleme raporunda, Katılım Ortaklığı Belgelerinde ve Müzakere Çerçevesinde belirtildiği için, bu tür bir gereklilik fiilen mevcut olmuştur.[290] 1999 Helsinki Bildirisi açıkça Türkiye'ye Yunanistan ile olan anlaşmazlıkların 2004 yılına kadar Birleşmiş Milletler Şartı ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) uyarınca çözülmesini tavsiye etmiş ve Kıbrıs'ın katılımının herhangi bir çözüme bağlı olmayacağını beyan etmiştir. Aslında bu karar Yunan çıkarları lehine olmuştur. Bu bildiri Türk yetkililer arasında bir tartışma yaratmıştır. Bazıları bu koşullar altında adaylık statüsünün reddedilmesini

[288] Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe", (eds) Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, **The Europeanization of Central and Eastern Europe,** Cornell University Press, 2005, s. 9.
[289] Paul Kubicek, "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey", **Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2005, ss. 361-377.
[290] Mustafa Aydın ve Sinem A. Açıkmeşe, "Europeanization through EU conditionality: understanding the new era in Turkish foreign policy", **Journal of Southern Europe and Balkans**, Cilt: 9, Sayı. 3, Aralık 2007, ss. 268-269.

önerirken, bu tartışmayı kazananlar gelecekteki üyeliğin beklenen getirilerini ön plana alarak adaylık statüsünü desteklemiştir.[291]

Yunan ve Türk dış politikalarının Avrupalılaşması sonucunda Birlik, Yunanistan'ı Türkiye'nin üyeliğini veto eden bir aktörden destekçisine dönüştürmeyi başarmıştır. Türk dış ve güvenlik politikasında ciddi değişikler ortaya çıkmıştır. En önemlisi Türk-Yunan ilişkileri gibi önceki yıllarda güvenlikleştirilen konular artık diplomatik ilişkiler yoluyla devam ettirilmeye karar verilmiştir. Ayrıca pek çok dış politika konusunu güvenlikleştiren ve askerlerin egemen olduğu Milli Güvenlik Kurulu'nun rolüne ilişkin reformlar yoluyla ordunun dış politikadaki rolü azaltılmıştır.[292]

Kıbrıs'a yönelik uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemesi ve Annan Planı'nı desteklemesiyle Türk dış politikasında önemli bir değişim meydana gelmiştir. Ancak, Başbakan Erdoğan'ın Kuzey Kıbrıs'ta Annan Planı'nı hararetle desteklemesine kıyasla, dönemin Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in Kıbrıslı Rum lider Papadopulos üzerinde eşit bir baskı uygulamadığı belirtilmelidir. Bu durum basit bir fayda-maliyet analizi ile anlaşılabilir. Kıbrıs'a zaten çözüm olmadan üyelik sözü verildiği için teşvikler AB tarafından eşit olarak dağıtılmamıştır.[293]

Bununla birlikte, AB faktörü üzerine inşa edilen bir yumuşama ve potansiyel bir ittifak da araçsal olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle, özellikle Türkiye'nin AB'ye üyelik perspektifi açısından, doğası gereği kırılgan olmakla eleştirilmiştir. Bu nedenle, Kıbrıs ve Ege'ye ilişkin temel ihtilaflı konuların çözümünün sürdürülebilir ve kalıcı bir ilişkinin sağlanması için gerekli olduğu ancak bu kaygıların Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin kaygıların önüne geçmediği savunulmuştur.[294]

Aslında Türk-Yunan ilişkilerinde AB'nin birbirine zıt iki etkisi olmuştur. Bir yandan Türk-Yunan ilişkilerinde yakınlaşmanın başlıca destekleyicisi olmuş, diğer yandan Kıbrıs'taki mevcut çıkmaza katkıda bulunmuş ve bugün Avrupa Komisyonu'nda, önceki Yunanistan'ın rolünün yerini alan başka bir veto oyuncusu,

---

[291] Tozun Bahcheli, "Cycles of Tension and Rapproachment: Prospects for Turkey's Relations with Greece", Tareq Y. Ismael ve Mustafa Aydın (Ed.), **Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics,** 2003, s. 174.

[292] Aydın ve Açıkmeşe, Europeanization through EU conditionality, s. 269.

[293] Aydın ve Açıkmeşe, Europeanization through EU conditionality, ss. 270, 272; Öniş ve Yılmaz, Greek-Turkish Rapprochement, ss. 137, 146.

[294] Tarık Oğuzlu, "How Encouraging is the Latest Turkish-Greek Reconciliation Process?", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt: 12, Sayı: 1, Nisan 2004, ss. 100-103.

Kıbrıs Rum Yönetimi'ni yaratmıştır. 2006 yılında, Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin bir parçası olarak 2005 Ek Protokolü'nün bir gereği olan Türk limanlarının Kıbrıs Rum gemi ve uçaklarına açılmasının Türkiye tarafından reddedilmesi nedeniyle otuz beş fasıldan sekizi askıya alınmıştır. Dahası, AB'nin Türkiye'ye sunduğu teşvikler Yunanistan'a sunulanlara kıyasla "asimetrik" olmuştur. Öncelikle AB, Kıbrıs Türk ürünlerinin AB pazarlarına doğrudan uçuş ve pazarlanmasına izin vererek Kuzey Kıbrıs'ın izolasyonuna son verme sözünü tutmamıştır. İkinci olarak, müzakerelerin "açık uçlu" karakteri, "hazmetme kapasitesi" tartışması ve "imtiyazlı ortaklık" konusunda ısrar eden Fransa ve Almanya'nın açık muhalefeti gibi AB'nin Türkiye'ye yönelik politikasındaki tutarsızlıklar nedeniyle Türkiye'de AB üyeliğinin cazibesi azaltmıştır. Bu durum, Türk-Yunan ilişkilerinde araçsal bir faktör olan AB üyelik koşulluluğunun zayıflaması riskini barındırmıştır.[295]

3.1.2. ABD ve NATO Faktörleri

NATO, 1949 yılında ABD öncülüğünde Sovyet tehlikesine karşı üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini korumak amacıyla kurulmuştur. NATO tüzüğünün 5. maddesine göre Avrupa veya Kuzey Amerika'da NATO üyelerinden bir veya daha fazlasına karşı silahlı bir saldırı hepsine karşı bir saldırı olarak kabul edilecektir. Ayrıca NATO üyeleri NATO'ya danışmadan bir savaşa girişemez. Yunanistan'daki Komünist tehlike ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Stalin'in Türkiye'yi tehdidi sonrası NATO her iki ülkeyi de üye yapmaya karar vermiştir. Truman Doktrini ile ABD "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklamıştır. Hem Yunanistan hem Türkiye Marshall Planı kapsamında kredi alacak ülkeler arasına girmişlerdir.

1952 yılında NATO'ya üye olan ve Ege Denizi'nin iki kıyısını paylaşan Yunanistan ile Türkiye, önceki bölümde aktarıldığı üzere geçmişten gelen olumsuz ilişkilere sahiptirler. 1900'ların başından beri iki ülke dört büyük savaşa girmişlerdir. 1897'de Yunan-Türk Savaşı, 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları, 1914-1918 yıllarında Birinci Dünya Savaşı ve 1919-1922 yıllarında ise Türk Kurtuluş Savaşı

[295] Aydın ve Açıkmeşe, Europeanization through EU conditionality, s. 271, 272; Öniş ve Yılmaz, Greek-Turkish Rapprochement, s. 126.; Senem Aydın Düzgit ,"Seeking Kant in the EU's Relations with Turkey", **TESEV** Publications, December 2006.

yaşanmıştır. Üstelik iki ülke arasındaki nüfus mübadelesi, Anadolu'daki Rumların Yunanistan'a, Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya zorla göçmesi iki ulus arasında büyük travmalar yaratmıştır. Yunanların hafızalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dört yüz yıl boyunca Yunanistan'ı yönetimi bulunurken, Türklerin hafızalarında da Yunanların Megali İdea (Büyük Fikir) ve Yunan Konstantinopolis'i hayalleri durmaktadır. Bu travmalarla dolu geçmişe sahip iki ülke 1952 yılında NATO üyesi olmak suretiyle Soğuk Savaş'ta ve sonrasında aynı tarafta yer almışlardır.[296]

Yunanistan ve Türkiye, 1952'de NATO'ya katıldıktan sonra Kıbrıs meselesi, hava sahası ve karasuları yüzünden birçok kez silahlı çatışmanın eşiğinden dönmüştür. NATO üyelikleri beşinci bir Türk-Yunan savaşını önlemeye yardımcı olmuş olabilir. Ancak böyle bir olası savaşı engelleyen NATO'dan ziyade üst düzey ABD'li diplomatların ve askeri yetkililerin müdahalesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası 1990'lardaki Balkan Savaşlarında veya Afganistan, Irak ve Libya'daki savaşlarda her iki ülke NATO'ya sınırlı desteklerde bulunmuşlardır. Her iki ülke de NATO ittifakının bombalama saldırılarına katılmaktan kaçınmıştır. 1995'te Bosna'da Sırp güçlerine karşı genel itibariyle savaştan kaçınmışlardır. Ancak birkaç Türk savaş uçağı 1999'da Sırbistan'a saldıran NATO güçlerine katılmıştır. Her iki ülke de NATO ittifak üyelerinin Irak'ta, Afganistan'da ve Libya'ya yaptığı saldırılara katılmamaya çalışmıştır. Afganistan'da hem Türkiye hem de Yunanistan Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne (International Security Assistance Force-ISAF) destek göndermişlerdir. Libya'daki savaşta Atina, hava sahasını NATO uçaklarına açıp ve ABD Donanmasına karasularına girmesi için izin vermiştir. Türkiye de Libya kıyılarındaki ittifak devriyelerine katılmak için dört gemi, fırkateynler ve bir denizaltı göndermiştir.[297]

AK Parti döneminde Türkiye'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi yoğunlaşmıştır. Türkiye bu dönemde İsrail ile ilişkilerini soğuturken, Arap Baharı'nın ayaklanmaları içerisinde olan Arap uluslarına sıcak bakmıştır. Türkiye ayrıca İran ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Yunanistan bu dönemde ekonomik sıkıntıları dolayısıyla NATO'ya olan askeri katkısını azaltma kararı almıştır. Yine de Yunanistan, ittifak üyelerinin gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 3,1'ini savunmaya ayırarak 2011 yılı için NATO'ya 8,1

[296] David Binder, "Greece, Turkey and NATO", **Mediterranean Quarterly**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2012, s. 95.
[297] Binder, Greece, Turkey and NATO, ss. 96-105.

milyar dolar taahhüt etmiştir. Türkiye ise GSYİH'sinin yüzde 1,6'sını savunmaya harcayarak 12 milyar dolar taahhütte bulunmuştur.

3.2. MÜDAHALECİ DEĞİŞKENLER

Neoklasik realist araştırma çerçevesinde müdahaleci değişkenler, sistemden gelen kısıt ve fırsatları filtre ederek politika çıktılarına yansıtan merkezi bir rol üstlenmektedir. Teorinin çizdiği şablona göre, lider algıları ile ülke içi faktörlerden oluşan müdahaleci değişkenler hem etkilenen hem de etkileyen konumunda bulunmaktadırlar. Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında oynadıkları rolün niteliği doğrultusunda etkinlikleri şekillenmektedir. Tezin konusu kapsamında, sistemik unsurları filtre eden birim düzeyli faktörler olarak belirlenen Türk karar alıcıların algıları ve ülke içi diğer faktörler sıradaki kısımda aktarılacaktır. Tezin kronolojik akışı içerisinde değişen lider algıları ve ülke içi faktörlerin rolleri aktarılacaktır.

3.2.1. Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Algıları

Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan krizi döneminde Başbakan Simitis, Türkiye karşıtı sert söylemleriyle tanınan Theodoros Pangalos'u Dışişleri Bakanı görevinden alıp yerine daha ılımlı politikaları ile tanınan Yorgo Papandreu'yu[298] göreve getirerek krize karşı ilk tepkisini göstermiştir. Yunan kamuoyunda Türkiye karşıtı sert söylemleriyle gündem olan Pangalos'un görevden alınması, Simitis için, hem krizden çıkış yolunda bir adım hem de Türkiye'ye karşı yeni dış politika stratejisi için uygun bir tercih olmuştur. Selefiyle karşılaştırıldığında, Türk tarafındaki muhatabı

[298] Yunan siyasi tarihinde önemli görevler üstlenmiş bireylerin olduğu bir ailenin mensubu olan Papandreu'nun babası Andreas Papandreu ve dedesi George Papandreu, Başbakan olarak görev yapmışlardır. Yorgo (George A.) Papandreou, 1988-1989 ile 1994-1996 döneminde Yunanistan'da Eğitim ve Dini İşler Bakanı, 1996-1999 arasında Yunan Dışişleri Bakan Yardımcılığı ve 1999-2004 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmasının ardından 2009-2011 yılları arasında Başbakanlık görevini yürütmüştür. Babası Andreas Papandreu tarafından 1974 yılında kurulan PASOK'un, 2004-2012 yılları arasında liderliğini yapan Papandreu ayrıca Sosyalist Enternasyonal'in Başkanlığını yürütmektedir. Biography, George A. Papandreou Kişisel Web Sitesi, http://papandreou.gr/en/biography/, (26.03.2021); Michael Ray, George Papandreou, **Encyclopædia Britannica,** https://www.britannica.com/biography/George-Papandreou, (26.03.2021).

İsmail Cem ile uyumlu bir şekilde çalışma yönünde irade ortaya koyan Papandreu, önceki Yunan siyasetçilerden de farkını göstermiştir.[299]

1999 sonrası Türk Yunan ilişkilerinin yakınlaşmasında iki ülkenin dışişleri bakanları İsmail Cem ve Yorgo Papandreu çok önemli roller oynamışlardır. Türkiye'de Öcalan krizine karşı tepkinin halk, basın ve tüm partiler tarafından en yüksek seviyede olduğu dönemde, Dışişleri Bakanı Cem, 24 Mayıs 1999 tarihinde Yunan tarafına iyi komşuluk ilişkileri öneren bir mektup iletmiştir.

> *İlk adımımız terörist örgütlerle ve bu örgütlerin sistematik olarak korunmasıyla Yunanistan arasındaki bağa ilişkin olarak Türkiye'de var olan anlayışa neyin yol açtığını belirlemek olmalıdır. Bu bizim için yaşamsal derecede önemli bir konudur ve yakın zamanlardaki olaylar bu konunun kesin bir şekilde ve ülkelerimiz arasında ikili düzeyde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, ben, Türkiye ve Yunanistan'ın terörizme mücadele konusunda bir anlaşmaya varmalarını öneriyorum. Bu konunun çözümlenmesi aramızdaki varolan anlaşmazlıklara daha büyük bir güvenle yaklaşmamıza olanak sağlayacaktır. Bu anlaşmanın içeriği, halen diğer komşu ülkelerle imzalamış bulunduğumuz anlaşmalardan esinlenebilir, ancak spesifik olarak, ilişkilerimizi etkileyen sorunların doğasına da uygun olmalıdır.*[300]

Yukarıda da belirtildiği gibi Cem, bu mektupta, Yunanistan'ın terör örgütleriyle ilişkiye sahip olduğuna dikkat çekmiş ve iki ülke arasında terörizmle mücadele odaklı bir anlaşma imzalanması önermiştir. Mektubun içeriğinde ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'ın bir uzlaşıya varmaları amacıyla Birleşmiş Milletler Şartı'nda önerilen tüm barışçıl yöntemlere başvurmalarını da içeren bir plan önerisi bulunmaktadır.[301] Cem'in bu mektup yoluyla elde etmeye çalıştığı öncelikli kazanım, teröre karşı bir iş birliği anlaşması imzalanması yoluyla ikili ilişkilerin iyileştirilmesi önündeki büyük bir engelin ortadan kaldırılmasıdır. Cem'e göre, Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu bir şekilde ilerlemesi, Türkiye'nin yurtdışındaki itibarına katkı sağlayacak, Ege Denizi'nde olası bir kriz durumu engellenecek ve Yunan hükümetinin

---

[299] Mason, Rapprochement, s. 62

[300] "Türk Yunan İlişkileri, İkili İlişkiler," **Türk Yunan İlişkileri**, http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/diger-uyusmazliklar, (04.05.2022).

[301] İsmail Cem, "24 Mayıs 1999 Tarihli Mektup", **The Greek-Turkish Forum**, www.greekturkishforum.org, (11.08.2021).

Türkiye'nin AB adaylığına yönelik vetosundan vazgeçmesi için uluslararası kamuoyunun baskı kurmasına olanak verecektir.[302]

Öcalan krizinden sadece 3 ay sonra, Türk Dışişleri Bakanı Cem'in 24 Mayıs 1999'da Yunan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya kendi kaleme aldığı ikili ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir mektup göndermesi ilişkilerin gidişatı açısından kritik bir dönemeç oluşturmuştur. Cem'in diyalog girişimleri, Türk-Yunan ilişkileri tarihinde siyasal liderlerin çatışmacı ve düşmanca ilişkiler izlediği dönemleri geride bırakıp, artık işbirlikçi ve dostane bir tutum izleyen siyasetçilerin bulunduğu bir döneme geçildiğini göstermiştir. Özellikle Öcalan krizi gibi iki ülke arasındaki güvensizliği en yüksek seviyeye çıkaran bir olay sonrasında Cem'in ılımlı yaklaşımı ve bunun hem Başbakan Simitis hem de Dışişleri Bakanı Papandreu tarafından sıcak karşılanması iki ülke arasında yıllardır düşmanca süren dış politikayı olumlu bir şekilde değiştirmiştir.

Yunan tarafı açısından yapılan değerlendirmelerde ise, Cem'in muhataplarının Başbakan Kostas Simitis ve Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu dışında farklı siyasi liderler olmaları durumunda, mektubun, Yunanistan'ın teröre destek verdiği iması içermesi nedeniyle büyük olasılıkla açık bir kışkırtma olarak görüleceği şeklindedir. Ancak o dönemde Simitis'in başbakan olması ve Papandreu'nun dışişleri bakanı olması bu durumu değiştirmiş ve iki ülke arasında ılımlı ilişkilerin başlamasına neden olmuştur.[303] Yunan Dışişleri Bakanı Papandreu'nun 25 Haziran 1999 tarihli cevap mektubunda, Türk tarafının ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki istekliliğinin olumlu olarak karşılandığı belirtilmiş ve üzerinde anlaşma sağlanabilecek politika başlıklarına yer verilmiştir. Söz konusu başlıklar şunlardır: İki ülke arasında güven ortamının güçlendirilmesi; turizm ve doğal çevrenin korunması alanlarında iş birliği yapılması; karşılıklı olarak tarihi kültür miraslarının restorasyonu; ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi; iki ülkeyi ortaklaşa ilgilendiren bölgesel konularda iş birliği yapılması.[304] Görüldüğü üzere mektubun içeriğinde turizm, çevre, kültür ve ekonomi alanlarında iş birliği ile organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve suçla mücadelede ortak hareket edilebileceğine dair görüşlere verilmiştir.[305] Papandreu'nun

[302] İsmail Cem, **Türkiye Avrupa Avrasya Strateji Yunanistan Kıbrıs**, 1. Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, (Strateji), ss. 120-121.
[303] Heraclides, Imagined, s. 146.
[304] "Atina'dan Barış Paketi", **Milliyet**, 29.06.1999, https://www.milliyet.com.tr/dunya/atinadan-baris-paketi-5245766, (02.05.2020).
[305] Cem, Strateji, ss. 131-133.

mektubunda kritik bir sorun olan Kıbrıs konusuna yer verilmemesini Türk Dışişleri kaynakları iki ülke arasındaki iş birliğinin sekteye uğramaması olarak nitelemişlerdir. Papandreu'nun mektubu Türkiye'de siyasi elit tarafından önemli bir adım olarak değerlendirilerek, Türkiye'nin nihai amacı olan Yunanistan'ın terörizm ile savaşta ortaklık yapması konusunu kabul ettirmiş olması belirtilmiştir.[306] Papandreu söz konusu olan işbirliklerinin Yunanistan'ın AB üyeliği ile uyumlu olması öne sürmüştür. Bu politika Yunanistan'ın Türkiye ile ilgili sorunları AB çerçevesinde çözme eğiliminden kaynaklanmıştır.[307]

Mektup teatisinin hemen ardından iki ülke dışişleri bakanları 30 Haziran 1999 tarihinde New York'ta, Kosova'daki savaşı içeren bir BM toplantısında bir araya gelmişlerdir. 3 Temmuz 1999 tarihinde yaptıkları görüşmede mektuplarında kapsadıkları konuları nasıl gerçekleştireceklerini konuşmuşlardır. Yine terörizm konusu, organize suç, yasadışı göç ve bu konularda ikili anlaşma üzerinde durmuşlardır. Ayrıca mektuplarda üzerinde durdukları turizm, çevrenin korunması, bölgesel iş birliği ve ticaret konularında ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapmak üzere mutabakata varmışlardır. Hatta Balkanlarda ve Karadeniz'de iş birliğinin geliştirilmesi ve Balkanların yeniden inşası için iki ülkenin birlikte çalışmaları konularını görüşmüşlerdir.[308] Mutabakata vardıkları bu çalışmalara kısa sürede başlamışlardır.

Oran, bu yakınlaşmanın Temmuz 1999'dan itibaren Yunanistan'ın, Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlıkla ilgili uyguladığı kısıtlamaları kaldırması örneğiyle etkisini hemen gösterdiğine işaret etmiştir. Bir diğer gelişme ise ise Türkiye, Yunanistan ve diğer Balkan devletleri arasında barışın muhafazasına dair imzalanan anlaşma olmuştur.[309]

Türkiye ve Yunaistan dışişleri bakanları Cem ve Papandreu arasında kurulan dostluk, iki ülkenin de 1999 yılında yaşadıkları deprem felaketleri sonrasında pekişmiştir. 1999 yılı Aralık ayı itibariyle Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke konumu elde etmesi ve Türk dış politikasının AB koşulluluk stratejisi kapsamına girmesi iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi açısından destekleyici bir etki göstermiştir.

---

[306] Milliyet, 29.06.1999.
[307] Oran, 2013, s. 562.
[308] Dışişleri Güncesi, Temmuz 1999, s. 22, http://diad.mfa.gov.tr/diad/gunce/temmuz-1999.pdf, (20.04.2020); İsmail Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya,** Cilt: I, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, ss. 119-127.
[309] Oran, ss. 562-563.

3.2.2. Ulusal Faktörler

Neoklasik realist araştırma şablonunda ülke içi faktörler, karar alıcıların algıları ile birlikte, sistemin getirdiği zorluk veya imkânları, politika çıktılarına yansıtan birim düzeyli unsurlardır. Bu özellikleri itibariyle, bir aktarım kuşağı görevi üstlenmektedirler. Teorik olarak bu şekilde tanımlanan bir rolün fiili olarak uygulanması sürecinde, birim bazlı unsurların açıklanan konu doğrultusunda seçilmesi, neoklasik realist teori literatüründe sıklıkla karşılaşılan bir özellik olarak yer almaktadır. Bu tez çalışmasında da, araştırma çerçevesine dâhil edilen ülke içi faktörler, analiz edilen Türk dış politikasının açıklanmasında değişen düzeyde etki sahibi olmaktadırlar. Sıradaki kısımlarda, söz konusu birim düzeyli faktörlerin oynadıkları roller üzerinde durulacaktır.

3.2.2.1. Siyasal Partiler

Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş ile birlikte, seçmen tercihlerini yasama faaliyetlerine yansıtma görevini üstlenen siyasi partiler, Türk dış politikası açısından da önemli birer unsur olmuştur. Bu kısımda, tez çalışmasının iki dönemli ayrımı kapsamında, TBMM'de yer alan siyasi partilerin, Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklara ve bağımsız değişken rolü verilen unsurların tutumlarına dair algılamaları ve politika tercihlerine yer verilecektir.

Tez çalışması kapsamında yapılan dönemselleştirme ile ilk dönemi oluşturan 1999-2011 yıllarını kapsayan dönemde TBMM'de temsil hakkı bulunan siyasal partilerce kurulan hükümetlerin görev süreleri açısından yapılacak bir değerlendirmede, 2002 sonrasının önceki yıllar ile kıyaslandığında oldukça istikrarlı olduğu görülmektedir. Benzer bir farklılık hükümetleri oluşturan siyasal parti sayılarına bakıldığında da görülmekedir. 2002 yılına gelene kadar 1990'ların ikinci yarısının başından itibaren siyasi istikrar sorunları, Türk siyasetinde ön planda yer almıştır.[310]

Seçimlerde önemli başarı kazanan dönemim Başbakanı Bülent Ecevit'in kurduğu 57. Hükümet'de 6 Haziran 1999'da TBMM'de yaptığı konuşmada

[310] TBMM Tutanaklarında Avrupalılaşma, s. 58.

"Yunanistan'la, başta Ege ile ilgili olanlar olmak üzere, aramızdaki sorunların diyalog yoluyla çözümü için iyi niyetli ve yapıcı girişimler sürdürülecektir. Bu itibarla, komşumuz Yunanistan'ın, öncelikle PKK dâhil, terörizmle mücadelede kesin bir tavır almasını ve ilişkilerimize AB gölgesinin düşürülmemesini beklemekteyiz".[311] Hükümet programında "AB gölgesi" ifadesinin vurgulanmasının, kendi ulusal çıkarları için Yunanistan'ın AB'yi Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmasına karşı duyulan tepkiden kaynaklandığı belirgindir. AB'ye üyelik için Türkiye'nin gösterdiği çaba, 1981'den bu yana Yunanistan'ın AB'ye üye olmasından dolayı Yunanistan'a Türkiye politikasına ilişkin geniş bir hareket alanı yaratmıştır. Bu durum Türkiye'yi oldukça kaygılandırmıştır. Başbakan Ecevit'in, TBMM'de yaptığı konuşma şu şekildedir:

> *Biz, kültürümüzle, tarihimizle, coğrafyamızla Avrupalıyız; ama sadece Avrupalılığa da sığmayız. Biz, aynı zamanda, bir Orta Asya ülkesiyiz, bir Ortadoğu ülkesiyiz, bir Doğu Akdeniz ülkesiyiz, bir Karadeniz ülkesiyiz... ve bu kökenleri çok iyi bağdaştırabildiğimiz için de, Avrasyalaşma sürecinin anahtar ülkesi konumuna gelmiş bulunuyoruz.*

Ecevit ayrıca şu sözleri sarfetmiştir: "Bir bakıma, AB 'nin kapısını bize kapatanlara teşekkür etmemiz gerekir; dünyanın Avrupa'dan ibaret olmadığını kavramamıza katkıda bulunmuşlardır."[312] Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) milletvekili Oktay Vural 24 Haziran 1999'da yaptığı konuşmada, Yunanistan'ı, "Türkiye'yi Batı'dan ve Balkanlardan soyutlama, Türkiye çevresinde bir Ortodoks mihveri, Güney Kıbrıs Yönetimi'yle bir tek Helen alanı ve Türkiye'nin ilişkilerinin hassas olduğu Ermenistan, İran ve Suriye'yle bir dostluk ittifakı kurma politikası takip etmekle"[313] itham etmiştir. Vural, Yunanistan'ın sistemli bir şekilde hem PKK terör örgütünü destekleyerek hem de Ege Sorunlarını devam ettirerek ve Batı Trakya'da Türk azınlığa yönelik baskı politikalarını artırarak Türkiye karşıtı faaliyetlerde bulunduğunu savunmuştur.[314]

---

[311] T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 21.Dönem, 1.Yasama Yılı, 11.Birleşim, 6 Haziran 1999, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2104/200904395.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (07.06.2022).

[312] M. Murat Erdoğan, Hüseyin Bağcı, F. Seda Kundakçı, "**TBMM Tutanaklarında Türk-Yunan İlişkileri, Avrupalılaşm**a" TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No 129, 2008 Ankara.

[313] TBMM Tutanak Dergisi, 21.Dönem, 1.Yasama Yılı, 21.Birleşim, 24 Haziran 1999.

[314] TBMM Tutanak Dergisi, 21.Dönem, 1.Yasama Yılı, 21.Birleşim, 24 Haziran 1999.

3.2.2.2. Silahlı Kuvvetler

1999 ile 2011 dönemi arasında 1990'ların gergin ve çatışma riskli ilişkileri yerini daha diplomatik yöntemlere başvurulan ılımlı ilişkilere bırakmıştır. 1980'ler sonu ve 1990 başındaki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de dâhil olduğu zorlayıcı diplomasi yöntemleri bir hayli azalmıştır. Bir önceki dönemde 1987 Ege Denizi Kıta Sahanlığı Krizi, 1995-1996 Kardak Kayalıkları Krizi ve 1997-1999 S-300 Füzeleri Krizi'nde kullanılan zorlayıcı diplomasi yöntemlerine 2000'li yıllarda başvurulmamıştır.[315] Askeri yöntemlere başvurulması gereken birinci dereceden öneme sahip yüksek siyaset alanı olarak adlandırılan Kıbrıs sorunu ve Ege Denizi sorunları gibi meselelerin bir süre geri plana atılması zorlayıcı diplomasi yöntemlerine başvurulmasını engellemiştir. İkinci dereceden öneme sahip düşük siyaset alanı şeklinde adlandırılan karşılıklı görüşmeler, ortak çalışma grupları, sivil toplum örgütü faaliyetleri, ortak projeler ve iki ulusun birbirinin azınlık gruplarına karşı açılımları şeklinde ilişkilerin geliştirilmesi askeri yöntemlere ihtiyacı azaltmıştır.

İlişkilerin ılımlı bir şekilde ilerlemesini giriş bölümünde de söz edildiği gibi 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki artışta özellikle enerji, finans ve turizm sektörlerinde anlaşmaların çoğalmasında görmek mümkündür. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacmi ve yatırımların yükselişi de ilişkilerin ılımlaşmasının sonucudur. Yine bu yıllarda akademi, turizm, müzik ve sanat alanlarındaki ortak projeler aracılığıyla iki ulus arasında kültür alışverişi artırılmıştır. Tüm bu yumuşak güç kullanılan diplomatik yöntemler sert güç kullanılan askeri yöntemlerin yerine geçmiştir. Bu durum her iki ülkenin askeri harcamalarındaki düşüşe neden olmuştur. Her iki ülkede askeri uçak alımlarını azaltmışlardır. Ege Denizi üzerinde Türk ve Yunan güçleri arasındaki it dalaşları azalmıştır.

3.2.2.3. Medya

Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu arasında başlayan ılımlı görüşmeler Türk medyasına da yansımıştır. Ana akım medya

[315] Halit Gür, **Türk-Yunan İlişkilerinde bir Dış Politika Aracı olarak Zorlayıcı Diplomasi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2020, s. 36.

içerisine dâhil edebileceğimiz Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri ayrıca haber ajanslarından Anadolu Ajansı bu yakınlaşmayı ilk sayfa haberi olarak vermişlerdir. Türk medyası bu dönemde bu yakınlaşmadan övgü ile aktarmış ve bu görüşmeleri olumlu bir şekilde yansıtmıştır.

Örneğin 25 Haziran 2002 tarihli Hürriyet gazetesi Yunan Dışişleri Bakanı Papandreu ile Türk Dışişleri Bakanı Cem'in katıldıkları Üçüncü Türk Yunan Ege Adaları ve Ege Kıyıları Ekonomi Zirvesi'nin kapanış oturumu sonrasında yaptıkları basın toplantısını ayrıntılarıyla vermiştir. Bu toplantıda özellikle iki ülke arasında güven arttırıcı önlemler üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Hürriyet Gazetesi'ndeki haber bu önlemlerden iki tanesine dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi acil durumlarda iki bakan arasında haberleşmek için direkt ve özel bir hat kurulacağı üzerinedir. İkincisi ise deprem konusunda yapılacak ortak çalışmaların orman yangını, çölleşme, sel gibi felaketler konularını da kapsaması üzerinedir.[316]

Bir diğer haber 22 Nisan 2000 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yer almıştır. Bu haberde Amerikan Başkanı Bill Clinton'ın Cem ve Papandreu ile bir araya gelme isteği aktarılmış ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrara, Ege ve Kıbrıs sorunlarının adil biçimde çözümüne Amerikan tarafının önem verdiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu haberde ABD'de bulundukları süre içerisinde iki bakana 2 Mayıs 2000 tarihinde New York'ta Doğu Batı Enstitüsü tarafından 2000 yılının devlet adamları ödülünün verileceği bilgisi de yer almaktadır.[317] Aynı haber Sabah gazetesinde de yer almıştır. Sabah gazetesi "Büyük Buluşma" başlığıyla Cem ile Papandreu arasında New York'taki toplantıyı "düşmanlığı bitirme" toplantısı olarak tanımlamıştır.[318]

3.3. BAĞIMLI DEĞİŞKENLER

Bu kısımda, 1999-2011 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası üzerinde etkisi olan bağımlı değişkenler aktarılacaktır. Bunlar: Türkiye'nin, Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklara yönelik politikaları; Kıbrıs

[316] Nur Batur, "Dostum Yorgo'ya Güvenim Tam", **Hürriyet**, 25.06.2001, http://hurriyet.com.tr/-gundem/dostum-yorgoya-guvenim-tam-39250727, (05.04.2020).
[317] Yasemin Çongar, "İki Bakana Büyük Ödül", **Milliyet**, 22.04.2000, http://www.milliyet.com.tr-/dunya/iki-bakana-buyuk-odul-5322806, (29.10.2020).
[318] Stelyo Berberakis, "Büyük Buluşma", **Sabah**, 26.09.1999, http://arsiv.sabah.com.tr/1999-/06/29/d01.html, (04.04.2020).

sorununa yönelik politikası; Yunanistan'ın PKK lideri Öcalan'a desteğine tepkisi; 1999 deprem felaketleri sonrasında Türk ve Yunan toplumları arasındaki yakınlaşma; Türkiye'nin AB üyeliği konunda Yunanistan'ın olumlu yaklaşımı ve Kosova krizi konusunda iş birliğidir.

3.3.1. Türkiye'nin Ege Denizi Sorunlarına Yönelik Politikaları: Ege Sorunu Odaklı İstikşafı Görüşmeler

2002 yılı başında Ege sorunlarını görüşmek üzere Türk tarafınca Yunanistan'a sunulan diyalog teklifi kabul görmüş ve her iki ülkenin dışişleri bakanlıkları görüşmelere başlamışlardır. Karşılıklı istikşafı görüşmeler adı verilen bu temaslar dönem dönem kesintilere uğrasa da devam ettirilmiş ancak içeriklerine dair kamuoyuyla bilgi paylaşımında bulunulmamıştır. İlki 12 Mart 2002 tarihinde her iki ülkenin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarları ve heyetleri arasında yapılan, toplam 60 karşılıklı görüşme gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 2000 yılında başlatılan ve devam etmekte olan karşılıklı Güven Arttırıcı Önlemler başlıklı girişim çerçevesinde iki ülke 29 maddede anlaşmışlardır. Diğer yandan, iki ülke dışişleri bakanlıkları ve silahlı kuvvetleri arasındaki resmi ziyaretlerin sayısı artmıştır. Karşılıklı görüşmeler sonucunda iki ülke kara sınırındaki mayınların kaldırılması ve askeri tatbikatların azaltılması konusunda anlaşmaya varılmıştır.[319]

İki ülke ilişkilerinde oluşan olumlu ve yapıcı koşullar Türk tarafınca Yunanistan'a sunulan diyalog teklifinin kabul görmesiyle devam ettirilmiştir. Papandreu'nun 2002 yılı Şubat ayında İstanbul'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Cem ile görüşmelerinde alınan karar uyarınca iki ülke arasında Ege sorunlarına ilişkin resmi görüşmeler başlamıştır. Görüşmelerde AB koşulluluğu çerçevesinde uyuşmazlıkların çözümü üzerinde anlaşılması amacı takip edilmiştir.[320] Görüşmeleri nitelendirirken istikşafı tanımının kullanılması özellikle Yunan tarafının iç siyasette eleştirilerden kaçınmak için öncelik verdiği bir nokta olmuştur. Bu sayede sorunların

[319] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Temel Dış Politika Konuları Ege Denizi Son Gelişmeler http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelismeler.tr, (03.11.2022).
[320] Oğuzlu, s. 105.

peşinen kabul edilmediği ancak yalnızca mevcut durumun tespit edilmesi amacıyla görüşüldüğü izlenimi verilmesi amaçlanmıştır.[321]

Görüşmeler 12 Mart 2002 tarihinde her iki taraftan iki temsilcinin katılımlarıyla önceden belirlenmeyen esnek gündemlerle, Atina ve Ankara'da dönüşümlü bir şekilde toplanılmak üzere başlamıştır. Görüşmeler kapsamında yapılan müzakerelerin kamuoyuna açıklanması konusunda sıkı bir ambargo uygulanmış ve toplantı tutanağı tutulmasından kaçınılmıştır. Medya ile içerik konusunda bir paylaşımda bulunulmamıştır. Görüşmelerde, 2003 yılı Bahar aylarında usul ve içerik açısından sonuç alınmasına bir hayli yaklaşılmış ancak Yunanistan'da 2004 yılı Şubat ayındaki seçimler öncesinde risk almak istemeyen Simitis Hükümeti'nin sorumluluk almaktan imtina etmesi nedeniyle somutlaşan bir gelişme olmamıştır.[322]

Helsinki kararları çerçevesinde Türk ve Yunan hükümetleri arasında gerçekleşen Ege konulu resmi görüşmelerin ön hazırlık aşaması olarak değerlendirilen iki ayrı zemin bulunmaktadır. Bunlardan biri; 1998-2010 yılları arasında resmi olmayan bir diplomatik kanal olarak çalışan Türk-Yunan Forumu'dur. Diğer görüşme zemini ise, iki ülke arasındaki diplomatik kanallar olmuştur. Bu alandaki görüşmeler Helsinki kararlarını takiben başlamış, gizli ve gayri resmi olarak yürütülmüş ve nihai resmi görüşmeler için zemin hazırlama görevini gerçekleştirmişlerdir. Türk-Yunan Forumu'nda Türk tarafından emekli büyükelçiler, Türk Dışişleri Eski Bakanı İlter Türkmen, Kardak Krizi sırasında görevde bulunan Türk Deniz Kuvvetleri mensubu Amiral Erkaya ve bazı akademisyen ve gazeteciler yer almışlardır. Yunan tarafında ise, emekli büyükelçiler, siyasilerin dış politika danışmanları, düşünce kuruluşlarının temsilcileri ve akademisyenler bulunmuştur. Söz konusu Forum, her iki ülkenin dışişleri bakanlıklarıyla iletişim halinde işlemiş ve destek görmüştür. Papandreu, Türk-Yunan Forumu'nun katılımcıları ve fonksiyonu itibariyle ne tam olarak resmi ne de tam olarak bir sivil toplum girişimi olarak değerlendirilemeyeceğini, ikisinin arasında bir yerde konumlandığını ifade etmiştir. Türk-Yunan Forumu'nun ortaya koyduğu kazanımlar arasında bazı Güven Arttırıcı Önlemler ve Krizden Kaçınma Önlemleri (KKÖ) bulunmaktadır. Forum bünyesindeki Siyasi Analiz Grubu'nun hazırladığı ve

[321] Heraclides, Imagined, s. 153.
[322] Heraclides, Imagined, s. 154.

iki ülke dışişleri bakanlıklarına sunduğu "Ege'deki Konular: Açılımlar ve Olasılıklar" başlıklı bir rapor da bulunmaktadır.[323]

Yunanistan, görüşmeler esnasında beklenilenin aksine, Helsinki Belgesi'nde ortaya konulan Aralık 2004 son tarihine kadar oyalama taktiği izlememiş ve Türk tarafına kendi iradesi dışında gönüllü olmadan UAD'ye başvurma yönünde zorlama girişiminde bulunmamıştır. Buna karşılık, Türk tarafı da, UAD'ye kıta sahanlığı için başvurma ihtimaline, karasuları ve hava sahası konularının tatmin edici bir şekilde çözülmesi şartıyla karşı çıkmamıştır. Belirtilmesi gerekir ki, kıta sahanlığının sınırlandırılmasına yönelik bir girişim öncesinde karasularının genişliğinin sabit olarak belirlenmesi bir ön şarttır. Yunanistan'ın kara suları ve hava sahasının genişliklerini uyumlu kılabilmek adına 10 millik limite çıkma talebi Türk tarafının kesin olarak karşı çıkmasıyla reddedilmiştir. Bu kapsamda 8 millik bir genişlik ise, Türk tarafının belli bölgelerde tartışmaya hazır olduğunu ifade ettiği bir oran olarak değerlendirilmiştir. Bu tartışma için Türk Boğazları ile Akdeniz arasındaki bölgede açık denizlere erişimin önünde engel oluşturacak bir düzenlemeden kaçınılması şart olarak sunulmuştur. Türk tarafı önceden beri savunageldiği paket yaklaşımına sadık kalarak, kıta sahanlığı, karasuları ve hava sahası konularının eş zamanlı olarak görüşülmesini savunurken, Yunan tarafı karasularını genişletme amacını gerçekleştirmeyi 2003 yılı itibariyle öncelikli hedef olarak takip etmeyi sürdürmüştür. 2004 yılında Yunanistan'da gerçekleşen hükümet değişikliği öncesinde Ege sorunlarına dair kapsamlı bir çözüm hedefine oldukça yaklaşıldığı aktarılmıştır. Her iki ülke arasında Türk-Yunan Forumu kapsamındaki ve resmi görüşmelerdeki ortak tutumun, kıta sahanlığı yaklaşımı odak noktasında olmak üzere beraberinde karasuları ve hava sahası konularının ele alınması şeklinde olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır. Bununla beraber, üçü birbirini doğrudan etkileyen bu sorunlar yanında askerden arındırma ve gri alanlar konularının ele alınmalarının ertelendiği belirtilmiştir. Bu duruma gerekçe olarak da, başta sayılan görece daha temel üç konunun çözüme ulaştırılması halinde diğer iki konunun önemsiz hale geleceği beklentisi olduğu iddia edilmiştir.[324]

[323] Heraclides, Imagined, ss. 150-152.
[324] Heraclides, Imagined, ss.154-155.

3.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikası

Türk-Yunan ilişkilerinin yüksek politika açısından en önemli konusu Kıbrıs sorunudur. Tarihsel geçmiş bölümünde aktarıldığı üzere Osmanlı egemenliğindeki Kıbrıs'a yerleşen Türkler Rumlarla birlikte yaşamıştır. Tarihte hiç bir zaman Yunanistan anakarasına bağlı olmayan Kıbrıs, Rum nüfusu dolayısıyla Megali İdea'nın hedeflerinden olmuştur. İngiltere'nin adadaki egemenliği döneminde harekete geçmeyen Yunanistan, İngiliz egemenliğinin bitmesi ile Kıbrıs Rumlarının enosis emellerine açıkça destek vermeye başlamıştır. İngiltere'nin enosise yanaşmaması üzerine Yunanistan konuyu 1954'te Birleşmiş Milletler'e taşıyarak soruna uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Orta Doğu'dan ayrılan İngiltere bu konuda yerini ABD'ye bırakmıştır. ABD'de konuyu NATO'ya taşımıştır. İki NATO üyesinin çatışmasına karşı çıkmıştır. Adadaki iki tarafın 1950'lerde başlayan çatışmaları Türkiye ve Yunanistan'ın 1959 ve 1960'da Zürih ve Londra'da imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açan anlaşmaları ile sona ermiştir. Ancak bu düzen fazla uzun ömürlü olmamış ve iki taraf arasındaki çatışmalar üç yıl içerisinde tekrar başlamıştır. Çatışmaların 1970'lerin başına kadar ciddi bir boyuta ulaşması sonucu Türkiye Temmuz 1974'te askeri müdahelesini gerçekleştirmiştir. Cenevre'de görüşmelerin sonuca bağlanmaması sonucu Türkiye Ağustos 1974'te Kıbrıs'a ikinci operasyonunu başlatmıştır. Kıbrıs Türkleri 15 Mayıs 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) ilan etmişlerdir.[325]

Eylül 1984'te başlayan üç tur görüşme sonucu Kıbrıs'ın iki bölgeli, iki toplumlu, bağlantısız bir federasyon olması konusunda anlaşmaya varılmıştır. 1986 ve 1988 ve 1990'da iki taraf arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Pérez de Cuéllar başkanlığındaki toplantılar ve 1990'da New York'ta yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs'ın Avrupa Topluluğuna katılmak için resmen başvuruda bulunması Kıbrıslı Türkleri rahatsız etmiştir. BM Genel Sekreteri Javier Pérez de Cuéllar 1991 yılı boyunca iki taraf arasında çözüm arayışlarını sürdürmüş

[325] Melek Fırat, "1939-1945 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar** (Ed. Baskın Oran), Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, (1939-1945), ss. 596-599; Melek Fırat, "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 20. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015; Tozun Bahcheli, **Greek-Turkish Relations Since 1955**, Westview Press, 1990, ss. 244-250.

ama ilerleme kaydedememiştir. Nisan 1992'de Birleşmiş Milletler'in yeni genel sekreteri Butros Butros-Gali Güvenlik Konseyi'ne iki bölgeli, iki toplumlu bir federasyon kurulmasını öngören ve her türlü bölünmeyi, ayrılmayı veya başka bir devletle birleşmeyi yasaklayan bir taslak plan sunmuş ancak Kıbrıs Türk lideri Denktaş tarafından kabul edilmemiştir.

Bunun üzerine Mayıs 1993'te Gali, içerisinde adadaki askeri güçlerin azaltılması, Maraş'ın doğrudan BM kontrolüne devredilmesi, iki taraf arasındaki temaslar üzerindeki kısıtlamaların azaltılması, ada çapında bir nüfus sayımı yapılması ve çözüme ilişkin fizibilite çalışmalarının yürütülmesinin yer aldığı sekiz güven artırıcı önlemi kabul ederek iki tarafı iyi niyet göstermeye teşvik etmiştir. Denktaş, önerilerin bazılarını kabul etmekle birlikte, paketin bütününü kabul etmemiştir.[326]

Haziran 1994'te düzenlenen Korfu Avrupa Konseyi'nde AB Kıbrıs'ın, Birliğin bir sonraki genişleme aşamasına dâhil edileceğini resmen teyit etmiştir.[327] Temmuz 1994'te Avrupa Adalet Divanı'nın Kuzey Kıbrıs'tan AB'ye mal ihracatına kısıtlamalar getirmesi de müzakerelerin tıkanmasına yol açmıştır. Aralık 1996'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM), Türkiye'nin Kıbrıs'ta işgalci bir güç olduğunu ilan etmesi de müzakereleri çıkmaza sokmuştur.[328]

Avrupa Komisyonu 1997 yılında yayınladığı Gündem 2000 raporunda Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başlaması için tavsiye kararı almış ve Mart 1998'de üyelik müzakerelerini başlatmıştır. Bu durum Türkiye'de tepki ile karşılanmıştır. 1997 yılında Güney Kıbrıs yönetiminin iki Rus yapımı S-300 hava savunması füzesi alma girişimi sonucunda Türkiye, bu füzeleri yok edeceğini ve hatta savaşa gireceğini bildirmiştir. Kriz, Aralık 1998'te Güney Kıbrıs yönetiminin bu füzeleri Yunan Hava Kuvvetlerine devretmesi ile sona ermiştir.[329]

Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti 19 Aralık 1972 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile bir Ortaklık Anlaşması imzalamış ve bu anlaşma 1 Haziran 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Adanın tüm nüfusunun yararına uygulanacak ticari, mali

---

[326] Ayrıntılar için bakınız Süha Bölükbaşı, "Boutros-Ghali's Cyprus Initiative in 1992: Why Did It Fail?" **Middle Eastern Studies,** Cilt. 31, Sayı: 3, Temmuz 1995, ss. 460-482.

[327] "European Council at Corfu, 25-25 June 1994, Presidency Conclusions", **European Parliament**, https://www.europarl.europa.eu/summits/cor1_en.htm (20.12.2022).

[328] Ayrıntılar için bakınız Yusuf Aksar, "The European Court of Human Rights and the Cyprus problem", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 50, Sayı: 3, ss. 141-174.

[329] Ayşe Küçük, "1997 S-300 Füzeleri Krizi," **Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri**, https://tdpkrizleri.org/index. php/1997-s-300-fuezeleri-krizi (22.01.2023)

ve teknik iş birliği düzenlemelerini içeren bu anlaşmanın amacı, Kıbrıs ile Avrupa Topluluğu arasındaki ticareti ve ekonomik ilişkileri pekiştirmek ve genişletmek olmuştur. Gümrük Birliği hedefinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesine giden yolu açacak olan bu Protokol 1 Ocak 1988'de yürürlüğe girmiş ve ilk aşama olarak Kıbrıs'ın sanayi ürünlerinde ve Anlaşma kapsamındaki 43 tarım ürününde gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını azaltmasını, Birliğin Ortak Gümrük Tarifesinin Kıbrıs tarafından kabul edilmesini ve yasaların uyumlaştırılmasını öngörmüştür. Protokol'ün ikinci aşaması ise Gümrük Birliği'ne dâhil olan ürünler için ticarette kalan tüm kısıtlamaların kaldırılmasını, sanayi ve tarım ürünlerinin serbest ve sınırsız dolaşımını ve gümrük birliğinin tamamlanması için gerekli olan politikaların kabul edilmesini öngörmüştür.[330]

Kıbrıs Rum Yönetimi, Kıbrıs Cumhuriyeti adına 3 Temmuz 1990 tarihinde AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Başvurunun kapsamlı bir şekilde incelenmesinden sonra, Avrupa Komisyonu 30 Haziran 1993 tarihinde Kıbrıs'ın başvurusuna ilişkin görüşünü yayınlamış ve adanın Avrupalı kimliği ve karakterinin yanı sıra AET'ye üye olma isteğini de kabul etmiştir. Komisyon'un görüşü ayrıca Kıbrıs'ın üyelik koşullarını karşıladığını ve AET'ye üye olmaya uygun olduğunu teyit etmiştir. AB Konseyi'nin, 4 Ekim 1993 tarihli açıklaması şöyledir:

> *Konsey, Kıbrıs sorununa barışçıl, dengeli ve kalıcı bir çözüm bulunmasını beklemeksizin, Kıbrıs Hükümeti ile yakın iş birliği içinde, Kıbrıs'ın AB ile bütünleşmesine yönelik ekonomik, sosyal ve siyasi geçiş sürecine yardımcı olmak amacıyla Ortaklık Anlaşması'nın sunduğu tüm araçların kullanılmasını öneren Komisyon'un yaklaşımını desteklemektedir.*[331]

Bu görüş çerçevesinde Komisyon, Kıbrıs ile görüşmelere 1993 yılında başlamış ve 1995 yılında tamamlamıştır. 25 Haziran 1994 tarihinde Korfu'da toplanan Avrupa Konseyi, Birliğin bir sonraki genişleme aşamasının Kıbrıs ve Malta'yı da kapsayacağını açıklamış ve bu görüşü 10 Aralık 1994'te Essen'de yaptığı toplantıda da teyit etmiştir. Kıbrıs'ı AB'ye katılıma hazırlamak amacıyla, iki taraf arasında yapılandırılmış bir diyalog kurulmasını da içeren bir Katılım Öncesi Strateji

[330] High Commission of the Republic of Cyprus in Pretoria, http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom-/highcom_pretoria.nsf/page04_en/page04_en?OpenDocument, (26.01.2023).
[331] High Commission of the Republic of Cyprus in Canberra, http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/-highcomcanberra.nsf/cyprus03_en/cyprus03_en?OpenDocument, (26.01.2023).

oluşturulmuştur. Her düzeyde siyasi diyaloğu da içeren bu diyalog, Kıbrıs'ın mevzuatını, politikalarını ve uygulamalarını Avrupa müktesebatıyla uyumlu hale getirmesine ve üyeliğe yumuşak bir geçiş için hazırlanmasına yardımcı olmak açısından özellikle yararlı olmuştur. 31 Mart 1998 tarihinde de Kıbrıs ile AB arasında katılım müzakerelerinin başlamıştır. 13 Aralık 2002 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Kopenhag'da Kıbrıs'ı AB'nin yeni bir üye devleti olarak kabul etmeye karar vermesi üzerine 16 Nisan 2003 tarihinde Kıbrıs Rum kesimi Cumhurbaşkanı Tassos Papadopoulos AB'ye Katılım Antlaşmasını imzalamıştır. Katılım Antlaşmasını 14 Temmuz 2003 tarihinde onayladıktan sonra Kıbrıs Rum kesimi, 1 Mayıs 2004 tarihinde, diğer dokuz aday ülke Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile birlikte AB'ye tam üye olmuştur.[332]

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, Kıbrıs sorununun çözümü olmadan AB tam üyesi olması Türk-Yunan ilişkileri ve Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler açısından sorun teşkil etmektedir. Üstelik GKRY'nin egemenliği altında olduğunu iddia ettiği toprakların tamamının üzerinde kontrolu olmamasına rağmen AB üyesi olması sorunludur. Bu karar hem AB prensipleriyle hem de uluslararası hukuk prensipleri ile çelişmektedir. AB, GKRY'nin tek yanlı başvurusunu kabul ederek, Kıbrıs sorununun çözümünü olduğundan daha karmaşık hale getirmiş ve Türkiye-AB ilişkilerini de AB lehine asimetrik hale getirmiştir.[333]

BM eski genel sekreteri Kofi Annan Türk ve Rum kesimleri halinde bölünmüş olan Kıbrıs adasının bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öneren bir planı ilk kez 11 Kasım 2002 tarihinde sunmuştur. Bu plana Annan, Aralık 2002, Şubat 2003 ve Mart 2004'te düzeltme ve eklemeler yapmış ve son şeklini 31 Mart 2004 tarihinde İsviçre'de Türk ve Rum kesimlerine sunmuştur. Her ne kadar birçok hükmü sorunlu olsa da, 9000 sayfalık Annan Planı, AB içinde yeniden birleşmiş bir federal Kıbrıs üzerinde anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Kıbrıs sorunu için yakın tarihte önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir.

[332] High Commission of the Republic of Cyprus in Canberra, http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/-highcomcanberra.nsf/cyprus03_en/cyprus03_en?OpenDocument, (26.01.2023).
[333] Hüseyin Işıksal, "Dilemmas of the Contradictory EU Membership of the Republic of Cyprus and Turkey-EU Relations," **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 12, Sayı: 24, Yaz 2019, s. 119.

Annan Planı Kıbrıs adasını bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olarak öngörmüştür. Plana göre Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nde devlet başkanlığı ve başbakanlık on ayda bir Türkler ve Rumlar arasında değişecek ve bakanlıkların en az üçte biri Türklerden oluşacaktı. Bu plan Nisan 2004'te Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta yapılan referandumlarla oylamaya sunulmuştur. Plan, Türk tarafında % 65 oyla kabul edilip, Rum tarafında %76 oy ile reddedildiği için hayata geçirilememiştir.[334] Annan Planı'nın başarısızlığının en önemli nedenlerinden biri de zamanlamasıdır. Kıbrıs Rum kesiminin AB'ye katılımının garantiye alınması, Kıbrıs Rumlarının planı kabul etme motivasyonunun kaybolmasına neden olmuştur.

3.3.3. Türkiye'nin Yunanistan'ın PKK Lideri Öcalan'a Desteğine Tepkisi

1978 yılında Marksist ve Leninist bir ideolojiye dayalı kurulduğu iddia edilen ancak etnik ayrılıkçı bir terör örgütüne dönüşen Kürdistan İşçi Partisi'nin (Partiye Karkaren Kürdistan-PKK) kurucu lideri terörist başı Abdullah Öcalan, 15 Şubat 1999 tarihinde, Yunanistan'ın Nairobi Büyükelçiliği'nde, Türkiye'nin ABD ve İsrail ile ortaklaşa yaptığı bir operasyonla yakalanmıştır. Türkiye'de çok sayıda sivil ve askerin ölümünden sorumlu olan örgütün liderinin, Yunanistan tarafından sağlanan imkânlarla saklanırken yakalanması, iki ülke ilişkilerinde oldukça derin bir güven bunalımı oluşturmuştur. Türk hükümeti, muhalefet partileri ve kamuoyunun Yunan tarafına, sert bir tepki verdiği tarihi bir kriz yaşanmıştır. Türkiye'de yazılı ve görsel medya, Yunanistan'ın bir devlet politikası olarak teröre destek verdiğini ve bunun dünya kamuoyunun da dikkatini çektiğini belirtmiştir.[335] Türk basını Yunanistan'ın Öcalan'a yardımı konusunda oldukça sert başlıklar içeren haberler yayınlamıştır.[336] Bu olay sonunda Türkiye ve Yunanistan arasındaki hem resmi ilişkiler, hem de toplumsal düzeydeki bağlar derin bir şekilde sarsılmıştır. Krizin etkisi, sadece siyasi düzeyle

[334] "Annan Planı ve İki Kesimlilik," **TASAM**, https://tasam.org/Files/Icerik/File/Annan_Plan%C4%-B1_ve_%C4%B0ki_Kesimlilik_pdf_5db655c0-b6ce-4c8c-adf3-299b2de78c1e.pdf, (23.01.2023).
[335] Roberto Aliboni, Daniela Pioppi, "The Öcalan Affair Revisited", **The International Spectator**, Cilt: 35, Sayı: 3, 2000, s. 42.
[336] Bu başlıklardan bazıları: "Yunanistan İhanet İçinde" ve "Kronik Düşman" gibi tanımlar içermektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tuğcan Durmuşlar ve Ali Şevket Ovalı, Greece's Portrayal by the Turkish Print Media: A Comparative Study on Conjunctural Images, Ed. Alexis Heraclides ve Gizem Alioğlu Çakmak, **Greece and Turkey in Conflict and Cooperation From Europeanization to De-Europeanization**, 2019, Routledge, Abingdon, ss. 210-221.

sınırlı kalmamış; ticari ilişkilere de yansımış ve bazı Türk yatırımcılar, Yunanistan'da yapmayı planladıkları yatırımlarını iptal etmişlerdir.[337] Günümüzde de terör eylemlerini sürdürmekte olan PKK'nın yol açtığı kayıplar Türk siyasi hayatını derinden etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

3.3.3.1. PKK Sorununun Geçmişi

Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının bir kısmında bağımsız bir Kürdistan devleti kurmayı amaçlayan terör örgütü PKK'nın silahlı saldırılarını Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ülkenin bölünmez toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak görmüşlerdir. 1984 yılında Başbakan Turgut Özal döneminde Eruh ve Şemdinli'ye yapılan saldırılar ile başlayan PKK saldırıları 2020'li yıllarda dahi devam etmektedir. Her ne kadar 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde PKK saldırılarına karşın barışçıl yöntemlerle bazı çözüm arama girişimleri olsa da, bu saldırılar 1990'lu yıllarda artarak devam etmiştir. PKK, 1990'larda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yanısıra özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan halka ve Türkiye'nin dört bir yanında yaşayan sivillere saldırmaya devam etmiş ve binlerce asker ve sivilin şehit olmasına ve yaralanmasına neden olmuştur. Bu yıllarda PKK Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde pek çok okulu hedef alarak yıkmış ve yüzlerce öğretmeni öldürmüştür. Ayrıca hastanelere saldırmış ve bölgedeki pek çok köprüyü havaya uçurmuştur. Bu nedenle PKK sorunu 1990'larda vatanın bölünmez bütünlüğüne ve Türk halkına önemli bir tehdit olarak güvenlikleştirilmiş ve PKK sorunu Türk Silahlı Kuvvetlerinin yetki alanına girmiş ve ordunun sivil siyasette etkin olmasına neden olmuştur.[338]

Türkiye'de bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaya çalışan PKK lideri Öcalan bu çabasında içlerinde Suriye, Irak, İran, Bulgaristan, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Ermenistan, Rusya'nın ve pek çok Avrupa ülkesinin de bulunduğu yabancı ülkelerden

---

[337] "Koç, Gerginlik Olmasaydı Yunan Adalarına Ramstore Açıyordu", **Hürriyet**, 25.02.1999, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/koc-gerginlik-olmasaydi-yunan-adalarina-ramstore-aciyordu-39064981, (23.02.2017).

[338] Bu dönemin PKK sorunu ile ilgili ayrıntılı incelemeleri için bakınız, Doğu Ergil, "The Kurdish Question in Turkey", **Journal of Democracy**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2000, ss. 122-135; Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, **Turkey's Kurdish Question,** Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1998; M. Hakan Yavuz, "Five Stages of the construction of Kurdish natıionalism in Turkey," **Nationalism and Ethnic Politics,** Cilt: 7, Sayı: 3, 2001, s. 12.

yardım almıştır. Zaman zaman bu desteklere İran ve Irak'ın da dolaylı ve dolaysız olarak katıldığı görülmüştür. Özellikle Suriye, PKK lideri Öcalan'ı Şam'da ağırlayarak, o dönem işgal ettiği Lübnan'da PKK gerillalarını eğiterek ve örgüte askeri, lojistik ve finansal yardım yaparak en fazla desteği vermiştir.[339]

3.3.3.2. Yunanistan'ın PKK'ya Desteği

Yunanistan, Türkiye'ye karşı geçmişten gelen olumsuz dış politikasını PKK'yı desteklemek suretiyle de göstermiştir. Bir nevi "düşmanımın düşmanı dostumdur" prensibinden hareket eden Yunanistan, Türkiye'de PKK saldırılarının başladığı 1980'lerden itibaren örgüte desteğine başlamıştır. Nokta dergisinin 5 Nisan 1992 sayısında, bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi son 12 yıl boyunca Yunanistan'ın PKK'ye verdiği desteğin 1 milyar dolara ulaştığını iddia etmiştir. Yine aynı yazıda emekli Yunan Generali Dimitris Matafias'ın ve emekli Yunan Amirali Antonis Neksasis'in Panhellenic Sosyalist Partisi'nden (PASOK) bazı milletvekilleri ile Ekim 1998'de PKK'li Mahsun Korkmaz'ı Beka Vadisi'ndeki bir kampta ziyaret ettiği belirtilmiştir. General Matafias'ın bazı PKK gerillalarının eğitimi için sorumluluk üstlendiği de öne sürülmüştür. Ayrıca, Yunanistan'ın Kıbrıs Rum kesiminden bazı silahları PKK'ye sevkettiği konusuna da dikkat çekilmiştir. Gazeteci Mümtaz Soysal 1998 yazında Kıbrıs Rum kesiminin hem PKK'ye silah sevki gerçekleştirdiğini hem de güney Kıbrıs'ta PKK militanlarının bulunduğunun yazmıştır. Orta Yunanistan'daki Lavrion kentinde PKK Kampının bulunduğunu da belirtmiştir. Hatta Soysal hem Ermeni terörünün hem de PKK hareketinin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında başladığına dikkati çekerek her iki hareketi de Kıbrıs Rumları ve Yunanistan ile ilişkilendirmiştir.[340]

Dönemin başbakanı Tansu Çiller'e sunulan ve Yunanistan'ın PKK'ya verdiği desteği 25 maddede özetleyen bir dökümana göre, PKK'nın örgüt için propoganda yapmak ve işçiler, gençler ve kadınlar gibi farklı grupları bir şemsiye altında örgütlemek için kurulan Kürdistan Ulusal Bağımsızlık Cephesi (*Eniye Rizgariye*

[339] Yavuz, 2001, s. 12; Mitchel P. Roth ve Murat Sever, "The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism through Organized Crime, A Case Study", **Studies in Conflict & Terrorism,** Cilt: 30, Sayı: 10, 2007, s. 906.
[340] Michael M. Gunter, "The Kurdish Factor in Turkish Foreign Policy", **Journal of Third World Studies**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1994, s. 461

Navata Kurdistan-ERNK) adı altındaki gruba aylık ödeme yaptığı belirtilmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın, eski Dışişleri Bakanı Andonias Samaras döneminde de PKK'ya 10 milyon dolarlık yardımda bulunduğu iddia edilmiştir. Yine bu dökümana göre Yunanistan'ın PKK'ya destekleri arasında şu konular yer almaktadır: a) 1993 yazında Türkiye'deki turizmi sabote etmek için PKK miltanları ve Yunan Gizli Haberalma Örgütü'nün emekli subaylarının ortaklaşa saldırılar düzenlemeleri b) Üç PASOK milletvekilinin bir televizyon kanalında ortak düşmanlarına karşı PKK'ya destek verilmesi için çağrı yapması c) Lavrion'daki bir mülteci kampının PKK'ya verilmesi d) Yunan Milli Bankası'nın Lavrion'daki bir şubesinde PKK'ya para toplamak için hesap açılması e)Yunanistan'da PKK için "Kürdistan'ın Sesi" isimli bir radyo kanalı açıkması f) Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın 33 PKK üyesi için burs sağlaması g) Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu'nun danışmanlarından birinin Beka Vadisi'nde Öcalan ile buluşması ve PKK silah ticaretini geliştirmek için Atina'da ithalat ve ihracat süsü verilecek bir denizcilik şirketinin kurulması sözü vermesidir. Aralık 1993 tarihinde de Yunanistan'ın Avrupa ile ilişkilerinden sorumlu Bakanı Theodore Pangalos Kürt halkının bağımsızlık mücadelesinde Yunanistan'ın yardımcı olması gerektiğini söylemesi de bu dökümanda belirtilmiştir. Kasım 1993'te Alman ve Fransız hükümetleri Kürt militanlarının ülkelerinde bulunmasını yasakladıkları zaman Yunanistan onlara katılmamış; topraklarını Kürt militanlara açmıştır.[341]

3.3.3.3. Öcalan Krizi

Yunanistan'ın 1990'lı yıllar boyunca PKK'ya yaptığı bu desteklere ayrıca PKK lideri Öcalan'ın Türkiye'den kaçtıktan sonraki çeşitli ülkelerde sığınma çabalarına yaptığı yardımlar da eklenmiştir. 1998 yılında Türk hükümetinin Suriye hükümetine yaptığı baskı sonucu Suriye, ülkesindeki PKK kamplarını kapatmak ve Öcalan'ı sınırdışı etmek zorunda kalmıştır. Suriye'den ayrılmak durumunda kalan Öcalan içerisinde İtalya, Yunanistan ve Rusya'nın bulunduğu pek çok Avrupa ülkesine sığınma talebinde bulunmuş ve İtalya tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu duruma Türkiye çok büyük tepki gösterince İtalyan hükümeti sessizce Öcalan'ın ülkesinden çıkmasını istemiştir. Öcalan daha sonraki haftalarda Rusya, St. Petersburg'da ve

[341] Gunter, Kurdish, s. 462.

Yunanistan, Atina'da görülmüştür. Yunan hükümeti Öcalan'ı önce Korfu'ya nakletmiş, daha sonra Lazaros Mavros adına düzenlenmiş Güney Kıbrıs Rum kesimine ait bir pasaport ile Kenya'daki Yunan Büyükelçiliğine yerleşmesini sağlamıştır. Türk Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT), Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (*Central Intelligence Agency*-CIA) ve İsrail İstihbarat ve Özel Harekâtlar Kurumu (*HaMossad leModiʿin uleTafkidim Meyuḥadim*-MOSSAD) ile ortak gerçekleştirdiği bir operasyonla Öcalan, 15 Şubat 1999 tarihinde Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Yunan Büyükelçiliği'nde yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir.[342]

Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine tehlike yaratan ve PKK saldırıları ile binlerce asker ve sivil vatandaşın ölmesine ve yaralanmasına yol açan PKK lideri Öcalan'ın Yunanistan tarafından korunması ve saklanması Türk Yunan ilişkilerinde bir infial yaratmıştır. Öcalan Krizi, Türk kamuoyunda ve basının da sert tepkilere yol açmıştır. Bu tepkiler hem siyasi hem de iktisadi alanda kendini göstermiştir. İki ülke arasındaki güven bunalımı en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Oran'ın belirttiği gibi bu kriz durumunda Türkiye'nin önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Türkiye, ya Yunanistan'ın PKK ile bağlantılarını ve teröre verdiği desteği uluslararası ortamda sık sık dile getirip Yunanistan'ı zor durumda bırakacaktı ya da Yunanistan'ı PKK'ya destek vermemeye ve terörle mücadele konusunda Türkiye ile bir anlaşma imzalamaya ikna edecekti. Böylece ikili ilişkiler düzelme yoluna gidecekti.[343] Dönemin liderleri, özellikle Dışişleri Bakanı İsmail Cem ikinci seçeneği tercih ederek iki ülke arasında bozulan ilişkileri onarmayı tercih etmişlerdir. Dönemin başbakanı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem bu şekilde bir politika izlemeselerdi muhtemelen Yunanistan'ın Türkiye'nin bir numaralı düşmanına yardım etmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri dönülmez bir noktaya getirebilirdi. [344]

[342] Roth ve Sever, s. 905.
[343] Oran, s. 562.
[344] Hakan Abacı, "The Öcalan Affair and Its Effect on the Turkish-Greek Rapprochement Process in 1999", **Turkish Review of Eurasian Studies,** Annual 2004-9, s. 1; Mike Mason, "Rapprochement", **Whitehall Papers**, Cilt: 54, Sayı: 1, 2001, ss. 62-68

3.3.4. 1999 Deprem Felaketleri Sonrasında Türk ve Yunan Toplumları Arasındaki Yakınlaşma

17 Ağustos 1999 tarihinde Türkiye'nin kuzey batısında 7,4 şiddetinde gerçekleşen ve 18,000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine 48,000'den fazla kişinin yaralanmasına neden olan Marmara depremi iki ülke arası ilişkilerde beklenmedik şekilde yapıcı bir etkileşim doğmasına etki eden bir diğer faktör olmuştur. Bu afet sonrasında iki ülke dostane bir dayanışma faaliyeti içine girmişlerdir. Sivil toplum örgütleri arasında bağlar kurulmuş ve iki tarafta ortak çalışmalar yapılmıştır.[345]

Marmara depreminin hemen ardından, 7 Eylül 1999 tarihinde Yunanistan'da gerçekleşen nispeten daha küçük ölçekli ancak 50'den fazla kişinin yaşamını yitirmesine yol açan deprem felaketi ise, benzer şekilde can ve mal kaybına sebep olmuştur.[346] Birbiri ardına yaşanan doğal afetler, iki ülke ilişkilerinin gidişatına etki etmişlerdir. Ege'nin iki tarafının deprem felaketleri sonrasında yürüttükleri iş birliği, ilişkilerdeki değişimin tetikleyicisi değil ancak hızlandırıcısı olmuştur. Marmara depremi sonrasındaki ilk bir saatlik zaman dilimi içinde Bakan Papandreu, Türk muhatabı Cem'i telefonla aramış ve kurtarma çalışmalarına ilişkin yardım teklif etmiştir. Atina'da gerçekleşen deprem felaketi sonrasında da Türk tarafı aynı teklifi Yunan makamlarına iletmiştir.[347]

Türkiye'deki deprem sonrasında, Yunanistan'da İskeçe Valiliği, Yunan Devlet Radyosu ve Yunan İşçileri Genel Konfederasyonu, geliri depremzedelere bağışlanmak üzere İskeçe, Atina ve İstanbul'da Yunan ve Türk sanatçıların katılımlarıyla konserler düzenlemiştir. Deprem sonrası yaşanan yakınlaşmanın sadece kurum ve kuruluşlar düzeyinde gerçekleşmediği, iki ülke vatandaşlarının bireysel olarak da birbirlerine karşı dayanışma girişimleri sergilediklerine dair haberler medyada çok geniş yer bulmuştur. Marmara Depremi sonrasında Türkiye'nin Atina'daki Büyükelçiliği ve Selanik'teki Konsolosluğu'na ulaşan çok sayıda Yunan vatandaşı yardım tekliflerini iletmişlerdir. Elçilik ve Konsolosluk bu olay sonrasında memnuniyetlerini belirten

[345] Gözen, s. 240. Detaylı bir analiz için bkz. Rumelili, 2007.
[346] Antonios Pomonis, "The Mount Parnitha (Athens) Earthquake of September 7, 1999: A Disaster Management Perspective", **Natural Hazards**, Cilt: 27, Sayı: 1-2, 2002, ss. 171-175.
[347] Heraclides, Imagined, s. 145.

resmi açıklamalarda bulunmuştur. İki ülkenin deprem felaketleri sonrasında devlet ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla yardımlaşmaları bazı analistlerce beklenmeyen gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Yunanistan depremi sonrasında, Türk medyasında, "Şimdi sıra bizde" şeklinde ve benzeri başlıkların aktarıldığı haberler yer almıştır. Bu yayınlarda, Atina'ya ilk varan yabancı kurtarma ekibinin İstanbul merkezli bir sivil toplum örgütü olan Arama Kurtarma Derneği (AKUT) olduğu ve çalışmalarına yerel halk tarafından, Türkçe'ye "Yaşa AKUT" olarak çevrilebilen, "*Zito Akut*" şeklinde destek sloganlarıyla devam ettiği bilgisi yer almıştır. Deprem sonrasında Türk arama ve kurtarma ekiplerinin Yunan ekipleriyle iş birliği içinde çalışmaları ve enkaz altından yaralı bir çocuğu çıkarmaları, yazılı ve görsel medyada bir afet sonrasındaki kurtarma çalışması olmaktan daha çok iki ülke arasındaki siyasi ve toplumsal yakınlaşma olarak değerlendirilmiştir.[348]

İki ülkenin deprem sonrası gösterdikleri karşılıklı dayanışmanın sonucunda iki ülkenin dışişleri bakanları Eylül 1999'da Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısı için bulundukları New York'ta resmi programlarının dışında görüşmeler yapmışlardır. Planlı olmayan şekilde buluşan her iki Bakan, Birleşmiş Milletler himayesinde görev yapmak üzere Türk-Yunan iş birliğiyle oluşturulacak ortak bir "deprem kurtarma ekibi" kurulması üzerinde görüştüklerini kamuoyuna açıklamışlardır.[349] Bu girişimle, hem iki ülkenin deprem felaketleri sonrası elde ettikleri acil yardım deneyimlerinin uluslararası alanda kullanılması hem de birbirleri arasında güven arttırıcı bir önlem olarak ilişkilere katkıda bulunması amacı izlenmiştir.

Deprem felaketleri sonrasında yaşanan toplumlar arası yakınlaşma iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların çözümü açısından girişimde bulunmak isteyen potansiyel sivil toplum temelli girişimlere de uygun bir kamuoyu ve siyasal altyapı hazırlamıştır. Her iki ülkede de karşılıklı iş birliği faaliyetlerine yönelen çeşitli sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Ayrıca belediyeler ve üniversiteler bu faaliyetlere yönelmişlerdir. İki ülkenin özel sektör kuruluşları arasında etkileşimde artmıştır. İşbirliğini destekleyen bu tür çalışmaların artması, devlet düzeyindeki uzlaşmazlıkların aşılabilmesi için kolaylaştırıcı bir araç olarak görülmüştür. Bu tür gruplar, iş birliği ve diyaloğun

---

[348] Stephen Kinzer, Earthquakes Help Warm Greek-Turkish Relations, **The New York Times**, 13.09.1999, http://www.nytimes.com/1999/09/13/world/earthquakes-help-warm-greek-turkish-relations.html, (11.07.2008).

[349] Yasemin Çongar, Depreme karşı Türk-Yunan Gücü, **Milliyet**, 21.09.1999, http://www.milliyet.com.tr/1999/09/21/dunya/dun01.html, (07.01.2012)

sürdürülmesini olanaklı hale getiren seçmen grupları olarak tanımlanmış ve belirleyici bir rol oynadıkları belirtilmiştir.

Ardı ardına her iki tarafta yaşanan depremler sonrasında iki ülke, gerek resmi düzeyde gerekse sivil toplum örgütleri nezdinde karşılıklı etkileşim içine girmişlerdir. Heraclides, Türk-Yunan ilişkilerinde sivil toplumun sesini duyurmaya çalıştığı girişimlerin aslında deprem felaketleri öncesinde başladığını belirtmiştir. İlişkilerdeki gelenekselleşmiş düşmanlığın karşıtı olan bu girişimlere Yunan tarafından bir örnek olarak Dışişleri Eski Bakanı Papaconstantinou'nun öncülerinden olduğu "Modern Bir Yunan Dış Politikası için Mantık Cephesi" adlı hareket gösterilebilir. Bu tip örgütlenmeler, Yunanistan'da hem resmi hem de sivil toplum düzeyinde kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.[350]

Türkiye'de esas olarak ekonomi ve iş çevrelerinin Türk-Yunan ortak sivil toplum örgütleri kurulması da dâhil olmak üzere sivil toplum temelli çalışmalarda daha aktif olmuştur. 1998 sonrasında hayata geçirilen Yunan-Türk İş Konseyi ve Yunan-Türk Forumu öne çıkan yapılanmalardır.[351] Sivil toplum örgütleri arasındaki etkileşimin ve toplumsal bakış açılarında yaşanan değişimin, devletlerin ihtilaflı oldukları konuların ele alınış biçimlerine etki ettiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.[352] Deprem felaketlerini takiben her iki ülke hem devlet hem de toplum temelindeki girişimlerle birbirleri ile dayanışma içinde olduklarını göstermiş ve dostane bir yardımlaşma faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu durum toplumsal önyargıların aşılabilmesi için umut vaat etmiş, siyasi ve hukuki anlaşmazlıkların giderilmesi yönündeki görüşmelere destek sağlamıştır.

İki devlet arasındaki ilişkilerin yumuşaması, 1999 depremleri sonrası iki toplum arasında oluşan dayanışma ve anlayışın desteğiyle sürdürülebilir bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca ilişkilerde oluşan olumlu havanın, Türkiye ve Yunanistan'daki milliyetçi çevrelerin, iki ülke arasındaki yakınlaşmaya tepkisel yaklaşmalarının da önüne geçtiği belirtilmiştir. Öniş ve Yılmaz,[353] konuyu bu açıdan değerlendirirken Putnam'ın teorik yaklaşımının açıklayıcı özelliğine değinmişlerdir. Robert Putnam

[350] Heraclides, Imagined, ss. 147-151.
[351] Heraclides, Imagined, ss. 148-151.
[352] Yorgo Kırbaki, "Depremden 10 Yıl Sonra", **Hürriyet**, 23.08.2009, http://www.hurriyet.com.tr/-depremden-10-yil-sonra-12330761, (11.03.2020).
[353] Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?", **Political Science Quarterly**, Cilt: 123, Sayı: 1, 2008, (Rapprochement), s. 126.

tarafından literatüre kazandırılan terminolojiye göre bu durum "Birinci Düzey" ile "İkinci Düzey"[354] arasında konumlanan karar alıcıların iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları çözme amacıyla tutum ve siyaset geliştirme alanlarını genişletmiş ve yeteneklerini arttırmıştır.

3.3.5. Türkiye'nin AB Adaylığına Yunanistan'ın Desteği

Yunan Başbakan Simitis'in Türkiye ile Yunanistan arasındaki ihtilafların ele alınmasına yönelik planladığı politika değişikliği partisi PASOK içerisinden bir takım tepkilere neden olmuştur. Yunanistan'ın geleneksel olarak karşı çıktığı Türkiye'nin AB üyesi olma konusuna, Simitis Hükümeti karşı çıkmamış hatta sıcak bakmıştır. Söz konusu politika değişikliğinin temelinde üç ana faktör bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Yunanistan'ın Türkiye ile arasındaki uzlaşmazlıklarda ve özellikle fiili güç kullanımı riski içeren konularda, Türk tarafının askeri üstünlüğü nedeniyle yetersiz kaldığının tespitidir. İkincisi, Başbakan Simitis'in, iki ülke arasındaki sorunları, AB ile Türkiye ilişkilerinin bir parçası haline getirme yoluyla, Birlik tarafından yönetilir hale gelmesini sağlama hedefidir.[355] Üçüncü faktör ise, Yunanistan'ın bir AB üyesi olarak Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri engelleme yönünde verdiği mücadelenin olumsuz tepkilere neden olmasıdır. Atina Hükümeti, Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakma karşılığında, olumlu bir imaj sergileyerek, AB içinde yeni kazanımlar elde etmeyi başarmıştır. Yunanistan'ın Avrupa Parasal Birliği'ne 2001 yılı itibariyle üyeliği, bu çerçevede değerlendirilebilir.[356]

Türkiye ve Yunanistan arasında siyasal liderler ve toplumlar bazında yaşanmakta olan yakınlaşmanın perçinlenmesi açısından Türkiye'nin AB adaylık statüsünü elde etmesi oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Adaylık konumunun önündeki Yunan vetosunun varlığı, 1999 yılı Aralık ayı itibariyle ortadan

[354] Robert Putnam tarafından geliştirilen teorik yaklaşıma göre siyasal karar vericilerin kendi aralarındaki müzakere süreçleri "Birinci Düzeyi", seçmen kitleleri ile aralarındaki karşılıklı bağımlı ilişki ise "İkinci Düzeyi" oluşturmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Putnam, Two Level, ss. 427-460.
[355] Fırat, Yunanistan'la İlişkiler, ss. 477-478.
[356] Mason, Rapprochement, s. 62

kalkmıştır.[357] Yunanistan'da Kostas Simitis liderliğindeki PASOK Hükümeti'nin[358], PKK terör örgütü liderine Yunan Büyükelçiliği'nde saklanma imkânı verdiğinin Türk ve Yunan ulusal kamuoylarıyla beraber uluslararası toplum tarafından da öğrenilmesi, Atina açısından beklenmedik ve kritik bir durum yaratmıştır. Simitis, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıs sorunu çözülmese bile AB üyesi olması ve Ege Denizi'ndeki kıta sahanlığı sorununun Uluslararası Adalet Divanı'na taşınması hedeflerine ulaşılması şartıyla Türkiye'nin AB'ye adaylığı önündeki vetosunu kaldırmayı planlamıştır. Simitis ve danışmanlarının zihin haritalarında Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunların çözümü için AB'nin aktif katılımı yer almaktadır. Bu hedef diğer bir taraftan Türk-Yunan çatışmasının Birlik düzeyine taşınması anlamına gelmektedir.[359] Söz konusu gelişme, Simitis Hükümeti'nin, Türkiye'nin AB adaylığına yönelik yaklaşımını değiştirmesine yol açacak kadar yoğun etkilendiği bir faktör olarak değerlendirilmektedir.[360]

AB'nin etki alanına aday ülke olarak giremeyen Ankara'nın Avrupalılaşma potansiyelinin gerçekleşmesi için yeterli teşvikten mahrum kalması Simitis açısından tercih edilebilir bir durum olarak değerlendirilmemiştir. Geleneksel Yunan dış politikası, Türkiye'nin adaylığına karşı çıkarken aynı zamanda AB'nin dönüştürücü gücünü Türkiye üzerine yansıtmasına da engel olmuştur. Ancak bu durum dolaylı olarak, Türk-Yunan ihtilaflarını, Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olmanın getirdiği kaldıraç gücüyle ve AB üzerinden çözmeyi hedefleyen Simitis için olumsuz bir durum hatta bir engel oluşturmuştur. Bu görüşü aktaran çalışmalarda Yunan Hükümeti'nin, Türkiye'yi Birlik yörüngesine dâhil etme yoluyla ikili ilişkilerde pazarlık gücünü arttırmayı hedefleyen bir diplomatik girişimde bulunduğu değerlendirmesi

---

[357] James Ker-Lindsay, The Policies of Greece and Cyprus towards Turkey's EU Accession, **Turkish Studies**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2007, s.73.

[358] 1996 yılı Nisan ayındaki seçimlerde Yeni Demokrasi Partisi'ni (*Nea Demokratia*-ND) az farkla geride bırakarak göreve gelen PASOK hükümeti, Yunanistan'ın Avrupa bütünleşmesi içindeki yerini pekiştirme ve Ekonomik ve Parasal Birlik içinde yer bulma önceliğini izlemiş ve 1 Ocak 2001'de bu hedefe ulaşmıştır. 2004 yılındaki seçimlere kadar iktidar görevini yürüten Simitis liderliğindeki PASOK hükümetleri, Yunan iç siyasetinde Avrupa yanlısı reformları yanında dış politikadaki ılımlı eğilimleri ile de öne çıkmışlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Konstantinos Simitis, Prime Minister of Greece, **Britannica**, https://www.britannica.com/biography/Konstantinos-Simitis Erişim Tarihi: 23.05.2015; Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Kitap Yayınevi, 2005, İstanbul, s. 458.

[359] Costas Simitis, **Politics for a Creative Greece 1996–2004**, Atina, 2005, Polis, ss. 92-93, Aktaran: Heraclides**,** s. 147.

[360] Canan Balkır, "The Turkish Cypriot Business Community as a Politico-Economic Actor Searching for a Solution", **Turkish Policy Quarterly,** Cilt: 4, Sayı: 4, 2005, s. 5.

yapılmıştır.[361] Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Simitis Hükümeti'nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, Kıbrıs sorunu çözülmese bile AB üyesi olması ve Ege Denizi'ndeki kıta sahanlığı sorununun Uluslararası Adalet Divanı'na taşınması hedeflerine ulaşılması şartıyla Türkiye'nin AB'ye adaylığı önündeki vetosunu kaldırdığı ifade edilmektedir. Simitis ve danışmanlarının zihin haritalarında Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunların çözümü için AB'nin aktif katılımı yer almaktadır. Bu hedef diğer bir taraftan Türk-Yunan çatışmasının Birlik düzeyine taşınması anlamına gelmektedir.[362] Ege'nin iki yakasındaki askeri, ekonomik ve coğrafi dengelerin Türkiye lehine olması, Atina'nın Ankara üzerindeki siyasi etkisinin ezeli olarak sınırlı olmasına yol açmıştır. Ne var ki, iki ülke ilişkilerinin geçmişinde olduğu gibi Yunanistan'ın Türkiye ile ilişkilerini yürütürken, siyasi olarak bir çarpan etkisi veya çoğaltıcı olarak etki edecek müttefikler üzerinden ilerleme politikası mevcut koşullarda AB üzerinden tasarlanmıştır.

Yunanistan, Türkiye'nin AB adaylığı önündeki vetosunu 1999 yılı Aralık ayı itibariyle kaldırmıştır. Bu sayede, 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi sonrasında duraklayan Türkiye-AB ilişkileri yeniden hayata geçmiş ve resmi toplantılar başlamıştır.[363] Türkiye'nin aday ülke konumunun ilan edildiği 1999 yılı AB Helsinki Zirvesi'nde yayınlanan Helsinki Avrupa Konseyi Başkanlık Sonuç belgesinde Birlik, üyeliğe aday ülkelerin sınır uyuşmazlıklarının çözümüne dair koşullarını ilan etmiştir. Sonuç belgesinin 4. Maddesinde tarif edildiği şekliyle:

> *Aday devletler, üyelik sürecine eşit bir temelde katılmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Antlaşmalarda ifade edilen değerlerini ve amaçlarını paylaşmalıdırlar. Bu bakımdan, Avrupa Konseyi, anlaşmazlıkların BM Şartı'na uygun olarak barışçı yoldan çözümlenmesi ilkesini vurgular ve aday devletleri süregiden sınır anlaşmazlıklarını ve ilgili diğer meseleleri çözmek için her türlü gayreti göstermeye davet eder. Bunda başarılı olunamadığı takdirde, anlaşmazlığı makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidirler. Avrupa Konseyi, süregiden anlaşmazlıklara ilişkin durumu, özellikle üyelik süreci üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak ve en geç 2004 yılı sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözüme bağlanmalarını teşvik etmek amacıyla gözden geçirecektir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, Kopenhag'da*

[361] Tsakonas ve Dokos, s. 101; Öniş, s. 171; Benzer bir değerlendirme için bkz: Stelios Stavridis, "The Europeanisation of Greek Foreign Policy", **Hellenic Centre for European Studies EKEM**, Temmuz 2003.
[362] Costas Simitis, **Politics for a Creative Greece 1996–2004**, Atina, Polis, 2005, ss. 92-93'den aktaran: Heraclides, Imagined, s. 147.
[363] Oana Lungescu, "Turkey Holds Formal EU Talks", **BBC News**, 11.04.2000, http://news.bbc.co.uk-/2/hi/europe/709390.stm, (04.11.2017)

belirlenmiş olan siyasi kriterlere uyumun üyelik müzakerelerinin açılması için ön şart olduğunu ve tüm Kopenhag kriterlerine uyumun AB'ye üye olarak katılımın temelini oluşturduğunu hatırlatır.[364]

AB üyesi ülke liderleri 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nde, Kıbrıs sorununun çözümünün Güney Kıbrıs'ın Birliğe üyeliği açısından bir önkoşul teşkil etmemesi yönünde karar almışlardır. Simitis ve Papandreu tarafından, Helsinki Avrupa Konseyi kararları Türkiye üzerinde Ege ve Kıbrıs konularında AB ilkelerine uyulması konusunda artan bir yaptırım gücü elde edildiği savıyla bir başarı ve kazanım olarak değerlendirilmiştir. Yunanistan'da muhalefette bulunan Yeni Demokrasi Partisi'nin lideri Kostas Karamanlis ise Helsinki Zirvesi'nin sonuçları itibariyle Ege'deki konulara ilişkin Türk ve Yunan taraflarının farklılıklarını kabul ettikleri şeklindeki değerlendirmesiyle Yunan hükümetini çok sert eleştirmiştir. Yeni Demokrasi Partisi'nin üyelerinden bazıları da, Helsinki'de Ege sorunları üzerinde sadece kıta sahanlığını değil tümünü kapsayacak şekilde olası görüşmelerin kabul edilmiş olduğunu ve bunun milli çıkarların satılması anlamına geldiğini savunmuşlardır. Sonuç itibariyle Yunanistan, Kıbrıs sorununun çözümü önkoşulu olmadan Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olması ve Ege sorunlarına dair UAD koşuluna resmiyet kazanması şeklinde özetlenecek iki temel kazanımın sahibi olmuştur. [365]

Türkiye'nin AB adaylığı kapsamında Türk-Yunan ilişkileri ve özellikle karşılıklı yakınlaşma süreci geniş biçimde incelenmiştir. İki ülke arasındaki yumuşama sürecini inceleyen çalışmaların çoğu önceki dönemlerle karşılaştırıldığında sürdürülebilir bir şekilde karşılıklı düşmanlıkların soğutulduğu bir sürecin yaşanmakta olduğu sonucunu vurgulamışlardır.[366] 2000'li yılların başlangıcında yayınlanan çalışmalar büyük ölçüde ikili ilişkilerdeki değişimi tarif etmişlerdir. Bu dönemin devamında gelen çalışmalar Avrupalılaşma üzerine kavramsal yaklaşımlardan yararlanarak değişimi kuramsal boyutuyla birlikte ele almaya başlamışlardır. İki ülke arasındaki ilişkilerin dönüşümünü inceleyen çalışmalar, ikinci dereceden öneme sahip konularda yürütülen iş birliğinin siyasi liderler açısından yüksek dereceden öneme sahip sorunlu konularda uzlaşmaz tutum izlenmesini zorlaştırdığını

[364] Helsinki Avrupa Konseyi, **Başkanlık Sonuçları**, 10–11 Aralık 1999, Madde 4.
[365] Heraclides, Imagined, s. 148.
[366] Öniş, 2003; Oğuzlu, 2003; Robins, 2003; Tsakonas and Thanos, 2004.

vurgulamışlardır.[367] Kirişçi, ülkeler arasındaki yumuşamanın AB etkisi olmadan da yaşanıp yaşanamayacağının şüpheli olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.[368] Türkiye ve Yunanistan arasında siyasal liderler ve toplumlar bazında yaşanmakta olan yakınlaşmanın perçinlenmesi açısından Türkiye'nin AB adaylık statüsünü elde etmesi oldukça önemli bir role sahip olmuştur.[369] Kirişçi'ye göre Öcalan'ın yakalanmasının ardından 1999 yılı yeni Türk dış politikasının yürürlüğe girdiği tarih olmuştur. Bu yeni dış politika aynı yıl gerçekleşen Helsinki Zirvesi kararları ile güçlenmiş ve 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelişiyle pekişmiştir.[370] Heraclides's göre, Helsinki Zirvesi öncesi dönemde Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan iyi niyet girişimleri, aday ülkelere yönelik AB koşulluluk stratejisi ile perçinlenmiştir.[371]

3.3.6. Kosova Krizi: Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Öncülüğünde Diplomatik Diyalog Süreci

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerdeki tutum değişikliği açısından tetikleyici olarak değerlendirilen bir diğer gelişme 1999 yılında Balkanlar'da Kosova krizi[372] nedeniyle baş gösteren karışıklık olmuştur. Her iki taraf, Kosova'daki

---

[367] Alexis Heraclides, "Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation", **The Review of International Affairs**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, s. 19.

[368] Kemal Kirişçi, "Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times", **EU-ISS** Chaillot Paper, 92, Paris, Eylül 2006, s. 58; Benzer bir görüş için bkz.: Ahmet Evin, "Changing Greek Perspectives on Turkey: An Assessment of Post-Earthquake Rapprochement", **Turkish Studies**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s. 7.

[369] James Ker-Lindsay, "The Policies of Greece and Cyprus towards Turkey's EU Accession", **Turkish Studies**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2007, s.73.

[370] Kemal Kirişçi, "Turkey's Foreign Policy in Turbulent Times", **EU-ISS**, Chaillot Paper, 92, Paris, Eylül 2006, s. 58

[371] Heraclides, Imagined, ss. 144-150.

[372] Kosova Savaşı Şubat 1998'den Temmuz 1999'a kadar süren Kosovalı Arnavutların, Kosova Özgürlük Ordusu (*Kosovo Libration Army*-KLA) adı altında havadan da NATO'nun desteğiyle bölgeyi daha önce kontrol eden içersinde Sırpların ve Karadağlıların bulunduğu Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ile yaptığı silahlı mücadeledir. KLA 1990'ların başında Sırpların Kosovalı Arnavutları zulüm etmesine karşı kurulmuştur. İlk saldırıları 1995 yılında Yugoslav otoritelere ve Sırp paramiliter gruplara karşı başlamıştır. Diplomatik çözümler başarısızlığa uğradıktan sonra Yugoslav güçler Kosovalı Arnavutları topraklarından etmek için her türlü zulüm yöntemlerine başvurmuşlardır. 24 Mart 1999 tarihinde Birleşmiş Milletler'in onayını almadan NATO Kosova ve Sırbistan'da bulunan hedeflere hava operasyonlarına başlamıştır. Sırp lideri Slobodan Milosevic NATO saldırılarına direnemeyeceğini anlayınca Haziran 1999'da NATO barış şartlarını içeren taslağı kabul edeceğini açıklamıştır. Bu çatışmalarda 15,000 ile 20,000 arasında insan ya hayatını kaybetmiş ya da ortadan kaybolmuştur. O tarihten sonra Birleşmiş Milletler aldığı 1244 sayılı kararla savaş sonrası şartları oluşturmakla görevlendirilen "Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu" (*United Nations Mission in Kosovo*—UNMIK) kurulmuştur. Ayrıca, UNMIK'in yanı sıra Kosovo'da güvenliğin sağlanması için BM çatısı altında NATO'nun komutasında 50,000 askerden oluşan "Kosova Barış Gücü" (Kosovo Force –KFOR) oluşturulmuştur. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Tunahan Oduncu, "1999 Kosova

karışıklığın yol açacağı istikrarsızlığın bölgeye yayılabileceği ve nihayetinde sınırların değişmesine sebebiyet verebileceği endişesiyle bir araya gelmişlerdir. Haziran 1999'da New York'ta Kosova konulu Birleşmiş Milletler toplantısında bir araya gelen dışişleri bakanları Kosova sorununu görüşmüşlerdir.

Türk ve Yunan siyasal liderliği, Kosova'daki kriz durumunun derinleşmesi halinde, yarattığı insani sorunların yanı sıra, Balkanlardaki komşu ülkeleri ve devamında Yunanistan ve Türkiye'yi kapsayacak bir tehdit oluşturacağı değerlendirmesini yapmıştır. Yunanistan'da Sırplara yönelik bir destek eğilimi olsa bile, Başbakan Simitis ve Dışişleri Bakanı Papandreu, uluslararası toplumun çatışmaları durdurma girişimlerine katılmıştır. Yunan hükümeti, NATO üyesi ülkelerin, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı[373] (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*- SHAPE) aracılığıyla yürüttükleri faaliyetlere askeri üslerini açarak destek vermiştir.[374] Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, Kuzey Atlantik Konseyi (KAK) toplantılarında karşılıklı görüşmeler yürütmüşlerdir. Bu toplantıların gerçekleşme sıklığı ve ortak hareket etme amacıyla gerçekleştirilmesi, her iki bakanın seleflerinden önemli bir farkı olarak nitelendirilmiştir.

Tezin bu bölümünde, 1999 ile 2011 yılları arasında Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası ele alınmıştır. Özellikle 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında her iki ülkedeki karar alıcıların algıları ile iki ülke arasındaki yakınlaşma neoklasik realist teori aracılığı ile incelenmiştir. Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklar, Kıbrıs sorunu, Yunanistan'ın PKK terör örgütüne desteği üzerinde durulmuştur. İki ülke ilişkilerinin yumuşaması; ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi alanlardaki yakınlaşma, deprem felaketleri sonrası yardımlaşma ve Yunanistan'ın Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesi konuları analiz edilmiştir. Bu konular bağımsız değişken olan AB ve ABD'nin izlediği politikalar ve müdahaleci değişken olan silahlı kuvvetler, medya, siyasi partilerin tutumları ve bu dönemde çok önemli rol oynayan karar alıcıların algıları çerçevesinde incelenmiştir.

Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi," **MAKÜ, Bucak İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2019, ss. 1-15.

[373] Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dış İlişkiler Terminolojisi Askeri Terminoloji", http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/askeri-terminoloji-032015.pdf, (17.03.2020).

[374] Mason, Rapprochement, ss. 63-64.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
2011-2022 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN YUNANİSTAN'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Gerginlik ve yumuşama arasında oldukça farklı özellikler gösteren Türk-Yunan ilişkileri 2010'lu yılların başında göreli olarak daha ılımlı devam ederken 2010'lu yılların ortalarında anlaşmazlıkların ön plana çıktığı bir yönelim göstermiştir. Bu olumsuz yönelim, kaynağını büyük ölçüde Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına dair arama çalışmalarından alırken, Kıbrıs sorunu, Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklar ve Suriyeli göçmenlerle ilgili sorunlar da belirleyici olmuştur.

2010 yılında Türk hükümetinin girişimiyle Türkiye ve Yunanistan arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) kurulmuştur. Bu konseyin amacı Türk-Yunan ilişkilerinin çeşitli konu başlıklarını üst düzeyde ele almak ve iş birliği alanlarında ilerleme kaydetmek olmuştur. 2010-2016 yılları arasında birincisi Atina, ikincisi İstanbul, üçüncüsü Atina ve dördüncüsü İzmir'de olmak üzere dört adet Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar da 54 anlaşma, protokol ve mutabakat anlaşması imzalanmıştır. YDİK sayesinde ikili ticaret hacmi 2010-2014 yılları arasında iki katına çıkarak 2014 yılı sonunda 5,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. İkili ticaret hacmi 2017 ve 2018 yıllarında tekrar artmaya devam etmiştir. Yunanistan'dan gelen doğrudan yatırım stoku 6,8 milyar ABD Doları civarındadır. Türk yatırımcılar çoğunlukla Yunanistan'daki marinalara, limanlara ve genel olarak turizm sektörüne yatırım yapmaya odaklanmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasında deniz, demiryolu ve karayolu taşımacılığı konusunda iş birliğini yapılmaktadır. Türkiye'ye yakın Yunan adalarının Türk turistlerce ziyaretleri kolaylaştırılmıştır. [375]

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş ile Suriye'den kaçan mülteciler meselesi hem Türkiye hem de Yunanistan için sorun olmaya başlamıştır. 6 Mart 2016 tarihinde NATO, Ege Denizi'ni geçmeye çalışan göçmenleri izleyecek bir ittifak misyonu için Türkiye ve Yunanistan ile anlaşmaya varmıştır. 18 Mart 2016 tarihinde imzalanan Türkiye-AB Mutabakatına göre Türkiye üzerinden Yunan adaları, Bulgaristan

[375] "Relations between Türkiye and Greece", **Republic of Türkiye, Minister of Foreign Affairs**, https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-greece.en.mfa, (04.08.2022)

ve Yunanistan'a, buradan da Avrupa'nın diğer ülkelerine gitmek isteyen Suriyelilerin bu toplu göçünü önlemek ve Türkiye'de kalmalarını sağlamak için AB Türkiye'ye mali yardım da bulunacaktır. Bu anlaşmaya göre 20 Mart 2016 itibarıyla Türkiye'den Yunan adalarına geçen tüm düzensiz göçmenler Türkiye'ye iade edilecektir.[376]

Cumhurbaşkanı Erdoğan 7-8 Aralık 2017 tarihlerinde Yunanistan'a Atina ve Gümülcine'yi kapsayan resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret, 1952 yılından bu yana Türkiye ile Yunanistan arasında devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olmuştur. 2018 yılında Dışişleri Bakanları ve diğer Bakanlar arasında ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan, 11-12 Temmuz 2018 tarihlerinde düzenlenen NATO Zirvesi ve 25 Eylül 2018 tarihinde BM Genel Kurulu marjında Yunanistan Başbakanı Aleksis Çipras'ı kabul etmiştir. Başbakan Çipras, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın daveti üzerine 5-6 Şubat 2019 tarihlerinde Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Ayrıca Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Yunan mevkidaşı Georgios Katrougalos ile 21 Mart 2019 tarihinde Antalya'da bir araya gelmiştir.[377]

2000'li yıllardan beri Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve Avrupa'ya aktarılması için Yunanistan, İsrail, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Lübnan ve Ürdün ile Doğu Akdeniz'de çeşitli ittifaklar kurma çabalarına girişmiştir. Buna karşın Türkiye'nin 27 Kasım 2019'da imzaladığı deniz yetki alanlarının sınırlandırmasına dair mutabakat muhtırası, hem Doğu Akdeniz'deki diğer ülkelerin tepkisini çekmiş hem de Türk Yunan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölgeleri kendisi tanımlamaya girişmiştir. Türkiye ayrıca, Yunanistan'ın bu bölgedeki adalarındaki kıta sahanlığını bu şekilde kullanmasına karşı çıkmıştır. Her iki ülkenin de savaş gemilerini Doğu Akdeniz'e göndermesi hâlihazırda gergin olan ilişkileri daha ileri bir seviyeye taşımıştır. O dönem Almanya'nın arabuluculuk çabaları da sonuçsuz kalmıştır.[378] Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Yunanistan başbakanı Kiryakos Miçotakis'in NATO Liderler Zirvesi kapsamında Aralık 2019'da Londra'da görüşüp sorunların ne

[376] "5. Yılında Avrupa Birliği-Türkiye Mutabakatı", **Göç Araştırmaları Derneği,** Nisan 2021, https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/207/gar-ab-tr-mutabakatı.pdf (03.03.2023).
[377] "Relations between Türkiye and Greece", Republic of Türkiye, Minister of Foreign Affairs, https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-greece.en.mfa (04.03.2023).
[378] Mehmet Baran Kılıç, "Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Daktilo 1984**, 26.02.2022, https://daktilo1984.com/forum/son-donem-turkiye-yunanistan-iliskileri/ (10.09.2022).

olduğunu belirleyip güven arttırıcı önlemler almayı devam ettireceklerini açıklamalarına karşın, görüşmenin somut bir çıktıya yol açmadığı görülmüştür.[379]

2020 yılı Türk Yunan ilişkileri açısından olumsuz başlamıştır. Ocak ayında Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ile birlikte Türkiye'yi dışarıda bırakarak Eastmed boru hattı projesini imzalamışlardır. Doğu Akdeniz Hattı diye bilinen bu proje Doğu Akdeniz'deki doğal gazı Kıbrıs ve Girit üzerinden Yunanistan topraklarına ulaştırmayı planlamaktadır. Yunanistan'dan da İtalya ve Avrupa'ya aktarılması tasarlanmıştır.[380] Her ne kadar 17-21 Şubat 2020 arasında Türk askeri ve diplomat heyetleri arasında Atina'da güven artıtıcı önlemler ve karşılıklı iş birliği görüşmeleri gerçekleşse ve bu görüşmelerin Ankara'da devam edeceği bildirilse de, bunların iki ülke arasındaki gerginliği azaltmadığı zaman içerisinde ortaya çıkacaktır.[381]

2020 yılının başında 2016'da yapılan AB Türkiye Mutabakatı'nda AB'nin Türkiye'ye ülkesinde bulunan mültecilere bakması için vaad ettiği yardımların gerçekleşmemesi üzerine Türkiye'nin Meriç sınırındaki kapılarını göçmenlere açması çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu binlerce göçmenin sınır kapılarına dayanmasına ve Yunan güvenlik güçleriyle çatışmasına yol açmıştır. Türkiye, Yunan hükümetini göçmenlere insanlık dışı muamele etmek ve Ege Denizi'ndeki göçmen botlarını batırmakla suçlarken, Yunanistan ise Türkiye'yi göçmenleri dış politika aracı yapmakla suçlamıştır.[382]

COVID-19 salgını süresince biraz yumuşayan Türk-Yunan ilişkileri, Türkiye'nin 30 Mayıs 2020'de Rodos-Karpathos (Kerpe)-Girit adaları arasındaki deniz bölgelerinde araştırma yapması için Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na ruhsat çıkarmasıyla yeniden sıkıntılı hale gelmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı

[379] "Erdoğan ile görüşen Yunanistan Başbakanı Miçotakis: Sorunlar var ve var olmaya devam edecek", **Independent Türkçe**, 05.12.2019, https://www.indyturk.com/node/99796/haber/erdo%C4%9Fan-ile-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fen-yunanistan-ba%C5%9Fbakan%C4%B1-mi%C3%A7otakis-sorun-lar-var-ve-var-olmaya-devam (10.09.2022).

[380] Stelyo Berberakis, "Doğu Akdeniz - EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina'da imzalandı", **BBC**, 02.02.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890, (08.08.2022).

[381] "Türk ve Yunan heyetleri Atina'da bir araya geldi", **Hürriyet**, 17.02.2020, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-ve-yunan-heyetleri-atinada-bir-araya-geldi-41449446, (08.08.2022).

[382] Stelyo Berberakis, "Türkiye ve Yunanistan arasında en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020'de neler oldu?", **BBC**, 29.12.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55465415, (08.08.2022).

Türkiye'nin Atina büyükelçisi Burak Özügergin'i açıklama yapması için bakanlığa çağırmıştır.[383]

Yunanistan'ın 9 Haziran 2020'de İtalya ile Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırma anlaşması imzalaması ve her iki ülkenin silahlı kuvvetlerinin ayrı ayrı tatbikatlar yaparak güç gösterisi yapması iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamasına yardımcı olmamıştır. Benzer anlaşmayı Türkiye ile BM tarafından tanınan Libya hükümeti 27 Kasım 2019'da imzalamışlardır. Bu anlaşmaya Yunanistan, Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi şiddetle karşı çıkmış ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu öne sürmüşlerdi. Yunanistan'ın İtalya ile imzaladığı anlaşma da bu anlaşmaya tepki olarak ortaya çıkmıştır.[384]

İki ülke ilişkilerinde sıkıntılı olan diğer bir konu Kıbrıs müzakerelerindeki önemli başlıklardan biri olan kapalı tutulmasına karar verilen Maraş'ın küçük bir bölümünün Ekim 2020'de açılması olmuştur. Bu karar, Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.[385]

2021 yılının başında 2002 yılında başlamış olan istikşafi görüşmeler beş yıllık bir aradan sonra 25 Ocak 2021 tarihinde adı iştişari görüşmeler şeklinde dönüştürülerek yeniden başlamıştır. Dışişleri bakanlıkları arasında müsteşarlar düzeyindeki tekrar başlayan istişareler sonucu 15 Nisan 2021'de Yunan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 30-31 Mayıs 2021'de de Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Batı Trakya'dan başlayıp Atina'da sona eren ziyaretiyle ilişkileri biraz yumuşatmayı başarmıştır. Ancak bu yumuşama çok uzun sürmemiş 2021 yazının sonunda iki ülkenin karşılıklı yayımladıkları NAVTEX (Navigational Telex) aracılığı ile kıta sahanlıklarını ihlal eden mesajlar, birbirlerine

---

383 "Türkiye-Yunanistan arasındaki en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020'de neler oldu?", **Cumhuriyet,** 28.12.2020, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-yunanistan-arasindaki-en-uzun -sureli-gerginligin-yasandigi-2020de-neler-oldu-1802009, (08.08.2022).

384 "Yunanistan ile İtalya arasında imzalan deniz anlaşması Türkiye için ne anlama geliyor:" **Euronews,** 11.06.2020, https://tr.euronews.com/2020/06/11/yunanistan-ile-italya-arasinda-imzalanan-deniz-anlas-masine-anlama-geliyor (09.08.2022).

385 "Kıbrıs'ta Maraş bölgesinin yüzde 3,5'unun açılacak olması ne anlama geliyor?", **BBC**, 21.07.2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57918758 (09.08.2022).

karşı verdikleri sert demeçler ve BM daimi temsilciliğinde yayınlattırılan mektuplar karşılıklı ilişkileri bir kez daha sertleştirmiştir.[386]

Yunanistan, "2021'de Fransa'dan 3.3 milyar dolar değerinde 24 adet Rafale savaş uçağı ve 3 milyar dolar değerinde 3 adet fırkateyn sipariş etmiş, ABD ile 89 adet F-16 savaş uçağının modernizasyonu antlaşması imzalamış ve İsrail'den füze sistemleri almıştır. 2023 içerisinde ise Almanya ile tankların ve 4 fırkateynin modernizasyonu için 4 milyar avroluk anlaşma yapmaya hazırlanmaktadır."[387] 2021 Sonbaharında Yunanistan hem silahlanma faaliyetlerini artırmış hem de Fransa ve ABD ile ikili savunma iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Yunanistan'ın Fransa ile imzaladığı anlaşmanın en önemli maddesi, iki ülkeden birinin topraklarına bir saldırı olduğunda her iki ülkenin de bu saldırıyı saptamaları durumunda birbirlerine askeri açıdan yardım etme taahhüdünde bulunmalarıdır. Ancak Fransa'nın, anlaşma ile ihtilaflı deniz alanlarının kapsanmadığını açıklaması Yunanistan açısından zayıflatıcı olmuştur. 2021 Ekim ayında Yunanistan, ABD ile mevcut Karşılıklı Savunma İş Birliği Anlaşmasını yenilemiştir. Bu anlaşmada herhangi bir güven garantisi söz konusu olmamıştır.[388] Ancak Başbakan Mitçotakis'in Mayıs 2022'deki Washington ziyareti sonrası 20 adet F-35 alımı için prodedür başlamıştır. Ayrıca Yunan hükümeti ABD'nin ülkelerinde İskiri, Salamis, Litohoro ve Dedeğaç'ta yeni üs kurmasına ve Girit adasında bulunan üssün genişletilmesine izin vermiştir.[389]

Yine Mayıs 2022 ziyaretinde Miçotakis'in ABD kongresi'nde Türkiye karşıtı konuşmalar yapması ve Doğu Akdeniz'deki gelişmelere dikkati çekerek Türkiye'ye F-16 satışının durdurulması gerektiğini belirtmesi, Kıbrıs sorunu konusunda ve Yunan hava sahasını ihlal konusunda Türkiye'yi suçlaması yine iki ülke arasındaki ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. Buna karşın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İzmir Seferihisar'da düzenlenen Efes-2022 tatbikatında geri adım atmayacağını bildirmesi ve 2022 Haziran ayında da Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırması konusunda Cumhurbaşkanı

[386] Hasan Göğüş, "Türk Yunan İlişkilerinde 2021'de neler yaşandı?" **Ankara Politikalar Merkezi**, 23.12.2021,https://apm.org.tr/2021/12/23/turk-yunan-iliskilerinde-2021de-neler-yasandi/ (10.08.2022).
[387] Yücel Acer, "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu", **Kriter**, Yıl: 7, Sayı: 5, Ocak 2023, https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimler-ve-2023-projeksiyonu (09.02.2023),
[388] Göğüş, Türk Yunan İlişkilerinde 2021'de neler yaşandı?.
[389] Acer, 2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu.

Erdoğan'ın uyarısı ve de bu uyarıya Yunan hükümeti'nin olumsuz cevabı ile iki ülke arasındaki ilişkiler daha da bozulmuştur.[390]

Genel olarak bu sorunların çözüme kavuşmaması ve her gerginlikte tekrar tekrar her iki taraf tarafından dile getirilmesi dönem dönem iki ülke arasındaki ilişkilerin uzlaşmaz olmasına yol açmaktadır. Şubat 2023'te Türkiye'nin 10 ilini sarsan ve 50.000'den fazla insanın ölümüne yol açan depremler iki ülke ilişkilerini bir süre için yumuşatsa da deprem sonrası Yunanistan'a göçme ihtimali olan Suriyeliler konusunda Yunanistan'ın Türkiye'ye uyarısı ilişkilerdeki bu yumuşamayı dondurmuştur. Kılıç, temel sorunların tam anlamıyla çözülmemesi sonucu bu sorunların zaman zaman gündeme getirilip zaman zaman gündemden düşmesinden söz etmektedir. Kılıç'a göre 2023 yılı başı itibariyle iki ülke arasındaki gerginlik söylem seviyesinde ilerlemekte ve genel seçimlerin gerçekleştiği her iki ülkede de liderler seçmen kitlelerini güçlendirmek için iç politikaya yönelik mesajlar vermektedir. Bu görüşe göre, iki tarafta da seçim sonrası süreçte ilişkilerin yumuşatılması tercihi ön plana çıkarılacaktır.[391]

4.1. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Bir önceki bölümde izlenen planın devamı olarak 2011-2022 yılları arasını konu alan bu bölümde de AB, ABD ve NATO'nun Türk-Yunan ilişkileri üzerindeki etkileri incelenecektir. Söz konusu aktörler, neoklasik realist teorinin sağladığı teorik çerçeve kapsamında bağımsız değişkenler olarak ele alınmaktadır.

4.1.1. AB Faktörü

Türkiye'nin AB'ye katılımının önüne yine Birlik tarafından Türk Yunan ilişkileri ile ilgili olarak Ege Denizi sorunları ve Kıbrıs sorunu getirilmiştir. AB, bu sorunların çözülmesine yönelik beklentisini sürdürmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için bir ön koşul olarak Ege Denizi kaynaklı anlaşmalıkların çözülmesi

[390] "Efes-2022 Tatbikatı ... Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a çağrı: 'Şaka yapmıyorum, ciddi konuşuyorum'", **Hürriyet**, 09.06.2022, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-efes-2022-tatbikati-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-42080813 (09.08.2022).
[391] Kılıç, Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri.

gerekmektedir. Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde adaylığı resmen onaylandıktan beri AB ile ilişkileri inişli ve çıkışlı devam etmiştir.[392]

Soğuk Savaş'ın bitmesinden çeyrek asır sonra bile AB, yapısal ve kültürel farklılıklara rağmen Avrupa Atlantik güvenlik ve ekonomik ilişkileri açısından Yunanistan ve Kıbrıs'ı kendi içerisine bütünleştirmeye çalışmıştır.[393] AB'nin çözümünü şart koştuğu diğer bir ihtilaflı konu ise Kıbrıs sorunudur. Ancak Kıbrıslı Rumların Annan Planı'nı kabul etmemesi ve AB'nin Kıbrıs Türk kesimini dikkate almadan tüm adayı Kıbrıs Cumhuriyeti olarak kabul edip esasen Rum kesimi vatandaşlarını AB vatandaşı kabul ederek Kıbrıs Rum kesimini AB üyesi yapması sorunu çözmemiş ve hatta daha da alevlendirmiştir. Bu durum, AB'nin iki taraf arasında net bir ayrımcılık yaptığını yansıtmaktadır.

Doğu Akdeniz'de önemli miktarlarda petrol ve gaz bulunduktan sonra Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Yunanistan ve İsrail arasında iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar Türkiye'yi ve Kıbrıs Türk kesimini denkleme dâhil etmemiştir. 12 Ekim 2020 tarihinde Türkiye, araştırma gemisi Oruç Reis'in Yunan adası Kastellorizo'nun güneyinde doğal gaz arama faaliyetlerine devam edeceğini açıklamıştır. Eylül ayında Türk Hükümeti Oruç Reis gemisini Türk kıyılarına çekmiş ve arama çalışmalarının Yunanistan ile birlikte NATO şemsiyesi altında yapılacağını kabul etmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin Ekim 2020'de başlattığı sondaj çalışmaları Yunanistan için süpriz olmuştur. Bunun üzerine 15 Ekim 2020'de Alman ve Fransız diplomatları Türkiye'yi AB'yi provoke etmekle suçlamışlardır. Her ne kadar Türkiye Oruç Reis gemisini Kasım ayında tekrar Türk limanlarına çektiyse de bu sorun NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında her an bir kriz çıkabileceği sinyalini vermiştir. Ayrıca hem Türkiye'ye yönelik bir krizde AB ülkelerinin birlikte hareket ettiğini hem de Türkiye'nin AB bütünleşmesinden izole olduğunu göstermektedir. Bu gelişme aynı

[392] İdil Müge Karataş, "How to Draw Lines in the Aegean: A Multifaceted Conflict Turning into Casus Belli between Greece and Turkey", **Ocean and Coastal Law Journal**, Sayı: 27, 2022, s. 150.
[393] William Mallinson, Pavel Kanevskiy ve Aris Petasis, "Then Is Now, but the Colours are New: Greece, Cyprus and the Evolving Power Game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2020, s. 311.

zamanda, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlarda Birliğin, Yunan tezlerini savunmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.[394]

4.1.2. ABD ve NATO Faktörleri

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanmakta olan sorunlar, 2011-2022 döneminde de ABD ve NATO için endişe verici olmuştur. Hem ABD'nin hem de NATO'nun taraflar arasında barışçıl çözümlere yönelik önemli bir çıkarı bulunmaktadır. Özelikle, Ege anlaşmazlığının çözümü, ABD ve NATO için öncelikli bir öneme sahiptir. Hem Yunanistan hem de Türkiye, NATO'nun önemli üyeleridir ve aralarında devam eden sorunların ittifak için olumsuz etkiler doğurma potansiyeli yüksektir.[395] Türkiye bu dönemde, uzun bir ret sürecinin ardından, komşusu ile ilişkilerini riske atarak, ittifaka yönelik İran tehdidine karşı NATO'nun Eylül 2011'de, İran sınırının yaklaşık 435 mil batısında Malatya, Kürecik'e erken uyarı radar sistemini yerleştirmesine izin vermiştir.[396] Aynı zamanda; Türkiye, bu dönemde NATO'nun Orta Doğu ile iş birliğinde kilit bir rol oynamaya devam etmektedir.[397] Türkiye, NATO'da coğrafya, nüfus ve silahlı kuvvetler açısından ABD'den sonra ikinci büyük ülke olmaya devam etmektedir.[398]

Bu dönemde, NATO çatısı altında Türkiye ve Yunanistan'ın yaptığı iş birliğinden de söz edilebilir. İlk olarak; Türkiye ile Yunanistan, NATO'nun 2011 Libya Operasyonu'nda iş birliği yapmışlardır. Atina, hava sahasını NATO uçaklarına açıp, Girit'deki Souda Körfezi üssünden gemilerini konuşlandırmak için ABD donanmasına izin verirken, Türkiye de operasyona dört gemi, fırkateynler ve bir denizaltı ile Libya kıyılarındaki ittifak devriyelerine katılarak destek vermiştir.[399] İkinci olarak, Şubat 2016'da, Türkiye ve Yunanistan, Ege Denizi'ni kullanarak yasadışı insan kaçakçılığı ağlarına karşı NATO çatısı altında iş birliği yapma kararı

[394] Sinem Adar ve İlke Toygür, "Turkey, the EU and the Eastern Medıterranean Crisis", SWP Commentt, Sayı: 62, December 2020, https://www.swp-berlin.org/publications/products/-comments/2020-C62_EasternMediterranean Crisis.pdf (23.02.2023).
[395] Karataş, s. 150.
[396] Binder, s. 104.
[397] Chlebecek, s. 52.
[398] Chlebecek, s. 52.
[399] Binder, s. 97.

almıştır.[400] Bu dönemde, NATO çatısı altında gerçekleşen bu ortak faaliyetlerin tarafların arasındaki gerilimi azaltmaya yardımcı olduğu belirtilebilir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunlarına ilişkin bir anlaşmaya varmak için tahkim en makul yol gibi görünse de taraflar bu dönemde de henüz bir tahkim anlaşmasına varmamışlardır. Yunanistan ve Türkiye tahkim süreci üzerinde anlaşamazlarsa en iyi alternatif ABD ve/veya NATO'nun arabuluculuğu olarak görünmektedir. Daha önceki bölümde de belirtildiği üzere ABD'nin Ege sorunlarına dair iki taraf arasında önceden de çeşitli arabuluculuk girişimleri olmuştur. Bu girişimlerden biri 1995 yılında ABD'nin Ege'deki anlaşmazlıkla ilgili olarak askeri görüşmelere başlamasıdır. Ancak bu görüşmeler, Kardak krizinden kaynaklanan gerginliğin tırmanması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[401] Kardak krizi, ABD'nin arabuluculuğu ile geçici olarak çözülmüştür. Yunanistan ve Türkiye savaşın eşiğinde olmalarına rağmen, ABD'nin arabuluculuğu, güç kullanımını etkili bir şekilde engellemiştir.

ABD ve NATO'nun 2011-2022 döneminde Kıbrıs sorununa yaklaşımı incelendiğinde ise, ABD'nin konuya yaklaşımın Yunanistan ve İsrail'in ABD hükümeti ile GKRY arasında güçlendirilmiş bir ortaklığı teşvik etme çabalarından etkilendiği görülebilir.[402] ABD eski Başkanı Donald Trump yönetiminde, Eylül 2020'de, GKRY'ne uyguladığı Amerikan silahlarının satışını yasaklayan uzun süreli silah ambargosunu kaldırmaya yönelik karar almış, takip eden yıllarda da bu kararı birer yıllık uzatmaya devam etmiştir.[403] Her ne kadar ABD'nin Doğu Akdeniz'den geri çekilmeye başlamasının, Başkan Donald Trump zamanında gerçekleşmeye başladığı yaygın olarak ileri sürülse de ABD'nin bölgeden kısmi çekilmesi aslında Başkan Barack Obama döneminde başlamıştır. Görevdeki ABD Başkanı Joseph Biden yönetiminin bu eğilimi tersine çevirmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de ABD'nin varlığının azalması ile krizleri yönetmede AB'ye daha büyük bir rol düşmektedir. [404]

---

[400] Robin, Emmott, "NATO overcomes Greek-Turkish tension to set terms of Aegean mission" **Reuters,** 25.02.2016, https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-nato-idUSKCN0VY0M7746436357, (20.07.2020).
[401] Karataş, s. 148.
[402] Rehman ve Abbas, s. 140.
[403] "ABD Kıbrıs'a yönelik silah ambargosunu bir kez daha bir yıllığına kaldırdı?" **BBC News**, 17.09.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61749821, (12.10.2022).
[404] Dalay, s. 11.

4.2. MÜDAHALECİ DEĞİŞKENLER

Bir önceki bölümde de incelendiği gibi müdahaleci değişkenlerin arasında Türk-Yunan ilişkileri bağlamımda Türk karar alıcıların algıları bulunmaktadır. Ayrıca ulusal faktörlerin altında da siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, silahlı kuvvetler ve medya yer almaktadır. Söz konusu unsurlar, neoklasik realizmin açıklayıcı teorik çerçevesi içinde, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki müdahaleci rolleri kapsamında değerlendirilecektir.

4.2.1. Türk Karar Alıcıların Algıları

AB'nin Türkiye ile gerçekleştirdiği geri kabul anlaşması uyarınca vaad ettiği mali yardımı sağlamadaki gecikmesi, Türk tarafında rahatsızlık yaratmıştır. Türkiye'nin 3 milyonu aşan mülteciye ev sahipliği yapmasına rağmen, Avrupa ülkelerinin iş birliği içinde olmaması ve kitlesel göçü bir güvenlik meselesi olarak tanımlama tutumları, bu durumu daha da pekiştirmiştir. Türk hükümeti ve siyasal liderliği, ülkenin mültecilere gösterdiği misafirperverliğin karşısında Avrupa devletlerinin dostane olmayan tutumlarının, Türk kültürünün üstünlüğünü ortaya koyduğunu savunmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan milletvekilleri ile yaptığı bir toplantıda sınıra yürüyen mültecileri kastederek, "Eğer bu böyle giderse biz kapıları açmak zorunda kalacağız. Rahatsız oldular. (…) Kapıları açtık. Şimdi bu sabah itibariyle yaklaşık 18 bin oldu kapıları zorlayıp geçenler. Ama bugün herhalde 25.000-30.000'i bulabilir. Bu kapıları bundan sonraki süreçte kapatmayacağız"[405] ifadelerini kullanmıştır. Bu politika sonucunda Şubat 2020 sonu ve Mart 2020 başında binlerce mülteci ve göçmen Yunanistan sınırına taşınmış ve sınır geçmeye teşvik edilmiştir. Bu politika Türk-Yunan ilişkilerini bir kez daha germiştir.

Haziran 2022'de Ege Denizi'ndeki adalar konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında bir söz düellosu başlamış ve her iki taraf da birbirlerini suçlayarak tehditlerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan hem İngilizce hem de Yunanca tweet atarak Yunanistan'ı gayri askeri statüdeki adaları silahlandırmaktan vazgeçmeye, uluslararası

[405] "Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Kapatmayacağız' deyip ekledi: Bugün 30.000'i bulabilir". **Milliyet**, 29.02.2020, https://www.milliyet.com.tr/milliyet-tv/cumhurbaskani-erdogan-kapatmayacagiz-deyip-ekledi-bugun-30-bini-bulabilir-video-6155478, (02.02.2023).

anlaşmalara uygun davranmaya davet etmiştir. Türk hükümeti Yunan makamlarını, adaların silahsızlandırılmasını garanti altına alan 1923 Lozan Antlaşması ve 1947 Paris Antlaşması'nı ihlal ederek askeri varlık oluşturmakla suçlamıştır.[406] İzmir Seferihisar'da gerçekleştirilen Efes 2022 Tatbikatı'nda Cumhurbaşkanı Erdoğan Yunanistan'ı gayri askeri statüdeki adaları silahlandırmaktan vazgeçmeye, uluslararası anlaşmalara uygun davranmaya davet etmiştir. Erdoğan konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> *"Yunanistan'ı bir asır önce olduğu gibi pişmanlıkla sonuçlanacak hamlelerden uzak durmaya, aklını başına almaya davet ediyoruz. Kendine gel. Türkiye adaların silahlandırılması konusunda uluslararası anlaşmaların kendine tanıdığı hakları kullanmaktan geri durmayacaktır. (...) Sayın Miçotakis herhalde adalara turistik çıkarma yapıyor. Bununla bir yere varmak mümkün değil (...) Türkiye kimsenin hakkını, hukukunu çiğnemez ama kendi hakkını hukukunu da kimseye çiğnetmez."*[407]

Erdoğan'ın "şaka yapmadığını" belirtmesi ve Yunanistan'a söylemini sertleştirmesi Yunanistan'da endişe ile karşılanmıştır. Yunanistan ise büyük bir Türk çıkarma filosunun vuruş mesafesinde bulunan adalarının savunmasız bırakılamayacağını ve aslında bu adalarda yıllardan beri garnizon bulundurduğunu belirtmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin uluslararası anlaşmaları kasıtlı olarak yanlış yorumladığını savunmuş ve Ankara'nın düşmanca eylemlerine karşı kendisini savunmak için yasal zemini olduğunu açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mesajına Türkçe cevap veren eski Yunan Başbakanı Çipras, "Yunanistan egemenliğini her türlü tehdide karşı koruyacaktır. O halde kışkırtmalara son verelim ve uluslararası hukuk temelinde diyaloğa geri dönelim. Hepimizin karşı karşıya olduğu ekonomik krize cevap aşırı milliyetçilik değildir" şeklinde bir açıklama yapmıştır.[408]

---

[406] "Turkey and Greece exchange barbs in each other is language over Aegean Sea Islands," **Euronews**, 14.06.2022, https://www.euronews.com/2022/06/10/turkey-and-greece-exchange-barbs-in-each-other-s-language-over-aegean-sea-islands, (12.09.2022).

[407] Stelyo Berberakis, "Erdoğan'ın 'adalar' çıkışı Yunanistan'da nasıl yankı buldu:", **BBC**, 09.06.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61749821, (09.09.2022),

[408] "Turkey and Greece exchange barbs in each other's language over Aegean Sea Islands," **Euronews**, 14.06.2022, https://www.euronews.com/2022/06/10/turkey-and-greece-exchange-barbs-in-each-other-s-language-over-aegean-sea-islands, (12.09.2022).

4.2.2. Ulusal Faktörler

Bu kısımda, 2011 ile 2022 dönemi arasında Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası analiz edilirken, müdahaleci değişkenler arasında yer alan ulusal faktörlerin; siyasal partiler, silahlı kuvvetler ve medyanın rolüne yer verilecektir. Tüm bu unsurların, iki ülke arasındaki sorunlara dair yaklaşımları ve algıları üzerinde durulacaktır.

4.2.2.1. Siyasal Partiler

Türkiye'de ana muhalefet partisi konumunda yer alan CHP, parti programında Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesinin hedeflendiğine yer vermiştir. Bu nedenle CHP, Ege Denizi sorunlarında, iki ülke arasında yapıcı bir diyalog ile ve hak ve adalete uygun bir şekilde çözüm aranması görüşünü savunmuştur. Ayrıca Lozan'da kurulan Türk-Yunan dengesinin korunması üzerinde durulmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların diyalog yoluyla ve karşılıklı çıkarlar gözetilerek çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Batı Trakya'da yaşayan Türklerin Lozan Antlaşması'ndan ve diğer uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan hak ve çıkarların korunması için gayret sarfedileceği belirtilmiştir.[409]

MHP'nin Antalya Milletvekili, MYK Üyesi ve Genel Başkan Başdanışmanı Abdurrahman Başkan, MHP İl Başkanlığı'nda düzenlediği toplantıda 2020'lerde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin bozulması konusunda sorumluluğun Avrupa ülkeleri ve ABD'de olduğunu savunmuştur. ABD ve Avrupa'nın Rusya Ukrayna savaşını destekleyip daha sonra Ukrayna'yı yanlız bıraktıklarını iddia etmiştir. Aynı şekilde Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmanın da oluşturulmaya çalışıldığını ifade etmiştir.[410]

Bir diğer muhalefet partisi İYİ Parti Kıbrıs konusunun Türkiye için bir Millî Dava olduğunu savunmuştur. Parti programında yer verildiği üzere, Kıbrıs Türklerinin tarihsel olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile olan bağlarına vurgu yapılmıştır. Federal veya

[409] **Cumhuriyet Halk Partisi'nin Programı,** s. 129, https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43-d9b2edf45d55842cae.pdf, (11.08.2022).
[410] Uğur Akagündüz, "MHP'li Başkan: Yunanistan'ın yüzde 10'u Amerika tarafından işgal edilmiş", **Demirören Haber Ajansı**, 12.11.2022, https://www.dha.com.tr/politika/mhpli-baskan-yunanistanin-yuzde-10u-amerika-tarafindan-isgal-edilmis-2160866, (24.02.2023).

konfederal çözüm olasılıkları hakkında açık bir tercih yansıtılmamış olsa da, sadece etnik kimliklere değil aynı zamanda iki toplumun siyasal kurumlarına vurgu yapılması dikkate değerdir.

> *Ada'daki Türk varlığının bekası, Türkiye'nin millî güvenliği ve Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Barış Andlaşmasıyla kurulmuş bulunan hassas stratejik dengelerle doğrudan ilgilidir. Partimiz, Türkiye'nin Kıbrıs adası ve Kıbrıs Türk halkıyla olan tarihî ve ahdî bağlarına, Kıbrıs Türk halkının güvenlik içinde bekasına, Türkiye'nin millî güvenlik ihtiyaçlarına, bölgedeki stratejik dengelerin korunmasına, barış ve istikrarın devamlı kılınmasına imkân verecek en uygun çözüm şeklinin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Kıbrıs Rum devletinin barış, iyi komşuluk ve iş birliği ilişkileri içinde ve 1960 Garanti ve İttifak Antlaşmaları çerçevesinde tesis edilen güvenlik ortamında yan yana yaşamalarını barışçı müzakere yöntemiyle sağlama kararlılığındadır.*[411]

Ayrıca Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkileri kapsamında İyi Parti programında aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

> *Türkiye'nin komşusu, müttefiki ve AB çerçevesinde ortağı Yunanistan ile ilişkilerinin istikrarlı dostluk, iyi komşuluk ve iş birliği içinde yürütülmesini amaçlamaktayız. İki devlet arasındaki sorunların diyalog ve müzakere yöntemleriyle çözümlenmesi için iyi niyetle ve samimiyetle çalışacağız. Çalışmalarımızda 1923 Lozan ve 1947 Paris Antlaşmalarının ilgili hükümlerini ve iki devlet arasında kurulmuş bulunan stratejik dengeyi esas alacağız. Aynı uluslararası örgüt ve ittifaklar içinde olunmasına rağmen, uluslararası hukuk ve anlaşmaların temel hükümlerine aykırı davranışlarla Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını ve egemenliğini ihlal eden yaklaşımlar karşısında Türkiye'nin Ege'deki haklarının korunmasında ve ihlâllerin önlenmesinde kararlı davranacağız.* [412]

İyi Parti programında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere dair yer alan bilgilerde, Yunan tarafınca Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan haklarının olası bir ihlali durumunda, buna karşı kararlı bir politika izleneceği vurgulanmıştır. Bununla beraber, uluslararası örgüt ve ittifaklara yapılan atıftan anlaşılacağı üzere, her iki ülkenin NATO üyesi olmalarının, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma yönündeki kararlılığından herhangi olası bir taviz vermesini gerektirmediği çıkarımında da bulunulabilir.

[411] İYİ Parti Programı, s. 63, https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf, (24.02.2023).
[412] İYİ Parti Programı, s. 64

4.2.2.2. Silahlı Kuvvetler

2010'lu yılların ortalarına kadar ılımlı giden Türk Yunan ilişkileri 2020'li yıllara doğru tekrar eski gergin günlerine dönmeye başlamıştır. Bu gerginliğin nedenlerinin bir kısmını Ege Denizi ve Kıbrıs gibi eski sorunlar oluştururken, diğer bir kısmını da Doğu Akdeniz'de enerji arama çalışmaları ve Suriye'deki iç savaştan kaçan ve Türkiye üzerinden Yunanistan'a ve oradan da Batı Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışan Suriyeli mülteciler oluşturmuştur. Bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri tamamen demokratik ve sivil kontrol altına girdiği için iktidardaki AK Parti hükümetleri ve siyasal liderlerden ayrışan bir görüş beyanında bulunmamıştır. Bununla beraber, Yunanistan ile ilgili olan ihtilaflara dair, Türk dış politikası ile uyumlu açıklamalar yapılmıştır.

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın göreve gelişi öncesinde Genel Kurmay Başkanı olarak görev yapması ve her iki görevindeki demeçlerinin de tutarlı bir doğrultuda ilerlemesi dikkate değerdir. Ağustos 2022'de Bakan Akar Kıbrıs konusunda AB'yi kastederek "Üçüncü taraflardan beklentimiz Kıbrıs meselesi hakkında objektif, tarafsız olmaları, stratejik körlüğü bırakmaları, olaylara eşit bir anlayışla yaklaşmaları ve Kıbrıs Türkü'nün hakkını, hukukunu teslim etmeleridir"[413] şeklinde bir açıklama yapmıştır. Konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> *KKTC ile yaptığımız çalışmalarda, bugüne kadar ortaya koyduğumuz bütün çözüm önerilerine herhangi bir şekilde karşılık bulamadık. Bütün çözüm önerilerimizi, ortaya konulan bütün çözüm yollarını Rumlar uzlaşmaz tutum ve statükocu bir tavırla, kendilerini ayrıştırıp oradaki Türk nüfusunu farklılaştırarak çözümün mümkün olmaması için ellerinden gelen her türlü gayreti gösterdiler. Kıbrıs Rumları gerçekleri, oradaki Türk varlığını görmeli, Türk varlığının egemenliğini ve bağımsızlığını tanımalıdır. Onların da güven ve refah içinde yaşama hakkını kabul etmelidir.*

Haziran 2022'de Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Yunanistan'ın yapılan anlaşmalara aykırı bir şekilde bazı adaları silahlandırdığını belirtmiştir. Bakan, "Yunanistan'ın haksız ve hukuksuz saldırgan eylemlerinin her birine gerekli karşılığı verdik, vermeye devam edeceğiz. Herhangi bir şekilde bu konularda susmamız,

[413] Burak Tekin, "Bakan Akar: Beklentimiz, Kıbrıs Meselesi Hakkında Tarafsız ve Objektif Olamaları", **Demirören Haber Ajansı**, 02.08.2023, https://www.dha.com.tr/politika/bakan-akar-beklentimiz-kibris-meselesi-hakkinda-objektif-ve-tarafsiz-olmalari-2108927

hakkımızı ve hukukumuzu çiğnetmemiz, bazı oldu bittilere 'evet' dememiz asla söz konusu değildir. Bunu herkesin bilmesi lazım"[414] ifadelerini içeren bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bakan Akar Ocak 2023'te yaptığı konuşmasında Ege Denizi, Akdeniz ve Kıbrıs'ta Türkiye'nin haklarını koruma konusunda geri adım atılmasının söz konusu olamayacağını belirtmiştir. "Haklarımızı çiğnetmedik, çiğnetmeyeceğiz"[415] demiştir.

4.2.2.3. Medya

2011-2022 döneminde Türkiye'de hem ana akım hem de muhalif medyanın, Yunanistan ile ilişkilere yaklaşımı, bu dönemde yaşanan olumsuz gelişmelerin de etkisiyle 1999-2011 dönemindeki bakış açısına kıyasla daha olumsuz seyretmiştir. Ana akım gazetelerden Hürriyet Gazetesi'nin 8 Kasım 2018 tarihli haberinde Ege ve Doğu Akdeniz'de iki taraf arasında gerginliğe yol açan deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve Ege Denizi'nde karasularının genişliği gibi gelişmelerden söz edilmiştir.[416] 29 Kasım 2019 tarihinde Sabah Gazetesi, Türkiye ile Libya arasında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nı tarihi bir gelişme olarak adlandırmış ve bu şekilde Yunanistan ve GKRY'nin bölgedeki tek taraflı, "oldu-bitti" politikalarının önüne geçilmiş olduğunu altı çizilmiştir.[417] Milliyet Gazetesi de, 1 Ekim 2020 tarihli haberinde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Yunanistan ve GKRY'nin bununla ilişkili olarak AB zirvesinde Türkiye'ye yönelik yaptırım

[414] Bakan Akar'dan Yunanistan'a 'Ege Adaları' resti: Gerekli karşılığı verdik vermeye devam edeceğiz", **Yeni Şafak**, 10.06.2022, https://www.yenisafak.com/video-galeri/gundem/bakan-akardan-yunanistana-ege-adalari-resti-gerekli-karsiligi-verdik-vermeye-devam-edecegiz-2235624 (01.03.2023).

[415] "Bakan Akar: Ege, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta haklarımızı koruma konusunda geri adım atmamız söz konusu olamaz", **Anadolu Ajansı**, 09.01.2023, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-akar-ege-dogu-akdeniz-ve-kibrista-haklarimizi-koruma-konusunda-geri-adim-atmamiz-soz-konusu-olamaz/2782905 (01.03.2023).

[416] Oğuz Çelikkol, "Ege ve Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler", **Hürriyet**, 08.11.2018, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/ege-ve-dogu-akdenizde-gelismeler-41012217 (17.03.2020).

[417] "Libya ile tarihi anlaşma imzalandı! Akdeniz'de oyun bozuldu", **Sabah**, 29.11.2019, https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/11/29/libya-ile-tarihi-anlasma-imzalandi-akdenizde-oyun-bozuldu (16.07.2020).

kararının çıkması için sarf ettiği çabaların, yaptırım kararı çıkmayarak, boşa çıkmasını kazanılan bir zafer gibi okuyucularına aktarmıştır.[418]

Muhalif olarak bilinen gazetelerden Cumhuriyet, 13 Eylül 2022 tarihli haberinde Yunanistan'da Batı Trakya Türklerine yönelik baskıların devam ettiğini belirterek, Türk azınlığın ırkçı tehdit ve şiddet girişimlerine maruz kaldığının altını çizmiştir.[419] Yine muhalif bir gazete olarak bilinen Sözcü Gazetesi, 23 Şubat 2022 tarihli haberinde, iki Türk balıkçı teknesine Yunan Sahil Güvenlik güçleri tarafından ateş açılması ve teknelerden birinde bulunan bir Türk vatandaşının yaralanmasından sonra Türk Dışişleri Bakanlığı tarafında Yunanistan Büyükelçilik Müşteşarı'na nota verilmesini gündemine taşımıştır.[420] Aynı gazete, 25 Haziran 2022 tarihli haberinde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun'un Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanmakta olan gerginliğe ilişkin sözlerine yer vermiş; Altun'un "Yunanistan'ın uluslararası hukuka aykırı, makul olmayan iddialarda bulunarak ya da uluslararası platformlarda Türkiye aleyhinde propaganda yaptığına" dair sözlerini yayınlamıştır.[421]

4.3. BAĞIMLI DEĞİŞKENLER

Bu bölümde 2011-2022 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası üzerinde etkisi olan bağımlı değişkenlerden, Türkiye'nin Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklara yönelik politikaları, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa yönelik politikası, Türkiye'nin Suriye krizi kaynaklı kitlesel göç sorununa yönelik politikası ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de egemenlik ve enerji kaynaklarının paylaşımına yönelik politikası incelenecektir.

---

[418] "Bugün başlıyor! Yunan-Rum ikilisinin kirli oyununa karşı..." **Milliyet**, 01.10.2020, https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-bugun-basliyor-yunan-rum-ikilisinin-kirli-oyununa-karsi-6319101/1 (10.05.2021).

[419] "Batı Trakya'da ayrımcılık bitmiyor: Irkçılık, tehdit, şiddet", **Cumhuriyet**, 13.09.2022, https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bati-trakyada-ayrimcilik-bitmiyor-irkcilik-tehdit-siddet-1980379 (15.10.2022).

[420] "Ege'de gerginlik! Türkiye'den Yunanistan'a nota verildi", **Sözcü,** 23.02.2022, https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/egede-gerginlik-yunanistana-nota-verildi-6970117/ (21.03.2022).

[421] "İletişim Başkanı Altun: Ege'de gerginlik yaratmanın kimseye faydası yok", **Sözcü,** 25.06.2022, https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/iletisim-baskani-altun-egede-gerginlik-yaratmanin-kimseye-faydasi-yok-7214176/ (28.06.2022).

4.3.1. Türkiye'nin Ege Denizi Kaynaklı Anlaşmazlıklara Yönelik Politikası

Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıklar Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlu konuların başında gelmektedir. Tezin önceki kısımlarında detaylı olarak aktarıldığı üzere, Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıkların temelinde Ege Denizi üzerinde egemenlik ve egemenlikle ilgili haklara ilişkin iki ülkenin birbiri ile çatışmakta olan tezleri bulunmaktadır. Ayrıca Kılıç'ın da belirttiği gibi uzun yıllara dayanan ikili ilişkilerde çoğunlukla "tarafların birbirine karşı duyduğu güvensizlik hâkimdir".[422] Ege sorunlarının ortak özelliği, her iki ülkenin siyasi gündemini oldukça uzun zamandır meşgul etmesi ve hâlihazırda çözüme yönelik somut kazanımlar elde edilememiş olmasıdır. Sorunların çözümden uzak olmalarına ek olarak, her iki ülkenin siyasi liderleri tarafından yapılan yeni açıklamalar taraflar arasındaki gerilimi daha da arttırmaktadır. Yunanistan'ın bakış açısına göre, Ege Denizi'nde kıta sahanlığı sorunu haricinde herhangi bir sorun bulunmamaktadır.[423] Buna göre Türkiye'nin iddiada bulunduğu bölgeler aslında Yunanistan'ın egemenliği altında kalmaktadır ve Türkiye söz konusu bölgeleri tartışmalı olarak sunarak Yunanistan'ın egemenlik sahasını kısıtlamaya çalışmaktadır.[424] Türkiye'nin bakış açısından ise Ege Denizi'ndeki karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası ve FIR hattı ve Ege adalarının silahsızlandırılması iki ülke arasında öncelikli olarak çözüme kavuşturulması gereken sorunlardır. Bunlara ek olarak, Ege Denizi'nde hangi ülkenin egemenlik alanına dâhil oldukları belli olmayan birtakım adacıklar ve kayalıklar mevcuttur ve yeni krizlere yol açmadan bu gri alanlar konusunda da mutlaka görüşülmesi ve uzlaşmaya varılması gerekmektedir.[425]

Karasuları sorunu Lozan Antlaşması ile her iki ülkenin Ege Denizi'nde karasuları genişliğinin karşılıklı 3 mil olarak belirlenmesinden sonra Yunanistan'ın 1930'lu yıllarda karasuları genişliğini tek taraflı olarak 6 mile çıkartması ile oluşmuştur. Türkiye bu duruma o yıllarda Atatürk ile Venizelos arasındaki yakınlaşma

---

[422] Mehmet Baran Kılıç, "Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Daktilo 1984**, 26.02.2022, https://daktilo1984.com/forum/son-donem-turkiye-yunanistan-iliskileri/, (10.09.2022).
[423] Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: 2001-2012**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 581.
[424] Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkiler ve Ege Sorunu", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Aralık 2008, ss. 33-34.
[425] Yılmaz, s. 34.

ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde Akdeniz'de İtalya'nın saldırgan tutumu nedeni ile müdahale etmekten kaçınmıştır. Ancak; 1964'de Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Rumlar ve Türkler arasındaki çatışmalar tırmandığında, Türkiye de kendi karasularının genişliğini 6 mile çıkarmıştır. Daha sonra Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS) 1982'de kabul edilip, 1994 yılında da yürürlüğe girmesinden sonra 1995 yılında Yunan Parlamentosu bu sözleşmeyi onaylama yönünde karar almıştır.[426] Sözleşmenin 3. maddesine göre devletler kendi karasularının genişliğini belirleme hakkına sahip olmakla beraber söz konusu sınır en fazla 12 mil olabilecektir. Yunanistan bu sözleşmeyi dayanak olarak gösterip Ege Denizi'ndeki karasularının genişliğini 6 milden 12 mile çıkartmak istemektedir. Türkiye ise Yunanistan'ın karasularının genişliğini 12 mile çıkarması durumunda, Ege Denizi'nin büyük ölçüde bir Yunan denizi haline geleceğinin ve bunun kabul edilemez olduğunun altını çizmektedir.[427] Diğer taraftan Türkiye, bu durumun, Yunan adalarının da sayıca çok ve birbirlerine yakın olmasından dolayı, Türk gemilerinin açık denize çıkmalarını daha da zor hale getireceği kaygısını taşımaktadır. Bu endişeler nedeni ile Türkiye UNCLOS'u imzalamaktan kaçınmış ve bu antlaşmanın imzacı olmayan bir ülkeye dayatılamayacağını savunmuştur.

2011 sonrası dönemde, Türkiye ile Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasuları sorununu çözmeye yönelik çabaları, istikşafi görüşmeler çerçevesinde devam etmiştir. İki ülke arasında ilk olarak 2002'de başlayan ve daha sonra 2016 yılında kesintiye uğrayan istikşafi görüşmeler Ocak 2021'de yeniden başlamıştır. İstanbul'da gerçekleşen temaslar istikşafi görüşmelerin 61. turunu oluşturmuştur.[428] İstikşafi görüşmeler taraflar arasında güven inşa etmeye yönelik bazı adımlar atmış olsa da zaman zaman iki tarafın siyasi liderlerinin söylemleri gerilim yaratmıştır. Örneğin, dönemin Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Aralık 2022'de yapmış olduğu konuşmasında, Atina'nın karasularını genişletmeye yönelik herhangi bir hamlesinde

[426] Yılmaz, s. 34.
[427] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Başlıca Ege Denizi Sorunları", https://www.mfa.gov.tr/-baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa, (20.02.2022).
[428] "İstikşafi: Türkiye ve Yunanistan, görüşmeleri sürdürme kararı aldı", **BBC News**, 25.01.2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55790919 (18.07.2022).

Türkiye'nin buna misillemede bulunacağını ve bunun Türkiye'nin olası bir askeri harekâtını meşru kılacağını vurgulamıştır.[429]

İki ülke arasında Ege Denizi'nde yaşanmakta olan bir diğer anlaşmazlık da kıta sahanlığı sorunudur. UNCLOS'un 76. maddesi kıta sahanlığını şu şekilde tanımlamaktadır: "Kara ülkesinin doğal uzantısı boyunca karasularının ötesinde kıta kenarının dış kenarına kadar uzanan veya kıta kenarının dış kenarının bu mesafeye kadar uzanmadığı durumlarda karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan 200 deniz mili mesafeye kadar uzanan denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altından oluşur".[430] Kıta sahanlığı konusu, özellikle yer altı kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi hakları açısından büyük önem taşımaktadır. Yunanistan, Ege Denizi'ndeki Yunan adalarının da kara ülkesi gibi değerlendirilebileceğini ve bu adaların da kendi kıta sahanlıkları olduğunu iddia etmekte ve bazı tartışmalı alanlarda petrol arama faaliyeti yürütmektedir.[431]

Diğer taraftan Türkiye, Yunan adalarının genel olarak Anadolu'nun doğal uzantıları olduğunu ve bu bağlamda, söz konusu adaların, kıta sahanlığına sahip olmalarının kabul edilemez olduğunu savunmaktadır. Ayrıca; Türkiye, Yunan adalarının Anadolu'ya oldukça yakın olmaları nedeniyle de bu adaların kıta sahanlığına sahip olmalarına karşıdır. Soruna ilişkin, iki ülkenin birbirleri ile çatışan tezlerine ek olarak sorunun çözümüne ilişkin başvurulabilecek kurumlar ve mekanizmalar açısından da görüş ayrılığı yaşanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, sorunun karşılıklı görülmeler yoluyla çözülmesi gerektiğini savunurken, Yunanistan anlaşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'nda görüşülmesi ve tahkimname yapılarak çözülebileceği görüşündedir.[432] Karasuları sorunu gibi kıta sahanlığı sorununun çözümüne ilişkin de henüz bir ilerleme kaydedilmemiştir. Kıta sahanlığı konusu 2011 sonrası dönemde daha da sık gündeme gelmeye devam etmiştir.

Hava sahası ve FIR hattı sorunu, Ege Denizi sorunlarının üçüncüsüdür. Hava sahası sorunu, karasuları sorununa paralel olarak gelişen bir sorundur. ICAO'ya göre

---

[429] Nektaria Stamouli, "Turkey renews threat of war over Greek territorial sea dispute", **POLITICO**, 29.12.2022, https://www.politico.eu/article/turkey-mevlut-cavusoglu-threat-war-greece-territorial-sea-dispute/ (15.02.2023).
[430] UNCLOS, "Article 76: Definition of the continental shelf", https://www.un.org/depts/los/-convention_agreements/texts/unclos/part6.htm (24.09.2021).
[431] Yılmaz, ss. 35-36.
[432] Yılmaz, s. 36.

bir ülkenin karasularının genişliğinin ve hava sahasının genişliğinin birbiri ile örtüşmesi gerekmektedir.[433] Yunanistan, karasularının genişliğini 6 mil olarak kullanırken, hava sahasının genişliğini 10 mil olarak kullanmaktadır. Türkiye ise Yunanistan'ın hava sahasını karasularının genişliğine paralel olarak 6 mil olarak kabul etmektedir. Türkiye bu duruma 1974 yılına kadar aktif bir şekilde karşı çıkmamış, 1974 Kıbrıs krizi sonrasında güçlü bir biçimde karşı çıkmaya başlamıştır. Burada, egemenlik haklarına bağlı olarak ortaya çıkan en önemli uygulama sıkıntısı 6 mil ile 10 mil arasındaki 4 millik alanda iki ülke arasında kimi zaman uçakların çarpışması ile sonuçlanan krizlerdir.[434] Hava sahası sorunu ile ilişkili bir diğer anlaşmazlık da teknik bir konu olan FIR hattı konusudur. Uluslararası hava sahası, uluslararası hava taşımacılığını kolaylaştırmak için çeşitli uçuş bilgilendirme bölgelerine ayrılmıştır ve Ege Denizi de Atina FIR'ına dâhildir. Bu bağlamda, Türkiye'den Batı yönüne gidecek hava araçlarının önceden Yunanistan'a bilgi vermeleri gerekmektedir. Bu durum, zaman zaman Atina'nın Türk uçaklarına müdahalesi ile gelişen iki ülke arasında krizlere neden olmaktadır.[435]

28 Nisan 2022 tarihinde, Türkiye, NATO üyesi Yunanistan'ın "üç gün içinde otuz kez" Türk hava sahasına girdiğini iddia etmiştir.[436] Suçlamalar, Yunanistan Başbakanı Kyriakos Mitsotakis'in Ankara'ya yönelik benzer bir iddiada bulunmasından sadece bir gün sonra gerçekleşmiştir. Mitsotakis, Türk ordusunun, bazı büyük Yunan adaları üzerinde izinsiz uçuşlar gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı ise iddiaları reddetmiş ve Yunanistan hava kuvvetlerinin Türkiye'nin kıyı kentleri Didim, Datça ve Dalaman yakınlarında "provokatif uçuşlar" gerçekleştirdiği konusunda ısrar etmiştir.[437]

Ege Denizi'ne ilişkin sorunların dördüncüsü, Ege Adaları'nın silahsızlandırılması konusudur. Lozan Antlaşması'nın 12. maddesine göre, Asya sahiline 3 mil uzaklığa kadar olan adalar silahsızlandırılmak koşuluyla Türkiye'nin

[433] International Civil Aviation Organization (ICAO), "International Airspace and Civil/Military Cooperation",https://www.icao.int/APAC/Documents/edocs/International%20Airspace%20and%20Civil-Military%20Cooperation.pdf, (25.10.2021).
[434] Yılmaz, s. 36.
[435] Yılmaz, s. 37.
[436] "Greece and Turkey accuse each other's military of airspace violations", **Euronews**, 29.04.2022, https://www.euronews.com/2022/04/29/greece-and-turkey-accuse-each-other-s-military-of-airspace-violations (18.06.2022).
[437] Euronews 2022.

egemenliği altında olacak, 3 milden uzakta bulunan Doğu Ege adaları ise yine silahsızlandırılmaları koşuluyla Yunanistan'ın egemenliği altında olacaktı.[438] Yine Lozan Antlaşması'nın 13. maddesine göre Sakız (Chios), Sisam (Samos), Midilli (Lesvos) ve Ahikerya (Ikaria) adalarında "hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacak" ve bahsi geçen "adalarda Yunan askeri kuvvetleri, askerlik hizmetine çağrılmış ve bulundukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır".[439] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947'de imzalanan Paris Barış Antlaşması da yine söz konusu adaların silahsızlandırılması hususunu teyit etti. Paris Antlaşması'nın 14. Maddesine göre, On İki Adalar askerden arındırılması ve öyle kalması koşuluyla Yunanistan'a devredilmiştir.[440] Yunanistan, 1960'lı yıllara kadar Doğu Ege adalarının silahsızlandırılması şartına uymuş, ancak Kıbrıs sorununun da etkisiyle 1960'lı yıllarda söz konusu adaları silahlandırmaya başlamıştır. Yunanistan, özellikle Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında söz konusu adalara asker ve silah yığmaya başlamıştır.

Bu durum, Türk tarafında kaygılara yol açmış ve iki taraf arasındaki gerilim bilhassa 2020 sonrasındaki dönemde iyice artmıştır.[441] Yunanistan, 15 Eylül 2020'de Sakız Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal ederek askeri tatbikatlar düzenleyeceğini NAVTEX yoluyla duyurmuştur.[442] Yine Yunanistan, 23-24 Eylül 2020 tarihlerinde, benzer şekilde, Limni Adası'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal ederek, adada atış eğitimleri gerçekleştirmiştir.[443] Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları'nın silahsızlandırılmış statüsünü ihlal ettiği başka örnekler de, 12-13 Ekim

---

[438] Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Lozan Antlaşması", Madde 12," 14.07.1923, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf (18.03.2021).

[439] Lozan Antlaşması, Madde 13; Yücel Acer, "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu", **Kriter**, Yıl: 7, Sayı: 5, Ocak 2023, https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimler-ve-2023-projeksiyonu (09.02.2023).

[440] Acer, s. 35.

[441] Thomas O. Falk, "Why Turkey, Greece remain on collision course over Aegean islands", **Al Jazeera**, 20.06.2022, https://www.aljazeera.com/features/2022/6/20/why-turkey-greece-remain-on-collision-course-over-aegean-islands (28.09.2022).

[442] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Yunanistan'ın 12 Eylül 2020 tarihinden itibaren Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde Gerginliği Arttırıcı Adımları", https://www.mfa.gov.tr/-site_media/html/denizcilik/Yunanistan-in-12-Eylul-2020-tarihinden-itibaren-Dogu-Akdeniz-ve-Ege-Denizi-nde-Gerginligi-Artirici-Adimlari.pdf (20.02.2022).

[443] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Yunanistan'ın 12 Eylül 2020 tarihinden itibaren".

2020 tarihlerinde Midilli Adası'nda, 12-16 Ekim 2020 tarihlerinde ise Sakız Adası'nda atış eğitimleri gerçekleştirmesiyle gözlenmiştir.[444]

Yunanistan'ın, 2022 yılı boyunca Sisam, Midilli, Limni gibi Doğu Ege Adaları'nı silahlandırma faaliyetlerinde belirgin bir artış olmuş, birtakım adalara zırhlı araçlar yerleştirilirken bazı adalara da askeri uçakların konuşlandığı gözlenmiş ve bu durum, 2023'ün ilk yarısında genel seçime gidecek Yunanistan'da iç siyasete yönelik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. 9 Haziran 2022'de İzmir Seferihisar'da gerçekleştirilen Efes 2022 askeri tatbikatı esnasında yaptığı açıklamalarda Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan Yunanistan'ın uluslararası anlaşmalara uymayarak Ege Adalarını silahlandırdığını ve Türkiye'nin buna seyirci kalamayacağının altını çizmiştir.[445]

Bu kısımda, son olarak Ege Denizi'ne ilişkin sorunlardan gri alanlar sorunu ele alınacaktır. Gri alanlar sorunu, diğer Ege Denizi'ne dair sorunlara göre daha geç ortaya çıkmıştır ve Ege Denizi'nde bulunan, üzerinde insan yerleşimi bulunmayan kayalıklar ve adacıklar üzerinde Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı hak iddialarını içermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Lozan Antlaşması'na göre Asya sahiline 3 mil mesafede kalan adalar Türkiye'nin egemenliğinde, Asya sahiline 3 milden uzak mesafede kalan adalar ise Yunanistan'ın egemenliğinde olacaktı. Buradan hareketle, Yunanistan, Asya sahiline 3 milden uzak kalan tüm kayalıklar üzerinde hak iddia etmekte, Türkiye ise, ada statüsünde bulunmayan bu alanların gri alanlar olduğunu ve üzerindeki egemenlik haklarının belirsiz olduğunu savunmaktadır.[446] Aralık 1995'de Kardak kayalıkları üzerinde iki taraf arasında tırmanan egemenlik krizi Türkiye ve Yunanistan'ı savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Kardak kayalıkları geriliminin 21. yıldönümü olan Ocak 2017'de, iki küçük adacık üzerindeki gerginlik yeniden tırmanmıştır. 29 Ocak 2017 tarihinde Türk donanmasına ait içinde Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar'ın da bulunduğu bir füze botu, iki özel kuvvetler sürat teknesi eşliğinde adacıkların etrafında görülmüştür. Bunun üzerine Yunan sahil güvenlik gemileri derhal bölgeye intikal etmiş ve iki taraf arasındaki gerginlik iyice tırmanmıştır. Bu

[444] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Yunanistan'ın 12 Eylül 2020 tarihinden itibaren".
[445] Stelyo Berberakis, "Erdoğan'ın 'adalar' çıkışı Yunanistan'da nasıl yankı buldu?" **BBC News**, 09.06.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61749821 (12.07.2022).
[446] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Başlıca Ege Denizi Sorunları"; Yılmaz, s. 39.

sıcak gelişme, önde gelen Yunan gazeteleri tarafından Türk tarafının kışkırtması olarak manşetlere taşınmıştır.[447]

4.3.2. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa Yönelik Politikası

Kıbrıs sorunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana, Türkiye gündeminde önemini yitirmeyen konuların başında gelmektedir. 1960'lı yıllar boyunca sorun, Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasında adada devam eden toplumlar arası çatışmalar, EOKA terör örgütünün 'enosis' fikrini hayata geçirmek için Kıbrıslı Türklere şiddet uygulaması, Soğuk Savaş koşullarında, Sovyet müdahalesinden çekinen başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin, iki NATO üyesi arasındaki gerilime gerekli hassasiyeti göstermemeleri ve buna bağlı olarak Türkiye'nin 1974 yılında düzenlediği Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında çözülmesi daha zor bir hal almıştır. AB'nin 1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi ile Türkiye'yi resmi olarak üyeliğe aday ülke olarak kabul etmesinden sonra uluslararası toplumun iyice kronikleşen Kıbrıs sorununa çözüm arama çalışmaları hız kazanmıştır. Bu bağlamda, 2000'li yılların başından itibaren özellikle BM Genel Sekreterleri tarafından Kıbrıs sorununun çözümüne dair ortaya konan girişimler sonuçsuz kalmıştır.

Bir önceki bölümde de söz edildiği üzere Kıbrıs meselesine çözüm bulmaya yönelik ilk ciddi girişim, dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2000'li yıllarında başında ortaya konmuştur. Annan Planı adı verilen bu girişime göre Türk ve Rum tarafları Kıbrıs'ta bir araya getirilerek federatif bir devletin temelleri atılacaktı. Annan Planı, AB tarafından da desteklenmiştir. Türkiye'deki AK Parti de planı AB ile müzakerelerin ilerlemesi açısından ümit verici bir açılım olarak değerlendirdiğinden desteklemiştir. Annan Planı, 2004 yılının Nisan ayında Kıbrıslı Türk ve Rum toplumunun görüşlerini almak üzere iki tarafta referanduma sunulmuş, ancak Türk tarafı plana dair olumlu görüş bildirirken, Kıbrıslı Rumlar referandumda planı kabul etmemiştir.[448]

---

[447] Cengiz Çandar, "Why Turkey-Greece islands confrontation is more than it seems", **Al-Monitor**, 31.01.2017, https://www.al-monitor.com/originals/2017/01/turkey-greece-european-union-island-crisis.html (28.03.2021).

[448] Müge Kınacıoğlu ve Emel Oktay, "The Domestic Dynamics of Turkey's Cyprus Policy: Implications for Turkey's Accession to the European Union," **Turkish Studies**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2006, ss. 261-273.

Böylece Annan Planı ile birlikte Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik beklentiler de rafa kalkmıştır. Referandumun hemen ardından Mayıs ayında Kıbrıs Rum kesiminin 'Kıbrıs Cumhuriyeti' olarak AB'ne üye olarak kabul edilmesinden sonra Kıbrıs sorununun çözümü daha sıkıntılı bir hal almıştır.[449] Nisan 2004'deki fırsatın kaçırılmasının ardından, Kıbrıs barış müzakerelerine dair bir başka fırsat da 2010'lu yıllarda başlamıştır. 2013 yılında GKRY ılımlı bir siyasetçi olarak bilinen Nicos Anastasiades'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve uluslararası toplum tarafından tanınmayan KKTC'de 2015 yılında yine ılımlı, sol görüşlü bir siyasetçi olarak bilinden Mustafa Akıncı'nın Cumhurbaşkanı olması, Kıbrıs'ta çözüme dair iyimser görüşleri güçlendirmiştir.[450] Anastasiades ve Akıncı arasındaki yakın temaslar ve yapıcı politikalar iki toplum arasındaki diyaloğa olumlu katkıda bulunmuştur.[451]

Diğer taraftan, Doğu Akdeniz'de büyük miktarda doğal gaz rezervlerinin bulunduğunun ortaya çıkmasıyla, çatışmanın çözümünün ve bölgesel iş birliğinin tüm taraflar açısından daha karlı olacağı da aşikârdır. Böyle bir ortamda, dönemin BM Genel Sekreteri Antonio Guterres tarafından çatışmanın çözümüne dair Annan Planı'na benzer bir girişim ortaya konmuştur.[452] Bu girişim, 2015-2017 yılları arasında Kıbrıs'ta anlaşmazlık çözümüne ilişkin beklentileri yeniden tetiklemiştir. Girişime ilişkin müzakereler için taraflar Ağustos 2017'de BM Genel Sekreteri Guterres'in ev sahipliğinde İsviçre, Crans Montana'da bir araya gelmişlerdir. Müzakerelere Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık'tan oluşan 3 garantör ülke, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum kesimi delegasyonları ve gözlemci olarak AB temsilcileri katılmıştır.[453] Her ne kadar Kıbrıslı taraflar arasındaki diyalog göreceli olarak iyileşmişse de, iki toplumun müzakerelerdeki kilit konulara ilişkin pozisyonları arasındaki mesafenin yeterince azalmadığı anlaşılmış ve bu bağlamda Crans Montana'da gerçekleştirilen barış konferansı uluslararası toplum için büyük bir hayal kırıklığı olarak sonuçlanmıştır.

---

[449] Kınacıoğlu ve Oktay, ss. 261-273.
[450] Ioannis N. Grigoriadis, "Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis", **Turkish Studies**, Cilt: 23, Sayı: 5, 2022, ss. 4-5.
[451] Thanos Dokos ve diğerleri, "Greek-Turkish Relations and the Cyprus dispute: impact on Turkey-EU scenarios", **FEUTURE Online Paper** Sayı: 27, 2018, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture-/user_upload/Online_Paper_No_27.pdf, (25.10.2021).
[452] Grigoriadis, s.4.
[453] Office of the Special Adviser to the Secretary-General on Cyprus, "UN Cyprus Talks", 28.06.2017, https://uncyprustalks.unmissions.org/conference-cyprus-reconvenes-crans-montana (16.07.2019).

2017 yılındaki barış konferansının başarısız olmasının arkasında tek bir aktör olduğunu söylemek zordur. Uluslararası toplum tarafından tanınmayan bir devlette yaşamanın olumsuzlukları ile mücadele etmeye çalışan Kıbrıslı Türkler, Genel Sekreter Guterres'in önerisi olan federal bir uzlaşıya varılması konusuna güçlü bir ilgi gösterirken; Kıbrıslı Rumlar, Türkler ve Yunanlılar konuya ilişkin daha sınırlı bir ilgi göstermişlerdir. Aslında Dakos ve diğerlerine göre; 2004 yılında Annan Planı'nı destekleyen ve 2017'de Crans Montana'da bir anlaşmaya açık görünen Cumhurbaşkanı Erdoğan yönetimindeki Türkiye, ideolojik olarak federal bir çözüme karşı değildi.[454] Ancak, 2017 yılında Erdoğan'ın önceliği, ülke içinde kendi gücünü pekiştirmek olduğundan milliyetçi seçmenlerin desteğini devam ettirebileceği ölçüde görüşmelere ılımlı yaklaşmıştır. Diğer bir kritik aktör olan Yunanistan'da ise görüşmelere olumlu yaklaşan dönemin Dışişleri Bakanı Kotzias'ın süreçte pek de kolaylaştırıcı bir rol oynamadığı görülmüştür.[455] Son olarak; Kıbrıslı Rumlar, müzakerelerin sonuna yaklaşılırken Türkiye'nin garantörlük haklarının ve Kıbrıs'taki askeri varlığının geri çekilmesine ilişkin çıtayı yükselterek müzakerelerin çökmesine yol açmıştır.

Crans Montana müzakerelerinin son aşamasında; Türkiye'nin askeri varlığını 1960'ta üzerinde mutabık kalınan seviyelere çekmeyi kabul ettiği bildirilirken, GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiades, muhtemelen kendi ülkesinde yapılacak bir referandumu kazanmakta karşılaşacağı zorlukların farkında olarak görüşmelerin sonlanması seçeneğini tercih etmiştir.[456] 2017'de bir kez daha çöken barış görüşmelerinin ardından, adada federal bir uzlaşıya varılması artık daha düşük bir ihtimal olarak görülmektedir.[457] Tecrübe edilen süreçte belirgin olan Kıbrıslı Rumlar'ın statükodan nispeten memnun olduğu veya diğer bir deyişle federal bir anlaşmanın gerektireceği tavizleri vermek istemedikleridir. Kıbrıslı Rumlar, 2004 yılında AB'ne üye olduklarından bu yana, Türkiye'nin kuzeyi ile birleşme konusunda giderek daha ilgisiz hale gelmişlerdir. Bu durumda, uluslararası toplum tarafından desteklenebilecek

[454] Dokos ve diğerleri.
[455] Dokos ve diğerleri.
[456] "Cyprus reunification talks enter critical phase as leaders submit plans", **The Guardian**, 03.06.2017, https://www.theguardian.com/world/2017/jul/03/cyprus-reunification-talks-enter-critical-phase-as-leaders-submit-plans (28.08.2019).
[457] Tom Miles, "Cyprus reunification talks collapse, U.N. chief very sorry", **Reuters**, 07.07.2017, https://www.reuters.com/article/us-cyprus-conflict-idUSKBN19S02I (13.09.2019).

alternatif çözüm adada birbirine komşu olarak yaşayan iki devletin tanınması ve buna göre çeşitli konularda iki taraf arasında uzlaşmanın teşvik edilmesidir.

Kronik bir hal alan Kıbrıs sorununun olumsuz bir etkisi de KKTC'nin Türkiye'ye önemli ölçüde bağımlı olma durumunun devam etmek zorunda kalmasıdır. KKTC'nin gelirleri büyük oranda Türkiye'den gelmekte, Kuzey Kıbrıs'a su Türkiye'den gitmekte, Türk üniversiteleri çoğalmakta ve kuzeydeki limanlar ve havaalanları Türkiye tarafından kontrol edilmektedir. Türkiye'nin KKTC'yi deniz aşırı toprağı olarak görme eğilimi de zaman zaman kuzeydeki halkın tepkilerine neden olmaktadır. Diğer taraftan Kıbrıslı Türkler, Türk askerinin topraklarında bulunmasının kendileri için hayati öneminin farkındalardır. Örneğin Akıncı, Türk askerlerinin kendi topraklarında bulunmasının önemini defalarca dile getirmiştir. Bununla birlikte Akıncı, Türkiye ile güçlü ve sağlıklı bağları olması ile birlikte KKTC'nin bağımsız rolünü de vurgulamıştır. Türkiye'ye yakınlığı ile tanınan Ersin Tatar'ın Ekim 2020'de KKTC'nin Cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa bir süre sonra Kıbrıs müzakerelerindeki en büyük konulardan biri olan ve kapalı tutulmasına karar verilen Maraş'ın küçük bir bölümü açılmıştır. 2021 yılının Temmuz ayında da Erdoğan, Kapalı Maraş'ın yüzde 3,5'lik kısmının daha açılacağını duyurmuş ve bu karar, Türkiye ile GKRY ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.[458]

Crans Montana'da başarısızlıkla sonuçlanan barış konferansının ardından, Türkiye'nin ve KKTC'nin adada federal bir uzlaşıya varılması yönündeki yaklaşımları sona ermiş ve adada iki ayrı devlet içeren bir çözümü savunmaya başlamışlardır.[459] 27-29 Nisan 2021 tarihlerinde yine BM Genel Sekreteri Guterres, İsviçre Cenevre'de, bu sefer gayri resmi olarak, Kıbrıs barış görüşmeleri düzenlemiştir. Değişen görüşleri yansıtacak şekilde, Cenevre görüşmelerinde Türkiye ve Kıbrıslı Türkler adada eşit egemenlik ve iş birliğine dayanan iki ayrı devlete dayanan bir çözümü savunurken[460], Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar daha önce defalarca üzerinde görüşülüp uzlaşmaya

[458] Kılıç, "Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri".
[459] "Turkish FM: Sovereign equality required to resolve Cyprus issue", **Middle East Monitor**, 02.02.2021, https://www.middleeastmonitor.com/20210202-turkish-fm-sovereign-equality-required-to-resolve-cyprus-issue/ (23.05.2021).
[460] "Cyprus needs two-state solution, claims head of Turkish-occupied North", **The Guardian**, 28.01.2023, https://www.theguardian.com/world/2023/jan/28/cyprus-two-state-solution-ersin-tatar-head-of-turkish-occupied-north (12.02.2023).

varılamayan federatif devlet çözümünde ısrarcı olmuşlardır.[461] Böylece, Kıbrıs konusunda gerçekleşen bir müzakere sürecinde daha sonuç elde edilememiştir.

Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olabilecek adımlardan biri taraflar arasında güven inşa edici tedbirlerin benimsenmesidir. Güven inşa edici tedbirler, başarılı bir müzakereye giden yolun açılmasına yardımcı olabilir ya da en azından bölünmüş bir adada farklı toplumların bir arada yaşamasını ve iş birliğini kolaylaştırabilir. Kıbrıs sorununun çözümü için iki toplum arasında iş birliği gereklidir. Olası tedbirler, her iki tarafın da vereceği üç tavizden oluşabilir. İlk olarak; Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklerin AB ülkeleriyle doğrudan ticaretini kabul edebilir, Kıbrıs Türk Ercan Havaalanı'na uçuşlara izin verebilir ve AB-Türkiye müzakerelerinde Türkiye'deki ek fasılları engellemeyebilirler.[462] Güven inşa edici tedbirler konusunda bir anlaşmaya varılabilmesi için önemli bir araç da taraflar arasında diyaloğun hızlandırılmasıdır. Ayrıca, iki toplumdaki gençler arasındaki temasların arttırılması için çaba gösterilebilir ve eğitim de uzlaşma ve yakınlaşma için araç olarak kullanılabilir. Son olarak, Doğu Akdeniz'den çıkarılan enerji kaynaklarından elde edilecek gelir, Kıbrıs sorununun çözümünü desteklemek için kullanılabilir.

4.3.3. Türkiye'nin Suriye Krizi Kaynaklı Kitlesel Göç Sorununa Yönelik Politikası

2011 yılında Tunus ve Mısır'da ortaya çıkan ve daha sonra Libya, Suriye ve Yemen'e sıçrayan ve pek çok Arap ülkesinde de farklı seviyelerdeki ayaklanmalarla etkisini gösteren Arap Baharı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde önemli göçlere neden olmuştur. Bu ülkelerdeki halk işsizlik, yiyecek fiyatlarındaki hızlı artış, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüklerindeki kısıtlamalar, baskıcı rejimler ve kötü yaşam koşulları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmaların her zaman başarılı olmaması ve otoriter rejimlerin tekrar başa gelmesi ve Suriye'de olduğu gibi 10 yılı geçen iç

[461] Diego Cupolo, "Erdogan supports two-state solution, unveils new projects in Northern Cyprus visit", **Al Monitor**, 19.07.2021, https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/erdogan-supports-two-state-solution-unveils-new-projects-northern-cyprus-visit (21.03.2022).
[462] "An Island Divided: Next Steps for Troubled Cyprus", **International Crisis Group**, 17.04.2023, https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/cyprus/268-island-divided-next-steps-troubled-cyprus (20.05.2023).

savaşların gerçekleşmesi pek çok insanı göç etmeye sevk etmiştir. Özellikle 2015 yılında Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden bir buçuk milyon kadar göçmenin Avrupa ülkelerine yönelmesi büyük bir endişeye yol açmıştır. Bu bağlamda önceki kısımda aktarıldığı üzere AB, Türkiye ile 2016 yılında Göç Anlaşması imzalanmıştır.

Mısır, Tunus, Libya ve Yemen'de otoriter liderlerin devrilmesine ve lider ve rejim değişikliklerine neden olan Arap Baharı en ciddi etkisini on yılı aşkın süredir iç savaşın yaşandığı Suriye'de göstermiştir. Suriye'deki ayaklanmaları Beşir Esat rejiminin ağır bir şekilde bastırması ve Suriye'de hükümet yanlısı ve karşı güçler olarak başlayan savaşın içerisinde pek çok radikal örgütün, milis güçlerinin, ABD, Rusya, Suudi Arabistan ve İran gibi rakip güçlerin karıştığı bir vekâlet savaşına dönüşmesi sonucunda milyonlarca Suriyeli ülkesini terketmek ve öncelikle Türkiye, Ürdün ve Lübnan gibi komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır.

Çoğunluğu Suriye, Afganistan ve Irak'taki çatışmalardan kaçan gruplardan oluşan bir milyondan fazla göçmenin 2015 yılında Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmesi Avrupa ülkelerini endişelendirmiştir. Avrupa ülkelerinin "mülteci krizi" diye adlandırdığı bu akım pek çok Avrupa ülkesinde tepki ile karşılanmıştır. Avrupa ülkeleri bu göçmenlerin Avrupa'ya girişini engelleyecek yöntemler aramaya başlamışlardır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (*United Natioms High Commissioner for Refugees*-UNHCR) göre Türkiye'de hâlihazırda yaklaşık 3,6 milyon kayıtlı Suriyeli mültecinin yanı sıra diğer milletlerden yaklaşık 320,000 kişi de yaşamaktadır. Böylece Türkiye 4 milyon civarı mülteci ile dünya genelinde en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke durumunudadır.[463] Orta Doğu'dan gelen mülteciler çoğu zaman Türkiye'yi basamak olarak kullanıp Avrupa'ya gitme çabasındadırlar. Türkiye'den Avrupa'ya ulaşmak için Yunanistan bir tür geçiş ülkesi konumundadır. Bu nedenle Yunanistan Avrupa'ya akın eden göçmenlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'den Yunanistan'a kaçak yollarla geçmeye çalışan mülteciler dolayısıyla zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir.

[463] UNHCR Türkiye, "Refugees and Asylum Seekers in Turkey", https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-inTurkey#:~:text=T%C3%BCrkiye%20currently%20hosts%20some%203.6,-of%20concern%20from%20 other %20nationalities.

18 Mart 2016 tarihinde imzalanan Türkiye ile AB sığınmacı mutabakatına göre Türkiye üzerinden Yunan adaları, Bulgaristan ve Yunanistan'a ve de buradan da diğer Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Suriyelilerin kitlesel göçünü önlemek, bu mültecilerin Türkiye'de kalmalarını sağlamak için AB Türkiye'ye mali yardımda bulunmasına karar verilmiştir. Türkiye'den Yunanistan'a izinsiz yollardan ulaşan kişilerin Türkiye'ye iade edilmesi kabul edilmiştir. Anlaşmanın yapılma nedeni AB ülkelerinin, 2015 göç krizinde çoğu Suriyeli olan 1,2 milyon göçmeni almak istememesidir. Avrupa ülkeleri Türkiye'den tehlikeli yolculuklarla Ege Denizi'ni aşarak Avrupa'ya girmeye çalışan göçmenleri engellemesi ve Türkiye'de kalmasını sağlaması için Türk hükümetine her biri 3 milyar euroluk iki ödeme yapmayı taaahhüt etmiştir.[464]

Madde madde incelendiği zaman mutabakatta dâhil olan konular şu şekildedir:

1) 20 Mart 2016 itibariyle Türkiye'den Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenler Türkiye'ye iade edilecektir;

2) Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her Suriyeli için bir Suriyeli daha AB'ye yerleştirilecektir;

3) Türkiye, Türkiye'den AB'ye düzensiz göç için yeni deniz veya kara yollarının açılmasını önlemek üzere gerekli her türlü tedbiri alacaktır;

4) Türkiye ile AB arasındaki düzensiz geçişler sona erdiğinde veya önemli ölçüde azaldığında, Gönüllü İnsani Kabul Programı devreye sokulacaktır;

5) Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamasının en geç Haziran 2016 sonuna kadar kaldırılması amacıyla vize serbestisi yol haritasının yerine getirilmesi hızlandırılacaktır. Türkiye, kalan gerekliliklerin yerine getirilmesi için gerekli tüm adımları atacaktır;

6) AB, Türkiye ile yakın iş birliği içerisinde, Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında başlangıçta tahsis edilen 3 milyar Avro'nun kullandırılmasını daha da hızlandıracaktır. Bu kaynakların tamamının kullanılmasının ardından AB, 2018 yılı sonuna kadar 3 milyar Avro'ya kadar ilave finansmanı Mali Yardım Aracı için harekete geçirecektir;

---

[464] "Türkiye-AB sığınmacı mutabakatının 5. yıl dönümü: Tarafların beklentileri karşılanabildi mi?", **Euronews,** 18.03.2021, (Erişim Tarihi: 09.09.2022) https://tr.euronews.com/2021/03/18/turkiye-ab-s-g-nmac-mutabakatnn5-y-l-donumu-taraflar-n-beklentileri-karslanabildii#:~:text=T%C3%BCrkiye%20%C3%BCzerinden%20Yunan%20adalar%C4%B1%2C%20Bulgaristan, 18%20Mart%202016'da%20imzaland%C4%B1.

7) AB ve Türkiye, Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin devam eden çalışmaları memnuniyetle karşılamıştır.

8) Katılım süreci, Hollanda'nın AB Konseyi Dönem Başkanlığı sırasında 33. Faslın açılması ve diğer fasılların açılmasına yönelik hazırlık çalışmalarının hızlandırılmış bir şekilde devam etmesiyle birlikte yeniden canlandırılacaktır;

9) AB ve Türkiye, Suriye'deki insani koşulların iyileştirilmesi için çalışacaktır.[465]

Türk hükümeti ayrıca, Türkiye'den Yunanistan'a geçen uluslararası korumaya muhtaç olmayan tüm göçmenlerin hızlı bir şekilde geri gönderilmesini ve Türk sularında yakalanan tüm düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye geri alınmasını kabul etmiştir. Türkiye ve AB, göçmen kaçakçılarına karşı tedbirleri arttırmaya devam etme kararı almış ve Ege Denizi'nde NATO faaliyeti başlatılmasını memnuniyetle karşılamıştır. [466]

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye istikametinden AB ülkelerine gitmeye çalışan mültecilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Ege Denizi üzerinden yasadışı geçişler 2015'te 885.000'den 2017'de yaklaşık 42.000'e düşerek önemli ölçüde azalmıştır. Şubat 2020'de Cumhurbaşkanı Erdoğan söz verilen mali yardımların yeterince hızlı bir şekilde gelmemesi dolayısıyla Türkiye Yunanistan sınırını açmış ve iki ülke arasında kısa bir kriz baş göstermiştir. Bu kısa süren kriz sonra Yunanistan'ın ülkelerine geçişini engellemesi üzerine sona ermiştir. Bu dönemde hem Yunanistan hem de Bulgaristan Türkiye sınırına yüzlerce asker yığmıştır. Yunan yetkililer, 52 geminin diğer Ege adalarıyla birlikte Midilli çevresindeki denizlerde devriye gezdiğini belirtmişlerdir. COVID-19 salgını döneminde de Türk hükümetini Yunanistan'a açılan Pazarkule, İpsala kara hudut ve Uzunköprü demir yolu hudut kapıları ile Bulgaristan'a açılan Dereköy, Hamzabeyli ve Kapıkule kara hudut kapılarından yolcu giriş çıkışına bir süre için kapatmıştır.[467]

---

[465] Ignazio Corrao, "EU-Turkey Statement and Action Plan", **Legislative Train Schedule, European Parliament,** 20.11.2019, https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan, (11.09.2022)

[466] Corrao, "EU-Turkey Statement and Action Plan".

[467] Kemal Kirişçi, "As EU-Turkey Migration Agreement reaches the five-year mark, add a job creation element", **Brookings Institute,** 17.02.2021, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/03/17/as-eu-turkey-migration-agreement-reaches-the-five-year-mark-add-a-job-creation-element/ (11.09.2022), ; Helena Smith & Matha Busby, "Erdoğan says border will stay open as Greece tries to repel influx", **Guardian**, 29.02.2020, https://www.theguardian.com/world/-2020/feb/29-/erdogan-says-border-will-stay-open-as-greece-tries-to-repel-influx, (10.09. 2022) "Corona Virüs

2021 yılı Mart ayında AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, tüm eleştirilere rağmen somut sonuçlar doğuran Türkiye ile AB arasındaki göç ve Suriyeli sığınmacılar konulu 18 Mart 2016 mutabakatının devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu mutabakat sayesinde daha az mültecinin hayatını kaybettiğine ve düzensiz sınır geçişlerinin azaldığına dikkat çekmiştir.[468] Türkiye ise, AB'yi, artan Suriyeli göçmenler dolayısıyla mali yardımı arttırmamakla, vize serbestisisinin sağlanmaması, katılım müzarekerlerinde yeni fasıllar açılmaması ve Gümrük Birliği'nin yenilenmesi için resmi görüşmelerin başlanmaması nedeniyle eleştirmiştir.[469]

Türk tarafı, ülkedeki Suriyeli mültecilerin Yunanistan'a gitmesini büyük ölçüde engellemiştir. Mart 2022 itibariyle, 2016 Mutabakatı kapsamında yaklaşık 32,472 Suriyeli mülteci Türkiye'den AB ülkelerine yerleştirilmiştir. Ancak AB-Türkiye anlaşmasının bir sonucu olarak uygulamaya konulan çevreleme politikaları, Türkiye'ye dönmek istemeyen ancak Avrupa'ya da gidemeyen binlerce mültecinin Yunan adalarında hapsolmasına neden olmuştur. Haziran 2021'de Yunanistan Türkiye'yi, Afganistan, Bangladeş, Pakistan, Somali ve Suriye'den gelen insanlar için 'güvenli üçüncü ülke' olarak belirlemiştir. Bu yeni politikaya göre, bu beş uyruktan gelen kişilerin sığınma başvuruları, bireysel durumları ve menşe ülkelerinde karşılaştıkları riskler temelinde incelenmeyecektir. Bunun yerine, Türkiye'de güvende oldukları varsayılacak ve ancak Türkiye'nin güvenli olmadığı kanıtlanırsa, bu başvurular 'kabul edilebilir' sayılacak ve Yunanistan bunları inceleyecektir.[470]

2022 yılı boyunca Yunanistan Türkiye'yi Ege Denizi'ndeki Yunan adalarına kaçmaya çalışan mültecileri engellememekle suçlarken, Türkiye'de Yunanistan'ı Ege Denizi'nde yakaladıkları mülteci teknelerine orantısız güç uygulamakla suçlamaktadırlar. Her ne kadar Yunan Sahil Güvenliği Yunanistan'ın ve AB'nin deniz sınırlarını uluslararası hukuka ve insan hayatına saygı göstererek korumak için tüm uygun tedbirleri aldığını belirtse de Türk hükümeti bu konu da Yunan hükümeti

---

önlemi: Avrupa'ya açılan sınır kapıları yolcu giriş-çıkışlarına kapatıldı," **Hürriyet,** 18.03.2020, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberleri-avrupaya-acilan-sinir-kapilari-yolcu-giris-cikislarina-kapatildi-41472151, (10.09.2022)

[468] Agnes Szucs, "EU should renew migration deal with Turkey", **Anadolu Ajansı,** 16.03.2021, https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-should-renew-migration-deal-with-turkey-borrell/2177199, (10.09.2022)

[469] "Türkiye-AB sığınmacı mutabakatının 5. yıl dönümü.".

[470] "What is the EU-Turkey deal", **International Rescue Committee**, 18.03.2022, https://www.rescue.org/eu/article/what-eu-turkey-deal, (09.09.2022).

suçlamaya devam etmiştir.[471] Aslında bu eleştiriler sadece Türkiye tarafından Yunanistan'a yöneltilmemiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayınladığı raporda "Yunanistan'ın "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan toplu sınır dışı yasağı, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde yer alan adil yargılanma hakkı, AB sığınma yasasında ve AB Temel Haklar Şartı'nda yer alan sığınma başvurusunda bulunma hakkı, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin geri gönderme yasağı hükümleri de dâhil olmak üzere birçok insan hakları kuralını ihlal ettiğini ilan etmiştir."[472]

4.3.4. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Egemenlik ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımına Yönelik Politikası

Doğu Akdeniz'de taraflar arasında yaşanmakta olan anlaşmazlıklar iki konu üzerinde yoğunlaşmaktadır: 1) Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının çıkartılıp işlenmesi, 2) Bölgedeki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması. İlk olarak, bölgede 2000'li yılların başlarında doğalgaz ve petrol rezervlerinin bulunması, Doğu Akdeniz'in hidrokarbonlar konusundaki potansiyelini dünya gündemine taşımış ve bu durum, söz konusu kaynakların keşfi, paylaşımı ve işlenmesi konusundaki tartışmaları ve diplomatik krizleri beraberinde getirmiştir. Bölgede, enerji kaynaklarının aranması ve çıkartılması en başta Türkiye ve GKRY'ni karşı karşıya getirmiştir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına ilişkin GKRY'nin Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin egemenlik haklarını dikkate almayıp tek taraflı politikalar izlemesinden oldukça rahatsızdır.[473]

Türkiye ayrıca Yunanistan'ın bölgedeki tutumundan da derin kaygı duymaktadır. Yunanistan, 2000'li yılların başından beri bölgedeki doğal gaz rezervlerinin çıkarılıp, Avrupa'ya transfer edilmesi konularında, Rodos ve Girit gibi adalarının kıta sahanlıklarını kullanarak bölgede GKRY, Lübnan, Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistin ile enerji konusunda çeşitli ittifaklar kurmaya çalışmıştır.[474] Türkiye ise

[471] "Greek coastguard intercepts hundreds of migrants arriving from Turkey", **Euronews,** 24.05.2022, https://www.euronews.com/2022/05/23/greek-coast-guard-intercepts-nearly-600-migrants-arriving-from –turkey, (03.02.2023)
[472] Acer, "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu".
[473] Cansu Saçı, "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye", **Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2020, s. 135.
[474] Kılıç, "Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri".

Yunanistan'ın bu hamlelerine karşı çıkarak, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, diğer bir deyişle münhasır ekonomik bölgeler (MEB)'in belirlenmesi yoluyla misilleme yapan politikalar izlemiştir. Bu bağlamda; Doğu Akdeniz'de kıyıdaş ülkeler arasında enerji kaynaklarının keşfi ile başlayan rekabet ve gerginlikler zaman içerisinde MEB'ler konusunda birbiri ile çelişen iddiaları da kapsamaya başlamıştır.

Doğu Akdeniz'de enerji arama faaliyetlerini tetikleyen belli başlı keşifler; 2009 yılında İsrail'in kıta sahanlığındaki Tamar bölgesindeki doğalgaz sahası, 2010 yılında yine İsrail'in kıta sahanlığındaki Leviathan bölgesindeki doğalgaz sahası, 2011 yılında, GKRY'nin kıta sahanlığındaki Afrodit bölgesindeki doğalgaz sahası ve 2012 yılında Mısır'ın kıta sahanlığındaki Zohr bölgesindeki doğalgaz sahasını içermektedir.[475] Bölgede; British Gas (İngiltere), Total (Fransa), Nobel Energy (ABD), Delek Energy (İsrail), Qatar Petroleum (Katar) ve Kogas (Güney Kore) gibi enerji şirketleri araştırmalar yapmış veya yapmaya devam etmektedir.[476] Türkiye açısından bakıldığında, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusu sadece bu kaynaklar üzerinde egemenlik hakları ile sınırlı değildir. Gelişmekte olan ve enerji ihtiyacında dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin enerji ihtiyacı her geçen yıl belirgin bir ölçüde artmakta ve bundan dolayı bölgedeki hidrokarbon rezervleri, Türkiye'nin ekonomik anlamda dışa bağımlılığını azaltmayı vaat etmektedir.

Türkiye, GKRY'nin bölgedeki sondaj ve ruhsatlandırma çalışmalarına ilk tepkisini 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalayarak göstermiştir. Anlaşma, "Türkiye ile KKTC'nin Akdeniz'deki kıta sahanlıklarının bir bölümünü, uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça ilkeler dikkate alınarak belirlenen 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesiyle elde edilen bir çizgi ile sınırlandırmakta" ve "Kıbrıs Türklerinin, aynen Kıbrıslı Rumlar gibi Ada'nın kıta sahanlığının tümü üzerindeki meşru, eşit ve ayrılmaz haklarını da dikkate almaktadır".[477] Türkiye ile KKTC arasında bir nevi MEB olarak nitelendirilebilecek

[475] Saçı, s. 138.
[476] Saçı, s. 138.
[477] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Sayı: 216, 21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", 21.09.2011 https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa#:~:text=S%C3%B6zkonusu%20anla%C5%9Fma%2C%20T%C3%BCrkiye%20ile%20KK

Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması imzalanmasından sonra KKTC yönetimi, Kıbrıs adasının çevresindeki 7 parseli içeren bir enerji ruhsat bölgesi tayin ettikten sonra Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na doğal gaz ve petrol arama faaliyetleri için ruhsat vermiştir.[478] Türkiye 2018 yılı itibarı ile Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama faaliyetlerinde Yavuz, Fatih, Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis isimli sondaj gemilerini kullanmaya başlamış ve bu durum, Yunanistan'ın ve GKRY'nin çeşitli tepkilerine neden olmuştur.

Türkiye'nin bölgede sismik faaliyetlere başlamasından sonra; Yunanistan, GKRY ve İsrail, Ocak 2020'de EastMed boru hattı projesini imzalamışlardır. EastMed boru hattı, Doğu Akdeniz'den elde edilecek doğal gazın Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a, sonrasında da başka Avrupa ülkelerine transferini amaçlamaktadır.[479] Bu projeye sonradan İsrail, Ürdün ve Filistin de dâhil olmuştur. AB'nin de destek verdiği bu projenin uygulanmasında bazı sorunlar öne çıkmaktadır. Bunlardan bazıları, çıkarılan doğal gazın taşınması için oldukça yüksek maliyete sahip ve teknik zorluklar içeren 1.900 km'lik bir hattın inşası ve hattın Türkiye'nin kıta sahanlığından geçmesi nedeniyle Türkiye'nin onayına ihtiyaç duyulmaktadır.[480] Bu arada, Haziran 2020'de Doğu Akdeniz'deki bazı yeni gelişmeler, gerilimi ciddi bir biçimde arttırmıştır. 10 Haziran 2020'de Çirkin isimli Türk kargo gemisi Libya'ya doğru seyrederken kargo denetimi için ilk olarak bir Yunan savaş gemisi tarafından, ikinci olarak da NATO'nun Deniz Muhafızı Operasyonu'na katılan bir Fransız gemisi tarafından, toplam iki kez, durdurulmaya çalışılmıştır.[481] Diğer yandan, Türk donanması da GKRY tarafından ruhsat verilerek bölgede arama çalışmaları başlatan İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Malta bayraklı toplam 7 geminin faaliyetlerini durdurmuştur. [482]

Bu gelişmeler, Doğu Akdeniz'de bir dizi NAVTEX ilanlarına neden olmuştur.[483] Örneğin; 21 Temmuz-2 Ağustos 2020 tarihleri arasında Rodos ve Meis adalarının açıklarında Oruç Reis gemisi ile sismik araştırma yapmayı planlayan

TC,edilen%20bir%20%C3%A7izgi%20ile%20s%C4%B1n%C4%B1rland%C4%B1rmaktad%C4%B1r. (14.03.2022).

[478] Saçı, s. 146.

[479] Saçı, s. 148.

[480] Ferhan Oral, "Is the Crisis in the Eastern Mediterranean: Is It About Energy or Sovereignty?". **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2021, s. 226; Grigoriadis, s. 6.

[481] Oral, s. 227.

[482] Saçı, s. 146.

[483] Kılıç, "Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri".

Türkiye, NAVTEX mesajı yayınlamış, sonrasında Yunanistan'ın bölgede jetlerini ve savaş gemilerini konuşlandırması ve bunlara Türkiye'deki muadilleri tarafından karşı konulmasıyla gerginlik artmıştır.[484] Bölgede gerilime katkıda bulanan gelişmeler; Fransa'nın Charles de Gaulle uçak gemisini Doğu Akdeniz'e göndermesi ve ABD'nin GKRY'ne yönelik olarak otuz üç yıldır uygulamakta olduğu silah ambargosunu kaldırma kararıdır. Doğu Akdeniz'de tırmanan gerilimi azaltmak için Ekim 2020'de, NATO Genel Sekreteri Jeff Stoltenberg'in diyalog çağrısında bulunarak Türkiye ve Yunanistan arasında çatışmasızlığı teşvik etmeye yönelik teknik görüşmeler başlatmıştır.[485] Bu esnada, Ekim 2020'de gerçekleşen AB zirvesinde, Türkiye ile ilişkiler ve Doğu Akdeniz'deki durum ele alınırken Türkiye'ye yönelik olası yaptırımlar da ifade edilmiştir.[486] 10-11 Aralık 2020 tarihleri arasında düzenlenen bir sonraki AB zirvesinde Türkiye'ye yönelik herhangi bir yaptırım kararı çıkmamış ve Türkiye ile ilgili konularda ABD ile koordinasyon sağlanması görüşü öne çıkmıştır.[487] 25 Mart 2021 tarihinde yapılan zirvede ise Doğu Akdeniz'de tansiyonun düşürülmesine katkı şartıyla Türkiye'ye karşı nispeten daha yumuşak bir söylem kullanılmıştır.[488]

Doğu Akdeniz'in enerji kaynakları ile ön plana çıkmasından sonra bölgedeki kıyıdaş ülkeler karşılıklı anlaşmalar ile kendilerine ait olan deniz yetki sahalarını belirlemek için adımlar atmışlardır. Ancak; Doğu Akdeniz'in coğrafi olarak yarı kapalı deniz olarak nitelendirilmesi ve deniz mesafesinin kıyıdaş ülkeler arasındaki hiçbir yerde 400 mili aşmaması MEB'lerin birbiri çakışmasına neden olmaktadır.[489] UNCLOS'un 122. ve 123. maddelerine göre yarı kapalı denizlere kıyısı bulunan ülkelerin, kendilerine ait hakları kullanmak için öncelikle diğer bölge ülkeleri ile iş

[484] Oral, s. 227.
[485] NATO, "Military de-confliction mechanism between Greece and Turkey established at NATO", 01.10.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_178523.htm, (23.04.2021).
[486] Council of the European Union, "Remarks by President Charles Michel after the Special European Council meeting on 1 October 2020", 02.10.2020, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/02/remarks-by-president-charles-michel-after-the-special-european-council-meeting-on-1-october-2020/, (23.04.2021).
[487] Council of the European Union, "European Council, 10-11 December 2020: Main Results", 11.12.2020, https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2020/12/10-11/, (28.05.2021).
[488] Council of the European Union, "Statement by the members of the Euro Summit, 25 March 2021", 25.03.2021, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/25/statement-of-the-members-of-the-euro-summit-25-march-2021/, (18.05.2021).
[489] Saçı, s. 144.

birliği yapmaları gerekmektedir.[490] Bu bağlamda; Türkiye, Libya'nın BM tarafından tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Kasım 2019'da iki anlaşma imzalamıştır: 1) Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Anlaşması ve 2) Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşması.[491] Anlaşmalar, Aralık 2019'da her iki ülkenin parlamentoları tarafından onaylanmış ve sonrasında da BM Sekretaryası tarafından tescil edilmiş, böylece bölgede Türkiye'yi kısıtlama çabaları sekteye uğramıştır. [492] Diğer taraftan, Libya'da Muammer Kaddafi sonrası çıkan iç savaş ve ülkede Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Hafter'e bağlı güçler arasındaki güç mücadelesinin neden olduğu istikrarsızlık, Türkiye ile Libya arasındaki anlaşmalara yönelik bazı riskler taşımaktadır.[493]

Tüm risklere rağmen Türkiye ve Libya arasında yürürlüğe giren Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Anlaşması, iki tarafın da ulusal çıkarlarına önemli bir katkıda bulunmuştur ve bu anlaşma ile iki ülke denizden komşu haline gelmiştir. Buna ek olarak, bu anlaşma Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'de devam eden faaliyetleri ve gerçekleştirmek istedikleri planlar açısından bariz bir engel teşkil etmektedir. Yunanistan'dan Türkiye-Libya arasındaki anlaşmaya yönelik misilleme, Mısır ile benzer bir şekilde, Ağustos 2020'de deniz yetki alanlarını sınırlandırmak üzere anlaşmaya varması ile gelmiştir.[494] Buna ek olarak; 2011 sonrası süreçte Türkiye'nin İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır gibi ülkelerle de ilişkilerinde bozulma olmuştur. Oğuzlu'ya göre "Atina hükümetlerinin Ankara'ya yönelik politikalarında Lefkoşa'dan bağımsız hareket edebilmeleri bazı dönemlerde mümkün olabilmişse de, son yıllarda Atina ve Lefkoşa, Ankara'ya karşı daha fazla birlikte hareket etmektedirler".[495] Bu açıdan bakıldığında, 2011 sonrası Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimler; Yunanistan, GKRY, İsrail, BAE ve Mısır'ı bir araya getirmiş ve Türkiye bölgede diplomatik anlamda yalnızlaşmıştır.[496]

---

[490] UNCLOS.
[491] Galip Dalay, "Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a Way Out of the Current Deadlock", **Brookings Doha Center Policy Briefing**, January 2021, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/01/Turkey-Europe-and-the-Eastern-Mediterranean.pdf, (18.05.2021).
[492] Oral, s. 227.
[493] Zekiye Nazlı Kansu, "An Assessment of Eastern Mediterraenan Maritime Boundary Delimitation Agreement between Turkey and Libya", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt: 30, Sayı:1, 2020, s. 83.
[494] Dalay, s. 2.
[495] Tarık Oğuzlu, "Türk Yunan İlişkileri ve Batılı Aktörler", **Tarih ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk Yunan İlişkileri, 1821-2021** (Ed. Esra Özsüer), Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 269.
[496] Oğuzlu, s. 270.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikalarını ele alırken, özellikle 2016 yılından sonra sıklıkla dile getirilen Mavi Vatan jeopolitik kavramından da kısaca bahsetmek gerekmektedir. Emekli Amiral Cem Gürdeniz ve Deniz Kuvvetleri eski Kurmay Başkanı Tümamiral Cihat Yaycı tarafından ortaya konan Mavi Vatan doktrini, öncelikle Türkiye'nin Akdeniz'deki deniz sınırlarına ilişkin genişletilmiş bir anlayışı ve Türkiye'nin bu öngörülen sınırları savunma ve koruma kararlılığına işaret etmektedir.[497] Buna ek olarak, Mavi Vatan projesi Türkiye'nin bir deniz gücü olarak yeniden konumlandırılmasına dair bir büyük strajedir.[498]

Türkiye, Mavi Vatan projesini hayata geçirmeye çalışırken, Yunanistan da Girit adasının karasularını genişletme girişimini "İyon Denizi'nde karasularının genişletilmesine ilişkin 19 Ocak 2021 tarihli kararı" ile hayata geçirmeye çalışmıştır.[499] Yunanistan, Girit'in karasularını genişletme girişimine ek olarak ABD merkezli ExxonMobil şirketi ile ortaklık kurarak Girit adası açıklarında doğal gaz arama faaliyetlerine başlamıştır. Bu arada, doğal gaz arama çalışmalarında bölge dışındaki aktörler olan ABD ve zaman zaman da Rusya, Yunanistan-GKRY iş birliğini desteklemiş, Türkiye-KKTC iş birliği ise bölge dışı aktörlerden belirgin bir destek alamamıştır.[500]

Sonuç olarak, bölgede enerji kaynaklarının aranması ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair güç mücadelesi devam etmektedir. Doğu Akdeniz meselesi çözülemeyen bir anlaşmazlık olarak Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki önemini korumaktadır. Kıbrıs sorununu devam ediyor olması, Doğu Akdeniz'deki krizi daha karmaşık hale getirmektedir. Bölgedeki sorunların çözülmesi için ilk olarak Kıbrıs sorununu çözümüne ilişkin somut adımlar atılması gerekmektedir. GKRY, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs adasının tek sahibiymiş gibi hareket ederek Yunanistan'ın da teşviği ve katılımıyla bölge ülkeleri ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. Bölge ülkeleri ile oluşturulan iş birlikleri yoluyla Yunanistan ve GKRY bölgede hidrokarbon arama faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye ise KKTC ve Libya ile imzaladığı MEB

[497] Dalay, s. 4.
[498] Dalay, s. 6.
[499] Yücel Acer, "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu", **Kriter**, Yıl: 7, Sayı: 5, Ocak 2023, https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimlerve-2023-projeksiyonu, (09.02.2023).
[500] Timuçin Arslan, "Doğu Akdeniz'de Realizm Etkisi: Yunanistan-İsrail İlişkileri ve Türkiye (2010-2018)", **DSJOURNAL**, Cilt:1, Sayı: 1, 2020, s. 54.

anlaşmaları ile bölgede ulusal çıkarlarını ve Kıbrıslı Türklerin haklarını korumaya çalışmaktadır.

Bu bölümde 2011-2022 yılları arasında Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik izlediği dış politika neoklasik realist teorinin analiz çerçevesinden incelenmiştir. Bu çerçevede bağımlı değişken olarak bu dış politikayı yansıtan Ege Denizi ve Kıbrıs sorunları ve iki ülke ilişkilerinin tekrar bozulmasına yol açan Suriye krizi kaynaklı kitlesel göç sorunu ve Doğu Akdeniz'de enerji paylaşımına dair sorunlar analiz edilmiştir. Bu konular, bağımsız değişken olan AB, ABD ve NATO'nun izlediği politikalar ve müdahaleci değişken olan silahlı kuvvetler, medya ve siyasi partilerin oluşturduğu ulusal faktörlerin yanısıra bu dönemde bir önceki yakınlaşma döneminden daha farklı rol oynayan karar alıcıların algılarının etkisinde şekillenmiştir.

SONUÇ

Bu tez, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının, uluslararası sistemin çizdiği sınırlar içinde ve Türk karar alıcıların algıları ile ülke içi faktörler doğrultusunda, AB adaylık sürecinde nasıl ve neden değiştiğini dönemsel bir karşılaştırmayla analiz etmiştir. Analizin dayanak noktası, neoklasik realist teorinin sunduğu araştırma şablonu olmuştur. Literatürde geniş bir perspektiften Türkiye'nin dış politika gündemini ve özel olarak Yunanistan'a yönelik dış politikasını konu alan çalışmalar stratejik değerlendirmeler içerirken; teorik bir çerçeveden çoğunlukla yoksun bulunmaktadırlar. Bu tez, realist düşünce sisteminin uzantısı olan neoklasik realizmin araştırma çerçevesinden hareket ederek, söz konusu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Neoklasik realist teorik planın ikinci katkısı ise, araştırmanın sınırlarının belirlenmesi sürecinde konu ve iddialar ile uyumlu olarak hem ülke dışı hem de ülke içi faktörlerin belirli analitik roller ile konumlandırılmış olmasıdır. Literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak dış politika analizinde göz ardı edilen karar alıcıların algıları ve ülke içi faktörler, açıklayıcı unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla, öncelikle neoklasik realist teorinin ardılı olduğu realist düşünce okulunun, uluslararası sistem tanımı ve devletler arası ilişkilerdeki sistemik unsurlara verdiği rol tanımlanmıştır. Klasik realizm, insan doğasının olumsuz özelliklerinden hareketle, birim düzeyli unsurları başlangıç noktası olarak ele alırken; neorealizm ise sadece sistem düzeyli unsurlara odaklanmaktadır. Neoklasik realizm, bu boşluğu doldurma ve dış politika analizi yürütme iddiası ile literatüre dâhil olmuştur. Bu çalışmada da, neoklasik realizmin yenilikçi bir şekilde realist düşünce okuluna kazandırdığı, birim düzeyli unsurları analize dâhil edebilme özelliğinden yararlanılmıştır. Hem teorik çerçevenin tanıtıldığı birinci bölümde hem de analiz içeren üçüncü ve dördünce bölümlerde, müdahaleci değişkenlerin tanımları, rolleri ve etkileri üzerinde durulmuştur.

Literatürdeki Avrupalılaşma odaklı eserlerden farklı olarak, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikası diğer başat sistemik unsur olan ABD politikalarını da analiz çerçevesine bağımsız değişken olarak eklemiştir. Bunun yanında, müdahaleci değişken sınıflandırması altında Türk siyasal liderliğinin algılarını ve ülke içi faktörlerin tutumlarını da araştırma şablonuna eklemiştir. Sistemik etkilerin,

müdahaleci değişkenlerin filtresinden geçerek dış politika çıktılarını oluşturduğu ortaya koyulmuştur. Avrupalılaşma kavramıyla analiz edilen AB'nin çeşitli müktesebat başlıklarının aksine, dış politika alanı kendine has özellikleri itibariyle, ulusal unsurları göz ardı ederek açıklanamamakta veya sadece kısa vadeli çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

İlk bölümde yer verilen neoklasik realist teori, uluslararası sistemin belirleyici özelliğini reddetmemektedir. Neoklasik realizm, karar alıcıların algıları veya sistemik unsurlar arasında bir tercih yapmamaktadır. Ancak, bu iki düzeyi ilişkilendirecek bir aktarım kuşağı oluşturmakta ve her ikisine de farklı roller vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, neoklasik realizmin, yapısal faktörlerin baskın konumlarını başlangıçta kabul ettiği görülmektedir. Teorinin temel ayırt edici özelliği, müdahaleci değişkenlerin neden ve nasıl etkili olduğunu sorgulamasıdır.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere dair arka plan aktarılmıştır. Bu bölümde görüldüğü üzere, Türk dış politikası açısından komşu ülke Yunanistan'la ilişkiler hem tarihsel olarak hem de güncel gelişmeler itibariyle daima ön planda yer almıştır. Coğrafyanın beraberinde getirdiği yakınlık, toplumsal ilişkilere de yansımıştır. Ne var ki, ortak kültürel öğeler ve özellikle kriz durumlarında beliren toplumlar arası dostane yaklaşımlar, her iki ülkenin ulusal çıkar tanımlarında etken olmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler dönemsel olarak gelişme ve gerilemeler gösteren bir örüntüye sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun erken döneminde Atatürk ve Venizelos arasında gelişen ve aslında savaşmış iki ülkeden beklenmeyen düzeydeki yakınlaşma, takip eden süreçte devam ettirilememiştir. Siyasi sınırların oluşturulması ve nüfus değişimleri sonrasında yaşanan dostluk süreci kalıcı olmamıştır. Kıbrıs sorununun ortaya çıkışıyla beraber, toplumsal düzeydeki olumsuz izler ortaya çıkmış ve 6-7 Eylül olayları yaşanmıştır. Kıbrıs sorunun etkisi altına giren ilişkilerin geliştirilmesi amaçlansa da, bu durum bir engel olarak varlığını sürdürmüştür. Ayrıca Ege Denizi kaynaklı anlaşmazlıkların artarak yoğunlaşması, hem karar alıcıların hem de toplumların algıları açısından olumsuz etkiler göstermiştir.

Araştırma sonucunda da, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının, sistemin getirdiği koşullardan tamamen bağımsız bir şekilde ilerlemediği ortaya koyulmuştur. Üçüncü bölümde aktarıldığı üzere, sistemik kısıtlar, Yunanistan'a yönelik Türk dış politikası üzerinde araştımanın birinci dönemi olarak belirlenen

1999-2011 arası süreçte, dış politika çıktıları üzerinde etki sahibi olmuştur. Bu etki, karar alıcıların, AB adaylığını ulusal çıkarlarla uyumlu olarak değerlendirmeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Ne var ki, sistemik etki olan AB koşulluluğunun diğer bir sistemik etken olan Yunan dış politikasının bir uzantısı şeklinde gelişmesi, Türk karar alıcıların nihai bir uzlaşıda bulunmasına engel teşkil eden bir faktör olmuştur. Diğer bir anlatımla, AB üyeliği amacıyla, politikaların uygulanma şekilleri değişirken, özü itibariyle bir değişiklik olmamış ve ulusal çıkar tanımları değişmemiştir. Türkiye'nin, Ege sorunları ve Kıbrıs gibi hayati çıkarları olduğunu değerlendirdiği konu başlıklarında uzlaşı amaçlansa da sorunların çözümü sağlanamamıştır. Bu dönemin en ön plana çıkan özelliği, Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Yunan mevkidaşı Yorgo Papandreu ile kurduğu dostane ikili ilişkiler ve bu durumun iki ülke ilişkilerine yansıması olmuştur. AB adaylığı perspektifinin ilişkilerdeki yumuşama açısından bir tetikleyici olduğu ve Cem'in tutumunun da bir tür katalizör etkisi gördüğü sonucuna varılabilir. Bununla beraber, gerek sistemik gerekse müdahaleci faktörlerin iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına dair kesin ve kalıcı bir etkisi olmamıştır. Anlaşmazlıklar iki ülke arasında olmanın yanı sıra aynı zamanda Türkiye ile AB ilişkilerinin bir parçası haline gelmiştir.

Devam eden süreçte, çalışmanın dördüncü bölümünde aktarıldığı üzere, sistemik koşulların ortak bir çıkar tanımı yaratma olasılığı göreli olarak gerilemiştir. Bunun temel iki nedeninden ilki, Türkiye'nin AB üyeliği perspektifinin zayıflaması iken; ikincisi de ABD'nin Türk ve Yunan tarafları arasındaki ihtilaflı konularda, tarafsız kalmamasıdır. AB'nin iki ülke arasındaki ilişkilerde, yakınlaştırıcı rolü sürdürülebilir olamamıştır. AB üyesi ülkelerin bireysel olarak veya AB'nin bir bütün olarak, Türk dış politikası üzerindeki etkisi adaylık sürecinin ilk yıllarında politika yapım tarzlarına etki etmişse de, uzun dönemli büyük stratejisi açısından Türk siyasetine nüfuz edememiştir.

ABD'nin Yunan sınırları içinde askeri üs yapılanması faaliyetine girmesi, Türk karar alıcıların olumsuz tepkilerine neden olmuştur. Benzer şekilde, Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının, tespiti ve olası aktarım güzergâhlarının belirlenmesi açısından da, Türk tezlerinin karşısında blok olarak hareket eden bir ülke grubu yer almıştır. ABD, coğrafi olarak bölgede yer almamasına karşın, keşfedilen ve keşfedilmesi kuvvetle muhtemel olan enerji kaynaklarına erişim açısından Türk

tezlerinin karşısında yer almıştır. Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin, Suriye krizi sonrasında oluşan terör hattı nedeniyle gerginleşmesi, hegemon gücün Türk Yunan ilişkileri konusundaki taraflı tutumuyla eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, AB ve ABD'nin, Yunanistan'a savunma sanayi odaklı desteklerini arttırması sonrasında, Türk ve Amerikan tarafları arasındaki güven bunalımı daha da artmıştır. Türkiye'nin S-400 füzeleri satın alımı sonrasında uygulanan silah satışına yönelik kısıtlamalar, Yunanistan'a yönelik silah satışlarının arttığı bir dönemde yaşanmıştır. Gerek Türk kamuoyu gerekse karar alıcılar, ilişkilerin bu durumunu ulusal çıkarlara aykırı olarak değerlendirmişlerdir.

Türkiye'de FETÖ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi sonrası gelişmeler, sistemik unsurların ulusal filtrelerden ne şekilde geçtiğini doğrudan etkilemiştir. FETÖ terör örgütü liderinin ABD'de yaşıyor olması, Türk kamuoyunun ve karar alıcıların algılarını olumsuz etkilemiştir. Yanı sıra, FETÖ terör örgütü destekçilerinin siyasi sığınma talepleriyle Yunanistan ve AB üyesi ülkelere yönelmeleri, Türk medyasında geniş şekilde yer bulmuştur.

2011-2022 arası dönemin bir diğer sistemik özelliği, önceki dönem ile kıyaslandığında, Türkiye'nin askeri güce başvurma sıklığının artmış olduğunun gözlenmesidir. Suriye'nin kuzeyinde bir takım sınır ötesi operasyonlar yürütülmüştür. Bu durum, Türk karar alıcıların söylemlerinin de sertleşmesine ve diplomasinin yerini sert güç kullanımına bırakmasına neden olmuştur. Bu tür bir iç siyasal ortamda, özellikle Ege Denizi kaynaklı ihtilaflarda, Yunan tarafına verilen tepkiler de göreli olarak daha sert bir retorikle gerçekleşmiştir. Bu durum Türk karar alıcılar tarafından bir taraftan da, seçmen kaygılarına yönelik olarak kullanılmış ve toplumun milliyetçi eğilimleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Suriye'deki iç savaş sonrası Türkiye'ye gelen mültecilerin sayıca ulaştığı yüksek seviye bir taraftan kamuoyunda rahatsızlık yaratırken diğer taraftan da Türkiye ile AB ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin de parçası haline gelmiştir. Suriye kaynaklı kitlesel göç hareketlerinin Türk sınırları dışına geçip Avrupa'ya ulaşmasının engellenmesi için Türkiye ve AB arasında bazı resmi uzlaşılar sağlanmıştır. Ancak, kaçak geçişlerin önlenememesi ve Yunan silahlı kuvvetlerinin göçmenlere yönelik olumsuz tavrı, Türk kamuoyunda sıklıkla gündeme gelmiştir. AB'nin de, göçmenlerin yol açtığı yüke destek olma konusundaki tereddütleri yine Türk siyasetinde tartışma

konusu olmuştur. AB'nin ayrıca Suriye'deki insani krize müdahil olma açısından yetersiz kalması, dış politika alanındaki bir zayıflığı olarak algılanmıştır.

Tezin teorik şablonu aracılığıyla üç düzeyde yürütülen araştırma sonucunda, ulusal çıkar tanımlarının, dış politika oluşturma süreçleri açısından merkezi bir etki unsuru olduğu ortaya koyulmuştur. Bu sayede ayrıca, Türkiye'nin ulusal çıkar kavramsallaştırmasının, sistem düzeyli faktörlerle neden bir etkileşime girdiği ve politika çıktıları üzerinde nasıl bir etki sahibi olduğu üçüncü ve dördüncü bölümlerde gösterilmiştir. Türk karar alıcıların, sistemik faktörleri ulusal çıkarlarla uyumlu algıladıkları dönemde, dış politika çıktılarının sistemin çizdiği sınırlara öncelik verdiği görülmüştür. Diğer yandan, karar alıcıların, sistemik faktörleri ulusal çıkarlara aykırı olarak değerlendirdiği dönemde ise, uyum yönlü gelişmeler aksamıştır.

Araştırma sonucunda, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasının sadece sistemik veya ülke içi faktörlerle açıklanmasının yetersiz kaldığı görülmüştür. Sistemin getirdiği kısıtların dış politika çıktılarını yansıma açısından, Türk karar alıcıların algıları belirleyici bir müdahaleci değişken olarak görev yapmıştır. Bu durum, neoklasik realist teorinin, müdahaleci değişkenlere verdiği aktarım kuşağı olma rolüyle açıklanmıştır. Birim düzeyli faktörlerin, sistemin kısıtlarını dış politika çıktılarına dönüştürmekte direnç gösterdiği ve ulusal çıkarları ön plana aldıkları görülmüştür. Bunun sonucu olarak, Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı anlaşmazlıkların çözümü gerçekleşmezken, sorunlar listesine yeni ihtilaflar eklenmiştir.

Literatürde Avrupalılaşma kavramıyla açıklanan dış politika değişimi, ilgili tüm değişkenleri analize dâhil ederek kapsayıcı bir şekilde analiz edilebilmiştir. Tezin, literatüre katkısı bu yolla gerçekleşmiş; Türk siyasal liderliğinin algıları ve ülke içi unsurların etkileri teorik bir çerçeve içinde aktarılabilmiştir. Çalışmanın bulguları, bu alanda ilerletilecek ve özellikle üçüncü tür neoklasik realist teori ile yürütülebilecek analizler açısından kullanılabilecektir. Diğer bir anlatımla, iki ülke arasındaki ilişkilerin, büyük güçler siyaseti ve uluslararası sistem düzeyinde etkilerine dair yeni araştırmalar yoluyla, ulusal dış politika analizinin de ötesinde bulgular elde edilebilecektir. Tezin bulguları, güç odaklı siyasetin, toplumsal benzerliklere rağmen stratejik olarak baskın konumda yer aldığını gösterse de, uzlaşının hem toplum hem de devlet düzeyinde yol açabileceği fayda oldukça yüksek bir potansiyele sahiptir. Bu

yolla, çatışmacı ilişkilerin yerini ortak fayda temelinde kurulabilecek ve ulusal çıkar tanımlarının yeniden şekillendirilmesine katkı sağlayacak bir ilişkiler bütünü sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Abacı, Hakan. "The Öcalan Affair and Its Effect on the Turkish-Greek Rapprochement Process in 1999", **Turkish Review of Eurasian Studies,** Annual 2004-9, ss. 1.19.

"ABD Kıbrıs'a yönelik silah ambargosunu bir kez daha bir yıllığına kaldırdı?" **BBC News**, 17.09.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61749821, (12.10.2022).

Acer, Yücel. "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu", **Kriter**, Yıl: 7, Sayı: 5, Ocak 2023, https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimler-ve-2023-projeksiyonu, (09.02.2023).

Adar, Sinem ve İlke Toygür. "Turkey, the EU and the Eastern Medıterranean Crisis", SWP Commnet, No. 62, December 2020, https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2020C62_EasternMediterranean Crisis.pdf, (23.02.2023).

Akagündüz, Uğur. "MHP'li Başkan: Yunanistan'ın yüzde 10'u Amerika tarafından işgal edilmiş", **Demirören Haber Ajansı**, 12.11.2022, https://www.dha.com.tr/-politika/mhpli-baskan-yunanistanin-yuzde-10u-amerika-tarafindan-isgal-edilmis-2160866, (24.02.2023).

Aksar, Yusuf. "The European Court of Human Rights and the Cyprus problem", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 50, No: 3, ss. 141-174.

Aksu, Fuat. "Turkish-Greek Relations: From Conflict to Détente the Last Decade", **Turkish Review of Balkan Studies**, Cilt: 1, Annual 2001, ss. 198-200.

Aliboni, Roberto ve Daniela Pioppi. "The Öcalan Affair Revisited", **The International Spectator**, Cilt: 35, No: 3, 2000, s. 42.

Alkan, Ufuk. "Türkiye'de Dış Politikanın Avrupalılaşması", **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 21, Sayı: 2, 2013, ss. 119-142.

Alkan, Ufuk. "Türkiye'nin Yunanistan ile İlişkilerinin Avrupalılaşması", **Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 2, 2021, ss. 111-129.

Anastasakis, Othon. "Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry?", **Greek-Turkish Relations in an Era of Détente,** (Ed. Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin), Routledge, Oxon, 2005, s. 50.

Anastasiou, Harry. "Changing Greek-Turkish Relations: Past, Present and Future, 50. ISA Toplantısında sunulmuş bildiri *"Exploring The Past, Anticipating The Future*", New York Marriott Marquis, New York City, NY, USA, Feb 15, 2009, ss. 10-22.

"An Island Divided: Next Steps for Troubled Cyprus", **International Crisis Group**, 17.04.2023, https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/cyprus/268islanddivided-next-steps-troubled-cyprus, (20.05.2023).

"Annan Planı ve İki Kesimlilik," **TASAM**, https://tasam.org/Files/Icerik/-File/Annan_Plan%C4%B1_ve_%C4%B0ki_Kesimlilik_pdf_5db655c0-b6ce-4c8c-adf3-299b2de78c1e.pdf, (23.01.2023).

Arslan, Timuçin. "Doğu Akdeniz'de Realizm Etkisi: Yunanistan-İsrail İlişkileri ve Türkiye (2010-2018)", **DSJOURNAL**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2020, ss. 44-56.

Ashley, Richard K. "The Poverty of Neorealism", **Neorealism and Its Critics**, Ed. Robert Keohane, Columbia University Press, New York, 1986, s. 250-263.

"Atina'dan Barış Paketi", **Milliyet**, 29.06.1999, https://www.milliyet.com.tr/dunya-/atinadan-baris-paketi-5245766, (02.05.2020).

Aydın, Mustafa ve Sinem A. Açıkmeşe. "Europeanization through EU conditionality: understanding the new era in Turkish foreign policy", **Journal of Southern Europe and Balkans**, Cilt: 9, Sayı. 3, Aralık 2007, ss. 258-269.

Aydın, Mustafa. "Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities", **Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in the Aegean**, Ed. Mustafa Aydın ve Kostas Ifantis, Routledge, London, 2004, ss. 15-36.

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkileri Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004, (Gerçekçi), ss. 36-60.

Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, ss. 71-114.

Aydın-Düzgit Senem ve Nathalie Tocci. "Transforming Turkish Foreign Policy: The Quest for Regional Leadership and Europeanisation", **CEPS Commentaries**, 12 Kasım 2009.

Baç, Meltem Müftüler ve Yaprak Gürsoy. "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", **Turkish Studies**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2010, ss. 405-427.

Bahcheli, Tozun. "Cycles of Tension and Rapproachment: Prospects for Turkey's Relations with Greece", (Der. Tareq Y. Ismael ve Mustafa Aydın), **Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics,** 2003, ss. 161-174.

Bahcheli, Tozun. **Greek-Turkish Relations Since 1955**, Westview Press, 1990.

Bakan Akar'dan Yunanistan'a 'Ege Adaları' resti: Gerekli karşılığı verdik vermeye devam edeceğiz", **Yeni Şafak**, 10.06.2022, https://www.yenisafak.com/video-galeri/gundem/bakan-akardan-yunanistana-ege-adalari-resti-gerekli-karsiligi-verdik-vermeye-devam-edecegiz-2235624, (01.03.2023).

"Bakan Akar: Ege, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta haklarımızı koruma konusunda geri adım atmamız söz konusu olamaz", **Anadolu Ajansı**, 09.01.2023, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-akar-ege-dogu-akdeniz-ve-kibrista-haklarimizi-koruma-konusunda-geri-adim-atmamiz-soz-konusu-olamaz/2782905, (01.03.2023).

Balcı, Ali. **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

Balkır, Canan. "The Turkish Cypriot Business Community as a Politico-Economic Actor Searching for a Solution", **Turkish Policy Quarterly,** Cilt: 4, Sayı: 4, 2005, ss. 4-22.

Barkey, Henri J. ve Graham E. Fuller. **Turkey's Kurdish Question,** Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield Publishers Inc., 1998.

"Batı Trakya'da ayrımcılık bitmiyor: Irkçılık, tehdit, şiddet", **Cumhuriyet**, 13.09.2022, https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bati-trakyada-ayrimcilik-bitmi-yor-irkcilik-tehdit-siddet-1980379, (15.10.2022).

Batur, Nur. "Dostum Yorgo'ya Güvenim Tam", **Hürriyet**, 25.06.2001, http://hurriyet.com.tr/gundem/dostum-yorgoya-guvenim-tam-39250727, (06.11.2021).

"Beşinci Yılında Avrupa Birliği-Türkiye Mutabakatı", **Göç Araştırmaları Derneği,** Nisan 2021, https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/207/gar-ab-tr-mutabak-atı.pdf, (03.03.2023).

Berberakis, Stelyo. "Büyük Buluşma", **Sabah**, 26.09.1999, http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/29/d01.html, (06.11.2021).

Berberakis, Stelyo. “Doğu Akdeniz - EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina'da imzalandı”, **BBC**, 02.02.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890, (08.08.2022).

Berberakis, Stelyo. “Erdoğan’ın ‘adalar’ çıkışı Yunanistan’da nasıl yankı buldu:”, **BBC**, 09.06.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61749821, (09.09.2022).

Berberakis, Stelyo. “Türkiye ve Yunanistan arasında en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020’de neler oldu?”, **BBC**, 29.12.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55465415, (08.08.2022).

“Beşinci Yılında Avrupa Birliği-Türkiye Mutabakatı”, **Göç Araştırmaları Derneği,** Nisan 2021, https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/207/gar-ab-tr-mutabak-atı.pdf, (03.03.2023).

Bezirci, Asım. **Türk-Yunan Dostluk ve Barışı**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

Binder, David. “Greece, Turkey and NATO”, **Mediterranean Quarterly**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2012, ss. 66-95.

Biography, George A. Papandreou Kişisel Web Sitesi, http://papandreou.gr/en/biography/, (26.03.2021)

Bozdağlıoğlu, Yücel “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Özel Sayı, Ocak 2014, ss. 9-32.

Bölükbaşı, Süha. “Boutros-Ghali's Cyprus Initiative in 1992: Why Did It Fail?” **Middle Eastern Studies,** Cilt. 31, No. 3, Temmuz 1995, ss. 460-482.

Britannica, “League of Nations”, https://www.britannica.com/topic/League-of-Nations, (23.04.2022).

Buchanan, Ian. **A Dictionary of Critical Theory**, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Burchill, Scott ve Andrew Linklater. "Introduction", **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill ve diğerleri, 5. Baskı, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013, ss. 1-16.

Büyüktuğrul, Afif. "Osmanlı-Yunan Deniz Silahlanma Yarışı", **Belleten**, Cilt: 39, No: 156, 1975, ss. 725-774.

Byman, Daniel L. ve Kenneth M. Pollack. "Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In", **International Security**, Cilt: 25, Sayı: 4, 2001, ss. 107-146.

Cambridge Dictionary, "Meaning of Milieu", https://dictionary.cambridge.-org/dictionary-/english/milieu, (08.02.2019).

Canan, Fuat. **The Impact of Europeanization on Turkish Foreign Policy**, VDM Verlag, 2009.

Cansu. Saçı. "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye", **Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2020, ss. 131-148.

Carr, Edward Hallett. **The Twenty Years' Crisis 1919-1939 An Introduction to the Study of International Relations**, MacMillan & Co. Ltd., London, 1946.

Cem, İsmail. "24 Mayıs 1999 Tarihli Mektup", **The Greek-Turkish Forum**, www.greekturkishforum.org, (11.08.2021).

Cem, İsmail. **Türkiye, Avrupa, Avrasya Birinci Cilt Strateji, Yunanistan, Kıbrıs**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Chousein, Sule. “Turkish-Greek Relations: 1999-2010”, **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 1, Temmuz 2014, ss. 1-18.

Christophis, Nicos. “Securitizing the Aegean: de-Europeanizing Greek-Turkish Relations”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 22, Sayı: 1, 2022, ss. 83-100.

Corrao, Ignazio. “EU-Turkey Statement and Action Plan”, **Legislative Train Schedule, European Parliament,** 20.11.2019, https://www.europarl.europa-.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan, (11.09.2022).

Council of the European Union, “Remarks by President Charles Michel after the Special European Council meeting on 1 October 2020”, 02.10.2020, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/02/remarks-by-president-charles-michel-after-the-special-european-council-meeting-on-1-october-2020/, (23.04.2021).

Council of the European Union, “European Council, 10-11 December 2020: Main Results”, 11.12.2020, https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2020/12/10-11/, (28.05.2021).

Council of the European Union, “Statement by the members of the Euro Summit, 25 March 2021”, 25.03.2021, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/25/statement-of-the-members-of-the-euro-summit-25-march-2021/ (18.05.2021).

Cristol, Jonathan. “Liberalism”, **Oxford Bibliographies**, https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0060.xml, (13.05.2022).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Kapatmayacağız' deyip ekledi: Bugün 30.000'i bulabilir". **Milliyet**, 29.02.2020, https://www.milliyet.com.tr/milliyet-tv/cumhurbaskani-erdogan-kapatmayacagiz-deyip-ekledi-bugun-30-bini-bulabilir-video-6155478, (02.02.2023)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Programı, https://chp.azureedge.net/-1d48b01630-ef43d9b2edf45d55842cae.pdf, (11.08.2022).

Cupolo, Diego. "Erdogan supports two-state solution, unveils new projects in Northern Cyprus visit", **Al Monitor**, 19.07.2021, https://www.al-monitor.com/originals/2021/07/erdogan-supports-two-state-solution-unveils-new-projects-northern-cyprus-visit (21.03.2022).

"Cyprus needs two-state solution, claims head of Turkish-occupied North", **The Guardian**, 28.01.2023, https://www.theguardian.com/world/2023/jan/28/cyprus-two-state-solution-ersin-tatar-head-of-turkish-occupied-north, (12.02.2023).

"Cyprus reunification talks enter critical phase as leaders submit plans", **The Guardian**, 03.06.2017, https://www.theguardian.com/world/2017/jul/03/cyprus-reunification-talks-enter-critical-phase-as-leaders-submit-plans, (28.08.2019).

Çandar, Cengiz. "Why Turkey-Greece islands confrontation is more than it seems", **Al-Monitor**, 31.01.2017, https://www.al-monitor.com/originals/2017/01/turkey-greece-european-union-island-crisis.html (28.03.2021).

Çelikkol, Oğuz. "Ege ve Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler", **Hürriyet,** 08.11.2018, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/ege-ve-dogu-akdenizde-gelismeler-41012217, (17.03.2020).

Çongar, Yasemin. Depreme karşı Türk-Yunan Gücü, **Milliyet**, 21.09.1999, http://www.milliyet.com.tr/1999/09/21/dunya/dun01.html, (07.01.2012).

Çongar, Yasemin. "İki Bakana Büyük Ödül", **Milliyet**, 22.04.2000, http://www.milliyet.com.tr/dunya/iki-bakana-buyuk-odul-5322806, (06.11.2021).

Dalay, Galip. "Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a Way Out of the Current Deadlock", **Brookings Doha Center Policy Briefing**, January 2021, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/01/Turkey-Europe-and-the-Eastern-Mediterranean.pdf, (18.05.2021).

Davidson, Jason W. "The Roots of Revisionism: Fascist Italy, 1922-39", **Security Studies**, Cilt: 11, Sayı: 4, 2002, ss. 126-155.

Demirkılınç, Selçuk. "Politik Psikoloji ve Dış Politika Analizi: Dış Politik Psikoloji", **Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)**, Ed. Şenol Kantarcı, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020, ss. 52-66.

Demirözü, Damla "Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 35-36, 2005, ss. 292-303.

Demirözü, Damla. "The Greek-Turkish Rapprochement of 1930 and the Repercussion of the Ankara Convention in Turkey", **Journal of Islamic Studies**, Cilt: 19, Sayı: 3, 2008, ss. 309-324.

Dışişleri Güncesi, Temmuz 1999, http://diad.mfa.gov.tr/diad/gunce/temmuz-1999.pdf, (20.04.2020).

Dinan, Desmond. **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Kitap Yayınevi, 2005, İstanbul.

Dizdaroğlu, Cihan. **Turkish-Greek Relations: Foreign Policy in a Securitisation Framework**, Edinburgh University Press, 2023.

Dokos, Thanos, Nathalie Tocci, Anja Palm ve Can Kasapoğlu. "Greek-Turkish Relations and the Cyprus dispute: impact on Turkey-EU scenarios", **FEUTURE Online Paper** No: 27, 2018, https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No_27.pdf, (25.10.2021).

Donnely, Jack. "Realism", **Theories of International Relations**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Jack Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, 5. Baskı, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2013, ss. 10-26.

Durmuşlar, Tuğcan ve Ali Şevket Ovalı. "Greece's Portrayal by the Turkish Print Media: A Comparative Study on Conjunctural Images", **Greece and Turkey in Conflict and Cooperation From Europeanization to De-Europeanization,** Ed. Alexis Heraclides ve Gizem Alioğlu Çakmak, , 2019, Routledge, Abingdon, ss. 210-221.

Düzgit, Senem Aydın. "Seeking Kant in the EU's Relations with Turkey", **TESEV** Publications, December 2006.

Dyson, Stephen Benedict. **The Blair Identity Leadership and Foreign Policy,** Manchester University Press, Manchester, 2009.

"Efes-2022 Tatbikatı Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a çağrı: 'Şaka yapmıyorum, ciddi konuşuyorum'", **Hürriyet**, 09.06.2022, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-efes-2022-tatbikati-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-42080813, (09.08.2022).

"Ege'de gerginlik! Türkiye'den Yunanistan'a nota verildi", **Sözcü**, 23.02.2022, https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/egede-gerginlik-yunanistana-nota-verildi-6970117/, (21.03.2022).

Elman, Colin. "Horses for Courses: Why Not Neorealist Theories of Foreign Policy?", **Security Studies**, Cilt: 6, Sayı: 1, 1996, ss. 7-53.

Eltut, Nükhet. "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları", **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Ankara, 10-15.09.2007, ss. 119-130.

Emmott, Robin. "NATO overcomes Greek-Turkish tension to set terms of Aegean mission" **Reuters**, 25.02.2016, https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-nato-idUSKCN0VY0M7, (20.07.2020).

Eralp, Atila. "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Atila Eralp, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 57-89.

Erdem, Nilüfer. "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 23, Güz 2009, ss. 93-128.

"Erdoğan ile görüşen Yunanistan Başbakanı Miçotakis: Sorunlar var ve var olmaya devam edecel", **Independent Türkçe**, 05.12.2019, https://www.indyturk.com/node-/99796/haber/erdo%C4%9Fanile%C3%B6r%C3%BC%-C5%9Fen-yunanistan-ba%C5%9Fbakan%C4%B1mi%C3%A7otakis-sorunlar-var-ve-var-olmaya-devam, (10.09.2022).

Erdoğan, Emre. "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", **Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem**, Ed. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 36-48.

Erdoğan, M. Murat, Hüseyin Bağcı ve F. Seda Kundakçı. "TBMM Tutanaklarında Türk-Yunan İlişkileri, Avrupalılaşma" TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 129, 2008, Ankara.

Ergil, Doğu. “The Kurdish Question in Turkey”, **Journal of Democracy**, Cilt: 11, No: 3, 2000, ss. 122-135.

Erim, Nihat. “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 1978, ss. 328-343.

Erişen, Cengiz ve Barış Kesgin. “Dış Politika ve Psikolojik Unsurlar: Türk-Yunan İlişkilerinin Analizi”, **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed. Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı, Cilt 1, Nobel Yayın, Ankara, 2012, ss. 547-558.

“European Council at Corfu, 25-25 June 1994, Presidency Conclusions”, **European Parliament**, https://www.europarl.europa.eu/summits/cor1_en.htm, (20.12.2022).

Evin, Ahmet. “Changing Greek Perspectives on Turkey: An Assessment of Post-Earthquake Rapprochement”, **Turkish Studies**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, ss. 1-17.

Falk, Thomas O. “Why Turkey, Greece remain on collision course over Aegean islands”, **Al Jazeera**, 20.06.2022, https://www.aljazeera.com/features/-2022/6/20/why-turkey-greece-remain-on-collision-course-over-aegean-islands, (28.09.2022).

Fırat, Melek. “1919-1923 Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar,** Ed. Baskın Oran, Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 168-181.

Fırat, Melek. “1923-1939 Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar,** Ed. Baskın Oran, Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 315-336.

Fırat, Melek. "1939-1945 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, Cilt: 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 586-599.

Fırat, Melek. **1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997.

Fırat, Melek. "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Ed. Baskın Oran), Cilt 1, 20. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, ss. 666-699.

Finch, Geo A. "The Peace Conference of Paris 1919", **The American Journal of International Law**, Cilt: 13, Sayı: 2, 1919, ss. 160-179.

Foulon, Michiel. "Neoclassical Realist Analyses of Foreign Policy", **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.-0001/acrefore-978-0190228637-e-387, (25.04.2022).

Friedberg, Aaron L. **The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905**, Princeton University Press, Princeton.

Gilpin, Robert G. "No One Loves a Political Realist", **Realism: Restatements and Renewal**, Ed. Benjamin Frankel, Frank Cass, London, 1996, ss. 3-26.

Goertz, Gary. **International Norms and Decision Making: A Punctuated Equilibrium Model**, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003.

Goldstein, Judith ve Robert O. Keohane. **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change** Cornell University Press, Ithaca, 1993.

Götz, Elias. "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", **Foreign Policy Analysis**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2021, ss. 1-13.

"Greece and Turkey accuse each other's military of airspace violations", **Euronews**, 29.04.2022, https://www.euronews.com/2022/04/29/greece-and-turkey-accuse-each-other-s-military-of-airspace-violations, (18.06.2022).

"Greek coastguard intercepts hundreds of migrants arriving from Turkey", **Euronews,** 24.05.2022, https://www.euronews.com/2022/05/23/greek-/coast-guard-intercepts nearly-600-migrants-arriving-from –turkey, (03.02.2023).

"Greek War of Independence" **New World Encyclopedia,** https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Greek_War_of_Independence, (21.08.2019).

Göğüş, Hasan. "Türk Yunan İlişkilerinde 2021'de neler yaşandı?" **Ankara Politikalar Merkezi**, 23.12.2021, https://apm.org.tr/2021/12/23/turk-yunan-iliskilerinde-2021de-neler-yasandi/, (10.08.2022).

Grigoriadis, Ioannis N. **Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A Sacred Synthesis**, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

Grigoriadis, Ioannis N. "Reciprocity as Race to the Bottom in Religious Freedom", **In the Long Shadow of Europe Greeks and Turks in the Era of Postnationalism**, Ed. Othon Anastasakis, Kalypso Nicolaidis, Kerem Öktem, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2009, ss. 69-91.

Gunter, Michael M. "The Kurdish Factor in Turkish Foreign Policy", **Journal of Third World Studies**, Cilt: 11, No: 2, 1994, ss. 450-461.

Gülmez, Seçkin Barış ve Didem Buhari Gülmez. "Dış Politika Analizi: Teorik Yaklaşımlar", **Dış Politika Analizi Konu, Kuram, Yöntem**, Ed. Bezen Balamir Coşkun ve İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 28-39.

Gürel, Şükrü Sina. **Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri 1821-1993**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

Halit Gür, **Türk-Yunan İlişkilerinde bir Dış Politika Aracı olarak Zorlayıcı Diplomasi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, 2020.

Heraclides, Alexis. "Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation", **The Review of International Affairs**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, ss. 11-29.

Heraclides, Alexis. **The Greek-Turkish Conflict in the Aegean Imagined Enemies**, Palgrave Macmillan, London, 2010.

Heraclides, Alexis ve Gizem Alioğlu Çakmak (eds). **Greece and Turkey in Conflict and Cooperation, from Europeanization to de-Europeanization**, Routledge, New York, 2019.

High Commission of the Republic of Cyprus in Pretoria, http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/highcom_pretoria.nsf/page04_en/page04_en?OpenDocument, (26.01.2023).

High Commission of the Republic of Cyprus in Canberra, http://www.mfa.gov.cy/mfa/highcom/highcomcanberra.nsf/cyprus03_en/cyprus03_en?OpenDocument, (26.01.2023).

Hudson, Manley O. "The Permanent Court of International Justice", **Harvard Law Review,** Cilt: 35, Sayı: 3, 1922, ss. 236-249.

Hudson, Valerie M. **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory**, 2. Baskı, Rowman&Littlefield, Maryland, 2014.

Hudson, Valerie M. "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", **Foreign Policy Theories Actors Cases**, Ed. Steve Smith ve diğerleri, 3. Baskı, Oxford University Press, New York, 2016, ss. 8-21.

Hyde, Andrew. **Jihad: The Ottomans and the Allies 1914-1922**, Amberley Publishing, Gloucestershire, 2017.

Holland, Robert. **Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959**, Oxford University Press, London, 1998.

International Civil Aviation Organization (ICAO), "International Airspace and Civil/Military Cooperation", https://www.icao.int/APAC/Documents/edocs/International%20Airspace%20and%20Civil-Military%20Cooperation.pdf, (25.10.2021).

Ioannis N. Grigoriadis. "Between Escalation and Détente: Greek-Turkish Relations in the Aftermath of the Eastern Mediterranean Crisis", **Turkish Studies**, Cilt: 23, Sayı: 5, 2022, ss. 77-96.

Işıksal, Hüseyin. "Dilemmas of the Contradictory EU Membership of the Republic of Cyprus and Turkey-EU Relations," **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 12, Sayı: 24, Yaz 2019, s. 119.

"İletişim Başkanı Altun: Ege'de gerginlik yaratmanın kimseye faydası yok", **Sözcü,** 25.06.2022, https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/iletisim-baskani-altun-egede-gerginlik-yaratmanin-kimseye-faydasi-yok-7214176/, (28.06.2022).

"İstikşafi: Türkiye ve Yunanistan, görüşmeleri sürdürme kararı aldı", **BBC News**, 25.01.2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55790919, (18.07.2022).

İYİ Parti Programı, https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf, (24.02.2023).

Jervis, Robert. **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton University Press, Princeton, 1976.

"Johnson Warns İnönü on Cyprus", **The New York Times**, 06.06.1964, https://www.nytimes.com-/1964/06/06/johnson-warns-inonu-on-cyprus.html, (23.10.2017).

"Kadıköy'de Ermeni Kilisesi'nin Duvarına Irkçı Yazı", **Bianet**, 30.04.2018, https://m.bianet.org/kurdi/nefret-soylemi/196655-kadikoy-de-ermeni-kilisesi-nin-duvarina-irkci-yazi, (04.03.2023).

Kalkan, Erol. "Turkish Foreign Policy towards Greece: From Europeanization to De-Europeanization", **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2021, ss. 299-319.

Karataş, İdil Müge. "How to Draw Lines in the Aegean: A Multifaceted Conflict Turning into Casus Belli between Greece and Turkey", **Ocean and Coastal Law Journal**, Sayı: 27, 2022, ss. 131-150.

Kalelioğlu, Oğuz. "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, No: 41, 2008, ss. 105-123.

Kansu, Zekiye Nazlı. "An Assessment of Eastern Mediterraenan Maritime Boundary Delimitation Agreement between Turkey and Libya", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt: 30, Sayı: 1, 2020, ss. 61-83.

Kaya, Emre ve Ayşe Elif. "Bir Trajediye İktidar ve Muhalefet Cephesinden Bakışlar: 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", **İletişim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 84-100.

Kayıran, Mehmet ve Mustafa Yahya Metintaş. "Türk-Yunan İlişkileri (1878- 1952)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2018, ss. 33-40.

Keller, Jonathan W. “Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan”, **Political Psychology**, Cilt: 26, Sayı: 6, 2005, ss. 835-867.

Ker-Lindsay, James. “The Policies of Greece and Cyprus towards Turkey’s EU Accession”, **Turkish Studies**, Cilt: 8, No: 1, 2007, ss. 54-73.

Keohane, Rober. “Realism, Neorealism and the Study of World Politics”, **Neorealism and Its Critics**, Ed. Robert Keohane, Columbia University Press, New York, 1986, ss. 71-88.

Keser, Ulvi ve Münevver Ata. “27 Mayıs 1960 Darbesinin Kıbrıs’a Yansıması; TMT ve Nacak Gazetesi Örneği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 31, ss. 415-451.

Keridis, Dimitris. **Historical Dictionary of Modern Greece**, The Rowman&Littlefield Publishing, Maryland, 2009.

“Kıbrıs'ta Maraş bölgesinin yüzde 3,5'unun açılacak olması ne anlama geliyor?” **BBC**, 21.07.2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57918758, (09.08.2022).

Kılıç, Mehmet Baran. “Son Dönem Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, **Daktilo 1984**, 26.02.2022, https://daktilo1984.com/forum/son-donem-turkiye-yunanistan-iliskileri/ (10.09.2022).

Kınacıoğlu, Müge ve Emel Oktay. “The Domestic Dynamics of Turkey’s Cyprus Policy: Implications for Turkey’s Accession to the European Union”, **Turkish Studies**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2006, ss. 261-273.

Kırbaki, Yorgo. “Depremden 10 Yıl Sonra”, **Hürriyet**, 23.08.2009, http://www.hurriyet.com.tr/depremden-10-yil-sonra-12330761, (11.03.2020).

Kirişçi, Kemal. “As EU-Turkey Migration Agreement reaches the five-year mark, add a job creation element”, **Brookings Institute,** 17.02.2021 https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/03/17/as-eu-turkey migration-agreement-reaches-the-five-year-mark-add-a-job-creation-element/, (11.09.2022).

Kirişçi, Kemal. “Turkey’s Foreign Policy in Turbulent Times”, **EU-ISS** Chaillot Paper, 92, Paris, Eylül 2006, ss. 39-58.

Kinzer, Stephen. “Earthquakes Help Warm Greek-Turkish Relations”, **The New York Times**, 13.09.1999, http://www.nytimes.com/1999/09/13/world/earthquakes-help-warm-greek-turkish-relations.html, (11.07.2008).

Kitchen, Nicholas. “Systemic Pressures and Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation”, **Review of International Studies**, Cilt: 36, Sayı: 1, 2010, ss. 117-143.

“Koç, Gerginlik Olmasaydı Yunan Adalarına Ramstore Açıyordu”, **Hürriyet**, 25.02.1999, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/koc-gerginlik-olmasaydi-yunan-adalarina-ramstore-aciyordu-39064981, (23.02.2017).

Kubicek, Paul. “The European Union and Grassroots Democratization in Turkey”, **Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2005, ss. 361-377.

Kundakçı, F. Seda, M. Murat Erdoğan ve Hüseyin Bağcı. **Relations between Turkey & Greece and “Europeanization” A Survey based on Official Records of Turkish Grand National Assembly**, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, 2008.

Kut, Şule. “On Challenge, Threat and Violation in Turkish-Greek Relations”, **Turkish Review of Balkan Studies**, Annual 1998-99, ss. 73-95.

Küçük, Ayşe. "1997 S-300 Füzeleri Krizi," **Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri**, https://tdpkrizleri.org/index. php/1997-s-300-fuezeleri-krizi, (22.01.2023).

Landau, Jacob M. "Johnson's 1964 Letter to İnönü and the Greek Lobbying at the White House", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Cilt: 14, 1974, ss. 35-49.

Legro, Jeffrey W. ve Andrew Moravcsik. "Is Anybody Still a Realist?", **International Security**, Cilt: 24, Sayı: 2, 1999, ss. 5-55.

Levy, Jack S. "Domestic Politics and War", **Journal of Interdisciplinary History**, Cilt: 18, Sayı: 4, 1988, ss. 653-673.

"Libya ile tarihi anlaşma imzalandı! Akdeniz'de oyun bozuldu", **Sabah**, 29.11.2019, https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/11/29/libya-ile-tarihi-anlasma-imzalandi-akdenizde-oyun-bozuldu (16.07.2020).

Lobell, Steven E. "Balance of Power Theory", **Oxford Bibliographies**, https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/ob97801997432-92/obo-9780199743292-0083.xml, (13.09.2022).

Lobell, Steven E. "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism", **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, 22.12.2017, https://oxfordre.com/-internationalstudies-/view/10-1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-304, (18.10.2022).

Lobell, Steven E. "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model", **Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy**, Ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, Cambridge University Press, New York, 2009, ss. 42-75.

Lobell, Steven E., W. Taliaferro ve Norrin M. Ripsman. "Introduction: Grand Strategy Between the World Wars", **The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars**, Ed, Jeffrey W. Taliaferro, Norrin M. Ripsman ve Steven E. Lobell, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, ss. 1-36.

Lungescu, Oana. "Turkey Holds Formal EU Talks", **BBC News**, 11.04.2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/709390.stm, (04.11.2017).

Macar, Elçin. "The Lausanne Treaty Emigrants Foundation", **Voices for the Future Civic Dialogue Between Turks and Greeks**, Ed. Taciser Ulaş Belge, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2004, ss. 22-37.

MacMillan, Margaret. **Paris 1919 Six Months That Changed the World,** Random House Publishing Group, London, 2001.

Mallinson, William. **Cyprus A Modern History**, I.B. Tauris, London, 2005.

Mallinson, William, Pavel Kanevskiy ve Aris Petasis. "Then Is Now, but the Colours are New: Greece, Cyprus and the Evolving Power Game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2020, ss. 298-311.

Marks, Michael P. **The Formation of European Policy in Post-Franco Spain: The Role of Ideas, Interests, and Knowledge**, Aldershot, Avebury, 1997.

Mason, Mike. "Rapprochement", **Whitehall Papers**, Cilt: 54, No: 1, 2001, ss. 62-68.

Mastanduno, Michael. "Do Relative Gains Matter? America's Response to Japanese Industrial Policy", **International Security**, Cilt: 16, Sayı: 1, 1991, ss. 71-113.

Mearsheimer, John J. **The Tragedy of Great Power Politics**, W. W. Norton & Company, New York, 2001.

Mehmetçik, Hakan ve Emel Parlar Dal. "2000'li Yıllar Sonrası Türkiye'nin Yükselişini Yeni Klasik Gerçekçilik Çerçevesinden Anlamak", **Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar**, Ed. Tarık Oğuzlu ve Yelda Ongun, 2019, Nobel Yayınevi, Ankara, ss. 24-39.

Meibauer, Gustav. "Neorealism, Neoclassical Realism and the Problem(s) of History", **International Relations**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2023, ss. 201-386.

Meray, Seha L. "Kıta Sahanlığı Hakkında Cenevre Sözleşmesi"**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 4, 1958, ss. 71-86.

Merriam, Charles Edward. "Hobbes Doctrine of the State of Nature", **Proceedings of the American Political Science Association**, Cilt: 3, 1906, ss. 151-162.

Miles, Tom. "Cyprus reunification talks collapse, U.N. chief very sorry", **Reuters**, 07.07.2017, https://www.reuters.com/article/us-cyprus-conflict-idUSKBN19S02I, (13.09.2019).

Morgenthau, Hans J. **Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace**, Alfred A. Knopf, New York, 1948.

Myers, Ramon H., Michel C. Oksenberg ve David Shambaugh, **Making China Policy: Lessons from the Bush and Clinton Administrations**, Rowman and Littlefield, Lanham, 2001.

NATO, "Military de-confliction mechanism between Greece and Turkey established at NATO", 01.10.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_178523.htm, (23.04.2021).

Oduncu, Tunahan. “1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi”, **MAKÜ Bucak İşletme Fakültesi Dergisi,** Cilt: 2, No: 1, 2019, ss. 1-15.

Office of the Special Adviser to the Secretary-General on Cyprus, “UN Cyprus Talks”, 28.06.2017, https://uncyprustalks.unmissions.org/conference-cyprus-reconvenes-crans-montana, (16.07.2019).

Oğuzlu, Tarık. “How Encouraging is the Latest Turkish-Greek Reconciliation Process?” **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2004, ss. 80-93.

Oğuzlu, Tarık. “Turkey and Europeanization of Turkish Foreign Policy?” **Political Science Quarterly**, Cilt: 125, Sayı: 4, Kış 2010-2011, ss. 657-683.

Oğuzlu, Tarık. “Türk Yunan İlişkileri ve Batılı Aktörler”, **Tarih ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk Yunan İlişkileri, 1821-2021** (Ed. Esra Özsüer), Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2022, ss. 255-269.

Oral, Ferhan. “Is the Crisis in the Eastern Mediterranean: Is It About Energy or Sovereignty?”. **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2021, ss. 209-226.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası: 2001-2012**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Öniş, Ziya ve Şuhnaz Yılmaz. “Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?”, **Political Science Quarterly**, Cilt: 123, Sayı:1, 2008, ss. 123-149.

Preston, Thomas. “Leadership and Foreign Policy Analysis”, **Oxford Research Encyclopedia of International Studies**, 22.12.2017, https://oxfordre.com/-internationalstudies/view/10.1093/acrefore-/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-255, (13.12.2022).

Pomonis, Antonios. “The Mount Parnitha (Athens) Earthquake of September 7, 1999: A Disaster Management Perspective”, **Natural Hazards**, Cilt: 27, Sayı: 1-2, 2002, ss. 161-175.

Putnam, Robert D. “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games”, **International Organization**, Cilt: 42, Sayı: 3, 1988, ss. 427-460.

Rathbun, Brian. “A Rose by any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, **Security Studies**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, ss. 294-321.

Ray, Michael. George Papandreou, **Encyclopædia Britannica,** https://www.britannica.com/biography/George-Papandreou, (26.03.2021).

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, “Air Space Related Problems”, https://www.mfa.gov.tr/air-space-related-related-problems.en.mfa, (08.03.2020).

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, “Islands, Islets And Rocks in the Aegean Which Were Not Ceded To Greece By International Treaties”, https://www.mfa.gov.tr/islands_-islets-and-rocks-in-the-aegean-which-were-not-ceded-to-greece-by-international-treaties.en.mfa, (08.03.2020).

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, “Militarization of Eastern Aegean Islands Contrary to the Provisions of International Agreements”, https://www.mfa.gov.tr/militarization-of-eastern-aegean-islands-contrary-tp-the-provisions-of-international-agreements.en.mfa, (08.03.2020).

Republic of Türkiye, Minister of Foreign Affairs, “Relations between Türkiye and Greece”, https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-greece.en.mfa, (04.08.2022).

Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell. **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, Oxford University Press, New York, 2016.

Rogan, Eugene. "World War I and the Fall of the Ottomans: Consequences for South East Europe", **Balkan Legacies of the Great War: The Past is Never Dead**, Ed. Othon Anastasakis, David Madden, Elizabeth Roberts, Palgrave Macmillan, London, 2015, ss. 1-90

Roth, Mitchel P. ve Murat Sever. "The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism through Organized Crime, A Case Study", **Studies in Conflict & Terrorism,** Cilt: 30, No: 10, 2007, ss. 890-906.

Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics,** Cilt: 51, Sayı: 1, 1998, ss. 144-172.

Rumelili, Bahar. "Transforming Conflicts on EU Borders: The Case of Greek-Turkish Relations", **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 45, Sayı: 1, 2007, ss. 98-117.

Savigear, P. "European Political Philosophy and the Theory of International Relations", **Approaches and Theory in International Relations**, Ed. Trevor Taylor, Longman Group, London, 1978, ss. 27-40.

Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier. "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe", **The Europeanization of Central and Eastern Europe,** Ed. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, Cornell University Press, Ithaca, 2005. ss. 1-28.

Schweller, Randall L. "Realism and the Present Great Power System: Growth and Positional Conflict over Scarce Resources,", **Unipolar Politics: Realism and State Strategies after the Cold War**, Ed. Ethan B. Kapstein ve Michael Mastanduno, Columbia University Press, New York, 1999, ss. 319-352.

Sezer, Serab. **Lozan ve Mübadele**, İstanbul Kültür Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012.

Simitis, Costas. **Politics for a Creative Greece 1996–2004**, Atina, 2005, Polis.

Simitis, Konstantinos. Prime Minister of Greece, **Britannica**, https://www.britannica.com/biography/Konstantinos-Simitis, (23.05.2015).

Smith, Helena ve Matha Busby. "Erdoğan says border will stay open as Greece tries to repel influx", **Guardian**, 29.02.2020, https://www.theguardian.com-/world/2020/feb/29/erdogan-says-border-will-stay-open-as-greece-tries-to-repel-influx, (10.09. 2022).

Sorel, Albert. **L'Europe et la Révolution Française**, Plon, Paris, 1903.

Soysal, İsmail. **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Sprout, Harold ve Margaret Sprout. "Environmental Factors in the Study of International Politics", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1957, ss. 309-325.

Stamouli, Nektaria. "Turkey renews threat of war over Greek territorial sea dispute", **POLITICO**, 29.12.2022, https://www.politico.eu/article/turkey-mevlut-cavusoglu-threat-war-greece-territorial-sea-dispute/, (15.02.2023).

Stavridis, Stelios. "The Europeanisation of Greek Foreign Policy", **Hellenic Centre for European Studies EKEM**, Temmuz 2003.

Szucs, Agnes. "EU should renew migration deal with Turkey", **Anadolu Ajansı,** 16.03.2021, https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-should-renew-migration-deal-with-turkey-borrell/2177199, (10.09.2022).

Şenel, Nilüfer Uğurlu. "1930 Yılı Türk-Yunan Dostluk Çabaları", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 21, 2012, ss. 119-150.

Şimşir, Bilal. **Ege Sorunu Belgeler (1912-1913),** 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 1, XVI. Dizi, Sayı: 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Taliaferro, Jeffrey W. **Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery,** Cornell University Press, New York, 2004.

Taliaferro, Jeffrey W., Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman. "Introduction: Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy", **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**, Ed. Steven E. Lobell ve diğerleri, Cambridge University Press, New York, 2009, ss. 1-7.

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 21. Dönem, 1. Yasama Yılı, 11. Birleşim, 6 Haziran 1999, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2104/20090439-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (02.07.2022).

Telbami, Shibley Telbami. "Kenneth Waltz, Neorealism, and Foreign Policy", **Security Studies**, Cilt: 11, Sayı: 3, 2002, ss. 158-170.

Tekin, Burak. "Bakan Akar: Beklentimiz, Kıbrıs Meselesi Hakkında Tarafsız ve Objektif Olamaları", **Demirören Haber Ajansı**, 02.08.2023, https://www.dha.com.tr/politika/bakan-akar-beklentimiz-kibris-meselesi-hakkinda-objektif-ve-tarafsiz-olmalari-2108927, (24.01.2023).

Terzi, Özlem. **The Influence of European Union on Turkish Foreign Policy**, Routledge, London, 2010.

Terzi, Özlem. "Europeanisation of Foreign Policy and Candidate Countries: A Comparative Study of Greek and Turkish Cases", **Politique Européenne,** Cilt: 3, Sayı: 17, 2005, ss. 113-136.

Tsakonas, Panayotis J. ve Thanos Dokos. "Greek-Turkish Relations in the Early Twenty First Century: A View From Athens" **The Future of Turkish Foreign Policy,** Ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Harvard University Press, Cambridge, 2004, ss. 102-123.

Turan, İlter ve Dilek Barlas. "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 143-162.

"Turkey and Greece exchange barbs in each other is language over Aegean Sea Islands," **Euronews**, 14.06.2022, https://www.euronews.com/2022/06/10/turkey-and-greece-exchange-barbs-in-each-other-s-language-over-aegean-sea-islands, (12.09.2022).

"Turkish FM: Sovereign equality required to resolve Cyprus issue", **Middle East Monitor**, 02.02.2021, https://www.middleeastmonitor.com/20210202-turkish-fm-sovereign-equality-required-to-resolve-cyprus-issue,/ (23.05.2021).

Türkeş, Mustafa. "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States 1930-1934", **Middle Eastern Studies**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1994, ss. 123-144.

"Türk Yunan İlişkileri, İkili İlişkiler," **Türk Yunan İlişkileri**, http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/diger-uyusmazliklar (04.05.2022)

"Türkiye-AB sığınmacı mutabakatının 5. yıl dönümü: Tarafların beklentileri karşılanabildi mi?", **Euronews,** https://tr.euronews.com/2021/03/18/turkiye-ab-s-g-

nmac-mutabakatnn5-y-l-donumu-taraflar-n-beklentilerikarslanabildii#:~:text=T%C3, (09.09.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Lozan Antlaşması", Madde 12," 14.07.1923, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, (18.03.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Başlıca Ege Denizi Sorunları", https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa, (20.02.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dış İlişkiler Terminolojisi Askeri Terminoloji", http://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/askeri-terminoloji-032015.pdf, (17.03.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No: 216, Türkiye – KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", 21.09.2011, https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiyekktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri, (14.03.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Temel Dış Politika Konuları Ege Denizi Son Gelişmeler", http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelismeler.tr, (03.11.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Yunanistan'ın 12 Eylül 2020 tarihinden itibaren Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde Gerginliği Arttırıcı Adımları", https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/denizcilik/Yunanistan-in-12-Eylul-2020-tarihinden-itibaren-Dogu-Akdeniz-ve-Ege-Denizi-nde-Gerginligi-Artirici-Adimlari.pdf, (20.02.2022).

"Türk ve Yunan heyetleri Atina'da bir araya geldi", **Hürriyet**, 17.02.2020, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-ve-yunan-heyetleri-atinada-bir-araya-geldi-41449446, (08.08.2022).

"Türkiye - Yunanistan arasındaki en uzun süreli gerginliğin yaşandığı 2020'de neler oldu?", **Cumhuriyet**, 28.12.2020, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-yunanistan-arasindaki-en-uzun-sureli-gerginligin-yasandigi-2020de-neler-oldu-1802009, (08.08.2022).

Ulrich Sedelmeier), **The Europeanization of Central and Eastern Europe,** Cornell University Press, 2005, ss. 1-19.

UNCLOS, "Article 76: Definition of the continental shelf", https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part6.htm, (24.09.2021).

UNHCR Türkiye, "Refugees and Asylum Seekers in Turkey", https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-inturkey#:~:text=T%C3%-BCrkiye%20currently%20hosts%20some%203.6,of%20concern%20from%20 other %20nationalities, (04.01.2023).

Walt, Stephen. "The Enduring Relevance of Realist Tradition", **Political Science: State of the Discipline**, Ed. Ira Katznelson ve Helen V. Milner, 2002, W. W. Norton, New York, ss. 197-211.

Waltz, Kenneth Neal. **Man, the State and War A Theoretical Analysis**, Columbia University Press. New York, 1959.

Waltz, Kenneth Neal. **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

"What is the EU-Turkey deal", **International Rescue Committee**, 18.03.2022, https://www.rescue.org/eu/article/what-eu-turkey-deal, (09.09.2022).

Wight, Martin. "Why is There No International Theory", **Diplomatic lnvestigations: Essays in the Theory of lnternational Politics,** Ed. Herbert Butterfield ve Martin Wight, George Allen and Unwin, London, 1966, s. 77-95.

Wohlforth, William C. "Realism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories Actors Cases**, Ed. Steve Smith, 3. Baskı, Oxford University Press, New York, 2016, ss. 37-49.

Yalvaç, Faruk. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Atila Eralp, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 139-153.

"Yardım Yağıyor", **Hürriyet**, 18.08.1999, https://www.hurriyet.com.tr/gundem-/yardim-yagiyor-39096785, (08.11.2019).

Yavuz, M. Hakan. "Five Stages of the construction of Kurdish natıonalism in Turkey," **Nationalism and Ethnic Politics,** Cilt: 7, No: 3, 2001, ss. 1-18.

Yılmaz, Bahri. "Incomplete Peace Relations Between Turkey and Greece", **Turkey's Accession to the European Union Political and Economic Challenges**, (Ed. Belgin Akçay ve Bahri Yılmaz), Lexington Books, Maryland, 2013, ss. 289-305.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkiler ve Ege Sorunu", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Aralık 2008, ss. 23-34.

Yurdusev, A. Nuri. "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Atila Eralp, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 33-49.

"Yunan-Rum ikilisinin kirli oyununa karşı..." **Milliyet**, 01.10.2020, https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-bugun-basliyor-yunan-rum-ikilisinin-kirli-oyununa-karsi-6319101/1, (10.05.2021).

"Yunanistan ile İtalya arasında imzalan deniz anlaşması Türkiye için ne anlama geliyor", **Euronews,** 11.06.2020, https://tr.euronews.com/2020/06/11/yunanistan-ile-italya-arasinda-imzalanan-deniz-anlasmasi-ne-anlama-geliyor, (09.08.2022).

Yücel Acer, "2022'de Türk Yunan Sorunlarına dair gerilimler ve 2023 Projeksiyonu", **Kriter**, Yıl: 7, Sayı: 5, Ocak 2023, https://kriterdergi.com/dis-politika/2022de-turk-yunan-sorunlarina-dair-gerilimler-ve-2023-projeksiyonu, (09.02.2023).